

642

55

~~730251~~
642

ΤΟ
ΤΑΞΙΔΙΟΝ

Στ. Αναγνωρίσις Περσική
ὁ ὅπως ἐν βιβλιοθήκῃ.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟ
ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς

Π. Μ., 243.

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΒΛΑΣΤΟΥ

1888

1888

Δυὸ λόγια.

Ὅποιος μὲ διαβάσῃ θὰ καταλάβῃ μὲ τί σκοπὸ ἐγράψα τὸ Ταξίδι μου. Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμᾷ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἓνας εἶναι ὁ ἀγῶνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ πάτρης.

Ἡ ζωὴ μου εἶναι τῆς Γαλλίας. Ὅτι εἶμαι, στὴ Γαλλία τὸ χρωστῶ. Τὴν ἀγαπῶ σὰ μητέρα καὶ σὰν πατρίδα. Ἐγὶνα παιδί της στὴν ὥρα τῆς δυστυχίας καὶ τῆς θλίψης· πῶς νὰ μὴν τὴ λατρέβω; Γεννήθηκα ὁμῶς Γραικὸς καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω· ἔχω χρέη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Θέλησα νὰ τῆς τὸ δείξω. Ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τῆς εἶμαι χρήσιμος στὸν πόλεμο, τουλάχιστο πολεαῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα. Ἐνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράγματα· νὰ μεγαλώσουν τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἀμα δείξῃ ποῦ ξέρεῖ τί ἀξίζει ἡ δημοτικὴ του γλῶσσα κι ἄμα δὲν ντραπῇ γι' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, βλέπουμε ποῦ τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὅχι μόνο τὰ φυσικὰ, μὰ καὶ τὰ νοερά του τὰ σύνορα. Γι' ἀφτὰ τὰ σύνορα πολεμῶ.

Ἄλλα δὲν εἶχα νὰ πῶ στὸν πρόλογό μου. Ὅσοι πιάσουν τὸ βιβλίό μου στὸ χέρι γιὰ νὰ διασκεδάσουν

καὶ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα — νὰ τὸ πῶ φανερά, γι' ἀφοῦς γράφω — δὲν ἔχουν ἀνάγκη μήτε νὰ τοὺς ξηγήσω τὸρθογραφικὸ σύστημα ποῦ ἀκουλούθησα, μήτε νὰ τοὺς δώσω λόγο γιὰ κάθε λέξη, γιὰ κάθε φράση ποῦ ἔγραψα. Δὲν ἔβαλα ἕναν τύπο γραμματικὸ, δὲν ἔγραψα μιὰ λέξη, μιὰ συλλαβὴ στὸ βιβλίό μου, χωρὶς νὰ τὸ συλλογιστῶ πρὶν ὥρες, μπορῶ μάλιστα νὰ πῶ χρόνια, ἀφοῦ κάθε χειμῶνα στὰ δημόσια μαθήματα ποῦ δίνω, τῆς γλώσσας μας τὴν ἱστορίαν μελετῶ.

“Οποῖος πάλι θέλει νὰ μὲ διαβάσῃ γιὰ νὰ μὲ κατακρίνῃ, γιὰ νὰ βρῇ λάθῃ, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ δάσκαλο, τὸν παρακαλῶ πρῶτα νὰ ρίξῃ μιὰ ματιὰ στὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ μου δοκίμια — στὰ Ἱστορικὰ ζητήματα καὶ στὰ γαλλικὰ μου συγγράμματα. Γιὰ νὰ μὲ κατηγορήσῃ, πρέπει πρῶτα νὰ διῇ μὲ τί ἰδέαν γράφω καὶ ἂν ἀκουλούθησα παντοῦ τὴν ἰδίαν ἰδέαν ἢ ὄχι. Θὰ μὲ κάμουν παρατήρηση γιὰ πολλὰ πράγματα ποῦ ἀποκρίθηκα ἄλλοῦ, χωρὶς μάλιστα νὰ προσμένω τὴν παρατήρηση. Δὲ θάπαντῆσω καὶ δέφτερῃ φορὰ. Δικὴ μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτιαζα γλῶσσα, γιὰτὶ πλάστῃς δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν κοινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα δὲν ἔχει μιὰ λέξη ποῦ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴ γραμματικὴν τοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἔκαμαν ὅλα τα ἔθνη τοῦ κόσμου· ἔτσι θὰ κάμουμε καὶ μεῖς. Μὲ φαίνεται ποῦ γιὰ πρώτη φορὰ, σ' ἀπὸ τὸ βιβλίον, γράφηκε μὲ κάποιαν σειρὰ καὶ ἐνότητα ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα νὰ τὴ γράψω κανονικὰ, νὰ φυλάξω τοὺς νόμους τῆς, νὰ προσέξω στὴ φωνή.

Α'.

Πόθος κρυφός.

Ένα πρωί στήν ἐξοχή, ποῦ μυροβολοῦσαν οἱ πεδιά-
δες καί ποῦ τὰ δέντρα κελαδοῦσαν, πουλιὰ γεμάτα,
βγῆκα καί γώ, — κάτω στῆς δυτικῆς Γαλλίας τὰ μακρινὰ
παράλια ποῦ βρίσκουμουν τότες, — νά σεργιανίσω ὄξω
στούς κάμπους καί νά λούσω στή δροσιὰ τῆς ἀβγῆς
κορμὶ καί ψυχή. Ἀνέβηκα ἀπάνω σ' ἓνα λόφο μικρό.
Στὸ πλάγι μου, τὰ χόρτα εἶχαν ξαπλωμένη τὴ λαμπρή
τους πρασινάδα· μισοθρεμένα ἀπὸ τὴν πρωϊνὴ δροσιὰ,
σὰν καμαρωμένα μέσα στὸ ζωηρό τους τὸ χρῶμα, ὅλα
τους φοροῦσαν τὴ στολὴ τους, διαμάντια, σμαράγδια
καί μαργαριτάρια. Τὸ χορτάρι, χρυσολούλουδα κεντη-
μένο, ἔμοιαζε ὕφασμα ζώντανό. Τὰ τριαντάφυλλα ἀνοι-
γαν τὰ κόκκινά τους φύλλα. Τὰ γιόκλημα, ἡ ἀλιφασκιά,
οἱ σπαρτιῆς περεχοῦσαν τὴν καρδιά μὲ τὴ μυρωδιά τους.
Φυσοῦσε ἀγέρι σιγαλό· παρέκει, σὲ μιὰ κοιλάδα, κου-
νιοῦνταν τὰ στάχια ἀγάλια ἀγάλια κ' ἔκαμναν τὴν
κουβέντα τους· ἔσκυφτε τὸ ἓνα στᾶλλο, σὰ νὰ χαιρε-
τιοῦνταν. Εἶταν ὅλο χαρούμενα ποῦ τὰ ζέσταινε ὁ ἥλιος
μὲ τίς γλυκές του ἀχτιῖδες. Ὁ οὐρανὸς ἐρωτεμένος γλυ-
κοκοίταζε τὴ γίς, σὰν ποῦ κοιτάζει τὴν ἀγάπη του ἑνας
νιός, ὅταν περάσῃ καί τὴ διῇ. Τόσο φῶς, τόση φλόγα
σκόρπιζε ἀποκεῖ ἀπάνω στὸν κόρφο της μέσα, ποῦ φαίνουν-

ταν, ἀλήθεια, σὰ νὰ μὴν ἤξερε ὁ ἥλιος πῶς νὰ προφτά-
ξη ἀπὸ τὰ τρελλὰ φιλιὰ ποῦ γύρεβε νὰ τῆς δώσῃ. Ἡ
ἀνοιξη εἶναι ὁ μεγάλος ἔρωτας ποῦ μᾶς ἀνάφτει καὶ
ποῦ κάθε χρόνο τὸν κόσμον γεννᾷ. Ὅλα τὰ ξανοίγει,
ὅλη τὴ φύση, ὅλες τὶς ψυχές· εἶναι σὰ μιὰ πλημμύρα
ζωὴ ποῦ κατεβαίνει.

Κάθουμον ἡσυχος, δίχως φροντίδα, δίχως καμιά
συλλογὴ. Γαλήνη γίνουσαν ἡ ψυχὴ μου. Μ' ὅλη μου
τὴ δύναμη τέντωνα τὰ στήθια μου, γιὰ νὰ τὰ γε-
μίσῃ ζωὴ. Χαίρουμον καὶ γὰρ τὴν ἀνοιξη, τὴ φύση, τὸν
κόσμον. Ἡ ἐφτυχία, τί εἶναι; ἐνέργεια καὶ τίποτις ἄλλο.
Ὅλα ἐνεργοῦσαν τριγύρω μου καὶ μέσα μου, τὰ δέντρα
γιὰ νὰ λουλουδιάσουν, ἡ καρδιά μου γιὰ νὰ καταλάβῃ
ἀκόμη καλῆτερα τὴ γλυκύτητα, τὴν καλλονὴ τοῦ βίου.
Ἄκουγα τὴ φύση καὶ τραγουδοῦσε κοντὰ κοντὰ στ' ἄφτιά
μου τὸ παντοτινὸ της τὸ τραγούδι, ποῦ κάθε χρόνο τὸ
ξαναλέει, τὸ τραγούδι τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐβλε-
πα τὴν ὁμορφὴν θεά ποῦ εἶχα μπροστά μου, ἀπὸ πάνω
μου τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ λαμπρότητά του, στὸ πλάγι μου
κάμπους καὶ πρασινάδα κι ἄξαφνα πιὸ κάτω, ἅμα σή-
κωνα τὰ μάτια, ἀπέραντη θάλασσα μὲ τὰ μαδιὰ της
κύματα, θάλασσα γελαστή, ἄσπρους ἀφρούς στολισμένη.

Ἀχ! τὴ θάλασσα, γιατί νὰ τὴ διῶ; γιατί νὰ μὴ
μοῦ τὴ σκεπάσουν οἱ πλατάνοι, οἱ ἰτιές καὶ τᾶλλα τὰ
δέντρα ποῦ βγάζει τὸ χῶμα τὸ γαλλικόν; Μόλις τὴν
εἶδα τὴ θάλασσα, καὶ πῆρε ἡ φαντασία μου ἄλλο δρόμο.
Θυμήθηκα τὴν πατρίδα! Καὶ στὴν πατρίδα θάλασσα
θὰ μὲ πάῃ. Ὅτι τὸ συλλογίστηκα, ὅτι ἔβαλα τέτοια
ιδέα στὸ νοῦ μου, τοῦ χάκου! δὲν μποροῦσα πιά τίπο-

τις ἄλλο νὰ συλλογιστῶ. Ξέχασα τὴν πρασινάδα, τὰ λουλούδια, τὸν οὐρανό, καὶ τὴ φύση ποῦ πρῶτα δὲ χόρ-
ταινα νὰ τὴ βλέπω. Κάτι μὲ τραβοῦσε! Μιὰ λιγούρα
μ' ἔτρωγε τὴν καρδιά καὶ δὲ μ' ἄφινε ἡσυχία. Στὴ
στιγμὴ ἔπρεπε νὰ σηκωθῶ, νὰ γυρίσω σπίτι, νὰ μετρή-
σω τοὺς παράδες μου — νὰ βγῶ στὸ ταξίδι.

— «Ναί! ἔλεγα μέσα μου ὅσο περπατοῦσα καὶ πῆ-
γαινα σπίτι, εἶναι ἀνάγκη πιά! Πρέπει, πρέπει χωρὶς
ἄλλο νὰ διῶ τοὺς ὁμογενεῖς! Ἀπτὴ τὴ λαχτάρα ἔχει
ἡ καρδιά μου. Δὲν ξέρω, μὰ σὰ νὰ μὲ φαίνεται πῶς
γέρασα πάρα πολύ. Εἶναι καιρὸς νὰ πάω νὰ ξανανιώ-
σω, νὰ πέσω μέσα στὸν Ἰλισσό, τὸ νόστιμο τὸ ποτάμι
ποῦ δὲ φταίει τὸ κακόμοιρο ἃ δὲν τρέχει, ἀφοῦ δὲν
ἔχει μήτε μιὰ σταλιά νερό. Πρέπει νὰ διῶ τοὺς δικούς
μου, νὰ διῶ τὴν Πόλη, τὴ Χιὸ καὶ τὴν Ἀθῆνα! Πόσα
χρόνια εἶναι τώρα ποῦ ἄφησα τὴν πατρίδα, πόσα χρόνια
ποῦ ζῶ ἡσυχος, φτυχισμένος στὴν καινούρια μου, τὴν
ἀγαπημένη πατρίδα! Ἐδῶ τίποτις ἄλλο δὲν ἔπαθα
παρὰ καλό. Καιρὸς, καιρὸς εἶναι νὰ μαλλώσουμε λιγάκι
μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Πότε θὰ τοὺς χαρῶ καὶ γὰ τοὺς
βλογημένους μου Γραικοὺς, τοὺς καλοὺς μου πατριῶ-
τες; Πάντα ψηλὰ πετᾷ ὁ νοῦς τους, ὅλο ἐβγένεια πνέει
ἡ ψυχὴ τους! Ζοῦν ἀκόμη μὲ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πε-
ρικλή. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τίποτις ἴσια μὲ τώρα
δὲν ἄλλαξε, γλῶσσα, αἷμα, προφορά. Φτάνει νὰ τοὺς
ῥωτήξης· ἔχουν πάντα χίλια δυὸ νὰ σὲ ποῦνε γιὰ νὰ
στάποδεῖξουν — καὶ νὰ σὲ βρῖσουν, ἂν πῆς ὅχι.

Τίς βρισιές τους, νὰ τίς ξανακούσω μιὰ ὥρα ἀρχή-
τερα! Ἐδῶ στὴ Γαλλία ποῦ κάθουμαι, ποτές, ὅχι!

ποτὲς κανέννας μου φίλος — ἀλήθεια εἶναι, πρέπει νὰ τὸ πῶ — μήτε θύμωσε, μήτε τὰ χάλασε μαζί μου, μήτε μὲ τὸ βάσταξε βαρύ, μήτε μιὰ γροθιά μ' ἔδωσε στὴ ζωὴ μου. Ἄν καὶ δὲ συμφωνοῦσαν πάντα οἱ ιδέες μας, συμφωνοῦσαν οἱ καρδιές μας. Τὸ φέρσιμό μας εἴταν πάντα καλὸ. Γίνεται τέτοια μονοτονία! Βαρέθηκα τὴν τύχη μου. Θὰ φιλήσω τὸν πρῶτο ποῦ θὰ μὲ βρίσῃ. Καθγάδες δίψασε ἡ ψυχὴ μου. Εἶναι καιρὸς ποῦ ἔχω σὰ μιὰ λιγούρα στὴν καρδιά. Λαχτάρα μ' ἔπιασε νὰ ξαναδιῶ τὴ μάinna μου, — τὴν Ἑλλάδα! Ὁ νοῦς μου μεγάλα γυρέβει. Θέλω δόξα καὶ γροθιές!

Πόσους εἶδα, πόσους γνώρισα στὸν κόσμον! Ὅσους φωστῆρες ἔχει ἡ καλὴ μου Γαλλία, μικροὺς καὶ μεγάλους, τοὺς ξέρω. Πρόφταξα καὶ τὸν περίφημο τὸ γέρο, τὸ Βιχτώρ Οὐγκώ. Μ' ἔκαμε σωρὸ τεμενάδες καὶ μ' εἶπε: — «Μεγάλος εἶσαι σύ· τί εἶμαι γώ;» Μόνο τοὺς δικούς μας τοὺς μεγάλους, μόνο τοὺς καλοὺς μας δασκάλους δὲ θὰ τρέξω νὰ διῶ; Καὶ τί νὰ τὴν κάμω τότες τὴ ζωὴ; Κάλλια μιὰ ὥρα νὰ τοὺς πλησιάσω καὶ νὰ πεθάνω, παρὰ νὰ ζῶ χρόνια καὶ νὰ μὴν τοὺς βλέπω! Ξέρεις τί γλύκα, τί νοστιμάδα ποῦ τὴν ἔχει ἓνας ποῦ σὲ πετᾷ πρῶτα στὸ πρόσωπο ὅσα λόγια, ὅσες βρισιές ξέρεи καὶ δὲν ξέρεи, κ' ἔπειτα πετιέται κι ὁ ἴδιος στὴν ἀγκαλιά σου, λέγοντας· Μπρὲ ἀδερφέ! ἔλα νὰ σὲ φιλήσω!

— «Γυναῖκα μου, νὰ σὲ χαρῶ, νᾶχης ἔτοιμο τὸ σεντούκι. Ἡ ἄν τὸ θέλεις κ' ἔτσι «πλήρωσον τὸ κιβώτιον καὶ κράτει τὰς ἀποσκευὰς ἐτοίμους». Θὰ σὲ πᾶω στὴν Ἑλλάδα! Ἄς ἀφήσουμε γιὰ τρεῖς μῆνες — τὸ πολὺ πολὺ

— τῇ γλυκεῖᾳ μας τῇ γωνιᾷ ποῦ καθούμαστε κουκουλω-
 μένοι ζεστὰ στὴν ἀγάπη μας μέσα, σὰν τὸ πουλὶ στὴ
 φωλιά του. Ἔλα νὰ διῆς τοῦ ἀντρός σου τὴν πατρίδα.
 Ἔλα νὰ καταλάβῃς πῶς μιλοῦσαν ὁ Πλάτωνας κι ὁ
 Σωκράτης. Ἔλα νὰκούσουν τὰ βάρβαρα σου τάφτια
 τὴν προφορὰ ποῦ ἔβγαζε τοῦ Ὁμήρου τὸ στόμα. Τί
 κάμνουν οἱ σοφοὶ τῆς Ἑβρώπης, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἀρ-
 χαιολόγοι, οἱ γλωσσολόγοι, ὅταν κανένα δύσκολο ζήτημα
 τοὺς σκοτίζει τὸ κεφάλι, ὅταν πολεμοῦνε νὰ καταλά-
 βουν πῶς ζοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι, μὲ τί τρόπο ντύνουνταν,
 πῶς ἔβαζαν τὴ φορεσιὰ τους, πῶς πεινούσαν καὶ πῶς
 ἔτρωγαν; Τί κάμνουν, ὅταν ἀπαντήσουν ἄξαφνα σὲ
 κανένα συγγραφέα, πεζογράφο ἢ ποιητὴ, μιὰ φράση ποῦ
 τοὺς ξεφέβγει, μιὰ λέξη ποῦ δὲν ἐννοοῦν; Τί κάμνουν,
 ὅταν ἄλλη βοήθεια δὲν ἔχουν πιά, γιὰ νὰ φωτιστῇ ὁ
 νοῦς τους, παρὰ κανέναν κώδικα μισοσβισμένο, καὶ
 προσπαθοῦν, ὅλοι τους μαζί, νὰ διορθώσουν τὰ σακατε-
 μένα χωρία ἐνὸς χειρογράφου; Μήπως καθοῦνται καὶ
 σπουδάζουν, ἀνοίγουν ἢ σφαλνοῦν τὰ βιβλία τῆς ἐπι-
 στήμης, σκαλίζουν ἐπιγραφὰς καὶ σπάνουν τὸ κεφάλι
 τους γιὰ νὰ ξεδιαλύσουν τὴν ἀλήθεια, μὲ τὰ λίγα μνη-
 μεῖα τῆς ἀρχαιότητος ποῦ σώθηκαν ἴσια μὲ τώρα; Ὅχι
 βέβαια! Οἱ σοφοὶ Ἑβρωπαῖοι, ἂν κανένας ἀρχαῖος
 ζοῦσε ἀκόμη καὶ σήμερα, θάτρεχαν ἀμέσως, θὰ φιλοῦ-
 σαν τὰ πόδια του γιὰ νὰ τοὺς πῇ τὴν ἐννοια τῆς λέξης
 ποῦ δὲν ξέρουν, τὸ νόημα τοῦ χωρίου ποῦ τοὺς βασα-
 νίζει, τὰ μέτρα τοῦ στίχου, τὴν ποιότητα καὶ τὴν πο-
 σότητα κάθε συλλαβῆς. Τώρα πᾶν ὅλοι στὴν Ἑλλάδα,
 κ' εἶναι σὰ νὰ μιλοῦσαν κανέναν ἀρχαῖο. Πρωτοῦν ἓνα

δάσκαλο ἢ ἓνα χωρικό, κι ὁ δάσκαλος ἢ ὁ χωρικός ἀμέσως λέει τοῦ σοφοῦ ὅ τι θέλει νὰκούσῃ· ὅλες του τίς ἀπορίες μὲ μιὰ λέξη θὰ τοῦ τίς λύσῃ, γιατί ξέρεῖ ὁ καθένας στήν Ἑβρώπη ποῦ ἅμα πατήσῃ στο βασιλειο, θὰ βρῇ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπαράλλαχτη καὶ ζωντανή.

Ἄς πᾶμε καὶ μεῖς. Ἄβριο φέβουμε. Ἀκόμη μιὰ παραγγελιὰ νὰ σὲ δώσω. Μὴν ξεχάσῃς, ζωὴ μου, σὲ παρακαλῶ, νὰ βάλῃς δυὸ τρεῖς σταφίδες στο σεντούκι. Εἶναι τῆς ἀθροπιᾶς νὰ φέrouμε καὶ μεῖς κανένα χάρισμα στοὺς ὁμογενεῖς. Μπορεῖ νὰ σώθησαν κ' οἱ σταφίδες. Πρόσεχε, φῶς μου, καὶ θυμήσου νὰ πάρῃς καμιὰ Γραμματικὴ τῆς νεοελληνικῆς. Πρέπει νὰ ξέρουμε νὰ μιλοῦμε. Κάτω κάτω στο σεντούκι, ρίξε, ψυχίτσα μου, τὴν *Grammaire du grec actuel* τοῦ Rangabé.»

Ρανγκαβέ.

Β'.

Ἡ γιανουῦλα.

Δὲν ἔκαμα τίποτις στὴ ζωὴ μου, χωρὶς νὰ ῥωτήξω
πρῶτα τὴ γιαγιά μου. Ἐμένα ἀγαποῦσε μέσα σ' ὅλα
τῆς τὰ παιδάκια. Τὴν ἔλεγα γιανουῦλα καὶ τῆς ἄρεζε νὰ
τάκούη. Ὅλα τῆς τὰ χάδια, ὅταν εἶμουν παιδί, ὅλες
μου τίς τρέλλες καὶ τὰ τρυφερά τῆς μαλλώματα, τὰ
θυμούμουν κάθε φορὰ ποῦ τὴ φώναζα γιανουῦλα. Ἐβλε-
πε ἀμέσως ποῦ γύρεβα νὰ τὴν καλοπιάσω. Ὅταν ἔγινα
μεγάλος, συχνὰ ἀκόμη ἔτσι τῆς μιλοῦσα. Τί μοναδικὴ
γυναῖκα ποῦ εἶταν ἐκείνη! Πόσες ἀνοησίες μ' ἐμπόδισε
νὰ κάμω, κι ὅς ἔμοιαζαν κάποτες οἱ ἀνοησίες μου
σωστές! Πόσα καλὰ, πόσα φρόνιμα λόγια εἶχε πάν-
τοτες νὰ μὲ πῇ! Μὲ τί τρόπο ἤξερε νὰ μ' ἀρμηνέψῃ!
Μόνες οἱ γυναῖκες γνωρίζουνε, χωρὶς νὰ τὴν ἔμαθαν
ποτές, τὴν τέχνη ποῦ μαλακώνει τὴν καρδιά καὶ πείθει
τὸ νοῦ. Ὁ λόγος τους μπαίνει ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ.
Ἡ γυναῖκα, ὅτι γεννηθῇ, εἶναι μάννα· μάννα τὴν ἔχει
ἡ φύση καμωμένη, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ ξέρει
μωρὰ νὰ μᾶς νανουρίζῃ, νὰ μᾶς ἡσυχάζῃ μὲ τὸ φιλί-
της, ἔτσι καὶ κατόπι, μὲ τὴν ἴδια καλοσύνη, μὲ τὴν
ἴδια ἀγάπη, ξέρει νὰ παρηγορῇ, ξέρει νὰ κάμῃ μέλι τὴ
ζωὴ μας.

Μιά γλύκα ξεχωριστὴ εἶχαν τῆς γιανουῦλας μου τὰ
λόγια· εἶχαν τὰ λόγια τῆς μιᾶς φρόνηση δική τους. Τὸ
πρόσωπό της εἶχε ἓνα χαμογέλιο ἐξυπνο καὶ τρυφερὸ
ὅλο μαζί· τέτοιο εἶταν καὶ τὸ μίλημά της. Δὲν εἶμουν

ἐγὼ ποῦ τὴν ἔκαμνα κάπου κάπου νὰ ξεχνᾷ τις πολλὲς πίκρες τῆς ζωῆς της, τις δυστυχίες ποῦ σὰν τάγκάθια κεντοῦσαν τὴν καρδιά της· μ' ὅλα της τὰ χρόνια εἶταν ἐκείνη ποῦ μ' ἐσπρωχτε, ποῦ μ' ἔδινε θάρρος, ποῦ μ' ἔλεγε πάντα νὰ μὴν ἀπελπίζουμαι. Μαζί της ἡσύχαζα. Ἄμα εἶχα κανέναν καημό, ἀμέσως στὴ γιανουῖλα! Ἔτσι καὶ τώρα. Ὅση βία κι ἂν εἶχα νὰ βγῶ στὸ ταξίδι, νὰ διῶ τὴν πατρίδα, νὰ χαιρετήσω τοὺς δασκάλους, συλλογίστηκα μέσα μου· — «Καλὸ εἶναι νὰ πάω πρῶτα νὰ βρῶ τὴ γιαγιά μου, τί θὰ μὲ πῇ.»

Ὅταν πῆγα, τὴν ἤβρα καθισμένη στὴν πολτρόνα της· φοροῦσε τὴ μάβρη της σκούφια λίγο στραβὰ στὸ πλάγι ποῦ τῆς σκέπαζε τὸ ἓνα της τᾶφτί· εἶταν πάντα μαβροντυμένη κι ὥστόσο τὴν ἔβλεπες πάντα μὲ τὸ καλὸ της τὸ χαμογέλιο, ποῦ ἔλαμπε μέσα στὰ ζωηρά της, τὰ γλυκά της τὰ μάτια.

— «Γιανουῖλα μου χρυσή, τὴν ἐφκή σας! Τόχω ἀπόφραση ἀπὸ χτές· θὰ σείρω στὴν Ἑλλάδα. Ἀποθύμησα τοὺς ὁμογενεῖς (ἄφτὴ τὴ λέξη, θυμοῦμαι, ἡ γιανουῖλα δὲν τὴν ἀγαποῦσε). Κοιμᾶται μέσα στὸ στῆθος βαθιὰ τῆς πατρίδας ἡ ἀγάπη· ἄξαφνα μιὰ μέρα, καὶ καὶ ποῦ κανεὶς δὲν τὸ προσιμένει, παίρνει φωτιά, κορώνει σὰ σπῖθα κρυφὴ καὶ σοῦ καίει γλυκὰ τὴν ψυχή.»

— «Ὁ ἴδιος εἶσαι ποῦ εἶσουν πάντα, ὀρμητικό, πεταχτὸ παιδί, μεγαλόκαρδο κι ἀστόχαστο. Δὲν κάθεσαι, Γιάννη μου, στὴ γωνιά σου; Καλὸ νὰ γαπᾷ κανεὶς τὴν πατρίδα του, νὰ τὴ θυμᾶται, ἀκόμη κι ἂν ἔκαμε ἄλλη πατρίδα· ἡ ιδέα σου φρόνιμη μοιάζει κι ὁ πόθος σου φαίνεται καλός. Μὰ δὲν τὸ βλέπεις ποῦ κάμνεις τρέλλα;

Πρῶτα πρῶτα δὲ μὲ λές, ἀπὸ πότε σ' ἔπιασε τόσος πατριωτισμός, ἐσὺ ποῦ δὲ θέλεις νὰκούσης τέτοια λέξη ; »

— « Ἀπὸ χτές, γιαγιάκα μου, ἀπὸ χτές ! Ἀλήθεια εἶναι, τῷχῳ ἀπὸ τὸ κακό· συχαίνουμαι τὰ λόγια καὶ ντρέπουμαι, γιὰ τὸ παραμικρὸ πρᾶμα ποῦ θὰ κάμη κανεὶς, νὰ βγάζῃ τόση λέξη ἀπὸ τὸ στόμα του. Συχαίνουμαι τὸν πατριωτισμό, γιατί᾽ κάτι νομίζουν πῶς λὲν ὅσοι γιὰ πατριωτισμὸ σοῦ μιλοῦνε. Συχαίνουμαι τοὺς φαπλατάδες, τοὺς φωνακλάδες τοὺς μισῶ ! Μ' ἀρέσει δουλειά, ὅχι ῥητορικὴ καὶ φωνές. »

— « Τί πᾶς τότες στὴν Ἑλλάδα ; Τί πᾶς νὰ κάμης μὲ τοὺς ὁμογενεῖς ; Ὅλες σας οἱ ιδέες διαφορετικές· ἔλα νὰ τίς πάρουμε μιὰ μιὰ. Πρῶτα πρῶτα, ποτές σου δὲ θέλησες νὰ πιστέψῃς ποῦ δὲν ἔχουμε στὶς φλέβες μας μέσα, ἴδιο κι ἀπαράλλαχτο, τῶν ἀρχαίων τὸ αἷμα. Λές ποῦ καὶ σὲ μᾶς, σὰ σ' ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, ἀρχαίους καὶ νέους, αἷματα ξένα πολλὰ μὲ τὸν καιρὸ ἀνακατώθηκαν καὶ στὸ τέλος ἔγιναν ἓνα. »

— « Δὲν πρέπει λοιπὸ νὰ λέμε τέτοιο πρᾶμα ; »

— « Ὅχι ! Πρέπει νὰ μὴ μοιάζουμε μὲ κανένα ἄλλο ἔθνος. Νὰ εἶναι τὸ πρᾶμα ὅπως τὸ λές, πάει καλὰ· ἂν εἶναι, πῶς μπορούμε πάλι νὰ κάμουμε νὰ μὴν εἶναι ; Νὰ ποῦμε ὁμῶς τὴν ἀλήθεια, δὲ γίνεται. Γιὰ στοχάσου το λιγάκι ! Ἐσὺ τώρα, εἶχες ἓναν παπποῦ Ἰταλό· ὁ ἄλλος σου παπποῦς εἴτανε Χιώτης καὶ μένα ὁ πατέρας μου Ἀρβανίτης. Ταιριάζει, σὲ παρακαλῶ, νὰ φανερώσης ποτές τέτοια γενιά ; Πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθῇς. Ἡ Ἐβρώπη, ποῦ σ' ἔχει ἀπόγονο τοῦ Περικλῆ, τί θὰ πῇ, ἅμα τὸ μάθῃ ; Ἀμέσως ξεπέφτεις ! »

— «Ὁχι μόνο δὲν ξεπέφτω· μὲ φαίνεται μάλιστα ποῦ ἀνεβαίνω. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ νὰ ντραπῶ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια· πιώτερο ἀπὸ καθετὶς μᾶς τιμᾷ. Πήραμε αἵματα ξένα, τὰ κάμαμε δικὰ μας. Ποιὸς βλέπει σήμερα στὴν Ἑλλάδα ποῦ καὶ Φράγκοι καὶ Σλάβοι τὴν ἔχουν πατημένη καὶ ποῦ μᾶς ἔχυσαν ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος μιὰ σταλιά αἷμα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ πετσί; Γραικὸς εἶναι, Γραικὸς λέγεται ὁ καθένας κ' ἡ καρδιά του φωνάζει Γραικό. Νίκησε τὸ ἐλληνικὸ τὸ στοιχεῖο, κ' ἔτσι πλουτίσαμε μὲ δύναμη νέα καὶ νέα ζωή. »

— «Τέτοια φιλοσοφία, παιδάκι μου, δὲν τὴ σηκώνουμε ἀκόμῃ. Θέλεις νὰ συμφωνοῦν οἱ ἄλλοι μὲ τὴν ἰδέαν σου; πρέπει πρῶτα νὰ πάρῃς ἐσὺ τὴ δική τους. Ποιοὶ εἶναι ποῦ ἔχουν πέραση στὸν κόσμον; Ὅσοι ξέρουν καὶ κολακεύουν τοὺς ἀθρώπους. Ποιὸς ἀγαποῦνε στὴν Ἑλλάδα; Ὅσους ὅλο τὰ ἴδια κοπανίζουν. Ἔτσι νὰ τὸ κάμῃς καὶ σύ. Ὅτι σὲ ποῦν, ποτές σου νὰ μὴν πῇς ὄχι. Ἄν ἀκούσης μάλιστα τίποτες γιὰ τὴν προφορά, ἀμέσως σώπα. Θὰ τὸ καταφέρῃς; Δὲν τὸ πιστέβω. Κανεὶς ὡς τώρα δὲν μπόρεσε νὰ σὲ καταπείσῃ, ποῦ δυὸ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια στάθηκε δυνατό νὰ προφέρνουμε πάντοτε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Κάθε τριάντα χρόνια παντοῦ, λές, ἀλλάζει κάθε προφορά. Πρόσεχε καλὰ· θὰ πειράξης καὶ τοὺς ἄλλους λαούς. Φαντάσου νὰ βγοῦν τώρα στὴ μέση κ' οἱ Ἑβρωπαῖοι! Ἄν ποῦμε τοὺς Γάλλους ποῦ δὲ μιλοῦνε σήμερα ἀπαράλλαχτα σὰν ποῦ μιλοῦσαν ἢ στὰ χίλια ἢ στὰ χίλια διακόσια, θὰ νομίσουν ποῦ τοὺς βρίζουμε. Μήπως κι αὐτοὶ δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι Γάλλοι ποῦ εἶταν καὶ τότες; Τὸν πατριωτισμὸ τί τὸν κάμνεις; »

— « Τὸν ἀφίνω καὶ ποῦ πρέπει. Ὁ Πλάτωνας βέβαια δὲν πρόφερεν σὰν τὸν Ὅμηρο. Στοχάστηκε ποτὲς κανένας νὰ τοῦ πῇ ποῦ δὲν εἶταν Ἕλληνας καὶ κείνος σὰν τὸν Ὅμηρο; Δὲν εἴμαστε ἀκόμη σὰν τοὺς πεθαμμένους. Δὲ μᾶς πλάκωσε ὁ τάφος, νὰ βουβαθοῦμε. Οἱ πεθαμμένοι μοναχὰ δὲν ἀλλάζουν. Ἐνας ζωηρός, δραστήριος λαὸς σὰν τὸ δικό μας, τοῦλάχιστο κάθε τριάντα χρόνια βγάζει καινούρια προφορά κιὰπὸ καὶ φαίνεται ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος λαός. Ἔτσι εἶναι ποῦ μᾶς δείχτει ἴσια ἴσια πόση ἐνέργεια ἔχει μέσα του ἡ ψυχὴ του, πόσο τρέχει μέσα στὸ στόμα του ἡ γλῶσσα του. Ἴσως εἶναι τᾶφτιά μου χαλασμένα· μὰ τέτοια ἀκούω νὰ μὲ λήη σιγὰ σιγὰ ὁ πατριωτισμός. Ὁ πατριωτισμός θέλει πρῶτα πρῶτα νὰ ξέρομε τί γίνεται στὸν κόσμον, τί λέν καὶ τί κάμνουν οἱ σοφοί. Καιρὸς εἶναι ποῦ κατάλαβε ἡ ἐπιστήμη μὲ τί τρόπο, μὲ τί νοῦ πρέπει κανεὶς νὰ πιάνη τέτοια ζητήματα· ἔμαθε νὰ ξεχωρίζῃ πράγματα ποῦ μαζί δὲν ταιριάζουν· ἄλλο πατριωτισμός κι ἄλλο γλωσσολογία. Μόνοι μας θὰ μείνουμε πίσω, μέσα στᾶλλα τὰ ἔθνη; Ἐνὰ βλέπω καὶ λυποῦμαι, ποῦ μὲ τίς ιδέες μας, μὲ τὸ μπόσικό μας τὸ πείσμα γενήκαμε περιγέλοιο στὸν κόσμον. Καὶ τῇ λύπῃ μου τούτῃ τῇ λέω πατριωτισμό. »

— « Ἐμένα, θὰ μὲ γελάσῃς μὲ τὰ λόγια σου; Σὲ κατάλαβα καὶ βλέπω ποῦ θέλεις νὰ μὲ φέρῃς. Τοὺς δασκάλους καὶ τὴ γλῶσσα τους πολεμᾷς νὰ ξεπαστρέψῃς. Καὶ ποιόνα ἐλπίζεις νᾶχῃς μαζί σου; Ὁλος ὁ κόσμος λέει τῇ γλῶσσᾳ μας βάρβαρη· ἐσύ λὲς ποῦ νὰ μὴν τὴν ξέρομε εἶναι ντροπὴ. Ἐμεῖς φωνάζουμε ποῦ

διόρθωση θέλει· ἐσὺ γράφεις ποῦ διόρθωση θέλει τὸ κεφάλι μας. Ἀραγες θὰ βρεθῇ κανένας νὰ σέ πιστέψῃ ; Ὁ κανένας νομίζει ποῦ γυρέβεις τὸ κακό μας. Δὲν εἶναι πιὸ φρόνιμο, δὲν εἶναι πιὸ σωστὸ νὰ μιλοῦμε μιὰ γλῶσσα σὰν τὴν ἀρχαία, ποῦ κανένας μας πιά σήμερα δὲν τὴ νοιώθει, παρὰ νὰ καθοῦμαστε νὰ μελετοῦμε τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα, ποῦ καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ μπορεῖ σήμερα νὰ τὴν καταλάβουν ; Τί νὰ σέ πῶ ; Ἀφοῦ μὲ λέν ποῦ μὲ ξεβγενίζει ἡ καθαρέβουσα, ἄρχισε καὶ μένα νὰ μ' ἀρέσῃ τῷ δασκάλῳ τὸ σύστημα. »

— « Γιαγιάκα μου, ξέρετε ὅλα νόστιμα νὰ τὰ λέτε. Βλέπω καὶ γῶ ἡ γνώμη σας ποῦ πέφτει. Ἡ μόνη ἐβγένεια εἶναι τῆς ἀλήθειας ἡ ἀγάπη, κ' ἡ ἐβγένεια τούτῃ δὲν κάθεται στὸ στόμα· βρίσκεται μοναχὰ μέσα στὴν ψυχὴ· δὲν τὴν κάμνουν τὰ λόγια· γεννιέται στὸ νοῦ. Ἀπὸ τὴν ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ βγῇ παρὰ καλὸ. Γίνεται τώρα νὰ βρίζουμε τῆς μάννας μας τὴ γλῶσσα καὶ μάλιστα νὰ τὸ θαρροῦμε σωστό ; Ἡ γλῶσσα ποῦ μὲ μιλήσετε παιδί, εἶναι σὰ θησαυρὸς κρυμμένος στὴν καρδιά μου. Τὴ σέβουμαι ὅσο σὰς σέβουμαι καὶ σὰς. Τὰ καλὰ τὰ αἰσθήματα κάμνουν καὶ τίς ιδέες τίς καλές. Θὰ ξεχάσω ποτές ποῦ μὲ παίρνατε στὰ γόνατά σας καὶ ποῦ μὲ λέγατε παιδί μου. Πῶς νὰ τολμήσω λοιπὸ τὸ παιδί μου ποῦ ἄκουγα τότες, τώρα νὰ τὸ κάμω τέκνον μου ; »

— « Μὲ τὰ χάδια δὲν πιάνεις τοὺς δασκάλους. Ἐμένα μπορεῖς νὰ μὲ πιάσης. Κάμε καλήτερα καμιὰ παραχώρηση. Κοίταξε νὰ τὰ σιᾷξῃς μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Βάλε νερὸ στὸ κρασί σου. »

— « Τὸ κρασί, μάννα μου, καλὸ καὶ τὸ νερὸ ποῦ

πίνουμε στὴν πατρίδα λάμπει σὰν τὸν ἥλιο κ' εἶναι καθαρὸ σὰν τὸ διαμάντι. Δὲ θέλει κρασί· πίνεται μοναχό του. Ἔτσι καὶ μετὴν ἀλήθεια. Νὰ μὴν τὴν ἀνακατῶνουμε· καθαρὴ νὰ τὴν πίνουμε, γιὰ νὰ μᾶς δροσίζη τὸ νοῦ.

Τὸ κρασί, λέω μάλιστα νὰ τὰφήσουμε ὅλους διόλου· τὸ κρασί μοιάζει σὰ νὰ εἶναι τὸ φοβερὸ ἐκεῖνο τὸ γραικικὸ φιλότιμο, ποῦ μᾶς ζαλίζει τὸ κεφάλι καὶ ποῦ μᾶς θολώνει τὴν ἀλήθεια. Κάμαμε γλῶσσα καινούρια, ἀλλάξαμε προφορά, μετὸ δικό μας μαζὶ πήραμε κάπου κάπου στὶς φλέβες μας μέσα κι ἄλλο αἷμα. Τὸ πρῶτο μας χρέος εἶναι νὰ τὸ ξέρουμε καὶ νὰ τὸ λέμε. Ἕνας λαὸς ὑφώνεται ἅμα δείξη ποῦ δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια. Ὅταν τὴ φοβᾶται, θὰ πῇ ποῦ δὲν τιμᾷ, ποῦ δὲ σέβεται τὸν ἑμαυτό του. Στολίζεται μετὰ ξένα ρούχα καὶ βάζει ψεύτικες θωριές στὸ πρόσωπό του, σὰ νὰ τοῦ φαίνονταν πῶς δὲν τοῦ φτάνουν τὰ φυσικά του στολίδια. Πρέπει νάχουμε συνειδησὴ καθαρή. Ἄς ἔχουμε καὶ καλῆτερη ἰδέα γιὰ τὴν καινούρια μας τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὸ νέο μας τὸ λαό. Ἄς μὴν ντραποῦμε νὰ φανοῦμε ὅτι εἴμαστε. Ἔτσι θὰ δείξουμε πιώτερη ἀξιοπρέπεια. Νὰ μὴ ζητοῦμε ξένα φτειασίδια καὶ προτερήματα ποῦ δὲν ἔχουμε. Ὅσο μικρὰ κι ἂν εἶναι τὰ δικά μας, θὰ προκόψουμε τὴν ἡμέρα ποῦ θάχουμε τὸ θάρρος νὰ περηφανεψτοῦμε μετὰ τὰ δικά μας μοναχά. »

— « Κάλλια, παιδί μου, νάπιανες νάγραφες κινέζικα, κάλλια νὰ καταγίνουσιν — εἶναι καιρὸς ἀκόμη — μετὰ καμιά γλῶσσα τῆς Ἀουστραλίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς, παρὰ νὰ διαβάξης τὰ γραικικά. Μὴ σὲ μέλη· οἱ δικοὶ μας ποτὲς γνώση δὲ θὰ βάλουν καὶ σὺ ἄδικα θὰ χο-

λοσκάνης. 'Ο μπελᾶς στὸ κεφάλι σου θὰ ξεσπάσῃ. 'Η θὰ σὲ βρίσουν ἢ θὰ κάμουν πῶς δὲ σὲ ξέρουν. Τουλᾶ-χιστο νὰ μὲ τὰ λὲς ἐμένα· μὴν τὰ λὲς ἐκείνους. »

— « Τὸ χρέος του πρέπει νὰ κάμῃ ὁ καθένας, ὅσο ζῇ, καὶ τὴν πεποίθησιν ποῦ ἔχει μέσα ριζωμένη στὴν καρδιά του, σὰ σκλάβος νὰ τὴν ἀκούῃ. 'Η πεποίθησιν μέσα φωνάζει κ' ἡ φωνή της, ἅμα βροντήσῃ μέσα στὸ στῆθος, πρέπει μὲ κάθε τρόπο ὅζω νὰ βγῇ! »

— « Πήγαινε τὸ λοιπὸ, ἀφοῦ ἔτσι τὸ θέλεις! Ποιὸς σὲ πιάνει; Μιὰ χάρη μόνον θὰ σὲ ζητήξω. Πρόσεχε, παιδί μου, τὴ θρησκεία νὰ μὴν τὴν ἀγγίξῃς. Θρησκεία σὲ μᾶς πατριωτισμὸ σημαίνει καὶ τὸν πατριωτισμὸ τὸν ἔχουμε ἀνάγκη γιὰ τὴν ὥρα.

Ἄκουσε κ' ἓνα ἄλλο, νὰ σὲ βρίζουν καὶ νὰ μὴ βρίζῃς· τράβα ἴσια τὸ δρόμο σου καὶ μὴ σὲ μέλῃ. Τρόπους καλοὺς μπορούμε ν'ἄχουμε πάντα· ἔχε τους καὶ σύ. "Ο τι κι ἂ σὲ ποῦν, πάντοτε νὰ λὲς ναί· ὅταν πιάσῃς τὴν πέννα, τότες ἀλλάζει· ὅσο θέλεις, τὸ ὄχι σου νὰ τὸ γράφῃς. Οἱ καθγάδες δὲ φελοῦν· οἱ ἀθρῶποι πιάνονται μὲ τὰ καλὰ λόγια. Γιὰ νὰ τὸ θυμηθῇς ἀκόμη καλῆτερα, βάστα στὸ νοῦ σου καὶ τοῦτο μου τὸ λόγο·

Μ' ὅλους ὁμορφα, παιδί μου,

Νὰ φερθῇς μὴ λησμονήσῃς

— Καὶ στὸν Κόντο νὰ μὴν κάμῃς

Γλωσσικὰς Παρατηρήσεις. »

Γ'.

Τα ξίδι.

Γιούλιο μῆνα, στίς τριάντα σωστά, μέρα Παρασκε-
βή, ἡ ὥρα ξήμισυ τὸ βράδυ, — ἀφοῦ ἀποχαιρετήσαμε τὴ
γιανοῦλα καὶ κλειδώσαμε τὸ σπίτι, — μὲ τὰ σεντούκια
καὶ μὲ τὰ σακκιά σηκωθήκαμε νὰ πᾶμε στὸ σταθμό,
γιὰ νὰ πάρουμε τὸ σιδηρόδρομο. Εἶχαμε καλὸ ἀμάξι,
μὰ ἔβρεχε φοβερά.

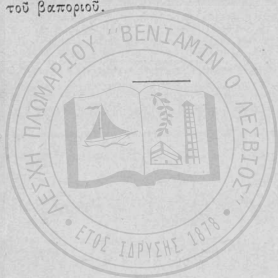
Ἄμα φτάξαμε, δώσαμε τὰ μπαούλα στὰ φορτώ-
ματα, μᾶς ἔδωσαν τὴν ἀπόδειξη καὶ τὴν ἔβαλα στὴν
τζίπη μου, γιὰ νὰ μὴν τὴ χάσω. Τότες εἶναι ποῦ μπή-
καμε στὸ ξενοδοχεῖο τοῦ σταθμοῦ. Πήραμε ἓνα ζουμί,
φάγαμε δύο μπριζόλες, μισὸ πουλί, τρεῖς ρόγες σταφύλι,
μᾶς ἔφεραν καφέ, πλερώσαμε ὀχτὼ φράγκα καὶ τριάντα
πέντε λεφτά. Εἶταν καὶ πέντε σολδιὰ παραπάνω γιὰ
τὸ γκαρσόνι.

Ἀνεβήκαμε στὸ βαγόνι στίς ἑφτά καὶ δέκα. Στίς
ἑφτά καὶ τέταρτο σωστά κούνησε τὸ τραῖνο. Κάμαμε
ταξίδι μοναδικό· δὲν ἔσπασε ρόδα, δὲ χάλασε ἀμάξι,
ἄλλο τραῖνο δὲν ἀπαντήσαμε νὰ μᾶς πλακώσει — καὶ δὲ
μᾶς σκότωσε κανεὶς. Τὸ σάββατο πρωί, στίς δέκα καὶ
δωδεκάμισυ, φτάξαμε στὴ Μαρσίλια.

Κάμαμε στοῦ θειοῦ μου πρόγεμα λαμπρό· εἶχαμε
πολὺ καλὴ ὄρεξη κι ὅχι λίγη δίψα. Κάτσαμε, φάγα-
με, γελάσαμε κ' ἔτσι ἤρθε πιά κι ὥρα νὰ μπαρκαρι-
στοῦμε.

Στις τρεῖς, ἀνέβηκα στὸ βαπόρι μὲ τὴ γυναῖκα μου. Φύγαμε στὶς πέντε. Στὸ ταξίδι, κάμαμε κάμποσες γνωριμιές· ἡ συντροφιά καλὴ, οἱ κυρίες νόστιμες κι ὥσπου νὰ φτάξουμε στὴν Πόλη, περνοῦσε μὲ τίς κουδέντες ὁ καιρός.

Νὰ μὴν ξεχάσω νὰ τὸ πῶ κι ἀφτό! στὸ σιδηρόδρομο, στὴ Μαρσίλια, τοῦ θειοῦ μου, στὸ βαπόρι, μήτε ψύλλους εἶδαμε μήτε μισὸ κουνούπι. « **Σέντ** » εἶταν τὸ νομα τοῦ βαποριοῦ.

Δ'.

Παρίσι.

Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω δὲν μπορῶ ! Οἱ κουθέντες, τὰ γέλοια καὶ τὰ παιχνίδια δὲ μὲ διασκεδάζουν. Πάντα σὲ σένα πάει ὁ νοῦς μου. Κι ὡς τόσο μποροῦσα ἄλλα νὰ συλλογιστῶ, μποροῦσε νὰ χαρῇ ἡ καρδιά μου. Προβαίνει τὸ βαπόρι καὶ μὲ δείχνει νέα θάλασσα, νέο κόσμος· σὰ νὰ περηφανέβεται ποῦ βλέπει τόσα κύματα καὶ δὲν τὰ φοβᾶται· ἤσυχο προχωρεῖ καὶ ξεσκεπάζει στὰ μάτια μου μπροστά, ὅταν εἶναι μέρα, τὴν αἰώνια γλυκύτητα τοῦρανοῦ μας, ὅταν εἶναι νύχτα, τίς ἄπειρες λαμπάδες ποῦ τρέμουν ἐκεῖ ἀπάνω μέσα στὸ σκοτεινὸ τους τὸ φῶς.

Τὸ κορμί μου μοναχὰ σέρνει μαζί του τὸ βαπόρι, τὴν ψυχὴ μου πίσω τὴν ἀφίνει. Τοῦ κάκου συλλογιόμαι ποῦ σὲ λίγες μέρες θὰ πατήσω τὸ ξακουστὸ τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ποῦ ἡ ὥρα κοντέθει τὰ μάτια μου νὰ χαροῦν τὴν πανώρια θεὰ τῆς Ἑλλάδας, ποῦ θὰ πλησιάσω τόσα θάματα τῆς φύσης, τόσα ἱερὰ τῆς ἱστορίας μεγαλεῖα ! Τοῦ κάκου λέω μέσα μου ποῦ γρήγορα θὰ διῶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, μοναδικὸ κατόρθωμα τῆς τέχνης, τὸν Παρθενῶνα, παντοτινὴν φαιδρότητα τοῦ κόσμου !

Ὅχι ! Παρίσι μου ἀγαπημένο ! Πάντοτε εἰσένα ποθεῖ, εἰσένα σὲ κλαίει πάντοτε ἡ καρδιά μου. Ἡ πατρίδα μου εἶσαι σύ. Ἐσὺ μὲ γέννησες νοῦ καὶ ψυχῇ. Ποῦ εἶναι πόλη νὰ σ' ἀξίζῃ ; Ποιὸς σὲ γνώρισε ποτὲς

καὶ δὲ σ' ἀγάπησε γιὰ πάντα ; Μὲ τὴ βαρειά σου τὴν
 ἀτμοσφαῖρα, μὲ τὸ συννεφιασμένο σου τὸν οὐρανό, μὲ
 τὸν ψυχρό σου τὸν ἀέρα, τὸ γκάτζι σου ποῦ βρωμαῖ καὶ
 τὸ κακό σου τὸ κλῆμα, μάγεψες τὸν κόσμο. Τί νόστιμη
 ποῦ εἶναι ἡ λάσπη σου, τί γλύκα ποῦ τὴν ἔχει ἡ βροχή
 σου ! Ἡ λάσπη σου μιλεῖ καὶ λέει τοῦ διαβάτη — « Ἐσὺ
 ποῦ λερώνεις τὰ παππούτσια σου κι ἀφανίζεις τὸ παντα-
 λόνι σου, μὴ σέ μέλη ! Ἰδέες γεμίζεις τὸ μυαλό σου.
 Ἄγιο χῶμα πατεῖς. Φρονήματα γενναῖα, σοβαροὺς λο-
 γισμούς, ἀγάπη τῆς λεφτεριάς, τῆς πρόοδος καὶ τῆς πα-
 τρίδας, φτάνει ν' ἀνοίξης τὸ στόμα σου κι ὅλα μαζί τ' ἀνα-
 πνέεις. Γιὰ διές τις, τίς ιδέες πῶς πετοῦν τριγύρω σου
 στὸν ἀέρα, ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ κι ἀπὸ κάθε μεριά. Ἡ ἀ-
 τμοσφαῖρα ποῦ καταπνέεις εἶναι ιδέες φορτωμένη· ἀπὸ
 παντοῦ σὲ τριγεροῦν τὸ κεφάλι, ποιὰ νὰ πρωτομπῇ. »

Κι ὅλο τρέχει στοὺς δρόμους, κάμνει, κοπιᾶζει, δου-
 λέει ὁ λαός σου. Ξυπνός, ἐργατικὸς λαός, ὀρμητικὰ
 παιδιὰ καὶ γενναῖα, πρόθυμα γιὰ τὸ καλὸ, φοβερά στο
 θυμό τους. Δὲν πρέπει νὰ τὰ πειράξης· ξέρεις νὰ τὰ
 πιᾶσης, σὰν πρόβατα σ' ἀκουλουθοῦν· ὀρμοῦνε σὰν τὸ
 θεριό, ἅμα τάγγιξης. Δὲ θέλουνε σκλαβιά· τοὺς βασι-
 λιάδες δὲν τοὺς φοβοῦνται, κι ὅταν τοὺς βαρεθοῦν,
 ἀπλώνουν τὸ χέρι καὶ σὰν παιχνίδια τοὺς σπάνουν. Οἱ
 πέτρες στοὺς δρόμους σηκώνονται μοναχέες τους· ἡ μιὰ
 ἀπάνω στὴν ἄλλη ἀνεβαίνει· τάμαξια ποῦ περνοῦν ἐφ' αὐ-
 τὴν γίνονται πύργοι· τὰ κάγκελλα τὰ κάμνουν κοντάρια,
 καὶ τὸ φύσημά τους μπαρούτι. Πρὶν προφτάξης νὰ τὸ
 διῆς, βρέθηκαν μπάλles, πιστόλια καὶ τουφέκια· δὲν
 ξέρεις ἀπὸ ποῦ βγῆκαν. Ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια, ἀπὸ

κάτω ἀπὸ τὰ κελλάρια, μαζώνουνται, πηδοῦν, ξεφυ-
τρώνουν καρέγλες, ξύλα, γυαλιά, σίδερα καὶ μολύβι.
"Ολα μαζί στὴ μέση τοῦ δρόμου σωρέβουνται, μεγα-
λώνουν, ἄξαφνα γίνονται βουνὸ κι ἀφτὸ τὸ βουνὸ —
ἄχ! Πόλη μου καημένη, ποῦ νὰ τὰ ξέρης ἐσὺ ἀφτά ;
— λείει τοὺς τυράννους — « Ἴσια μὲ δῶ, ἀρχοντικό
μου, κι ὄχι παρέκει ! »

Μὲ τὰ βουνά σου τὰ ξαφνικά, Παρίσι μου πο-
θητό, ἔσωσες τὴν Ἑβρώπη κι ἀκόμη θὰ τὴ σώσης.
"Ολα σὲ σένα τὰ χρωστοῦμε. Ἐσὺ θυσιάστηκες γιὰ
τὸν κόσμον. Ἀπὸ σένα πρωτομάθαμε λεφτεριά τί θὰ πῇ.
Δὲ σ' ἔμελε μόνο γιὰ σένα τὴν ἀθρωπότητα ἀλάκαιρη
συλλογιόσουν. Τοὺς δικούς σου τοὺς τυράννους δὲ
σ' ἔφταξε ὅζω νὰ τοὺς πετάξης· εἶχες στὸ νοῦ σου τὴν
οἰκουμένη· τὴ γίς θέλησες νὰ γλυτώσης. « Ὅλοι οἱ ἀθρῶ-
ποι εἶναι ἀδέρφια κ' ἔχουν ἓνα νόμον ». Ἐτσι μνηοῦσες
τῆς Ἑβρώπης, ὅταν καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, βασιλεια
καὶ δημοκρατίες, ἔτρεμαν μπροστά σου κ' ἔσκυφταν τὸ
κεφάλι. « Λεφτεριά, ἰσότη, ἀδερφοσύνη », τέτοια λόγια
μᾶς ἔλεγες τότες κι ἀκούστηκε μακριὰ μακριὰ ἡ φωνή
σου. Θέλει δὲ θέλει, ἀργὰ ἢ νωρίς, ἀπὸ τὸ δρόμον ποῦ
μᾶς ἄνοιζες, πρέπει σήμερον ὁ κόσμος νὰ περάσῃ. Οἱ
βαρβάρων πολλὴ ὥρα δὲ θὰ βαστάξουν. Ὅποιος δὲν
ξέρει λεφτεριά, ἰσότη κι ἀδερφοσύνη, — ὅποιος γυναῖ-
κες δὲν ψηφᾷ καὶ λείει τοὺς ἄντρες σκυλιά — ἄς ξολο-
τρεφτῇ ἡ βασιλεία του κι ἄς ἀφανιστῇ τὸ νομὸν του !

Γίνεται λοιπό, Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω τώρα
ποῦ τρέχω στὴ χώρα τῆς σκλαβιάς, τώρα ποῦ πάω
στὴν Πόλιν ; Τί μὲ μέλει ἡ Ἀγία Σοφία ; Τὴν ἰστο-

ρία σου μελετώ, τὴ φήμη σου τὴ ζουλέβω· με πόνο
ψυχῆς, με καρδιοχτύπι καὶ με δάκρια σὲ θυμοῦμαι.
Ἄντρα μ' ἔκαμες ἐσύ· μ' ἔμαθες νὰ δοξάζω τὴ λεφτε-
ριά, νὰ σέβουμαι, νάγαπῶ τὰ μεγάλα τὰ κεφάλια ποῦ
γέννησες καὶ ποῦ πάντα γεννᾷς, — νὰ τὰ σέβουμαι γιατίι
κυνηγοῦν τὸ καλὸ καὶ ξέρουνε νὰ μᾶς δείξουν ποῦ θὰ
τὸ βροῦμε καὶ μεῖς, — νὰ τάγαπῶ, γιατίι μαζί τους γε-
μίζει θάρρος ἡ καρδιά καὶ σὰ νὰ σοῦ φωνάζουν· —
«Πρόσεχε, παιδί μου, καὶ σὺ κάτι νὰ φανῆς, τὴν πα-
τριδα σου νὰ δουλέψης.» Ἐσύ μ' ἔθρεψες τὸ νοῦ·
ἔφαγα τὸ ψωμί σου, βύζαξα τὸ γάλα σου, καὶ τὸ χῶμα
σου ἔγινε χῶμα μου.

Γιὰ τοῦτο καὶ τώρα στὸ ταξίδι, τὴ νύχτα ποῦ
βγαίνουν τᾶστρα στὸ σεργιάνι, τραβιοῦμαι μοναχός
μου στὸ κατᾶστρωμα, ἀγκουμπῶ στὸ κατάρτι καὶ σὲ
συλλογιοῦμαι. Ὅλα με μιᾶς τὰ θυμοῦμαι, ὅλα τὰ
ξαναβλέπω, ὅσο ἡ φύση κοιμᾶται κι ὁ οὐρανὸς ξαπλώ-
νει ἀπάνω στὴ θάλασσα τὸ μυστικὸ του σκοτάδι. Ἐνα
δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω, ἔνα με δέρνει τὸ νοῦ, σὰν τὸ
κῦμα ποῦ δέρνει τὸ βαπόρι. Ποτὲς σὰ σὲ κείνη τὴν
ῶρα δὲν ταράχτηκα στὴ ζωὴ μου. Νύχτα εἴταν καὶ
τότες, νύχτα τρομαχτικὴ γιὰ μένα. Εἶχε πεθάνει ὁ
μεγάλος ὁ γέρος, ὁ Βιχτὼρ Οὐγκώ, ὁ γενναῖος ὁ φίλος
τῆς Ἑλλάδας. Ὅσο ζοῦσε, πῆγαινα σπίτι του συχνὰ
καὶ τὸν ἔβλεπα. Ἐνα βράδυ, με τὴ βαρειά του φωνή
— σὰ νὰ μιλοῦσε μνημα — μ' εἶπε дуό του στίχους γιὰ
τὴν Ἑλλάδα. Σὲ λίγες μέρες πέθανε. Καὶ πολὺ πιώ-
τερο ἀκόμη ἀπ' ὅλα τὰ λόγια ποῦ μ' ἔλεγε, με τάραξε
ὁ θάνατός του.

Ε'.

Δόξα και μοναξιά.

Προτοῦ νὰ τὸν πάρῃ γιὰ πάντα ἡ μάχη γις καὶ τὸ χῶμα νὰ σκεπᾶσῃ τὸ πρόσωπό του, θέλησε τὸ Παρίσι νὰ προσκυνήσῃ τὸν ποιητὴ του, νὰ γονατίσῃ στὸ μνημα τοῦ μπροστά. Ξέρει τὸ Παρίσι νὰ τιμᾷ τὰ μεγάλα τοῦ τὰ παιδιά. Τὸν ἔβαλε νὰ κοιμηθῇ μιὰ μέρα καὶ μιὰ νύχτα στὸ κέντρο τῆς Πόλης, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν τροπαιοφόρη καμάρα ποῦ εἶχε χτίσει ὁ μεγάλος ὁ Ναπολέοντας μὲ δόξα καὶ μὲ πέτρα. Κοντὰ στὸ μέρος ποῦ εἶχε χαράζει ὁ ἀφτοκράτορας τὶς χίλιες νίκες τοῦ στρατοῦ του, ἔβαλαν τοὺς τίτλους τοῦ ἄλλου τοῦ νικητῆ, ἔγραψαν τῶν ἔργων τοῦ τὰ ὀνόματα. Ἐτυχε κι ὅλας, τὸ μάθρο σκέπασμα ποῦ εἶχαν κρεμάσει στὴν ἀψίδα κείνη τὴν ἡμέρα καὶ ποῦ ἔπεφτε ἀπὸ πάνω ἴσια μὲ τὴ μέση, πέφτοντας νάγγιξῃ, μὲ τὴν ἄκρη του, τὸν πέτρινο στέφανο ποῦ φορεῖ ὁ ἀφτοκράτορας κάτω στὸ σκάλισμα τῆς πόρτας. Φαίνονταν καὶ κείνος νὰ λυπᾶται. Ἐτσι μιὰ νύχτα ἀλάκαιρη κοιμήθηκε ἀδερφικὰ ἢ μιὰ δόξα κοντὰ στὴν ἄλλη.

Τὸ Μάη, στὶς τριάντα μιὰ, ἡ ὥρα ὅχτῳ τὸ πρωί, μέρα Κεριακή, εἶτανε νὰ φέρουν τὸ λείψανο γιὰ νὰ τάγκουμπήσουν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν Καμάρα. Τριγύρω στέκουνταν πολὺς λαός, κόσμος πολὺς μαζωμένος νὰ τὸν προσμένῃ. Μὲ σέβας, μὲ λύπη, μὰ καὶ μὲ κάποια περηφάνεια γιὰ τέτοιο ποιητὴ, τὸν καρτε-

ροῦσε τὸ πλῆθος, κι ἅμα τὸν εἶδαν, ξεσκεπάστηκαν ὅλα τὰ κεφάλια. Πρὶ νᾶρθῃ ἴσια μὲ κεῖ κάτω, πρῶτῃ πρῶτῇ εἶχα πάει στὸ σπίτι του κι ἀπὸ τὸ σπίτι του μὲ λίγους φίλους, μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ ἐγγόνια του, ἀκουλουθούσαμε τὸ λείψανο μοναχοῖ μας. Δὲ συλλογιόμαστε τὸ λαὸ ποῦ μᾶς περίμενε· μόνο γέμιζαν τὰ μάτια μας δάκρια, γιατί ξέραμε ποῦ δὲ θὰ ξαναδιοῦμε τὸ καλὸ του, τὸ σοβαρό του πρόσωπο, ποῦ ποτές δὲ θὰ ξανακούσουμε πιά τὴ φωνή του. Ναί! εἶχε δίκιο ἡ μεγάλη πατρίδα νὰ προσκυνᾷ τὸ μεγάλο της τὸν πατριώτη· εἶχε δίκιο ὁ λαὸς νὰ δοξάζῃ τὸ νομὸν του· βλέπαμε φανερὰ τῆς ποίησης τὴ νίκη, τὴν ἀποθέωση τοῦ ποιητῆ. Μὰ τί μᾶς φελοῦσε ποῦ τὸ βλέπαμε; Κλαίγαμε τὸν ἄντρα, ὅχι μόνο τὸν ποιητὴ. Ὅτι κι ἂν τὸν ἔκαμνε τώρα τὸ Παρίσι, ὅσο κι ἂν τιμοῦσε τὴ μνήμη του, τί μ' ἄφτά; Ἐμεῖς ποῦ τὸν εἶχαμε γνωρίσει, βαριαναστέναζε μέσα ἡ καρδιά μας. Πάει, πάει καὶ μᾶς ἄφησε γιὰ πάντα. Καλὲς οἱ πολυτέλειες καὶ τὰ μεγαλεῖα, μὰ τί κατάλαβες τώρα ποῦ κείτεται πεθαμμένος, τί θὰ κᾶμουμε τώρα ποῦ πιά τὰ μάτια μας δὲ θὰ τὸν ξαναδιοῦν;

Τί κρύο, τί ψυχρό, τί ἔρημο πρᾶμα ποῦ εἶναι ἡ δόξα! Ὅσο κείτονταν ἔτσι στὸ κιθούρι, σὲ τόσο κόσμος μπροστά, μὲ φαίνονταν πῶς εἶταν ὁλομόναχος καὶ ξενιτεμένος. Ἐφυγαν οἱ φίλοι· γύρισαν οἱ δικοί του καταλυπημένοι στὸ σπίτι. Μιὰ στιγμὴ στάθηκε στὸν τάφο κοντὰ τὸ δύστυχό του τὸ ἐγγόνι· γύριβε καμιά κόχη, καμιά γωνιά γιὰ νὰ μporέσῃ κρυφὰ νὰ γονατίσῃ, ἴσως κάτι νὰ τοῦ πῇ. Τοῦ κάκου! Μπορεῖ τώρα

νάγκουμπήση πουθενά τόρφανό, τώρα ποῦ τὰ χίλια μάτια τοῦ λαοῦ τοὺς κοιτάζουν καὶ τοὺς дуό, τώρα ποῦ τοῦ πῆρε τὸ Παρίσι τὸν παπποῦ του; ποῦ θὰ πῆσῃ, νὰ τὸν προσκυνήσῃ; σὲ ποιὸ μέρος θὰ τραβηχτῇ νὰ χύσῃ ὅσα δάκρια ἔχει μέσα του ἢ καρδιά του; πῶς θὰ θάναστενάζῃ, δίχως νὰ τὸν ἀκούσῃ κανεὶς; πῶς θὰ πᾶῃ νὰ πῇ σιγὰ σιγὰ στάφτι τοῦ περίφημου γέρου· « Παπποῦ μου, παπποῦ μου, ἔτσι μ' ἀφίνεις καὶ φέβγεις καὶ δὲ μὲ λυπᾶσαι! » Ἄχ! τὸ πλῆθος ποῦ στέκεται τριγύρω στὸν τάφο, τί μοναξιά ποῦ τὴν ἔχει, μιὰ τέτοια ὥρα, γιὰ τοὺς πεθαμμένους!

Κι ὥς τόσο τὸ καλὸ τὸ γεροντάκι ἀγαποῦσε, λάτρεβε τὰ παιδιὰ του. Ἄλλῃ φροντίδα στὴν ἀρρώστια του δὲν εἶχε, παρὰ νὰ μὴ νοιώσουν τὰ ἐγγόνια του τὰ βάσανα ποῦ τραβοῦσε. Πάλεψε μὲ τὸ Χάρο μέρες καὶ νύχτες. Ψυχομαχοῦσε κ' ἔκρυπτε τοὺς πόνους του. Τὸ κακὸ ποῦ τὸν εἶχε πλακώσει τοῦ ῥάγιζε τὴν καρδιά· πιά-νουνταν ἡ ἀναπνοή του κι ἀρχινοῦσε νὰ τρέμῃ σὰν τὸ φύλλο, ὅταν ὁ ἄνεμος δέρνει καὶ ταραάζει τὸ δέντρο καὶ πᾶει νὰ τὸ ρίξῃ κατὰ γῆς. Πρόσεχε ὅμως νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ κανένας. Ὅσο εἶταν τὰ παιδιὰ του μπροστά, στὸ πλάγι του κοντά, χαμογελοῦσε γλυκὰ καὶ τὰ σπλάχνα του τὰ θέριζε ὁ θάνατος. Τῇ νύχτα, ποῦ δὲν εἶταν ἐκεῖνα μπροστά, σηκώνουνταν ὀρθίος, τίναζε χέρια καὶ ποδάρια, χτυποῦσε τὸ κεφάλι του στοὺς τοί-χους, ἔτριζε τὰ δόντια του, καὶ δίχως φόβο νὰ διοῦν τίποτις τὰ παιδιὰ, ἤσυχα καὶ στὰ γεμάτα ἄφινε τὸν πόνο νὰ τοῦ τρώῃ κορμὶ καὶ ψυχή.

Καὶ τώρα κείτεται μόνος. Εἶταν πεπρωμένο, γραμ-

μένο στὸν οὐρανό. Ὅποιος θυσιάζεται γιὰ τὴν πατρίδα καὶ δουλέβει γιὰ τὸ ἔθνος, ὅποιος φανῇ μεγάλος, ὅποιος ὑψωθῇ, μήτε πατέρα, μήτε μάννα, μήτε παιδιά, μήτε φίλους πρέπει ν'ἄγῃ. Ἀλάκαιρο τὸν παίρνει ἡ πατρίδα. Τὸν ἔχει μοναχὴ της, μὲ σιδερένιο χέρι τὸν ἀρπάζει καὶ τὸν κάμνει δικότης — ἴσια μὲ τὸν τάφο καὶ παρέκει..... Τί κρύο, τί ψυχρό, τί ἔρημο πρᾶμα ποῦ εἶναι ἡ δόξα !

ΣΤ'.

Ὁ Ποιητής.

Ἐφυγα καὶ γὰρ τότες ἀπὸ κειπέρα. Γύρεθα μοναζιά νάναςάνη ἢ καρδιά μου. Κι ὡστόσο πάντα κάτι μὲ τραβοῦσε, κάτι μ' ἔσπρωχτε νὰ γυρίσω πίσω, νὰ ξαναδιῶ τὴν Καμάρα καὶ τὸν τάφο. Ὅλο στέκουνταν τὸ πλῆθος μαζωμένο. Πήγαίνα μέσα στὸν ὄγλο ποῦ μὲ σκουντοῦσε, ποῦ μὲ ζουλοῦσε, ποῦ μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ. Δὲν μπορούσα νὰ φύγω. Μιά δύναμη μὲ βαστοῦσε, μ' εἶχε καρφωμένο σὲ κεῖνο τὸ μέρος — σὰ νὰ πρόσμενα κάτι νὰ διῶ, κάτι νὰ καταλάβω ποῦ δὲν ἦξερα ἀκόμη. Ὅλη τὴν ἡμέρα ζαλισμένος, γεμάτο φροντίδες τὸ κεφάλι, σέρνουμεν, κυλισούμεν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, κουρασμένος, μισοσακατεμένος.

Τέλος πλάκωσε κ' ἡ νύχτα. Δὲν τὸ κοινοῦσα. Ἐλαμπαν ἀναμμένα ὅλα τὰ φῶτα. Τριγύρω στὸν τάφο, ἔκκιγαν τέσσερεις λαμπάδες μαβροτυλιμένες. Ἐλεγε τὸ Παρίσι νὰ ξενυχτίσῃ, νὰ μείνῃ μπροστὰ στὸ μνημα τοῦ ποιητῆ, ὥσπου νὰ σηκώσουν τὸ λείψανο τὸ πρωτὶ. Χώθηκα παράμερα σ' ἓνα σοκάκι σκοτεινόν, μὲ τρόπο νάποφύγω τὸν τόσο κόσμον κι ὁμῶς πάντα νὰ βλέπω τὴν Καμάρα μὲ τὸ μνημα.

Δὲν ξέρω τί μὲ κατέβηκε τότες· ἀπὸ τὴν κούραση εἴταν, ἀπὸ τὴ λύπη τὴν πολλή, δὲν μπορούσα νὰ σταθῶ στὰ ποδάρια μου. Εἴτανε σὰ μουδιασμένη μέσῃ μου ἡ

ψυχή μου. Ἀναγκάστηκα νὰ κάτσω ἀπάνω σέ μιὰ πέτρα, νὰ πάρω τὴν ἀναπνοή μου. Ἄμα βρέθηκα μοναχός μου, μὲ φάνηκε σὰ νὰ μὴν ἔβλεπα πιά τίποτις ἀπ' ὅσα εἶχα διεῖ ὅλη τὴν ἡμέρα. Ξέχασα τὸν ποιητὴ, ξέχασα τὸ λείψανο, ξέχασα τὸ Παρίσι. Ὀρμητικὰ πῆγε ὁ νοῦς μου στὴν πατρίδα — καὶ ποτὲς στὴ ζωὴ μου, ποτὲς μέσα μου δὲν ἔγινε τόση ταραχὴ, δὲν ξέσπασε τόση φουρτοῦνα. Κάποτες στέκουμουν ὥρες βυθισμένος, ἀφανισμένος, μὲ μιὰ ταπείνωση ποῦ μήτε γίνονταν πὸ μεγάλη, κ' ἔκαιγε ἡ πίκρα τὴν καρδιά μου. Κάποτες πάλι, ξανάπαιρνα θάρρος, στέκουμουν ὀρθίος καὶ κοίταζα ψηλὰ ψηλὰ στὸν οὐρανό. Τόση πληξὴ, τόση στεναχώρια, τόση θλίψη δὲν ἔτυχε νάχω ποτὲς — καὶ ποτὲς δὲν ἔβαλα στὸ νοῦ μου τόσες ἐλπίδες, ποτὲς στὸ στήθος μου τόσες χαρές. Σὰν τάνήσυχο πουλὶ ποῦ τρέμει καὶ πηδᾷ μέσα στὰ κλαδιά, λαχταροῦσε ἡ καρδιά μου καὶ πετοῦσε ἀπὸ χαρὰ σὲ λύπη καὶ ἀπὸ λύπη σὲ χαρὰ.

Θέμου, Θέμου παντοδύναμε, τί νυχτιά εἶταν ἐκείνη! Τί εἶτανε, Θέμου, τὸ τόσο σκοτάδι! Τρόμαξα καὶ φώναξα μοναχός μου — « Μήπως σήμερα τὴν πατρίδα μου θάφτουν; Τώρα μόλις γεννήθηκε, τώρα θάποθάνη; Θέμου παντοδύναμε, μὴν τὸ θελήσης! Ἄχ! πόσα χρόνια πρέπει νὰ ζήσῃ ἓνας λαός, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος! Ἀφτὰ τὰ φῶτα τὰ μισοσκεπασμένα, ποῦ μόλις φαίνονται καὶ κάτω, τί σημαίνουν καὶ γιατί καὶν; Ἴσως εἶναι γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὴ μικρὴ μας τὴ δόξα, μπροστὰ σὲ τέτοια μεγαλεῖα! Θὰ τὸ κατορθώσουμε ποτὲς νάχουμε καὶ μεῖς τέτοιους ἄντρες; Τοῦτο τὸ μνῆμα παριστάνει ἔργα περὶ φημα, παλιὰ ἱστορία, αἰῶ-

νες κόπο, δουλειά, πόνους, λεφτεριά και δόξα. Πόσα πρέπει να τραβήξω ένας λαός για να φτάξω στο σημεῖο που ἔφταξε τοῦτος ὁ λαός! Δὲν ἔχει πιὰ σήμερα ἀνάγκη τοὺς προγόνους του — τοὺς Λατίνους καὶ τὴν Ῥώμη. Ζῇ δική του ζωὴ. Πρόγονο μπορεῖ καὶ κείνονα μιὰ μέρα ἄλλοι νὰ τὸν καφκηθοῦν.

Ποῦ νὰ τὸ διοῦμε καὶ μεῖς τέτοιο πρᾶμα; Σὰν τὸ παιδί που τὴ μάνα του δὲν μπορεῖ νὰ φήσῃ, γιατί νοιώθει πῶς εἶναι ἀδύνατο ἀκόμη, ἔτσι καὶ μεῖς μόλις ἔχουμε πόδι νὰ πατήσουμε κατὰ γῆς· ἄντρες δὲ γίναμε ἀκόμη. Ἐχουμε ἀνάγκη, οἱ προγόνοι νὰ μᾶς βαστοῦν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ νὰ μᾶς πηγαίνουν. Ὅλο προγόνους φωνάζουμε. Ἐπαινὸ μας θαρρόῦμε ἴσια ἴσια κείνο που δείχνει τὴ λίγη μας δύναμη. Ἐθνος ἀφτεξούσιο δὲ γίναμε, κ' ἴσως δὲ θὰ γίνουμε ποτέ. Ἡ δόξα μας ἡ παλιά θὰ καταστήσῃ ὁ χαμός μας. Δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ μεγαλώσουμε, νὰ περπατοῦμε μὲ τὰ δικὰ μας τὰ ποδάρια, νὰ συλλογιόμαστε μὲ τὸ κεφάλι μας, νὰ βλέπουμε μὲ τὰ μάτια μας, νὰ μιλοῦμε δική μας γλῶσσα. Ὅλο προσπαθοῦμε νὰ κάμουμε σὰν καὶ κείνους. Σ' ἓνα μόνο δὲν τοὺς μιμηθήκαμε· προγόνους ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν! Ἐμεῖς, δὲ θὰ τάξιωθοῦμε ποτέ καὶ μᾶς μιὰ μέρα προγόνους ἄλλοι νὰ μᾶς λέν.

Ὅσο μέσα μου ἔλεγα τέτοια μοναχός μου, τραβιόμουν, τραβιόμουν ὅλο πίσω, γιατί ντρέπουν τὸν ποιητὴ κ' ἔβλεπα πόσο μικροί, πόσο ἀσήμαντοι μπροστὰ σὲ τέτοιους ἀθρώπους εἴμαστε ἀκόμη. Ὅσοι στὴν Ἑβρώπη εἶναι μόλις μαθητάδες, ἐμεῖς μπορεῖ νὰ τοὺς πάρουμε γιὰ δασκάλους, καὶ τώρα πέρασε ὁ καιρὸς που

ἔλεγαν τὴν Ἀθῆνα δασκάλισσα τοῦ κόσμου! Τᾶλλα τὰ ἔθνη, ὅσο περίφημοι κι ἂν εἶταν οἱ πατέρες τους, ἄφησαν πίσω τὴν παλιά τους ἱστορία· ξανάκαμαν καινούρια, δική τους. Ἡ Ἰταλία κ' ἡ Γαλλία ξέχασαν τὴ Ῥώμη καὶ τῆς εἶπαν — « Ὅσο μεγάλη εἴσουν ἐσύ, τόσο καὶ μεῖς θὰ γίνουμε μεγάλοι. Μᾶς φτάνει τὸ δικό μας τὸ μυαλὸ καὶ τὸ αἷμα ποῦ πήραμε ἀπὸ σένα. »

Βγῆκαν τότες ἀπὸ παντοῦ, ἄπειρα σὰν τὰ λουλούδια ποῦ τὴν ἀνοιξη ὁρμοῦν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τῇ γῆς, βγῆκαν ἔργα κάθε λογῆς, τῆς τέχνης, τῶ γραμμάτων, τῆς ἐπιστήμης. Βγῆκε καὶ μιὰ γλῶσσα καινούρια. Ἄλλες λέξεις, ἄλλη γραμματικὴ χρειάστηκαν τότες παντοῦ γιὰ τὶς ιδέες, γιὰ τὸ νοῦ καὶ γιὰ τὴν καρδιά τοῦ καθενός. Ἡ μιὰ σπίθα ἀναψε τὴν ἄλλη, διαδῶθηκαν ιδέες, τέχνες, ἐπιστήμες, ὁ καθεὶς ἔφερνε τὸ μερτικό του καὶ τὸ δάνειζε τᾷ ἄλλου. Ἐτσι μορφώθηκε μιὰ Ἑβρώπη κι ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ἔπιασε συγκαινωνία διανοητική. Ἐμεῖς πίσω, ὅλο πίσω! Ποῦ ἡ δύστυχη πατρίδα, μὲ τῶν παιδιῶν τῆς τὴν ἀμάθεια, τὴν περηφάνεια καὶ τὴν τρεῖλλα, νὰ μπορέσῃ καὶ κείνη νὰ ζήσῃ τὸ μεγάλο, τὸ χαρούμενο βίὸ τῆς ξαναγεννημένης Ἑβρώπης!

Ἐτσι μὲ μιλοῦσε τὸ μνημα, γιατί ἡ ὄψη του μονάχη μὲ θύμιζε τὴν ἐλευσινή μας κατάσταση. Κι ὡς τόσο ποῖος ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατάλαβε ποτές του τί μᾶς λείπει; Περηφανέβεται ὁ Γραικὸς μὲ τοὺς προγόνους του, νομίζει ποῦ τοὺς μοιάζει, κ' ἐπειδὴς σὰν τὸν ἀγράμματο χάλασε τὴ φυσικὴ του γλῶσσα, θαρρόντας

ποῦ τὴ διώρθωσε, προσμένει κάθε μέρα νὰ φανῇ Σοφοκλῆς.

Σοφοκλῆς, Ἀριστοφάνης, Αἰσχύλος κ' Ἐβριπίδης ὁχι δὲ!
στάθηκε ὁ ἄντρας ποῦ κείτεται τώρα στὸ μνημα. Ἐ-
γινε μεγάλος, γιατί κανενὸς δὲ θέλησε νὰ μοιάξῃ. Ἀς
τοῦ μοιάξουν ἐκείνου ἄλλοι κατόπι! Ἀς τοῦ μοιάξῃ
κανένας ἀπὸ μᾶς, ἂν μπορέσῃ νὰ τὸ καταφέρῃ. Ἀφτὸς
εἶναι ποιητῆς καὶ πατέρας! Ἐκατὸ χρόνια καὶ παρα-
πάνω, πρὶ νὰ φανῇ, κοιμοῦνταν ἡ ποίηση στὴ Γαλλία.
Σὰ μούμια τὴν εἶχαν οἱ δασκάλοι τυλιμένη στὸ σεν-
τόνι. Μέσα της, μὲ τὸ σμιλᾶρι καὶ τὸ ψαλίδι τῆς εἶ-
χανε βγάλει ἄντερα καὶ καρδιά, γιὰ νὰ τὴ γεμίσουν.
ἄχερα καὶ μυρωδικὰ κάθε εἶδος. Τῆς ἔμνισκε μόνο τὸ
πετσί, καὶ γιὰ νὰ μὴ φαίνεται καὶ κείνο, τῆς ἔβαζαν
ἀπὸ πάνω ρόυχα μεταξωτά, στολίδια μαργαριτάρια,
καὶ φτειασίδι στὸ μάγουλο. Κεῖτονταν ἡ δύστυχη
δίχως πνοή, μὲ τὸ στόμα στουμπωμένο, ἀδειασμένη καὶ
συγυρισμένη.

Ἐκεῖνοι σὰν τοὺς Φαραώνηδες κάθουνταν ἀψηλὰ
στὸ θρονί τους. Μὲ περήφανο μάτι κοίταζαν ἀπὸ πάνω
τὸ λαό, τὸ χυδαῖο τὸν ὄχλο. Ἐφτειαναν ἓνα σωρὸ
νόμους δικούς τους, ἔκαμναν κανόνες χιλιάδες τοῦ κε-
φαλίου τους — πάντα μ' ἐβγένεια μεγάλη. Ζωὴ καμιά!
Εἶχαν ἓνα πλῆθος νοστιμάδες ἀνόητες, τσακίσματα καὶ
κερατσισιές. Ποιὸς νὰ καμαρώσῃ τὸν ἄλλο; Ποιὸς νὰ
πῇ τὰ πράγματα μὲ τρόπο ποῦ νὰ μὴν τὸν καταλάβῃ
κανένας; Ποιὸς νὰ μὴ μιλήσῃ σὰν ποῦ μιλεῖ ὁλος ὁ
κόσμος; Τὸ μαντίλι δὲν ἔπρεπε κανεὶς μαντίλι νὰ τὸ
πῇ, μήτε τὴ σκάλα σκάλα. Τοὺς χρειάζονταν ἀρ-

χοντιὰ τοὺς ἀφεντάδες. Εἶχαν κάμει τὴ γλῶσσα νὰ μοιάζῃ σὰν παλάτι ψυχρὸ καὶ ῥημασμένο. Τοῦ λόγου τους, κλειδωμένοι στὸ παλάτι, ζοῦσαν καὶ βασιλεύαν.

Βγῆκες τότες ἐσύ· μὲ μιᾷς ἄλλαξης τὸν κόσμον. Ὠρμησες κ' ἐπεσες μέσα στὸ παλάτι. Τίναξες ὅζω τοὺς δασκάλους κι ἄρχισες νὰ φωνάζῃς· — « Ἀλήθεια ζητοῦμε, διψοῦμε γιὰ ζωὴ· μούμιες δὲ μᾶς κάμνουν. » Τί θόρυβος, τί κακὸ ποῦ ἐγίνε τότες ! Πέταξες τὰ παράθυρα, ἄπλωσες τὸ χέρι κ' ἔσπασες τίς πόρτες· μπῆκε μέσα ὁ ζωντανὸς ἀγέρας τοῦρανοῦ, πλημμύρισε τὸ φῶς κ' εἶπες στὸ λαὸ ποῦ στέκουνταν ὅζω· — « Ὅρισε, ἀφεντικό μου· δικό σου τὸ παλάτι· δάσκαλός μου εἶσαι σὺ καὶ σὺ βασιλιάς μου· δοῦλος σου εἶμαι γὼ κι ἀπὸ σένα τὴ γλῶσσα μου θὰ μάθω. »

.....Θὰ τὸ παρατήρησε ὁ καθένας· ἂν ποτὲς διοῦμε, ἢ καταλάβουμε, ἢ μόνο μᾶς ἔρθῃ φόβος ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ μᾶς κατηγορήσῃ, ἢ νὰ πάρῃ κακὴ ἰδέα γιὰ μᾶς, — μάλιστα ὅταν τύχῃ κανεὶς νὰ φανῇ μεγάλος μπροστά μας, νὰ παινεθῇ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλοι νὰ τὸν παινέσουν, — κάτι μέσα μᾶς σπρώχνει νὰ δείξουμε καὶ μεῖς τί ἀξίζουμε, κάποτες ἴσως νὰ δείξουμε παραπάνω ἀπὸ κεῖνο ποῦ εἶναι. Φοβήθηκα καὶ γὼ τὸν ποιητὴ. Ἀφότες μᾶς πλάκωσαν οἱ σχολαστικοί, τόσες φορές ἔβρισαν ὅλο τὸ ἔθνος, τόσες φορές εἶπαν τὴ γλῶσσα μας βάρβαρη καὶ πρόστυχη, ποῦ κόντεψε ὁ κόσμος νὰ τοὺς πιστέψῃ. Ἔτρεμα, τὰ λόγια τους νὰ μὴν τἀκούσῃ κι ὁ πεθαμμένος. Βγῆκα τότες ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ σοκάκι ποῦ κάθουμουν ἀπάνω σὲ μιὰ πέτρα, τράβηξα ἴσια μὲ τὴν Κάμαρα, καὶ μὲ θάρρος μεγάλο, μὲ μάτι γεμάτο φωτιές,

φώναξα δυνατά, χωρίς νὰ προσέξω ποῦ στέκουνταν κόσμος τριγύρω κ' ἴσως μπορούσε νὰ μ' ἀκούσῃ.

— « Ὁχι! μὴν τὸ πιστέψῃς ποῦ γίναμε βάρβαροι· μὴν τὸ πιστέψῃς ποῦ ἔχουμε πρόστυχη γλῶσσα! Ἡ γλῶσσα μας γιὰ ρίξιμο δὲν εἶναι. Πρόστυχη γλῶσσα μπορεῖ νάχῃ μόνο μιὰ πρόστυχη ψυχὴ κ' οἱ ψυχές μας εἶναι γενναῖες, καὶ τὰ χέρια μας σήκωσαν τουφέκι καὶ διώξαμε τοὺς Τούρκους καὶ μᾶς ἔφαλες στὰ νιάτα σου καὶ σύ. Μὴν τοὺς συνορίζεσαι τοὺς δασκάλους ποῦ μᾶς κατατρέχουν· εἶναι οἱ χειρότεροί μας, ἐχτροί, καὶ γυρίζουν τώρα νὰ μᾶς βγάλουν τιποτένιους σ' ὅλο τὸν κόσμο μπροστά, γιὰ νὰ φανοῦν ἐκεῖνοι κατιτίς. Ἐσὺ ποῦ τὰ ξέρεις, μὴν τὰ ψηφῇς τὸ προσκύνημά μου. Σέβουμαι τὴ γλῶσσα ποῦ μιλῶ, γιὰτὶ σέβουμαι τὸν ἑμαυτό μου. Ἴσως εἶμαι κάτι καὶ γὼ ποῦ σέρνουμεται τώρα στὸ σκοτάδι, καὶ ποῦ μὲ θάρρος προβάλλω ἴσια μὲ τὸ μνημα ποῦ σὲ σκεπάζει. Δὲν ντρέπουμαι, καὶ μὴ σὲ μέλῃ. Σὲ μιλῶ μιὰ γλῶσσα, ποῦ δὲν τὴν ἔχει ὁ καθένας καὶ ποῦ μπορεῖς καὶ σὺ νὰ μᾶς τὴ ζουλέψῃς, μιὰ γλῶσσα ποῦ εἶναι παιδὶ καὶ μοναχοκόρη τῆς παλιᾶς τῆς ἑλληνικῆς, τὴν καινούρια μας τὴ γραικικὴ τὴ γλῶσσα, ποῦ πρῶτος ἐγὼ σήμερα τὴ γράφω! »

Μὲ τρόμαξαν τὰ λόγια μου καὶ μένα. Ἐφελγα γρήγορα καὶ κρύπτουμεν πάλε στὶς στενάδες μέσα, μακριά. Ὡς τόσο μ' ὅλη μου τὴ θλίψη, μ' ἔρχονταν κάποτες νὰ γελάσω. Ἀμα ἤθελα νὰ σπουγγίσω τὰ δάκρια ποῦ μ' ἔκαιγαν τὰ μάτια, δὲν ἤξερα τί βαστοῦσα στὸ χέρι ρινόμακτρον ἢ μαντίλι. Πῶς ἔπρεπε νὰ τὸ πῶ, τὴν ὥρα τῆς λύπης; Ἀχ! δασκάλοι, δασ-

κάλοι, τί κακὸ εἶναι ἄφτὸ ποῦ μᾶς κάματε ! Πρέπει τὸ λοιπὸ νὰ μᾶς κατατρέχη ἡ γραμματικὴ σας, καὶ στὴ στιγμὴ ποῦ πονεῖ ἡ καρδιά μας ! Πόσο τὸν ἔχουμε ἀνάγκη ἓνα *Βίχτωρα*, ἓνα νικητὴ νὰ μᾶς γλυτώσῃ ἀπὸ τέτοιο βάσανο, — (τὸ βάσανο μάλιστα κατὰντᾶ κάπου καὶ μπελᾶς) —, καὶ νὰ πῇ τὸ *μαντίλι μαντίλι*. Ἄς ἀφήσουμε τὸ *ρίνόμακτρον* γιὰ τὰ ξερὰ τὰ μάτια καὶ τὶς μακριὰς τὶς μύτες !

Ὅσο δέρνουμεν καὶ σέρνουμεν καὶ σκέφτουμεν τέτοια μὲ τὸ νοῦ μου, ἢ νύχτα προχωροῦσε, καὶ στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦ κόσμου γλυστροῦσε ἡ γίς μας σιγὰ σιγὰ, νὰ κάμῃ τὴν καθημερινή της βόλτα γύρω στὸν ἥλιο. Ἐκαιγαν πάντοτε τὰ φῶτα· μὲ τὸ θολό τους φέξιμο, ἔκαμναν καὶ φαίνονταν ἀκόμη καλῆτερα τὸ σκότος. Κάπου κάπου ἄκουγες μιὰ βοή κι ἀνατρίχιαζες· εἴταν τὰ κανόνια ποῦ βροντοῦσαν. Ἐλεγες πῶς ἀστροπελέχια ἔσειαν τὴ γίς κ' ἤθελαν πέτρα νὰ σπάσουν. Εἴτανε γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸ λείψανο. Σάλεβε, κουνιοῦνταν τὸ πλῆθος, μουρμούριζε σὰ θάλασσα ποῦ βράζει. Μ' ἄρέσει νὰ περπατῶ μέσα στὸ λαό, δίχως νὰ μὲ ξέρῃ κανεὶς καὶ γὼ νὰ συλλογιόμηναι τὰ δικά μου. Ἡ φαντασία μου παίρνει φωτιά· στράφτει ὁ νοῦς μου, χιλιάδες ιδέες, σὰ χαλάζι καὶ σὰ βροντή, μὲ δέρνουν τὸ μυαλό. Στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτοῦνες.

Δὲν ξέρω γιατί μῆτε πῶς, μὰ δὲν ἔννοιωθα πιά κούραση καμιά. Ἐέχασα βάσανα καὶ πόνους. Μὲ φάνηκε πῶς ξανάνιωνα ξαφνικά. Ἀθάνατες ἐλπίδες μὲ περεχοῦσαν τὴν ψυχή. Γύρισα νὰ διῶ καὶ κάτω κάτω,

σάν ἀσημένια γραμμή, στὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς, ἔβλεπα τὸν ὀρίζοντα νάσπριζῃ· φάνηκε σὰ μιὰ χαραμάδα στὸν οὐρανό. Εἶταν ἡ ἀβγὴ.

Φῶς! τὸ φῶς! Νὰ καὶ τὸ φῶς ποῦ ζητοῦσα. "Οχι! ὄνειρο δὲν εἶταν! Εἶταν ἀλήθεια ποῦ ΤὸΝ εἶδα καὶ τὸ θυμοῦμαι καλὰ τώρα ποῦ σᾶς τὸ διγοῦμαι. Κάποιος ἔρχονταν, κάποιος φαίνονταν ἐκεῖ κάτω. "Οσο ξάπλωνε ἡ ἀβγὴ τὸ κατάσπρό της ῥοῦχο, τόσο καὶ κείνος προχωροῦσε. Ἐλαμπε στὰ χαράματα μέσα· μαζί μὲ τὸν ἥλιο ἀνέβαινε, καὶ τὸ πρόσωπό του ἔπλεγε μέσα στὶς ὀλόχρυσες ἀχτίδες σὰ σὲ μιὰ θάλασσα φῶς. Τὸ ποδάρι του βαριά χτυπᾷ τὴ γῆς· τὰ μάτια του καῖνε σάν τᾶστέρια. Νὰ ΤΟΣ ἐκεῖνος ποῦ προσμένω. Ἀπειρος λαὸς τὸν ἀκουλουθᾷ καὶ κατόπι του τρέχει, φοβερὸς σάν τὸ κύμα ποῦ σηκωθῇ. Ἄφτὸς εἶναι ὁ ποιητής, ὁ λυτρωτής μας. Παλάτια θὰ γκρεμίσῃ καὶ θὰ στήσῃ γλῶσσα. Ἐλα, ἔλα καὶ μὴν ἀργῆς. Σ' ἀφτὸ τὸν αἰῶνα ποῦ ζοῦμε, βασιλέβουν οἱ λαοὶ καὶ ρίχτουν κάτω τοὺς τυράννους. Μισὴ λεφτεριά δὲν τὴ θέλει ὁ λαὸς μας. Δὲν τὸ ποφέρνει νὰ βρίζουν τοῦ κακοῦ τὴν πατρικὴ του γλῶσσα. Πρέπει νὰ λεφτερωθῇ κι ἀπὸ τοὺς δασκάλους. Νίκησε τὸ σπαθὶ του· εἶναι ἀνάγκη κ' ἡ γλῶσσα του τώρα νὰ νικήσῃ.

Ζ'.

Πτωχοπρόδρομος.

Πότε, πότε θὰ μᾶς ἔρθῃς, πότε θὰ σέ διοῦν τὰ μά-
τια μας καὶ θὰ σέ χαροῦν οἱ καρδιές μας, Χριστέ μου
καὶ σωτῆρα, νέε δημιουργέ, νέε πλάστη τῆς γλώσσας
μας τῆς νέας; Τὸ χορτάρι μοναχό του θὰ φυτρώσῃ
ὅπου πατήσης. Ἡ γῆς θὰ σέ χαιρετήσῃ· θὰ σκύβουν
τάστέρια νὰ σέ προσκυνήσουν καὶ κείνα. Στὸ δρόμο
ποῦ θὰ πηγαίνῃς, ἡ φύσις θὰ στολιζέται καὶ θὰ ξαπλώ-
νῃ ὅλες τίς ὁμορφίες της. Τὰ πουλιὰ θὰ ζουλέψουν τὴ
φωνή σου. Θὰ κυριέψῃς τίς καρδιές καὶ θὰ τίς κάμῃς
νὰ σάγαποῦν καὶ νὰ γλυκοτρέμουν ὅταν ἀκούσουν
τὸ νομά σου, γιατί στήν ποιήσῃ σου θὰ βροῦν ὅσα
μέσα τους ἔχουν καὶ δὲν ξέρουνε νὰ τὰ ποῦν. Ἐνα
λόγο θάχῃς γιὰ κάθε ψυχή, μιὰ παρηγοριά γιὰ κάθε
δάκρι, μιὰ ἀλήθεια γιὰ κάθε νοῦ. Ὅτι ποθεῖ ὁ καθένας,
ὅτι συλλογιέται καὶ ὅτι νοιώθει, θὰ τὰπαντήσῃ στή
γραφὴ σου. Ὅλων τὰ φρονήματα θὰ τὰ κάμῃς δικά
σου· ὅλα τὰ καρδιοχτύπια θὰ τὰντηχίσῃς. Σάν κα-
θρέφτης μας θὰ σταθῇς καὶ σέ σένα θὰ γυρέβῃ τὸ ἔθνος
νὰ διῇ τὴ μορφὴ του, γιατί μ' ἓνα ποῦ θὰ πῇς, ὁ κα-
θένας θὰ καταλάβῃ γιὰ πρώτη φορὰ τὸν ἐμαφτό του.
Τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη θὰ
μᾶς ξανοίξῃς. Θὰ μᾶς δώσῃς ὕψος καὶ θάρρος καὶ
παντοῦ θὰ σκορπίσῃς τοὺς θησαυρούς σου.

Ἐσὺ θὰ γίνῃς ἄλλος Ὅρφες. Θὰ μαλακώσῃς τίς
πέτρες· θὰ σέρνῃς κατόπι σου τὰ θεριά. Μὲ τοὺς ψηλοὺς

σου λογισμούς, μέ τις τολμηρές σου ἐλπίδες, μέ τήν καινούρια σου τή φράση, ὅπου περάσης θά νικήσης. Θά πλουτίσης τή γλῶσσα καί θά σέ πλουτίσῃ. Θά περπατῇς καί θά ψάλλῃς τήν ξαναγέννηση τῆς πατρίδας, τή λεφτεριά καί τόν καινούριο μας κόσμο. Ἕθνος τότες μόνο θά φανοῦμε· θάχουμε καί μεῖς τόν ποιητή μας. Γιά τοῦτο κι ἀπό τώρα σέ χαιρετῶ, μέ νοῦ ταπεινό, μέ καρδιά μέλι γεμάτη, γιατί μέ γλυκαίνει ὁ ἐρχομός σου πιώτερο ἀπό μέλι κι ἀπό ρόδα.

Δέ θά σέ προφτάξω· θά μέ σκεπάξῃ τὸ χῶμα ὅταν ἐσύ θά τὸ πατῇς. Μή μέ καταφρονῇς ποῦ δέ σ' ἀξίζω. Τὰ λόγια μου μπορείς νά τάκούσης, δίχως νά ξεπέσης, γιατί ὁ καθένας δέν μπορεί νά σέ μιλήσῃ σάν ποῦ σέ μιλῶ. Θά μάθῃς καί σὺ τ'ὄνομά μου. Ἀγάπησα τήν πατρίδα μου καί τή γλῶσσα μου. Ξέρω τί κάμνω, καί ποιὸς εἶναι ὁ σκοπός μου τὸ ξέρω. Δέ μέ μέλει γιὰ τὴ δόξα· ἡ μόνη μου ἀγάπη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Κι ἄβριο νά σκοτωθῶ κ' ἡ μνήμη μου μαζί μου νά χαθῇ, δέ μέ πειράζει· φτάνει ὁ κόπος μου νά μείνῃ, ἡ ιδέα μου νά ζήσῃ. Καί θά ζήσῃ! Μοναχὴ τῆς ἡ πατρίδα θά πάρῃ τὸ δρόμο ποῦ τῆς εἶπαμε νά πάρῃ, γιατί τοῦτος εἶναι ὁ δρόμος ὁ σωστός, ὁ μόνος ὁ δρόμος.

Νά μέ λυπηθῇς ποῦ δέν μπόρεσα νά τῆς δείξω τὸ δρόμο τοῦτο, σάν καί σένα. Νά εἶσαι καλὸς καί γενναῖος. Μή φανῇς μέ τὸ παραπάνω σκληρὸς γιὰ τίς κακορίζικές μου ἀφτές τίς δοκιμές, γιὰ τὴν προσπάθεια καί τὸν κόπο μου, γιατί, νά σέ πῶ! ὅ τι δέ μ' ἔδωσε ἡ φύση, δέν τὸ φταίει ἡ καρδιά μου. Εἶχα προαίρεση καλή, ἂν καί δέν πτύχα σάν ποῦ θά πιτύχῃς. Σάγά-

πησα πρὶν ἀκόμῃ σὲ γνωρίσω· κι ἀφτὸ κάτι θὰ πῇ. Γιὰ
σένα δουλέβουμε ὅλοι· γιὰ σένα ἔφκολα χαρίζω τὴ
ζωή μου. Κάπου κάπου λοιπὸ νὰ μὲ θυμᾶσαι δίχως
κάκια, νὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ συχωρνᾷς τὸν κατημένο σου
τὸν πρόδρομο, — τὸν Πτώχοπρόδρομό σου.

Η'.

Πόλη καὶ πολῖτες.

Ὅτι κι ἂν εἶπα, ὅτι κι ἂν ἔγραψα, ὅσα παραμύθια κι ἂν ἔφτειαζα, τώρα ποῦ σᾶς μιλοῦσα γιὰ δάκρια, βάσανα, πίκρες καὶ νυχτερνοὺς περιπάτους, ὅλα, ὅλα τὰ παίρνω πίσω· κάλλια χίλιες νυχτιές σὰν καὶ κείνηνα ποῦ πέρασα στὸ Παρίσι, παρὰ τὴν πρώτη νύχτα ποῦ πλάγιασα στὴν Πόλη! Τέτοιο πρᾶμα δὲν τῶπαθα ποτές. Καὶ μὴ νομίζετε ποῦ εἶναι ὁ λόγος μου γιὰ ψύλλους ἢ κουνούπια, γιὰτὶ συνηθίζουν οἱ ταξιδιωτὲς καὶ βγάζουν κουνούπια στὴ μέση, ἅμα δὲν ξέρουν πιά τί νὰ ποῦν, καὶ τάχατις σᾶς γράφουν καμιά νοστιμάδα, νὰ σᾶς διασκεδάσουν. "Ὁχι! ἄλλα εἶταν τὰ δικά μου τὰ βάσανα. Θὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσουν ὅσοι μὲ γνώρισαν τότες, ὅσοι μὲ τὰ μάτια τους εἶδαν τὸ χάλι ποῦ εἶχα τὸ πρωί, τὴν ὥρα ποῦ σηκώθηκα. Ἐμοιάζα πεθαμμένος· εἶχα χλωμιάσει, ἀσπρίσει, λιγνέψει καὶ κονταίνει. Ὅλα τᾶφταιγε ἡ φοβερὴ ἀγρυπνιὰ κεινῆς τῆς νυχτός.

Τοῦ κάκου, πέφτοντας στὸ κρεβάτι, προσπάθησα νὰ κοιμηθῶ. Ὡςπου νὰ χαράξῃ δὲν μπόρεσα μάτι νὰ σφαλῆξω. Ἐννοιωθα τέτοιο βάρος στὸ στῆθος μου, ποῦ νόμιζα ποῦ σήκωνα βουνό. Ἡ μάβρη πλάκα δὲν εἶναι τόσο βαρειά. Κόφτουνταν ἡ ἀναπνοή μου, κρύος ἰδρὸς μὲ περεχοῦσε, τὸ στομάχι μου σὰ θάλασσα πετιοῦνταν ἀπάνω καὶ κάτω, καὶ κόντεβε νὰ γγίξῃ τὴ ράχη μου· τὸ κεφάλι μου φωτιά! Ἀνακατώθηκα, μὲ συμπά-

θειο, ὅλη τὴ νύχτα, καὶ πῆγα νὰ βγάλω τ'άντερά μου. Δὲν εἶχα πιά καὶ δύναμη νὰ ξαναπέσω· κείτουμουν κατὰ γῆς ἀφανισμένος καὶ σπασμένος. Ψυχομαχοῦσα.

Τὸ πρῶτ' ἔφεραν τὸ γιατρὸ καὶ ἄδικα τὸν ἔφεραν. Ὁ γιατρός δὲν μποροῦσε τίποτις νὰ μὲ κάμῃ. Εἶπε ποῦ εἶχα λίγη ζάλη, ποῦ εἶμουν κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξίδι καὶ ἄλλα τέτοια. Ἐγὼ τὸ ξέρω τί εἶχα. Χωρὶς νὰ μὲ τὸ ξηγήσῃ ὁ γιατρός, ἔννοιωσα μέσα μου τί γίνονταν, ἅμα πάτησα τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ἅμα εἶδαν τὰ μάτια μου Τουρκιά. Κάθουνταν οἱ μιναρέδες στὴν ψυχὴ μου· ἀδύνατο νὰ τοὺς χωνέψω. Οἱ μιναρέδες εἶναι ποῦ ὅλη τὴ νύχτα μὲ πλάκωναν τὸ στομάχι. Ἀνάθεμάν της ἐκείνη τὴν κόκκινη τὴ σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο στὴ μέση, ποῦ ἴσια ἴσια ἀντίκρυ στὰ παράθυρα τῆς κάμερῆς μου εἶταν ἀνεβασμένη ψηλὰ ἀπάνω στὸν Κούλᾶ. Μ' ἔτρωγε τὸ σηκῶτι, τὸ αἷμα μου μὲ ρουφοῦσε. Ἀχ! τὰ καταραμένα τὰ φέσια! μ' ἔσκαναν τὴ χολή. Τὰ παλάτια, τὰ τζαμιά, τοὺς τουρμπέδες νὰ μὴν τοὺς διῶ! Τὸ αἷμα μου βράζει· τετρακόσιω χρονῶ μῖσος μὲ πνίγει τὴν καρδιά! Δόστε με, φέρτε με ὅ τι κι ἂν εἶναι, ὅ τι κι ἂν τύχῃ· κάτι πρέπει νὰ σπάσω. Δὲ θέλω, δὲν μπορῶ Τοῦρκο νὰ διῶ, δὲ θέλω Τοῦρκος κοντά μου νὰ βρεθῇ, ἀπὸ μακριὰ δὲ θέλω Τοῦρκο νὰ μυριστῶ, δὲ θέλω νὰ ξέρω ποῦ εἶναι Τοῦρκοι στὸν κόσμον, Τοῦρκο δὲ θέλω νὰκούσω. . .

Τὸ πρῶτ', ποῦ βγῆκα νὰ σεργιανίσω τὴν Πόλη, ἀπάντησα παντοῦ στοὺς δρόμους προσώπατα γελαστὰ καὶ χαρούμενους ἀθρώπους. Μὲ χαιρετοῦσε ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος· — « Καλῶς τὸν εἶδαμε! » καὶ « Τί χαμπάρια; »

— « Πῶς τὰ πᾶμε δᾶ στὸ Παρίσι ; » — « Ἐβγε σου, ποῦ δὲν ξέχασες τὴν πατρίδα. » — « Ἐλα, νὰ σὲ τρατ-
τάρω ἓνα καφεδάκι. » — « Καλέ ! διέστε τον ποῦ μᾶς
ἄφησε μωρὸ καὶ μᾶς γύρισε λεβέντης ! » κι ἄλλα τέ-
τοια πολλὰ ποῦ, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μ' ἄρεζε νὰ
τάκούω. Γιὰ μῖσος, γιὰ σκλαβιὰ τίποτις ! Μπορεῖ
μέσα τους νᾶβραζαν οἱ καρδιές· βέβαια ὁμως δὲν
τῷδειχταν. Καὶ γὰρ ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω,
δὲν ἔσπασα τίποτις, δὲν ἔσφαξα Τοῦρκο, κανενὸς αἷμα
δὲν ἤπικα. Εἶδα μάλιστα καὶ κάμποσα φέσια. Λίγο
λίγο μαλάκωνε ἡ ψυχὴ μου. Ἔτσι μοιάζει ποῦ τὸ
φέρειν ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς Πόλης. Στρώννει σιγὰ σιγὰ
τὰ πάθια καὶ τοὺς θυμοὺς ὁ γλυκὸς ἀγέρας τοῦρανοῦ
καὶ τὰ κάμνει ὅλα γαλήνη.

Οἱ πολῖτες ἔχουν ἄλλο σύστημα. Οἱ πολῖτες ζοῦν,
ὅσο μποροῦν, ἀδερφικὰ μὲ τὸν Τοῦρκο καὶ προσπαθοῦνε
νὰ τὸν κυβερνήσουν — ἢ μ' ἄλλα λόγια νὰ τὸν κάμουν
τοῦ χεριοῦ τους. Πρῶτα, κάπως τὸ κατῶρθωναν τὸ
πρᾶμα· μὰ νὰ ποῦ τώρα κάτι πιὸ δύσκολο τοὺς ἔρχεται
τὸ σύστημά τους. Ἀνακατῶνεται σήμερα κ' ἡ Ἐβρώ-
πη στὶς δουλειές καὶ θέλει καὶ κείνη νὰ πῇ τὸ λόγο
της. Τί νὰ κάμουν οἱ δυστυχησμένοι μας οἱ Γραικοί ;
Τί νὰ κάμη κανεὶς, ὅταν τουφέκι δὲν ἔχει ; Θὰ μὲ
πῆτε· — « Ἀγοράζει ». Ναί ! τέτοια ιδέα ἔχω καὶ γώ.
Μὰ ἐλᾶτε ποῦ εἶναι ἡ Ἐβρώπη ! Τί θὰ κάμουν οἱ
δικοί μας μὲ τὴν Ἐβρώπη, ἂν πιᾶσουν κι ἀγοράσουν
τουφέκια ; Πῶς σᾶς φαίνεται ἀφτὸς ὁ λόγος ; σὰ νὰ
εἶναι σωστός. Ὅπως συνηθίση κανεὶς ! Ἄν ἀπαρχῆς
θύμωνε ὁ πολίτης, ἂν καὶ τώρα προτιμοῦσε θάνατο

παρὰ σκλαβιά, τότες ποιὸς ξέρει; Ἡ Ἑβρώπη σήμερα δὲ θὰ πρόφταινε νὰ πῇ λέξη. Ἀλλὰ λογαριάστε ποῦ μπορούσε κι ὅλας νὰ μὴν ἀπομείνῃ Γραικὸς ζωντανός.

Ἔτσι φαίνεται τὸ κατάλαβαν οἱ πολῖτες, καὶ φαίνεται ποῦ τὸ κατάλαβαν περίφημα, γιατί ποτές τους δὲ σάλεψαν. Παιδιά, τί νὰ σᾶς πῶ; Ἐχω πάρα πολλὴ ἀδυναμία μετὰ σᾶς καὶ δὲ μ' ἀρέσει νὰ σᾶς κατηγορῶ. Θὰ λέτε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι ποῦ τὰ μισὰ σας τὰ κακὰ δὲν τ'ἀβγαλα στὴ μέση. Ἀξάφνα μπορεῖ καμιά μέρα νὰ τὸ κάμετε παράπονο, καὶ νὰ πῆτε ποῦ σᾶς παίνεσα μὲ τὸ παραπάνω. Τί νὰ γίνῃ; δικὸς σας εἶμουν καὶ γώ. Ἀς σκεπάσουμε καὶ μερικά. — Ἔτσι τὸ θέλησαν ἔτσι τὸ κάμαν ἔτσι τὸ σήκωνε τὸ αἷμα τους. Φιλονικίες, μικρολογίες καὶ θεολογίες, ὅσο θέλετε φτάνει νὰ κάθονται στὴ γωνιά τους. Κι ὥς τόσο, χωρὶς μεγάλες κολακεῖες, χωρὶς νὰ δείξουν ταπείνωση πιώτερο ἀπ' ὅτι ἔπρεπε, μὲ τὸ φιλοτιμό τους, μὲ τὴ φρόνησή τους, μὲ τὸ νοῦ τους, μὲ τὴν ὀρθή τους κρίση, κατ'ὠρθωσαν ὁ Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀκούῃ, νὰ τοὺς σέβεται, κάποτες κι ὅλας νὰ τοὺς φοβᾶται — καὶ τέλος πάντα, πρέπει νὰ τὸ ποῦμε, βάσταξαν τὸν ἐλληνισμό. Κάτι ἔπαθαν, κάτι εἶδαν καὶ κείνοι στὸ μεγάλο τὸ Σηκωμό· ἐδῶ κόρωσε ἡ φωτιά· ἡ σπῖθα εἶταν κρυμμένη σ' ὅλες τίς καρδιές κι ὅλοι μαζί τὴ θρέφανε γιὰ νὰ μὴ σβύσῃ.

Γιὰ τὴν ὥρα προσμένει ἡσυχὰ ὁ Πολίτης, μοναχός του νὰ πέσῃ ὁ ἀφέντης του. Ξέρει ποῦ ὁ Γραικός, καὶ μόνο ὁ Γραικός, πάντα στὸν τόπο θὰ μείνῃ καὶ ποῦ ποτές ἀπὸ τὴν Πόλῃ του δὲ θὰ τὸ κουνήσει. Ἀπὸ

τοῦ φτάνει. — « Παραφέντη μου, μ' ἔλεγε ἓνας γέρος καίχτσης ποῦ με πήγαινε κάθε μέρα στο Φανάρι, πολὺ τσακίστηκαν οἱ Τοῦρκοι. » — « Παιδάκι μου, τοῦ λέω γώ, με τὸν καιρὸ ἀκόμη πιώτερο θὰ τσακιστοῦν· καμιὰ μέρα τόσο τσακισμένους θὰ τοὺς διῆς, ποῦ θὰ τοὺς πετάξουν κι ὅλας στὴ θάλασσα. Μὰ τί κατὰλαβες ἐσύ; Βασιλιά δὲ θὰ σὲ βάλουν ἐσένα — μήτε μένα. Θὰ σ' ἔρθη ἄλλος νοικοκύρης. » — « Παραφέντη μου, μὴ σὲ μέλη· θὰ τσακιστῇ κι ἄφτός! »

« Ὅτι ἔχουν ὅλοι μέσα τους μ' ἔλεγε ὁ καλὸς μου ὁ καίχτσης. Ἔτσι λογαριάζουμε με τὸ νοῦ τους. Γιὰ τοῦτο τοὺς βλέπεις καὶ σιγὰ σιγὰ κάμνουν τὴ δουλειά τους. Τὸ ἐμπόριο τὸ βαστοῦνε στὸ χέρι· ἔχουν τὴ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ κόσμου, τὸν παρᾶ. Καλλιεργοῦν καὶ τὰ γράμματα· μαθαίνουν κάπου κάπου δυὸ τρία ἑλληνικά· χαίρουνται καὶ καμαρώνουνε, γιατί νομίζουν πῶς τὰ ξέρουν. Ἀγαποῦν τὴ μάθησιν· χτιίζουν ἓνα σωρὸ σκολεῖα· τὰ θέλουν πλούσια καὶ καλὰ. Ξοδεύουν παράδες ἀμέτρητους γιὰ νὰ χτίσουν τέσσερα ὅπου ἓνα φτάνει. Ὁ πιὸ φτωχὸς κάτι θὰ βγάλῃ νὰ δώσῃ καὶ κεῖνος. »

Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι κυβερνοῦνται, ἔτσι ζοῦν, ἔτσι πεθινίσκουν. Κάπου κάπου σὲ λέν· — « Ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε τὸ μέγιστον αἷτιον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος » ἢ « τὰ σχολεῖα, ἡ ἐκπαίδευσις τρέφουσιν ἀκαταπαύστως τὸν πατριωτισμὸν » κι ἄλλα τέτοια πολλὰ, κι ἄλλοι τὰ λέν ἄλλοῦ, καὶ θὰ τὰ λέν ἀκόμη χρόνια. Καὶ σ' ἄφτό ἔχουν ἄδικο οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες καὶ κακὰ τὸ λέν. Τὸ σκολεῖο

ὄχι μόνο δὲ θρέφει τὸν πατριωτισμό, ἀλλὰ τὸν ζολο-
θρέφει· κόντεψε καὶ τὸν ἔφαγε ὅλονα. Ὅλους τοὺς πα-
ράδες τοὺς ἄρπαξε τὸ σκολειό· δὲν ἄφησε μισὸ παρὰ
μήτε γιὰ τὸ στρατὸ μήτε γιὰ τὸ ναφτικόν. Ἄντις ἄρ-
ματα, βιβλία· ἀντὶς στρατιῶτες, δασκάλοι. Γιὰ τοῦτο
καὶ οἱ πολῖτες κάθονται καὶ διαβάζουν καὶ ἔχουν ἀπο-
πάνω τους τὸν Τοῦρκο. Ὅποιος μάθη γράμματα, του-
φέκι πιά δὲν πιάνει. Στὴν Ἐπανάσταση εἶταν ἀγράμ-
ματος ὁ κόσμος, μὰ εἶταν ἀγράμματο λιοντάρι. Ὁ
Τοῦρκος, ὅταν πῆρε τὴν Πόλην, μὲ τὴ σοφία του δὲν
τὴν πῆρε. Σοφοὶ εἶταν οἱ Βυζαντινοί. Τώρα ποῦ ξέρει
πιώτερα ὁ Γραικός, σκούριασε τὸ σπαθί· ἡ πέννα
βασιλεύει.

Τόσες δοτικὲς δὲ χρειάζονται. Στὰ 1821, ἔφτανε
νάχη ἀκουστὰ ὁ στρατιώτης ποῦ μιὰ φορὰ καὶ ἓναν
καιρὸ εἶταν ἓνα μεγάλο ἔθνος στὸν κόσμον, ποῦ εἶταν
ἔθνος λεφτερό, ποῦ τῷλεγαν Ἑλλάδα, ποῦ οἱ Ἕλληνες
δὲ ἀφτοὶ εἶταν προγόνοι μας καὶ ποῦ κατάντησαν τώρα
σκλάβοι τοῦ Τούρκου. Μὲ τοὺς ἀπαρεφάτους δὲν πῆ-
γαμε μπρός, πῆγαμε πίσω. Ἄς ἔχη γειὰ ὁ Ἀλέξαν-
τρος, ὁ πρίγκηπας τῆς Βουργαριᾶς! μαζί του θὰ κάμω
χωριό. — «Πρῶτα ἄρματα καὶ καλὸ στρατὸ» ἔλεγαν
πῶς εἶπε μιὰ μέρα «ἔπειτα βλέπουμε γιὰ πανεπιστή-
μια καὶ μάθηση.»

Ἄφτοῦ κλίνω καὶ γώ. Ὅσο θεωρῶ τὰ λαμπρὰ τὰ
χτίρια, λυποῦμαι τίς πέτρες ποῦ πῆγαν τοῦ κήκου,
καὶ ἀντὶς νὰ σπάσουν κεφάλια, γίνανε σκολειό. Οἱ πέ-
τρες, ποῦ ξέρουν τί θὰ πῇ σκλαβιά, μέσα τους θὰ
τῷχουν καημό. Ἐνα χοντρὸ σίδερο, ἓνα παλούκι, μιὰ

τράβα, ένα δοκάρει δὲν μπορῶ νὰ διῶ, χωρὶς νὰ σακρί-
σουν τὰ μάτια μου, ποῦ δὲ σηκώνεται, Τοῦρκο νὰ σκο-
τώσῃ... Ἄς τὰφήσουμε πιά ἀφτά! Δὲ μᾶς φελοῦν καὶ
πέρασε ἡ ὥρα. Ἄς πάρουν ἄλλοι τὴν Πόλη! Ἄς τὴν
ἔχουν, ὥσπου καὶ κεῖνοι νὰ τσακιστοῦνε, σὰν ποῦ τῶ-
λεγε ὁ γέρος. Τὴν Πόλη, Θέμου, καὶ τί θὰ τὴν κά-
μουμε τώρα; Μόλις τὸ μικρὸ βασίλειο ξέρει νὰ κυβερ-
νηθῇ. Ἄς μᾶς γλυτώσουν ἄλλοι πρῶτα ἀπὸ τὰ δικὰ
μας τὰ χέρια. Ποῦ θὰ τὰ βγάλουμε στὸ κεφάλι μὲ
δυὸ πρωτέβουσες, ποῦ ἡ μιὰ μᾶς ἀφανίζει; Τίς δυὸ
πρωτέβουσες κάποιος ἄλλος ἄς τίς κάμῃ. Τότες βλέ-
πουμε τί ζυγαριὰ θὰ πάρῃ, γιὰ νὰ μὴ σπάσουν τὴ
ζυγαριὰ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἢ Πετρούπολη καὶ ἀπὸ τᾶλλο
ἢ Κωνσταντινούπολη.

Οἱ πολῖτες δὲν τὴν πολυθέλουν τούτῃ τῇ ζυγαριᾷ.
Καὶ γὼ δὲν τὴν ἤθελα, μὰ τί νὰ κάμω; Ὅσο κάθεστε
ἥσυχοι καὶ προσμένετε, μὴ γυρέβετε ἄλλα. Κάποτες
ἀκούς καὶ κάτι παιδικίσσια· — « Ἄς τὴν βαστοῦν οἱ
Τοῦρκοι τὴν Πόλη, ὥσπου νὰ πάρουμε δύναμη. » Γιὰ
νὰ δυναμώσῃ τὸ χέρι, πρέπει νὰ δίνη ὅλο γροθιές· ἅμα
φορέσῃ γάντι, μουδιάζει. Ἀμὲ σ' ἀφτὸ τὸ διάστημα
οἱ Ροῦσσοι τί θὰ κάμουν; Ἐκεῖνοι δὲ θὰ δυναμώσουν;
Οἱ δικοὶ μας μόνο θὰ δυναμώσουν, ποῦ μήτε πιστολιὰ
ξέρουνε νὰ τραβήξουν; Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι τὸ
πιστέβουν καὶ γιὰ τοῦτο ζοῦν ἥσυχα μὲ τὸ φοινιά τους.

Φτάνει, φτάνει ὁ βάρβαρος τοῦτος νὰ φύγῃ, ποῦ μὲ
χαλνᾷ τὸ κέφι καὶ δὲ μ' ἀφίνει τὴ νύχτα νὰ κοιμηθῶ!
Δὲ μὲ μέλει ποιὸς θὰ τὸν καταστρέψῃ· μόνο νὰ κατα-
στραφῇ! Πρῶτα εἶχαν καὶ τὸ μεγαλεῖο τους· τώρα κα-

Εἰκὼν
οὐκ οὐκ
Χ. ὡς ἐν

τάντησαν καραγκιόζηδες τῆς Ἑβρώπης. Ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ πάτησαν τοῦτο τὸ χῶμα, ἔφεραν τὴν κατάρρα μαζί τους. Ὁ Τοῦρκος δὲν προδέθει· σφάζει καὶ στέκεται· πνίγεται στὸ αἷμα ποῦ χύνει. Ἡ θρησκεία του εἶναι ὁ πρῶτος του ἐχτρός· δὲν τὸν ἀφίνει νὰ πάη μπρὸς καὶ τοῦ μπλέκει τὰ ποδάρια. Ἀλλοίμονο στὰ Γραικὸ ποῦ δὲν τὸ νοιώθει !

Ὁ Τοῦρκος ἢ πρέπει νὰ εἶναι παντοδύναμος ἢ τίπο-
τις νὰ μὴν εἶναι — ἢ βασιλεὺς ἢ δοῦλος. Ἄς γυρίσῃ
πίσω τὸ λοιπὸ στὴν κόκκινη μηλιά, ἀφοῦ πιά δὲν
μπορεῖ νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον. Ἀπὸ ποῦ ξέσπασαν,
ἀπὸ ποῦ μᾶς ἤρθαν τοῦτοι οἱ βαρβάραι στὴν Ἑβρώπη ;
Τὸ χῶμα μᾶς δὲν τοὺς σηκώνει. Νίκησαν καὶ νικήθη-
καν οἱ ἴδιοι. Ὡς καὶ στὰ καλὰ ποῦ μᾶς ἔκαμαν, ἔδει-
ξαν τί λίγο μυαλὸ ποῦ εἶχαν. Παντοῦ στὴν ἱστορία
βλέπουμε καὶ διαβάζουμε ποῦ ὁ νικητὴς ἄλλη ἔννοια
δὲν ἔχει, ἅμα πάρῃ ἕναν τόπον, παρὰ νὰ τὸν πιάσῃ
καλὰ· γίνεται ἕνα μὲ τοὺς νικημένους καὶ σὲ μερικὰ
χρόνια, σὰ στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία, στὴ Ρουσσία,
δὲν μπορεῖς πιά νὰ διακρίνῃς τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλο.
Ὁ νικητὴς θρέφεται καὶ δυναμώνει μὲ τοῦ ἐντόπιου
τὸ αἷμα. Ἀφτοὶ δὲν μπόρεσαν ποτέ τους νὰ γίνουν
ἔθνος. Τοὺς στράβωνε ὁ φανατισμός. Ἄμα πλάκωσε ὁ
καταχτητὴς, ἅμα μπῆκε στὴν Πόλιν, ξεχώρισε Τοῦρκο
καὶ Χριστιανό. Ἐμεινε ξένος μέσα σ' ὅλους. Δὲ συν-
τρόφισσε μὲ κανέναν καὶ τέσσερις αἰῶνες ζήσαμε ὁ ἕνας
κοντὰ στὸν ἄλλο, σὰν τὸ σκύλο μὲ τὴ γάτα. Κρῖμας
ὅμως ποῦ εἶταν ἐκεῖνοι τὸ σκυλὶ — καὶ ποῦ ἐμεῖς δὲ
φανήκαμε μῆτε γάτα.

Τέτοια συλλογιούνται κ' ἔλεγα μέσα μου, ὅσο περπατοῦσα στοὺς δρόμους καὶ σεργιάνιζα τὴν Πόλη. Θυμούνται τὴ Σύρα ποῦ εἶχα κατεβῇ δυὸ μέρες πρὶ νὰ φτάξω στὴν Πόλη. Γιατί νὰ σταθῶ πρῶτα στὴ Σύρα; Ἡ Σύρα μὲ φαρμάκεψε τὴν ἀτμοσφαῖρα τῆς Πόλης καὶ μὲ χάλασε τὸν οὐρανὸ ποῦ βλέπω τώρα ἀπὸ πάνω μου. Πολὺ πιὸ ὁμορφη ἀπὸ τὴν Πόλη μὲ φαίνεται ἡ Σύρα! Ἡ Σύρα εἶναι λήπτερο χῶμα. Τί λαμπρὰ ποῦ θὰ κοιμούνται τὴ νύχτα οἱ Συριοὶ! Στὴ Σύρα δὲν ἔχεις πλάκα στὸ κεφάλι, δὲ σὲ πέφτει βάρος στὸ στομάχι. Ὁ οὐρανὸς γλυκογελά· ἡ καρδιά ξεθυμαίνει. Ἀχ! δὲν εἶναι οὐρανὸς στὸν κόσμος, δὲν εἶναι ὠραιότητα στὴ φύση ποῦ νάξιζι τὴ λεφτεριά. Ὅπου λείπει, εἶναι νύχτα καὶ σκοτάδι· ὅπου βασιλέβει, ξεπερνᾷ τὸν ἥλιο μὲ τὸ φῶς τῆς.

Στὴ Σύρα Τοῦρκο πιά σήμερα δὲ βλέπεις. Ἀπ' ὅσους εἶταν πρὶν, ἓνας ἀπόμεινε μοναχά. Ὅτι κατέβηκα, τὸν πῆρε τὸ μάτι μου. Φοροῦσε φέσι· γονατισμένος κατὰ γῆς, ἔσκυψε τὸ κεφάλι· δὲν ἔβλεπα τὸ πρόσωπό του. Ἐνας Γραικός, ἀπὸ πάνω του, στέκουνταν ὄρθιος κ' ἔσπρωχτε τὸ ποδάρι στοῦ Τοῦρκου τὴ μύτη. Μὲ φάνηκε μιὰ στιγμή ποῦ ὁ Τοῦρκος προσκυνοῦσε τὸ Γραικό. Ὑστερα κατάλαβα· ὁ Τοῦρκος εἶχε γίνῃ λούστρατζης! Τὸν περασμένο χειμῶνα, κι ἀφτόνα τὸν Τοῦρκο κόντεψαν οἱ Συριοὶ νὰ τὸν πνίξουν. Ἡ πρέπει ὁ Τοῦρκος νὰ πατῇ τὰλλουνοῦ τὸ κεφάλι ἢ πόδι νὰ φιλῇ. Καὶ γιὰ τοῦτο τώρα στὴν Πόλη θυμοῦμαι μὲ γλύκα τὴ Σύρα, ποῦ φιλοῦσε πόδι.

Θ'.

Cabinet de lecture.

“Όπου κι ἂν πάη κανείς, σ’ ὅτι μέρος κι ἂν κατασταλάξῃ, εἶναι φρόνιμο καὶ σωστὸ νὰ βολέβεται μὲ τὸ καθεὶς. Καλὰ κάμνει νὰ ζῇ σὰν ποῦ συνηθίζουν καὶ ζοῦν ὅσοι ζοῦνε στὸν τόπο ποῦ βρίσκεται — νὰ φάῃ τὸ φαγίτους, νὰ στρώσῃ τὸ κρεβάτι του σὰν ποῦ τὸ στρώνουν καὶ νὰ ρουχαλιζῇ μὲ τὸν ἴδιο κρότο. Πρέπει νὰ πίνη τὸ κρασί τους, νὰ ἄχῃ τὴ μάθησή τους (ἂν μπορεῖ!), νὰ διαβάξῃ τίς φημερίδες τους καὶ νὰ τοῦ φαίνονται καλογραμμένες. Τόσο καιρὸ ποῦ εἶχα κάμει στὴ θάλασσα, δὲν ἤξερα πιά τί γίνονταν ὁ κόσμος. Θέλησα λοιπὸ νὰ μάθω καὶ γὼ τί τρέχει, νὰ διῶ τουλάχιστο κανένα γραιικὸ φύλλο.

Τὴν ἄλλῃ μέρα, μὲ πῆγε ὁ πατέρας μου στὴ λέσκη ποῦ συνηθίζει καὶ πηγαίνει. Τραβήξαμε στὸ Σταβροδρόμι (εἶναι τὸ σπίτι μας στὸ Γαλατᾶ), μπήκαμε στὸ κλούμπι (οἱ κυρίες κάπου κάπου τὸ λέν καὶ κλουβὶ γιὰ τοὺς ἄντρες), ἀνεβήκαμε ἓνα πάτωμα καὶ βρεθήκαμε στὴν « αἵθουσαν τῆς ἀναγνώσεως. » (Ἔτσι, νομίζω, θὰ πῇ τὸ cabinet de lecture ἓνας προκομμένος ποῦ ξέρει καὶ σέβεται τὴ γλῶσσα του· νὰ μιλούσαμε γραιικιά, ἴσως εἴταν τρόπος νὰ τὸ ποῦμε κι ἀναγνωστήρι ἢ μάλιστα καλῆτερα διαβαστήρι, ποῦ τὸ καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος, μὰ τί νὰ γίνη ;...) Τὸ διαβαστήρι ποῦ κάτσαμε εἴτανε μιὰ μεγάλη κάμαρα, μακρουλὴ καὶ στενούτσικη· εἶχε στὴ μέση της ἓνα τραπέζι, μὲ πράσινη

τσόχα στρωμένο, ποῦ πήγαινε ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς κά-
μαρας στὴν ἄλλη. Κάτι παράθυρα, ψηλὰ ἴσια μὲ τὸ τα-
βάνι, τρυποῦσαν τοὺς τοίχους· ἄσπροι μπερντέδες κρεμα-
σμένοι μισοσκέπαζαν τὰ τζάμια. Τὰ παραθυρόφυλλα δὲν
εἶταν ὅλους διόλου σφαλισμένα κ' εἶχανε στὴ μέση
μιὰ χαραμίδα ἀπὸ πάνω ἴσα μὲ κάτω. Γύρω γύρω
στὸ τραπέζι εἶταν ἀραδιασμένες μιὰ μιὰ οἱ φημερίδες,
μὲ τὸ ξύλο ποῦ βαστᾷ τὴν καθεμιὰ — ἑτοιμες γιὰ νὰ
τίς πιάσης στὸ χέρι καὶ νὰ διαβάσης.

Ἔτυχε κείνη τὴ βραδιὰ νὰ μὴν εἶναι στὸ διαβα-
στήρι ψυχὴ. Ὅλοι οἱ πολῖτες βρίσκονταν ὅξω στὸ
Κατάστενο ἢ στὰ Νησιά· εἶτανε μεγάλη μοναξιά· μόνο
ὁ πατέρας μου καὶ γώ. Σὲ κάθε γωνιά, οἱ δούλοι μὲ
τις ἄσπρες ποδιές καὶ τὸ κοντόμαθρο σουρτουκάκι κά-
θονταν ἀπάνω σ' ἓνα σκαμνάκι κ' ἔσκυφταν τὸ κεφάλι
ἀπὸ τὴ νύστα. Ὁ καιρὸς ὅξω εἶταν ὥραϊός, — μιὰ
βραδιὰ μοναδική, ἓνας καιρὸς μαλακός, ὅλος γλύκα,
ποῦ σὰ βελουδο σὲ χαδέβει τὸ πρόσωπο. Τέτοιο καιρὸ
δὲ θὰ διῆς παρὰ στὴν Πόλη. Φυσοῦσε ἀγεράκι σιγαλό,
σὰν πνοὴ λουλουδιῶν. Ἀπὸ τῶν παραθυριῶν τὴ χαρα-
μίδα ἐβλεpes πέρα πέρα σὰν ἓναν ἀσημένιο λεκέ ποῦ
ἄσπριζε κάκω κάτω. Εἶταν τὸ Κατάστενο ποῦ γυάλιζε
μὲ τὸ φεγγάρι. Χαίρουμουν τὴν τόση ἡσυχία. Δὲν
ἄκουγες φωνή. Εἶτανε μιὰ ἀπὸ κείνες τὶς καλοκαιρινές
βραδιές ποῦ σὲ κάμνουν τὴν ψυχὴ νὰ μοιάζῃ γαλήνη.
Ὅλο σου τὸ κορμὶ σὲ φαίνεται ποῦ μαλακώνει, ποῦ
γίνεσαι γάλα. Θαρρέεις ποῦ βρίσκεσαι σὲ κούνια, ποῦ
τὰ γέρι σὲ γλυκονανουρίζει καὶ φουσᾷ. Ἡ ἀτμοσφαῖρα
καὶ κείνη σὰ νὰ νυστάζῃ· λίγο λίγο λὲς ποῦ σταλάζει

ὕπνο· ὅσο κείτουμουν ἔτσι, βαθιὰ χωμένος στὴν πολ-
τρώνα μου μέσα, μ' ἔρχονταν πῶς εἶμουνα στὴν πα-
ράδεισο. Εἶναι ἡ ὥρα καλὴ γιὰ νὰ μισοσφαλνῆς τὰ
μάτια καὶ νὰ διαβάζης — νὰ βλέπης ὄνειρατα, μισὸ
ξυπνητὸς μισὸ κοιμισμένος — κ' ἡ φαντασία σου νὰ
παίρνη δρόμο.

Σὲ κομμάτι, ὁ πατέρας ἀποκοιμήθηκε. Στρώθηκα μὲ
τὴν ἡσυχία μου στὴν πολτρώνα μου, κ' ἔπιασα μιὰ
γαζίττα. Μὲ περεχοῦσε χαρὰ ποῦ τέλος πάντα πήγαινα
νὰ διαβάσω καλὰ ἐλληνικά, ὕστερα ἀπὸ τόσες φράγκι-
κες φημερίδες ποῦ εἶμουν ἀναγκασμένος νὰ διαβάζω
κάθε μέρα στὸ Παρίσι. Τώρα ποῦ τὸ γράφω, θυμοῦμαι
πολὺ καλὰ ποῦ, ἅμα ἄπλωσα τὸ χέρι στὸ τραπέζι κι
ἄγγιξα τὸ πρῶτο φύλλο ποῦ ἤθελα νὰ πάρω, στὴν ἴδια
στιγμὴ ἄκουσα νὰ τρίζῃ κατιτίς — σὰ νὰ γίνονταν
κάπου μακριὰ καμιὰ ταραχή, κανένας κρότος. Ἔτσι
τούλάχιστο μὲ φάνηκε. Μὰ δὲν πρόσέξα πολύ. Νόμισα
ποῦ εἶταν τὸ τσαλάκωμα τοῦ χαρτιοῦ καὶ τὸ ξέχασα.

Δὲ συλλογιόμουν παρὰ τὴν καλὴ μου τύχη. Κάτι
θὰ πῇ νὰ γεννηθῇς Γραικός· σ' ἀξιώνει ὁ Θεὸς καὶ
βλέπεις στὸν αἰῶνα ποῦ ζῆς τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦσες,
εἶναι τώρα δυὸ χιλιάδες χρόνια καὶ παραπάνω, ἀκόμη
νὰ τὴ μιλοῦν οἱ δικοί σου, ἴδια κι ἀπαράλλαχτα σὰ
στοῦ Σωκράτη τὸν καιρό. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ποῦ
τότεες στάμπες δὲν εἶταν καὶ ποῦ σήμερα τυπώνεται
κι ὅλας. Ὅμως τόσο δὲν ἄλλαξε! Πάρε ἓνα βιβλίον νὰ
τὸ καταλάβῃς. Θὰ διῆς τὸ ἴδιο τυπικόν· ἓνα ν δὲ λείπει·
πάντα βάζουν τὸ ν ὅπου πρέπει. Κύρια καὶ κοινὰ ὀνό-
ματα κλίνονται σὰν καὶ πρίν· τὰ ῥήματα ἔχουν τίς

ιδιες συζυγίες. Κι άφτό είναι ίσια ίσια ποῦ μᾶς δίνει τόση έβγένεια, ποῦ μᾶς ύψώνει τό νοῦ καί μᾶς ξανοίγει τις ιδέες. Κολακέβουνταν καί μένα τό φιλότιμό μου μέ τό παραπάνω· καί ποιός δέ θέλει νά μοιάζη τόν Περικλή; Ήξερα μάλιστα ποῦ οί φημερίδες τό βαστοῦν πολὺ ψηλά. Πρόσμενα νά διαβάσω τοῦ Ξενοφῶντα ἢ τουλάχιστο τοῦ Πλούταρχου τῇ γλῶσσα. Ἀφτή ἡ ἐλπίδα μ' ἔκαμνε νά τρέμω. Ἐπαιρνα τις φημερίδες μιᾷ μιᾷ· μόνο νά τις βλέπω μπροστά μου, μ' ἄνοιγε τὴν ὄρεξη. Εἴμουνα σάν τόν ἄθροπο ποῦ πάει νά βάλῃ στό στόμα του κανένα νόστιμο φαγάκι, ποῦ τό χαίρεται, καί μόλις τολμᾷ νάρχινίσῃ.

Ἀρχισα τέλος νά διαβάζω. Μά διῆς τί παράξενο πρᾶμα! δέν ξέρω νά πῶ πῶς τ'όπαθα κι ἂν εἶταν ἀπό τό ταξίδι ἢ ἀπό τῇ νύστα. Δέν μπορούσα νά ξεχάσω τὰ γαλλικά μου· δέ μ' ἔβγαιναν ἀπό τό νοῦ. Ἀμα διάβαζα μιᾷ λέξη γραμμένη ἐλληνικά, νόμιζα στήν ἴδια στιγμή ποῦ τῇ διαβάζα γαλλικά· ὁ τύπος εἶταν ἐλληνικός, γαλλικά τὰ λόγια, τό νόημα γαλλικό. Μ' ἔρχουνταν ὅλα σά φράγματα. Τί δυσάρεστη δουλειά! Θύμωνα μέσα μου κι ἀνυπομονοῦσα· ἀδύνατο, ὅπως κι ἂν τ'όπιανα, νά μὴ θυμηθῶ τὰ γαλλικά μου· σά φάντασμα, σάν πεισματάρικο δαιμόνιο μέ κυνηγοῦσαν. Ἐλεγα· — « Μετάφραση βλέπω, ἢ τόντισ τῇ γλῶσσα μου διαβάζω; Φταίω γῶ ἢ φταῖν οἱ φημερίδες; » Τρομερὸ ζήτημα! δέν τολμοῦσα, δέν μπορούσα νά τό λύσω! Ὅσο προχωροῦσα, τόσο μ' ἔπιανε πλήξη· χωρὶς νά τό θέλω, χωρὶς νά τό κάμω πίστηδες, τὰ μάτια μου ξεσκεπαζαν ἀπό κάτω ἀπό τὰ γραικικά γράμματα φράση γαλλι-

κή, ξένη γλῶσσα! Ἑμοιαζε σὰ νὰ εἶταν τὰ γαλλικὰ
φωλεμένα μέσα στὸ χαρτί.

Θὰ σ' ἔτυχε κάποτες νὰ πάρης φιλὸ χαρτί, νὰ τὸ
βάλῃς ἀπάνω σὲ καμιὰ ζουγραφιά ἢ σὲ κανένα γράμμα,
γιὰ νὰ σηκώσης τοῦ γραμμάτου τὸ γράψιμο ἢ τὰ χα-
ρακώματα καὶ τὴν κάθε γραμμὴ τῆς ζουγραφιᾶς, ἀπα-
ράλλαχτα ὅπως εἶναι. Τεντώνεις τὸ χαρτί, τὸ βαστᾷς
δυνατὰ μὲ τὸ δάχτυλο γιὰ νὰ μὴ φύγῃ, πιάνεις μιὰ
πέννα καὶ γράφεις. Ὅσο γράφεις, κάθε γραμμὴ ποῦ
κάμνει τὸ κοντύλι σου, σκεπάζει τὴν παλιὰ γραμμὴ.
Φτάνει ὅμως λίγο νὰ γλυστρήσῃ τὸ χαρτί καὶ φαίνε-
ται. Καὶ νὰ μὴ γλυστρήσῃ, πάντα κάτι θὰ φανῇ.
Τάντίγραφο ποῦ παίρνομε δὲ θὰ κρύψῃ ποτές ὅλους
διόλου τὰ πρῶτα τὰ ψηφία ἢ τὴ ζουγραφιά· ἢ πιὸ
φιλὸ θὰ βγῇ τὸ χαράκωμα τὸ δικό μας ἢ πιὸ χοντρό.
Νὰ προσέξῃ κανεὶς, θὰ τὰ διῇ καὶ τὰ δυὸ μαζί, τὸ
ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο. Ἔτσι τὸ πάθαινα καὶ γώ· κατάν-
τησα νὰ τὰ βλέπω ὅλα διπλά. Ἄν ἀπαντοῦσα, ἄς
ποῦμε, τὴ φράση «ἐλάμβανε τὸν κόπον», τὴν ἴδια
ὥρα θυμούμουν καὶ τὸ «*Il prenait la peine*». Ἀφτὸ τὸ
«*Il prenait la peine*» ξετρύπωνε ξαφνικὰ ἀπὸ κάτω
ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ποῦ προσπαθοῦσα νὰ διαβάσω. Ἄν
εἶναι τρόπος νὰ σᾶς τὸ παραστήσω μὲ τὸν τύπο, εἶταν
ἀπάνω κάτω νὰ διάβαζα σὰν ποῦ σᾶς τὸ γράφω
τώρα.

εἰ λ L α P μ R ε N ν A ε ι τ T ο L ν A

x P ο E π ι ο N ν E.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ἔβλεπα δυὸ ψηφία καὶ πάντοτες τὰ γαλλικὰ ξεπερνοῦσαν τὰ γραικικά, μὲ τρόπο ποῦ φαίνονταν καὶ καλῆτερα. Κάμποσες φράσεις διάβασα ἔτσι, φράγκικα ὅλο μαζί καὶ γραικικά· σὰς τις σημειῶνω κοντὰ κοντὰ τῇ μιᾷ στὴν ἄλλη·

Αἱ δυνάμεις προτίθενται νὰ ἀκολουθήσωσιν τὸ ἐπόμενον πρόγραμμα πρὸς λύσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος.

Αἱ διακοπεῖσαι σχέσεις θὰ ἐπαναληφθῶσι.

Συγκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων.

Ἐν δεδομένηνί στιγμῇ.

Τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀτομικότητα.

Ἐπιλόγησαν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ χαρακτῆρος.

Ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.

Τάσις τῆς ἐθνικότητος.

Παρασκευάζει ὑπόμνημα.

Αἱ πανταχοθεν διαδιδάζόμεναι εἰδήσεις.

Ἡ λύσις ἐγγίζει.

Σπουδαῖον διάδημα πρὸς λύσιν τῶν περιπλοκῶν.

Ἡ συνεννόησις τῶν δυνάμεων.

Δὲν ἔχουσιν διάθεσιν.

Νὰ ἀποθέσῃ τὸ καταπληκτικὸν ἠθικὸν κύρος τῆς ῥοπαλοφορικῆς ἐτυμηγορίας.

Ἄλλοι εἰσέρχονται εἰς ἀναλυτικωτέρας πληροφορίας.

Les puissances se proposent de suivre le programme suivant pour la solution de la question bulgare.

Les relations interrompues vont être reprises.

Il a concentré sur lui l'attention de tous les gouvernements de l'Europe.

Dans un moment donné.

Leur propre individualité.

Ils ont compté sur la différence de caractère.

Suivant les circonstances.

Tendance de la nationalité.

Il prépare un mémoire.

Les nouvelles qu'on nous transmet de toutes parts.

La solution approche.

On fit un pas décisif vers la solution des difficultés.

L'entente des puissances.

Ils ne sont pas disposés.

(Δὲ μεταφράζεται σὲ καμιά γλῶσσα—μήτε στὴν καθαρὲvousα).

D'autres entrent dans de plus amples détails.

Ἐξανίσταται κατὰ τῶν τοιούτων
προσβλητικῶν μομφῶν.

Ἐλάμβανε τὸν κόπον.

Ἐνσάρκωσις τῆς ιδέας ὀριστι-
κῆς λύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζη-
τήματος.

Πολιτικὴ ἀτμοσφαῖρα πεπληρω-
μένη ἡλεκτρισμοῦ.

Ἀποτέλεσμα τοῦ συντάγματος.

Ἀληθὲς στήριγμα τοῦ νέου ἡγε-
μόνος.

Μὴ μεμολυσμένος ὑπὸ φιλελευ-
θέρων θεωριῶν.

Ὑπὸ συνταγματικὴν σχολὴν δια-
παιδαγωγηθεὶς.

Δύνανται νὰ παρουσιασθῶσι γε-
γονότα ὑποχρεοῦντα...

Ῥῆξις διπλωματικῶν σχέσεων.

Αἱ ἀπειλαὶ βαίνουσιν ἔτι περαι-
τέρω.

Δύνανται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς συν-
επειάς.

Ἐπαρκῶς ἀπέδειξεν.

Θίγει χορδὴν εὐαίσθητον.

Νὰ παράσχῃ διασαφήσεις.

...ὅπερ δὲν θὰ ἦτο ἱποτικόν.

Il s'élève contre ces inju-
rieuses accusations.

Il prenait la peine.

Incarnation de l'idée d'une
solution définitive de la que-
stion bulgare.

Atmosphère politique char-
gée d'électricité.

Résultat de la constitution.

Véritable appui du nouveau
souverain.

Point corrompu par les théo-
ries du libéralisme.

Élevé dans l'école du consti-
tutionnalisme.

Il peut se présenter des faits
nous obligeant à...

Rupture de relations diplo-
matiques.

Les menaces vont encore plus
loin.

Il peut supputer les consé-
quences.

Il a suffisamment démontré.

Il touche à une corde sensible.

Fournir des explications.

...ce qui ne serait pas che-
valeresque.

Ἀντὶς γαλλικὰ καὶ γραικικά, μὲ φαίνονταν πάλαι
κάποτες πῶς διάβαζα ἐλληνικὰ καὶ γερμανικά, σὰν ποῦ
τὸ βάζω τώρα.

Θεωροῦμεν ὅχι ἀνάξιον τοῦ κό- Wir betrachten es nicht der

που νὰ ἐρευνήσωμεν εἰς τί ἔγ-
κενται αὐταὶ αἱ δικαιολογίαι.

Νὰ ἀσκήῃ σοβαρὸν ἔλεγον.

Mühe unwerth zu untersu-
chen, worin diese Rechtfer-
tigungen liegen.

Ernsten Tadel zu üben.

Κάποτες πάλε δὲν ἔφταναν τὰ γερμανικὰ ἢ τὰ γαλ-
λικά, ξεχωριστὰ τὸ καθένα· τᾶβλεπα μισὸ γερμανικὰ μισὸ
γαλλικὰ, μέσα στὰ ἑλληνικὰ, σὰ νὰ εἶχε στὸ νοῦ του
ὁ συντάχτης, ὅταν ἔγραφε, καὶ τίς δυὸ γλῶσσες·

Ἀρμονίαν θελήσεως παρ' αὐταῖς
ταῖς μεγάλας δυνάμεσιν.

Κέκτηται ὅλην τὴν μόρφωσιν καὶ
τὴν παιδευσιν εὐ-ἡγμένου Εὐρω-
παίου.

Uebereinstimmung des Wil-
lens selbst bei den grandes
puissances.

Il possède toute la Bildung
et toute l'instruction d'un
wohl erzogenen Européen.

Κρίμας ποῦ δὲν ἔμαθα παιδί τάγγλικά! Εἶχα πάρει
γὰ τὴ δυστυχία μου μιὰ δασκάλισσα, ὅταν εἶμουν πιὰ
παλληκάρι, κι ἀντὶς νὰ μὲ σπουδάξῃ, μ' ἔμαθε... κάλ-
λια νὰ μὴ σᾶς τὸ πῶ. Τώρα τὸ μετάνιωνα. Θὰ μὲ
ξέφυγαν πολλὰ ἀπ' ὅσα διάβαζα, ποῦ μόνο τάγγλικά θὰ
μὲ τὰ ζηγοῦσαν. Τί καλὰ εἶταν τουλάχιστο ποῦ ἤξερα
γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ! Ἄ δὲν τὰ ἤξερα, δὲ θὰ μπο-
ροῦσα νὰ καταλάβω λέξῃ ἀπ' ὅσα ἔγραφαν οἱ φημερί-
δες. Νόημα δὲ θὰ μπορούσα νὰ βγάλω καὶ τοῦ κάκου
θᾶσπανα τὸ κεφάλι μου. Ἀμα τᾶβαζα στὸ γαλλικό, ἀμέ-
σως ἔβλεπα τί θὰ πῇ. Εἶχα διαβάσει τὴ φράση· —
« Δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν. » Τί μπορούσε νὰ
σημαίνει τέτοιο πρᾶμα; Γύρεβα, σκάλιζα στὴν ἀρ-
χαία· ἀδύνατο νὰ βρῶ τίποτις ποῦ νὰ μοιάξῃ. Βέ-
βαια ποῦ ὁ Ξενοφῶντας, ἂν εἶταν ποτὲς νὰ « ἀρθρώσῃ

λέξιν», θάμνισκε βουβός ὅλη του τὴ ζωή. Τὴν ἴδια δυσκολία εἶχα καὶ μὲ κάτι ἄλλες φράσεις· — « Ἐν δεδομένη τινὶ στιγμῇ ». Ποιός, ἔλεγα μέσα μου, νὰ δώσῃ τούτῃ τὴ στιγμὴ καὶ ποιὸς νὰ τὴν πάρῃ; Ἡ καί· — « Ἡ λύσις ἐγγίζει ». Ἀγγιξε, συλλογιούμεν, κανέναν καὶ τὸν πείραξε; Τοῦ κάκου θυμούμεν τοὺς ἀρχαίους πεζογράφους, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη καὶ Θουκυδίδην! Δὲν ἔβγαινε τίποτις. Ἀφτὸ τὸ «ἐγγίζει» μὲ βασάνιζε, καὶ δὲν μπορούσα νὰ πιστέψω πῶς ἤθελε νὰ πῇ « πλησιάζω ». Ἄν ἔγραφε τὴν ἀρχαίαν, ἔλεγα, θὰ τῷ βάλε « ἔγγυς » ἢ « πέλας ἡμῖν ἐστι », καὶ ἂν τῷ γράφε στὴ γλῶσσα μας, ἔπρεπε νὰ πῇ « κοντέβει ». Ἀμα ξεχνούσα τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴ νέαν, μὲ τὴ γαλλικὴ μετάφραση καταντοῦσε τὸ νόημα πολὺ ἔφκολλο· « *Il ne pouvait articuler une parole* ». — « *Dans un moment donné* ». — « *La solution approche* ». — Εἶναι κάτι συνηθισμένα καὶ κακορίζικα γαλλικά, ποῦ ἀκούω στὸ Παρίσι κάθε μέρα. Τὰ λέει κανεὶς, ἅμα δὲν ξέρει τί νὰ πῇ.

Κατάλαβα τότες ποῦ ἔπρεπε νὰ διαβάξω ἀνάποδα· ἀντὶς πρῶτα νὰ τὰ διαβάξω γραικικά, εἶταν πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ τὰ λέω μέσα μου γαλλικά καὶ ἔπειτα νὰ κοιτάξω τὰ τυπωμένα γράμματα. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω, τόντις ἔτσι τῷ παθα. Τώρα τᾶβλεπα πρῶτα πρῶτα ὅλα φράγκικα, σὰ νὰ εἶταν τὰ φράγκικα πρωτότυπα·

N'est soumis à aucune restriction.

A première vue.

Il s'est vu forcé.

L'usage éclairé et opportun

Εἰς οὐδένα ὑπόκειται περιορισμόν.

Ἐκ πρώτης ἀπόψεως.

Εἶδεν ἑαυτὸν ἡναγκασμένον.

Ἡ πεφωτισμένη καὶ ἐπίκαιρος

de ce droit.

L'opinion publique s'est élevée contre ce vote par ses manifestations.

Il se trouvait dans son droit.

L'opinion publique qui se forme d'après la pleine conscience de la force, des besoins et de la situation générale du peuple et de la nation.

Il a soulevé l'indignation universelle.

Cette question touche sérieusement aux intérêts généraux et privés de la nation.

L'opinion publique qui s'est vivement manifestée.

Ces mesures devaient être prises.

Cela dépasse vraiment toutes les bornes!

Le phénomène caractéristique.

Il les a tous surpassés par son ignominie!

Elle a donné la dernière impulsion généreuse.

Le 16 Mai.

La nuit des temps et la poussière des bibliothèques.

Il a eu le courage d'exposer.

Il est en situation.

Vous arriverez à la même conclusion.

χρήσις τοῦ δικαιώματος τούτου.

Ἡ κοινὴ γνώμη διὰ διαδηλώσεων ἐξηγέρθη κατὰ τῆς ψηφοφορίας ταύτης.

Εὐρίσκετο ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἥτις μορφοῦται ἐκ τῆς πλήρους συναισθήσεως τῆς δυνάμεως, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους.

Ἐξήγειρε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο σπουδαίως θίγει τάτε ἔθνικα καὶ ἰδιωτικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ.

Ἡ ζωηρῶς ἐκδηλωθεῖσα κοινὴ γνώμη.

Τὰ μέτρα ταῦτα ἔδει νὰ ληφθῶσι.

Ὑπερβαίνει ἀληθῶς τοῦ ἐπιτρεπομένου τὰ ὅρια!

Τὸ φαινόμενον τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει.

Ὑπερέβη πάντας κατὰ τὴν ἀθλιότητα!

Ἡ δοῦσα τὴν τελευταίαν γενναίαν ὁθην.

Ἡ 7^η Ἀπριλίου.

Ὁ ζόφος τῶν αἰώνων καὶ ὁ κοριορτός τῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐκθέσῃ.

Εἶνε εἰς θέσιν.

Θὰ φθάσῃτε εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα.

De ceux qui ont la meilleure volonté d'apprendre. Τὴν βελτίστην πρὸς μάθησιν θέλησιν ἔχόντων.

Στὸ τέλος εἶταν κι ἄφτὸς ὁ λόγος ποῦ μὲ φάνηκε πολὺ σωστός·

Nous apprécions la connaissance de la langue grecque où il excella comme poète : c'est là une qualité des plus sérieuses, car on peut compter sur les doigts dans notre pays les personnes qui savent le grec. Ἐκτιμῶμεν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἐλληνίδος φωνῆς ἐν ᾗ καὶ ὡς ποιητῆς διέπρεψε· θεωροῦμεν δὲ τοῦτο σπουδαιότατον προσόν, διότι ἐν δακτύλοις μετροῦνται οἱ παρ' ἡμῶν τοιοῦτοι.

Ἐκεῖνος ὁ κρότος ποῦ εἶχα ἀκούσει στὴν ἀρχή, ὅταν πῆρα νὰ διαβάσω τὶς φημερίδες, νὰ ποῦ μεγάλωνε τώρα καὶ γίνονταν πιὸ δυνατός. Τρόμαξα μιὰ στιγμή, γιατί στὴ μοναξιά ἀγριέβεται κανεὶς νὰκούη ταραχή καὶ νὰ μὴν ξέρη ἀπὸ ποῦ εἶναι. Ὅμως καὶ πάλι δὲν πολυπρόσεξα. Εἶταν ὁ νοῦς μου σὲ κεῖνα ποῦ εἶχα διαβασμένα. Χαίρουμουν ποῦ τὰ κατὰ λάβαινα· μάλιστα κολακέδουμουν ποῦ εἶχα βρεῖ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ τὰ καταλάβω. Ὅταν κανεὶς μελετήσῃ χρόνια κανένα φιλοσοφικὸ σύστημα, κ' ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ κάμποση σπουδῇ, τέλος μπῇ στὸ νόημα, ξανοίγει ὁ νοῦς του. Ἔτσι καὶ γὼ περηφανέβουμουν ποῦ μοναχὸς μου εἶχα σταθῇ ἄξιος νὰ μαντέψω τὴ μεγάλη σοφία ποῦ φώτιζε τὰ γραϊκικά μας φύλλα. Ναί! τώρα γιὰ πρώτη φορὰ, ἐννοίωσα τί σύστημα ἔχουν οἱ φημεριδογράφοι μας καὶ μὲ φάνηκε τὸ σύστημά τους χρήσιμο κι ἀπλό. « Ἐέχασε τὰ ἐλληνικά σου, ἀρχαῖα καὶ τὰ

νέα· κοιτάζει μόνο νὰ προσέχῃς τὸ τυπικὸ τὰρχαῖο. Ἄμα ἔμαθες ποῦ ἡ ὀνομαστικὴ μούσα ἔχει γενικὴ μούσης κι ὄχι μούσας, ποῦ ὁ ἐνεστώτας ἀκούω κάμνει ἀόριστο ἤκουσα καὶ παρακείμενο ἀκήκοα, παίρνεις ἀμέσως ξένες φημερίδες· τίς μεταφράζεις μάνη μάνη. Ἔτσι ξεθγενίζεις τὴ γλῶσσα. Δὲν πειράζει νὰ γράφῃς φράγκικα, φτάνει νὰ τὰ τυπώῃς γραικικά. Μὲ τέτοιο τρόπο, οἱ λέξεις σου φαντάζουν ἐλληνικές· μέσα εἶσαι ὅλος φράγκος. Τὸ τυπικὸ, μὴν τάμελήσῃς στὴ ζωὴ σου. Τὰ χάλασες ὅλα, ἃ δὲν πρόσεξες τὸ τυπικὸ!

Καὶ μὴ νομίζετε ποῦ στὰ μπόσια τῶπιασαν οἱ δικοὶ μας μ' ἀπὸ τὸν τρόπο. Οἱ φημεριδογράφοι μας κουτοὶ δὲν εἶναι· εἶναι μάλιστα φοβεροὶ διπλωμάτες. Γράφοντας γερμανικά, γαλλικά κι ἀγγλικά καλοπιάνουν τὴν Ἑβρώπη· ἅμα διῆ ἡ Ἑβρώπη ποῦ ξέρουμε καὶ γράφουμε τὴ γλῶσσα της, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ. Ἔτσι καμιά μέρα θὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν Πόλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοφανῇ τάχατις τὴν Ἑβρώπη, ποῦ μᾶς βλέπει νὰποφέβουμε σὰν τὴν ψώρα τίς ξένες λέξεις καὶ νὰ λέμε ποῦ ἡ γλῶσσα μας καὶ τὸ ἔθνος μαζί ξεπέφτουν ἅμα ποῦμε πόρτα ἀντὶς θύρα, κατωρθώσαμε τουλάχιστο, οἱ λέξεις νὰ μοιάζουν ἐλληνικές, τὸ ὕφος καὶ τὸ νόημα νὰ εἶναι φράγκικα.

Ἔτσι, μιλῶντας φράγκικα, μιλοῦμε τὴν ἀρχαία. Καὶ τί θέλει, τί γυρέβει ὅλο τὸ ἔθνος; Ὁ καθένας «βαθμηδόν» νὰ μοιάξῃ τὸν Περικλή. Θὰ τὸ κατορθώσουμε λαμπρὰ μὲ τίς φημερίδες. Θάναγκαστῇ μάλιστα καμιά μέρα ἡ Ἑβρώπη νὰ τὸ πιστέψῃ. Χαίρουμε πολὺ γιὰ τὴν ιδέα. Μ' ἄρεζαν κι ὅλας ὅσα διάβαζα· τί φρονήματα

γενναῖα, τί μεγάλοι λογισμοί ! Κάπου κάπου ἔγραφαν καὶ γιὰ τοὺς Βουργάρους ποῦ εἶναι παιδιὰ, γιὰ τοὺς Σλάβους ποῦ εἶναι σωρὸ βαρβάρου, γιὰ τοὺς Ἑλληνες ποῦ εἶναι Ἑλληνες, γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἀρχαία, ποῦ ἔρχονται πίτηδες ξένοι σὲ μᾶς νὰ τὴ μάθουν. Κάπου μάλιστα χτύπησε τὸ μάτι μου κι ἀφτὴ τὴ φράση ποῦ με κολάκεψε πολὺ· « Αἱ ἀπὸ τῶν εὐκλεῶν προγόνων μας κληρονομηθεῖσαι πολιτικαὶ ἀρεταί. »...

Ὅσο καλὰ, φρόνιμα, σωστὰ κι ἂν εἶταν τὰ λόγια ποῦ διάβαζα, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, εἶχα λίγη ζάλη· εἶμουν κουρασμένος ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὸ πολὺ διάβασμα. Νὰ τὸ ποῦμε παστρικά, μὲ πῆρε ὁ ὕπνος. Σὰν φιλὸ φιλὸ συννεφάκι, σὰ λεφτούτσικη καταχνιὰ ξαπλώνουνταν ὁ ὕπνος σιγὰ σιγὰ ἀπάνω στὰ ματόφυλλά μου. Ἐκεῖ ποῦ πῆγαίνα νὰ πιᾶσω ἄλλη μιὰ φημερίδα, στάθηκε τὸ χέρι μου κ' ἔγυρα τὸ κεφάλι. Κοιμούμουν. Ἄμα ποῦ σφάληξα τὰ μάτια, τρόμαξα στὸν ὕπνο μου μέσα. Ἀρχισα νὰ τρέμω κι ὅμως ὅλο κοιμούμουν. Ὁ κρότος ἐκεῖνος ὁ προτινὸς μεγάλωνε μεγάλωνε κι ἀκούγονταν πιά τώρα σὰν τὴ θάλασσα, ὅταν πάει φουρτοῦνα νὰ ξεσπάσῃ. Εἶδα τί ἔτρεχε. Κατάλαβα τὴν ταραχὴ, ἀπὸ ποῦ καὶ γιατί εἶταν. Τόντις παράξενο πρᾶμα θωροῦσα !

Μπροστὰ μου ἔβλεπα ξαπλωμένο τὸ χάρτη τῆς Ἑβρώπης. Δὲν εἶταν κανένας μικρὸς χάρτης, σὰν τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακες ποῦ κρέμονται στοὺς τοίχους, μέσα στὰ σκολεϊά. Μὲ φάνηκε μεγάλος σὰν τὴν Ἑβρώπη τὴν ἴδια. Εἶταν καὶ κεῖνος χρωματισμένος σὰν τοὺς συνηθισμένους χάρτηδες. Ὁ κάθε τόπος εἶχε ξεχωριστὸ

χρῶμα καὶ μπορούσες νὰ διακρίνης τὸν ἓνα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Εἶταν ὁ καθένας ζουγραφισμένος πράσινα, κόκκινα, κίτρινα, μαδιὰ, ἄσπρα, μουντὰ ἢ ἀνοιχτά. Ἀπάνω στὸ χάρτη στέκουνταν οἱ Ἑβρωπαῖοι, ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα, ὁ Γάλλος στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία ὁ Γερμανός, ὁ Ἰταλὸς στὴν Ἰταλία· ὁ καθένας χωριστὰ τὸν τόπο του, καὶ ὁ κάθε λαὸς φοροῦσε ροῦχα ἢ πράσινα ἢ κόκκινα ἢ κίτρινα, μὲ τὸ χρῶμα ποῦ εἶχε στὸ χάρτη ἢ κάθε χώρα. Ὅλο μαζί εἶταν παράξενο κ' ἐμοιαζε σὰν ἀποκριάτικο.

Τὸ περίεργο εἶταν ποῦ δὲν ἔβλεπες μήτε σπίτι, μήτε δρόμο, μήτε τίποτις· φαίνονταν οἱ ἄθρῳποι μοναχὰ — καὶ ὁ χάρτης. Ὅλοι τοὺς ἐμᾶς κοίταζαν· καὶ τὰ δύο μάτια στὴν Ἑλλάδα! Δὲν εἶταν ὅμως ὀρθιοὶ· μὰ δὲν μπορούσα νὰ πῶ ποῦ κάθουνταν καὶ ὅλας. Στέκουνταν ἐκεῖ σὰν καμπούρηδες, μὲ σκυφτὴ ράχη, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά· κάθε ἄθρωπος — καὶ τοὺς ξεχωρίζες ἓναν ἓναν — εἶχε τὰ δύο χέρια ἀγκουμπισμένα στὰ γόνατα, σὰ νὰ βαστιούντανε γιὰ νὰ μὴν πέση κατακέφαλα καὶ κάμη κουτροβάλα. Τὸ πηγούνι τοῦ καθενὸς πῆγαινε νάγγιζη τὰ ποδάρια του κ' ἡ ράχη τοὺς γίνονταν καμᾶρα. Τὸ στόμα τοὺς εἶταν ἀνοιχτό, ὁλωνῶν, κ' ἔχασκε φοβερὰ — σὰν τρύπα μάβρη. Ἐφερναν ἀηδία. Καὶ γιατί, παρακαλῶ, στέκουνταν ἔτσι; γιατί ξεκαρδίζονταν ἀπὸ τὰ γέλοια. Κ' εἶταν ἓνα γέλοιο δυνατό, ἄνοστο, χάρικο, πληχτικό γέλοιο, ἓνα γέλοιο συχαμένο, ποῦ σ' ἐπιαναν τὰ νέβρα καὶ σ' ἔρχονταν ἀπελπισιὰ νὰ τὰ κούς. Ἐκοφτε σὰν ξουράρι. Μιλλιούνια καὶ μιλλιούνια ἄθρῳποι γελοῦσαν καὶ ὅλο γελοῦσαν καὶ τελειωμὸ τὸ

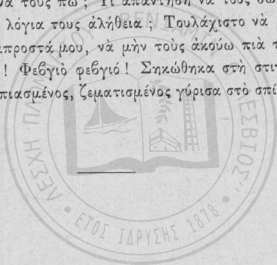
γέλοιο τους δὲν εἶχε. Ἄχ! ἀναθεματισμένοι Ἑβρωπαῖοι, μούγγριζα μέσα μου, τί ἔχετε καὶ γελάτε μὲ τέτοιο τρόπο; Γιατί μὲ ξεσκίζετε τάφτια καὶ μὲ τρυπᾶτε τὴν καρδιά σὰ μὲ μιὰ σούβλα; Κόντεβα νὰ κλάψω ἀπὸ τὴ σκάση. Ὅλοι τους μὲ κοίταζαν καὶ κοίταζαν τὸ τραπέζι ποῦ κάθουμουν καὶ τίς φημερίδες ποῦ διάβαζα. Εἶταν ἡ Ἑβρώπη μαζωμένη· φαντάζεσαι λοιπὸ τί βοή, τί κρότο ποῦ τὸν ἔκαμνε τὸ γέλοιο τῶσων ἀνθρώπων. Ἀξαφνα στάθηκαν καὶ καθαρὰ καθαρὰ — σὰ νὰ τοὺς ἀκουγα καὶ τώρα —, εἶπαν ὅλοι τους μαζὶ μὲ μιὰ φωνὴ ποῦ ἔμοιαζε νὰ σφυρίζῃ.

« Ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ, τοῦτα εἶναι τὰ γραικικά σας;! Μ' ἀφτὰ εἶναι ποῦ θὰ μᾶς πιάσετε; Μὲ τὴν ψεφτοκαθαρέβουσα ποῦ μιλεῖτε, καλὰ τὴν κουρελλιιάσετε τὴ γλῶσσα τοῦ Περικλῆ! Ἀλήθεια, καταντήσετε βάρβαροι, σὰν ποῦ τὸ λέτε κάποτες οἱ ἴδιοι. Κάτω τὸ κοντύλι. Πήρετε ἄσκημο δρόμο. Δὲν ἔχει τόπο γιὰ σᾶς μέσα στὸν πανάγιο, τὸ σοβαρὸ νὰ τῆς ἑβρωπαϊκῆς ἐπιστήμης. »

Καὶ σὰν ὠκεανὸς φουρκισμένος, σὰ μάνητα τρικυμιάς, βροντοῦσε ἡ φωνὴ τους κι ὅσα μέσα τους εἶχαν, τᾶβγαζαν ὅζω μὲ μιᾶς.

« Κάθεστε καὶ μᾶς λέτε ποῦ δὲν ξέρουμε τὴ γλῶσσα σας, ποῦ ἔχουμε κακὴ προφορά, ποῦ θὰ μᾶς τὰ μάθετε ὅλα. Μᾶς μάθετε μόνο νὰ γελοῦμε. Φτάνουν οἱ κωμωδίες· θαρρεῖτε τάχατις πῶς γράφετε ἑλληνικά; Ὅχι, βέβαια. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβετε, ἐμεῖς πρέπει νὰ σᾶς τὸ ποῦμε. Φραγκέψετε! Μιλήστε γλῶσσα δική σας, γιὰ νὰ σᾶς ἀκούσῃ ὁ κόσμος. »

Καλὸ πρᾶμα κανεῖς νᾶχη πομονή — μὰ ὥσπου θὰ
πάη; Ἐγὼ νὰ κατηγορῶ τοὺς δικούς μου, γίνεται
ἴσως εἶναι καὶ χρέος· ἀλλάζει ἡ δουλειά, ἅμα τοὺς κα-
τηγορήσουν ἄλλοι. Ἄφτὸ δὲν τὸ σηκώνω. Ὅταν περγελῶ
τὸν ἑμαφτό μου, μ' ἄρέσει μόνος μου νὰ γελῶ. Κόρωσα
λοιπὸ καὶ γὼ τότες, ἀκούγοντας τέτοια λόγια. Ἐγίνα
μέσα μου ὅλος θυμὸς κι ἀπὸ τὴν πλήξη πήγαινα νὰ
πνιγῶ. Θέλησα νὰ τοὺς ἀποκριθῶ, μὰ χάθηκε ἡ φωνή
μου. Τί, τί νὰ τοὺς πῶ; Τί ἀπάντηση νὰ τοὺς δώσω,
ποῦ εἶταν τὰ λόγια τοὺς ἀλήθεια; Τουλάχιστο νὰ μὴν
τοὺς βλέπω μπροστὰ μου, νὰ μὴν τοὺς ἀκούω πιά τοὺς
Ἑβρωπαίους! Φεβγιὸ φεβγιό! Σηκώθηκα στὴ στιγμή
καὶ καταντροπιασμένος, ζεματισμένος γύρισα στὸ σπίτι.

I'.

Ἄρνι καὶ λιοντάρι.

Εἶχα χρόνια νὰ διῶ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη. Τόσο καιρὸ ποῦ ἔλειπα ἀπὸ τὴν Πόλη, δὲν ἤξερα καλὰ καλὰ τί εἶχε γίνη. Εἶταν πάντοτες ὁ ἴδιος ! Τέτοιο γίγα δὲ θὰ διῆτε στὴ ζωὴ σας· τουλάχιστο τρεῖς πῆχες ψηλὸς καὶ χοντρός σὰν τὸν Κουλᾶ. Ὅταν ἀνέβαινε τὴ σκάλα, ἔτρεμε τὸ σπίτι. Κόντεβαν τὰ ντουβάρια νὰ γκρεμίσουν. Ἐπρεπε νὰ σκύψη, ὥσπου νὰ γίνη μισός, γιὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν πόρτα. Στὸ δρόμο, ὅταν ἔβγαινε, ἔλεγες πῦργος ποῦ περπατεῖ. Τὸν κοίταζες καὶ θυμού-
σουν τοὺς στίχους τοῦ Ἀκρίτα·

Ἐκ τόπου δὲ κινούμενος βροντῆς ἤχον ἐτέλει,
Ὡστε δοκεῖν σαλεύεσθαι γῆν τε καὶ πάντα δένδρα.

Τὸ χέρι του εἶτανε βράχος, κι ἅμα σ' ἔπιανε τὸ χέρι νὰ στὸ σφίξῃ, κόντεβε νὰ στὸ κάμῃ κομμάτια· εἶτανε γιὰ νὰ σὲ δείξῃ φιλία. Ποιὸς δὲ φοβοῦνταν τὴ φωνή του; τόσο δυνατὴ δὲν εἶταν ἄλλη φωνή· ἤξερε ὁ κόσμος ποῦμποροῦσε νάκουστῇ ἀπὸ τὸ Ταξίμι, ἴσια μὲ τὸ Κατάστενο, ἴσια μὲ τὴ Μάβρη θάλασσα, ἴσια μὲ τὴ Ρουσι-
σία,— ἴσια μὲ τὴν Ἑβρώπη ! Ἀμα θύμωνε, εἶταν ἄξιος μοναχός του νὰ ρίξῃ κάτω δέκα νομάτους. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν ἄλλος Ἀκρίτας, τρομερὸς σὰν τὸν Ἀκρίτα, τὸ λαμπρό μας τὸ παλληκάρι. Ὁ Ἀκρίτας κουδέντιαζε μιὰ μέρα μὲ τὴν ἀγαπητηκιὰ του· εἶταν

κι ὁ ἀφτοκράτορας μπροστά. "Αἷαφνα πετιέται μέσα ἀπὸ τὰ δάσητα ἕνας δράκος μεγάλος σὰν τὸν ἥλιο. Τρέμει ὁ δύστυχος ὁ ἀφτοκράτορας, τὰ χρειάζεται, πᾶ νὰ φύγη· κι ὁ Ἀκρίτας ἀμέσως πιάνει μὲ τὰ δύο δάχτυλα τὸ δράκο, τότε σηκώνει, τὸν τινάζει ψῶφιο κατὰ γῆς καὶ λέει μὲ γλυκὸ χαμογέλιο· « Δὲν ἄξιζε τόσο φόβο, βασιλιά μου ! »

Τέτοιοι εἶταν κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Ἐφτανε νὰ θυμώσει καὶ τὸν ἔβλεπες θεριό. Ὅταν τὸν ἐπιανε ὁ θυμὸς — πρὶ νὰ ξεσπᾷ, — στέκουνταν ἡσυχος μιὰ στιγμή, σὰν καρφωμένος κατὰ γῆς· λέξη δὲν ἔλεγε, κούνημα δὲν ἔκαμνε· στραβοκοίταζε μόνο, ἄγρια καὶ λοξὰ σὰν τὸν τάβρο. Μὲ μιᾶς ἀρχινοῦσε. Δὲν εἶταν ἄθρωπος, διάβολος δὲν εἶταν ποῦ νὰ μπορέσῃ τότες νὰ σηκώσει τὴν ὀρμή του. Ὁ θυμὸς εἶναι πρᾶμα δικό μας· εἶναι τὸ μπαρούτι τοῦ Γραικοῦ.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ θύμωνε συχνά. Εἶταν ἀρνὶ καὶ λιοντάρι. Ποτὲς δὲ σ' ἔλεγε λόγο νὰ σὲ πειράξῃ. Κάποτες τὸν πειράζεις ἐσὺ καὶ δὲ μιλοῦσε. Ὁ Γραικός, λέει, εἶναι περήφανος καὶ σωπαίνει. Τὸ βαστοῦσε μέσα του, ὥσπου καμιά μέρα νὰ ξεχειλίσῃ τὸ ποτάμι. Μόνο χωρατάδες πολλοὺς δὲν ἀγαποῦσε, γιατί εἶχε τὸ φιλότιμό του, κι ὅ τι τοῦ ἔλεγε, νόμιζε πῶς εἶταν τάχατις νὰ τὸν περιπαίξῃς, ἢ πῶς τ'ἄλεγες ὅλα μὲ τὰ σωστά σου. Ὅλα τὰ φιλολογοῦσε. Δὲν ἔπρεπε ἄξαφνα νὰ τοῦ πῆς. — « Ὁ κόσμος εἶναι μπόσικος. » Ἀμέσως θαρρόυσε πῶς ἀπελπίζουσιν κ' ἤθελες νὰ πνιγῇς — ἢ πῶς τ'όλεγες γιὰ νὰ τοῦ δώσῃς νὰ καταλάβῃ κατιτίς.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε καρδιά καλοσύνη γε-

μάτη. Καί νά τόν πείραζες, εἶταν καλὸς νά τὸ ξε-
χάσῃ. Εἶχε καὶ κάτι τρυφερότητες παιδικήσεις, γιὰ τὸ
μικρὸς εἶταν τὸ χαδεμένο παιδί τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ
βράδυ, ὅταν ἔπεφτε στὸ κρεββάτι, δὲν μπορούσε νά
κοιμηθῇ, ἂν ἡ γριά μας ἢ παραμάννα δὲν κάθονταν
πλάγι του στὴν καρέγλα, νά τοῦ λέῃ λόγια καὶ κεῖνος
νά μισοσφαλνᾷ τὰ μάτια. Γιὰ τοῦτο τὸν εἶχαν οἱ φί-
λοι του γιὰ φοβιτσιάρη, καὶ τὸλεγαν ποῦ καὶ ποῦ, νά
γελάσουν. Ἐγὼ ὅμως ποῦ τὸν ἤξερα, καταλάβαινα τί
ἔτρεχε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν ἀρνὶ καὶ λιον-
τάρι. Εἶχε ψυχὴ τρυφερὴ καὶ μαλακὴ σὰν μπαμπάκι·
τὶς παιδικήσεις του τὶς συνήθειες, δὲν ἤθελε νὰ τὶς
ἀφήσῃ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σωστὸς Γραι-
κὸς — βέρος πολίτης. Μποροῦσε νά σηκώσῃ τὸν κόσμον
στὸ ποδάρι, ἄνω κάτω νά τὸν κάμῃ, μπορούσε πύργους
νά γκρεμίσῃ καὶ κάστρα νά πάρῃ μοναχὸς του. Ὡς
τόσο κάθονταν ἡσυχὰ καὶ καλὰ στὸ ζεστό του τὸ κρεβ-
βατάκι, — νάκούῃ παραμύθια.

Πρέπει νά ποῦμε τὴν ἀλήθειαν. Ἀμα τοῦ ἔδινες ἀφορ-
μή, ἅμα ἐννοιωθε ποῦ εἰσυνα μαζί του καὶ ποῦ κά-
ποιος τότε βαστοῦσε, μπορούσε νά γίνῃ φωτιά, νά ξε-
χάσῃ καὶ τὸν ὕπνον. Τότες τὸν ἐβλεπες λιοντάρι· δὲν
εἶταν πιά ἀρνὶ. Εἶχε μάλιστα μαζί μου ἀγάπη ξεχω-
ριστή. Δάχτυλον δὲν ἤθελε νά μ' ἀγγίξῃ, δὲν ἔπρεπε
κανεὶς νά μὲ πῇ λέξη· στραβοκοίταζε, ἀναφταν τὰ μά-
τια του — κι ἀμέσως γροθιά. Μαλλώναμε κάπου κάπου
— (γιὰ τὴ γλῶσσα πάντοτες δὲ συμφωνούσαμε) —, μὰ
ἤξερε τὴν ἀγάπην ποῦ τὸν εἶχα, καταλάβαινε ποῦ γύ-
ρεβα τὸ καλὸ του, καὶ ἔτσι ὅταν τὰ εἶχαμε καλὰ, οἱ δύο

μας μαζί μπορούσαμε κάτι νὰ κάμουμε. Ἄμα τὸν εἶχα σύντροφο τίποτις δὲ φοβόμουν, ὅλα μὲ φαίνονταν ἔφκολα, μεγάλα πράματα μποροῦσα νὰ καταφέρω. Φτάνει νὰ στέκουνταν πλάγι μου· ἀσκέρια δὲν ἔτρεμα τότες· μποροῦσα στὸν πόλεμο νὰ βγῶ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης πετοῦσε μιὰ φωνὴ κι ἀφανίζονταν τὰσκέρια, ὥρμουσε σὰν τὸ θεριὸ κ' ἔκοπτε κεφάλια. Δὲν ἄφινε ζωή. Εἶταν τὸ δεξὶ μου τὸ χέρι. Ἐφτανε νὰ τοῦ δώσω τὴν ἀφορμή, νὰ τοῦ πῶ ποῦ ἔπρεπε νὰ πάη· τὴ δουλειὰ τὴν τέλειωνε τότες ἐκεῖνος.

Περάσαμε λαμπρὰ στὴν Πόλη οἱ δυό μας μαζί, σὰν ἀδέρφια ἀγαπημένα. Τί γέλοια ποῦ τὰ πατούσαμε, τί κουθέντες ποῦ τίς κάμναμε κάθε βράδυ! Τί φαγὶ ποῦ τρώγαμε, τί κρασί ποῦ τὸ ρουφοῦσαμε μέρα καὶ νύχτα. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔπρεπε νὰ φάη τὸ πρῶτ' δυὸ ψωμιά, τὸ μεσημέρι τέσσερα, ὀχτῶ τὸ βράδυ. Κάθε μέρα γύρευε νὰ τοῦ φέρουν ἓνα βόδι, τρία ἀρνάκια, δυὸ πρόβατα, πέντε ὄρνιθες, δέκα κουτόπουλα, δεκατέσσερις λαγούς, πενήντα πέρδικες, ὀγδόντα μπεκάτσες· πεντακόσιες συναγρίδες, παλαμίδες ἄλλες τόσες, καρίδες δυὸ χιλιάδες· πέντε πιάτα πιλάφι, μακαρόνια, μπέφ γαρνίτο, δαμαλάκι, χερομέρι, γλῶσσες πρόβιες, κιοφτέδες, кемπάπι, ροζμπίφ, κοτλέτες πανὲ κι ἀλὰ μιτανέζα, μπιφτέκια, ἀβγὰ μάτια, ὀμελέτες, στιφάτο ἀλὰ βενετσιάνα, μπρεζὲ βοδινό, γιουβαρλάκια ἀβγολέμονο, ψητὰ τῆς κατσαρόλας, μυαλὰ μὲ σάλτσα, νεφριὰ σοτέ, γιαχνὶ πατάτες, ρόστο πρόβιο μὲ φακή, γκιουθέτσι, ρόστο τυλιχτό, φιλέτο γαρνίτο, κεφαλάκι μόσκου σὸς πικάντ, ἀτζέμ πιλάφι, ντολμάδες, μπούτι ρόστο, σκεμπέ, πουρέ, ἄμε-

ρικάνικο ράγοῦ, κουνουπίδι γρατέν, μοσκάρι, σηκώτια, λαδερά κ' ἐντράδες ἕνα σωρό ὀρεχτικά, χαβιάρι, ραδικία, σαρδελίτσες, καθουρμᾶ, σουτζουκάκια, κάπαρη λακέρδα, μπαρμπούνια, σκουμπριά, κέφαλο βραστό, σκυλόφαρο, τσαγανούς, ἄστακούς, λουφάρια, λαβράκι, λάγκες σαλμί, χταποδάκια· στρίδια καὶ μύδια κοσιπέντε ντουζίνες· χόρτα, μπιζέλια, μπάμιες, μελτζάνες, παντζάρια, μαρούλια, φασούλια, σέλινα, πατάτες, λάχανα, κολοκυθάκια, ἀμπελίσκια σαλάτα, φασούλια πλακί, πατάτες ἀλὰ δουκέσσα, σπανάκια φροῦττα καὶ γλυκίσματα, χαλβᾶ, κομπόστες, πάστες, καταίφι, κομπόστα κυδώνι, ἀπίδια, σταφύλια κάθε εἶδος, πεπόνια, καρπούζια, γαλατομπούρεκο, φριγανιές μὲ σιρόπι, χαλβᾶ σεμιγδάλι, τυριά μὲ ρόκα· ἔντεκα ὀκτάδες ἄλας καὶ πιπέρι, μιὰ λίμνη ξύδι καὶ λάδι, ἕνα πηγᾶδι νερό, κρασιὰ τῇ θάλασσα μὲ τὸν ἄμμο. Στὸ τέλος ρουφουσε ὀχτακόσιους καφέδες καὶ ρακιαὶ δυόμισυ μιλλιούνια. Χόρταινες μόνο μὲ τὴν ὀρεξή του. Τέτοιο θεριὸ εἶχε ἀνάγκη νὰ τρώῃ σὰ δράκος. Τὰ κατέβαζε ὅλα σὰν ἕνα ποτήρι νερό.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔτρωγε καὶ μιλοῦσε καὶ γελοῦσε. Μὰ τί γέλιο! Βροντή! Οἱ δούλοι ποῦ μᾶς σερβίριζαν — εἶταν καμιά κατοσταριά, — ἔπεφταν κατὰ γῆς. Καὶ δὲν τοῦ χρειάζονταν πολλὰ νὰ γελάσῃ. Ἐφτανε μιὰ λέξη νὰ τοῦ πῆς μὲ κάποιο ὕφος κι ἀρχινοῦσε. Μόνο νὰ τῇ λήρ ξεκαρδίζονταν. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε κάτι φράσες δικές του καὶ τίς ἔλεγε κάπου κάπου, νὰ χωρατίψῃ. Γιὰ κάθε πρᾶμα ποῦ ἔκαμνε καὶ ῥωτοῦσες γιατί τὸκαμνε ἔτσι κι ὅχι ἄλλιῶς, — ἢ γιὰ ἕνα τσιγάρο ποῦ

ἀναφτε, ἢ γιὰ ἓνα ροῦχο ποῦ φοροῦσε, ἢ γιὰ τὸν τρόπο ποῦ ἔβαζε τὸ καπέλλο του, — σ' ἀποκρίνονταν πάντοτες — « Συνήθεια γὰρ ἐπεκράτησεν παρ' ἡμῖν. » Ἄμα μ' ἔβλεπε στὸ δρόμο μὲ κανένα φίλο — « Χαίρετον », μᾶς φώναζε ἀπὸ δυὸ μίλια μακριὰ καὶ γελοῦσε. Μ' ἔκαμε νὰ γνωρίσω ὅλους του τοὺς συντρόφους, μαραγκούς, ράφτηδες, μπακάληδες, παπουτσήδες, καπνάδες, μπαρμπέρηδες, κρασάδες, χαμάληδες, μαστόρους, βαρκάρηδες, σομπατζήδες, λουστρατζήδες. Ὅσο μιλοῦσαν, ἐγὼ τσίτωνα τὰ φτιά μου, γιὰ νὰ μὴ μὲ φύγη καμιὰ λέξη, γιὰτὶ ἡ ἀλήθεια κάθεται στὸ στόμα τοῦ λαοῦ κ' ἡ καλὴ γλῶσσα στὰ χεῖλια του βασιλέβει. Δὲν τὸννοιωσαν ἀκόμη οἱ δασκάλοι, μὰ δὲ φταίω γώ. Ἐτσι εἶναι καὶ δὲν μπορῶ νὰ τάλλῃζω.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲν εἶταν περήφανος· μὲ τοὺς μικροὺς μικρὸς καὶ μὲ τοὺς μεγάλους μεγάλος. Ἄμα ἔβλεπε κανέναν πρόστυχο, κανέναν ψωριάρη μὲ τὰ κουρέλλια, ἀμέσως τοῦ πετοῦσε κ' ἓνα — « Δοῦλος σας ταπεινότητας », ποῦ δὲν ἤξερε ὁ ἄλλος σὲ ποιά τρύπα νὰ χωθῇ. Πρόσταζε καφέδες, γλυκό, ρακί, ἐλιές κι ὅ τι θέλεις κάθε φορὰ ποῦ κανένας φτωχὸς ἐρχουνταν κάτι νὰ τοῦ ζητήσῃ· ὁ φτωχὸς πιά ἔτρεμε μπροστά του. Ἐκαμνε τὸ σπίτι ἄνω κάτω, νὰ τὸν καλοδεχτῇ, νὰ μὴ δείξη τάχατις πῶς τὸν καταφρονεῖ γιὰ τὴ φτώχεια. Καὶ τεμενάδες, ἓνα σωρό! Καλὸ μάθημα γιὰ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς καὶ μπορούμε νὰ τὸ σημειώσουμε.

Τοῦ ἄρεζε ὅμως καὶ νὰ παίζη. Ἐσερνε πάντοτες κατόπι του ἓναν καραγκιόζη δικό του, ἓνα χατζῆ μὲ συμ-

πάθειο, καὶ τὸν εἶχε παιχνίδι. Τοῦ ἔδινε τσάϊ, κρασί, ροῦχα, παπούτσια, κάπου κάπου καὶ κλωτσιές. «Μιαρέ!», φώναζε μ' ἓνα ἐσαράντα πῆχες μακρί· «μιαρέ-έ-έ-έ» καὶ κρύφτονταν ὁ χατζῆς. Παρασίτους ἔχουμε ἀκόμη καὶ σήμερα· νταλκαβούκης εἶταν κι ὁ χατζῆς. Ὁ χατζῆς ἄρπαζε τὰ ροῦχα, ἄρπαζε καὶ τὶς κλωτσιές. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης, ὅταν εἶχε κέφι, τοῦ ἔλεγε· «Πρόσταξον αὐθέντα», μὲ μιὰ φωνὴ ποῦ βουλιούνταν ὁ χατζῆς. Καὶ μ' ἀφτὸ διασκέδαζε.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σοβαρὸς στὴ δουλειὰ καὶ κανεὶς δὲν τὸν περνοῦσε σ' ἐμπόριο, ἀριθμητική, λογαριασμοὺς καὶ λογαριθμούς. Μὰ ἤθελε κάπου κάπου καὶ λίγη διασκέδαση. Πολὺ προκομμένος δὲν εἶταν καὶ γράμματα πολλὰ δὲν εἶχε μάθει· εἶταν ἀπὸ τοὺς παλιούς, εἶχε ὅμως νοῦ καὶ κρίση καὶ, δίχως νὰ ξέρη πολλὰ, ἔκοπτε τὸ κεφάλι του· πάντοτε ἔβρισκε τὸ σωστό. Τοὺς δασκάλους δὲν τοὺς ἀγαποῦσε· τοὺς βαριούνταν καὶ χολόσκανε· εἶταν τοῦ λαοῦ. Κάποτες ἔρχουνταν ἓνας δάσκαλος νὰ τοῦ μιλήσῃ, καὶ τὸ κάτω κάτω νὰ τοῦ χτυπήσῃ παράδες γιὰ καμιὰ συντρομή. Ἀράδιαζε ὁ δάσκαλος τὰ ἑλληνικά του· — «Τοῦ μπαμπᾶ σου τὴ γλῶσσα νὰ μιλήσῃς καὶ μὴ μὲ σκοτίζῃς· ἐγὼ τὰ τέτοια δὲν τὰ θέλω.» Κι ὁ δάσκαλος τὸν ἄκουγε ἀμέσως. Τί νὰ κάμῃ;

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τίποτις ψέφτικο δὲν εἶχε· ὅλα του φυσικά, εἶταν ὅπως τὸν ἔκαμε ὁ Θεὸς κι ἀπ' ὧς τίποτις δὲν εἶχε· δὲν εἶχε τίποτις φτειαστό, τεχνητό. Εἶτανε σὰν τὸ φροῦττο, πρὶ νὰ γίνῃ ἀκόμη καὶ τὸ τσιμπήσουν τὰ πουλιά· ἔχει ὅλο του τὸ ζουμί καὶ μιὰ

ξεχωριστή νοστιμάδα. Στὴν Ἑβρώπη κακομάθαμε. Ὅλος ὁ κόσμος εἶναι ἓνα· ὁ Πέτρος μοιάζει τὸν Πάβλο. Κλάδεψε ὁ ἴδιος μπαχτσεβάνης τὰ κλωνιά, κ' ἔρχονται ὅλα ἴσια ἴσια. Δὲ βλέπεις τὸ μέσα τοῦ καθενός. Ἐκεινοῦ ἡ ψυχὴ του γυάλιζε σὰν τὸν καθρέφτη, σὰν τὴν κρύα βρύση. Πολλὲς φιλοσοφίες δὲ γύρευε. Καὶ δὲ φτάνει ἄραγες νᾶχη κανεὶς καλὸ στομάχι καὶ κρίση ὀρθή; Τί θέλουμε καὶ τί ζητοῦμε παραπάνω;

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τὰ ἤθελε ὅλα μπόλικά καὶ φανταχτερά. Εἶχε τίς παραξενιές του. Τοῦ ἄρεζε ἢ νὰ τᾶχη ὅλα μεγάλα καὶ καλὰ — ἢ κάλλια τίποτις νὰ μὴν ἔχη. Μισὰ τὰ πράματα δὲν τὰ χωροῦσε ὁ νοῦς του. Γιὰ νὰ πάρη μὲ καλὸ μάτι κανέναν ξένο, ἔπρεπε νὰ τοῦ ποῦν πῶς εἶταν πρῶτος στὸν τόπο του· τοὺς ἄλλους τοὺς εἶχε γιὰ σκουπίδια. Γιὰ νὰ σὲ πῇ πλούσιο, ἔπρεπε νᾶχης μιλλιούνια· ἂν εἶχες ἓνα καὶ μισό, δὲ σὲ κοίταζε. Χοντρά τὰ πράματα καὶ παστρικά. Ἡ τόντις νὰ φανοῦμε κατιτίς ἢ νὰ μὴν κάμνουμε μισοδουλειές. Τώρα κατάλαβες γιατί δὲν κατορθώνουμε τίποτις. Τί σωστός Γραικὸς ποῦ εἶταν, ἀλήθεια, ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης!

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης μὲ πῆγε σ' ὅλους του τοὺς φίλους. Γνώρισα καὶ τὸν πρωτοψάλτη ποῦ τοῦ ἔδινε μαθήματα μουσικῆς, γιατί ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἤξερε νὰ ψάλλη περίφημα καὶ ὅταν καθοῦντανε στὴν κάμερή του, ἀρχινοῦσε μοναχός του κ' ἐφαλνε ὥρες. Ἔτσι εἶναι στὴν Πόλη. Μὲ τὰ θρησκευτικὰ περνᾷ τουλάχιστο ὁ καιρός. Κάτι πρέπει νὰ κάμῃ κανεὶς, καὶ ἄλλο ἀπὸ θρησκευτικὰ δὲν ἔχουν ἄδεια νὰ κάμουν οἱ πολῖτες. Ἐκεῖ πᾶει ὅλη τους ἡ ἐνέργεια.

Γνώρισα σὲ κεῖνο τὸν καιρὸ καὶ τὸ δυστυχισμένο τὸν «Τελαμῶν». Τὸν εἶχαν οἱ γονιοῖ του βαπτισμένο Κωστή· γιὰ νὰ τὸ ξεθγενίσῃ, ἔβγαλε μοναχὸς τοῦ ὄνομα Τελαμῶν. Ὁ δύστυχος! Ἐνα μόνο κατῶρθωσέ, ποῦ ὅλος ὁ κόσμος τὸν ἔκλινε· «τὸν Τελαμῶν, τοῦ Τελαμῶν.» Ἐκλαιγε ὁ Κωστής γιὰ τὴν ἀμάθεια. Ἴσια μὲ κεῖ τὸ πῆγαν οἱ δασκάλοι· δὲν ξέρουν τοὺς νόμους τῆς γλώσσας μας καὶ μὲ τοὺς ψεφτοκανόνες τους, μὲ τίς ἑλληνικοῦρες, μᾶς φόρτωσαν καὶ μιὰ κλίση ποῦ δὲν κλίνεται. Μόνο δὲ φταίει ὁ λαός· φταῖν ἐκεῖνοι. Βαριούμεν καὶ γὰρ τὸ νομά του, γιὰτὶ καὶ γὰρ εἶμαι τοῦ λαοῦ· δὲν ἤξερα πῶς νὰ τὸν πῶ, Τέλαμον, Τελαμῶν ἢ τουλούμι. Σώπαινα λοιπὸ κι ἀπόφευγα τὴ συντροφιά του.

Ἐμένα μ' ἄρεζε ὁ Πλατανίσσης μέσα σ' ὅλους τοὺς φίλους τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη. Φάγαμε μιὰ μέρα μαζί στὰ Ψωμμαθιά καὶ ποτές τόσο δὲ γέλασα. Ὁ Πλατανίσσης εἶταν ἄλλο βουνό. Πῶς νὰ σᾶς τὸν παραστήσω; Μὲ τί νὰ συγκρίνω τὸν Πλατανίσση, ποῦ νὰ μοιάζῃ; μὲ τί παλάτι, μὲ τί κάστρο, μὲ τί νησί; Βρῆτε με καμιά κατάλληλη σύγκριση γιὰ τὸν Πλατανίσση· πρέπει νὰ τὸν ποῦμε νησί! Τὸ νησί ταιριάζει καλὰ καὶ βρήκαμε τὴν εἰκόνα ποῦ θέλαμε. Ὁ Πλατανίσσης, ἴσια ἴσια, εἶταν ὅλο φάρδος καὶ πάχος· ἀνάστημα πολὺ δὲν εἶχε, μὰ τί πλάτες, μὰ τί μέση, μὰ τί κεφάλι! — σὰ μυλόπετρα! Κι ὁ ἴδιος καμάρωνε. Πλούσιος δὲν εἶταν ὁ κακόμοιρος, μὰ τὸν ἐβλεπες πάντοτε χαρούμενο· δὲν παραπονιοῦνταν ποτέ· τοῦ ἄρεζε ἡ ζωὴ καὶ τοῦ ἄρεζε μάλιστα ὁ τρόπος ποῦ ζοῦσε. Τὸ κέφι του κοίταζε καὶ τίποτις ἄλλο! Ὅτι εἶχε δικό του ὁ Πλα-

τανίσσης, ἀμέσως ἔπρεπε νὰ σὲ πῇ ποῦ κανένας ἄλλος δὲν τὸ εἶχε. Κάθε ὥρα, ἔβγαζε κατιτίς ἀπὸ τὴ φαρδεῖά του τὴν τζέπη, — (ὡς τσέπη του εἶταν πιὰ μαγαζί!) —, ἢ κουτί σπέρτα ἢ σουγιά ἢ μολύβι ἢ κουμπὶ καὶ μᾶς τὸ-δειχτε. — « Διέστε το, δὲν ἔχει τέτοιο κανένας! » Στὰ Ψωμμαθιὰ ποῦ κάτσαμε νὰ φᾶμε, μᾶς ἔβαλε δυὸ σκαμνιά, ἓνα πιάτο καὶ λίγη μουστάρδα. — « Τέτοια μουστάρδα, παιδιά, μᾶς κάμνει, κ' ἡ βασίλισσα τῆς Ἰγγιλτέρας δὲν τὴν τρώει. »

Δὲ σ' ἀρέσει νὰ καφκίεσαι, καλέ μου φίλε ποῦ με διαβάξεις; Ὅχι; Τότες δὲν εἶσαι Γραικὸς καὶ νὰ πετάξης τὸ βιβλίό μου. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲ διψᾷ γιὰ ἓναν ἔπαινο; Ἐγὼ πεθαίνω! Πεθαίνεις καὶ σὺ ἄλλο τόσο, μὰ δὲν τὸ λές. Ὅσα ἔχει ὁ Γραικὸς — κι ἂς μὴν ἔχη τίποτις — εἶναι καλὰ, καὶ μόνο ἐκεῖνα καλὰ· τᾶλλα δὲν ἀξίζουν. Ὁ Πλατανίσσης ὅμως εἶχε κάπου κάπου ἓναν ἔπαινο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἐπιανε μάλιστα γρήγορα φιλία· τὸ φίλο του στὸν ἀνέβαζε ἴσια μὲ τὸν οὐρανό. — « Δὲν ξέρεις τί παιδί! διαμάντι! » Μὰ... ἔρχουνταν καὶ τὸ μά. Τὸ διαμάντι ξαναγίνονταν κάρβουνο. Μαζὶ τὰ πηγαίναμε λαμπρά. Τὴν πρώτη φορὰ ποῦ τὸν εἶδα, βαστοῦσε στὸ χέρι ἓνα μπαστούνι ποῦ με φάνηκε πλάτανος. Πρὶ νὰ με πῇ τίποτις, τοῦ λέω. — « Τέτοιο ραβδί δὲν εἶδα στὴ ζωή μου! » Δὲ φαντάζεσαι τὴ χαρά του. Πῆγε νὰ με φιλήσῃ κι ἀπὸ τότες μ' ἐγκορφώθηκε. Εἶπε ὅμως καὶ κείνος μερικὰ γιὰ τὸ μπαστούνι, γιατί ὅσο κι ἂν παινέσῃς τὸ Γραικό, ποτές σου δὲν τὸν παίνεσες ὅσο θέλει.

Τοὺς ἔκαμνα χάξι καὶ τοὺς δυὸ μαζί. Ὅταν ἔπιαναν

τις κουδέντες, τελειωμὸ δὲν εἶχαν. Ὁ Πλατανίσσης ἔφτειανε κάτι φράσεις δικῆς του· τὰ λόγια του εἶτανε γεμάτα νοστιμάδες. Κάθε τόσο, σ' ἔβγαζε κ' ἓνα· — « Μᾶς γίνεται λόγος! » Ἀπὸ τὸ « μᾶς γίνεται λόγος » ἔπαιρνε κ' ἔδινε ὅσο τὸν ἄκουγες. Ἄμα σ' ἔλεγε τίποτις γιὰ κανένα μεγάλο ἢ σημαντικὸ πρόσωπο, συνήθιζε νὰ λέη καὶ τὸ « κάποιος ». Ὅταν τοῦ ῥωτοῦσαν τὸ νομά του ἢ ὅταν ὁ ἴδιος σὲ μιλοῦσε γιὰ λόγου του, ἀμέσως σὲ πετοῦσε κ' ἓνα· — « Κάποιος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος. » Μάλιστα, γιὰτὶ τοῦ ἄρεζε νὰ φαίνεται πῶς εἶναι κάτι, τῷκαμνε κι ὅλας· — « Κάποιος τρομερώτατος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος ». Ἀπὸς ὁμως ὁ « κάποιος τρομερώτατος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος », παίζοντας μιὰ μέρα μὲ τὸ μπαस्तούνι του, μοναχὸς του καὶ δίχως βοήθεια, σκόρπισε σὰ μύγες δεκάξι ζαφτιέδες. Μπράβο τὸ παλληκάρι!

Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια του. Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη, γιὰτὶ καὶ τὸν Πλατανίσση τὸν ἔβαζε κάτω. Τοὺς γιγάντους τοὺς σέβονται καὶ τὰ νησιά. Κατάλαβα μάλιστα ποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ πολυμιλῶ γιὰ τὸν Πλατανίσση, δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν πολυδοξάζω, μήτε νὰ τὸν κάμνω χάδια· ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τῷπαιρνε ἀνάποδα· — « Γιατὶ τάχατις τὸν Πλατανίσση, κι ὅχι ἐμένα; »

Γιὰ τὴν ὥρα, εἶταν ὅλο γαλήνη ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Διασκεδάζαμε μὲ τοὺς συντρόφους καὶ κάμναμε ἓνα βιὸς ποῦ δὲν εἶταν ἄλλο. Μὲ τὰ λόγια, μὲ τοὺς χωρατάδες, μὲ τὰ γέλοια περνοῦσε περίφημα ὁ καιρὸς — ἥσυχα καὶ πολίτικα. Μὲ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη

ἔφκολα καλοπερνοῦσες, ἂν ἤξερες νὰ τὸν πιάσης· θύ-
μωνε μόνο ὅταν ἔπρεπε νὰ θυμώσῃ. Κι ἄφτὸ μπορεῖ
κατόπι νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν
ἀρνί· εἶταν ὁμῶς καὶ λιοντάρι.

ΙΑ'.

Πατριαρχικά.

Δέν μπορεί κανείς ὅλο νὰ χωρατέβη. Τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη ἴσως τὸν ξαναδιοῦμε καὶ πιὸ ὕστερα. Γιὰ τὴν ὥρα εἶχα ἄλλες δουλειές. Σηκώθηκα ἓνα πρωὶ νὰ πάω στὸ Πατριαρχεῖο. Μὲ καρδιοχτύπι πάτησα τὸ χῶμα τοῦ Φαναριοῦ. Προσκυνοῦσα καὶ τὶς πέτρες τοῦ δρόμου. Μ' ἐδειξαν τὴν πόρτα ποῦ εἶχαν κρεμάσει τὸν πατριάρχη. Μάλιστα μ' εἶπαν ποῦ ἀφοῦ τὸν κρέμασαν καὶ βγῆκε ἡ ψυχὴ του, τὸν ξεκρέμασαν καὶ τὸν ἐρρίζαν κάτω στὴ θάλασσα. Δέν μπορούσα νὰ τὸ πιστέψω κι' ἀκόμη δέν τὸ πιστέβω. Βέβαια δὲ μ' ἔλεγαν τὴν ἀλήθεια καὶ δὲ θὰ εἶταν ἔτσι τὸ περιστατικό. Τὸν πατριάρχη δὲν τὸν ξεκρέμασαν· τὸν ἔβλεπα πάντοτε ἀπάνω στὴν πόρτα, σὰ νὰ κρέμουνταν καὶ τώρα, μὲ τὸ ράσο του τὸ μάβρο καὶ μὲ τ' ἄσπρα του τὰ μαλλιά. Στὸ προσωπὸ του εἶτανε γραμμένα ὅλα μας τὰ βάσανα, γραμμένες ὅλες μας οἱ δυστυχίες. Γιὰ νὰ μὴ βλέπω πιά τὸν πατριάρχη, πρέπει καμιά μέρα νὰ διῶ στὴν ἴδια θέση τὸ Σουλτάνο.

Τρέμοντας καὶ μ' ἄφατο σέβας, ἀνέβηκα τὶς σκάλες, καὶ μπῆκα μέσα σ' ἓνα μικρὸ καμεράκι. Ἐκεῖ μᾶς δέχτηκε ὁ πατριάρχης. Ἦσυχα κι ἀγάλια, μὲ τρόπο γλυκό, μὲ χαμηλὴ φωνή, μὲ πολλὴ κρίση καὶ καλосύνη, μὲ μιλοῦσε ὁ Παναγιώτατος γιὰ τὴ θρησκεία, γιὰ τὸ ἔθνος, γιὰ τοὺς δικούς μου, γιὰ τὰ μένα. Ἐγὼ στέκουμουν ἐκεῖ σὰ

βουδός. Δέν μποροῦσα νά νοήζω τὸ στόμα, δέν μποροῦσα λέξη νὰ βγάλω γιὰ νὰ τὸν ἀπαντήσω. Φαντάζομαι πῶς θὰ τοῦ φάνηκα σὰ χαμένος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ποῦ ἡ καρδιά μου πάλεβε κ' ἔτρεμε, σὰν κανένα χέρι νὰ τὴν ἔσφιγγε δυνατὰ καὶ σὰ νὰ γύρεβε ἡ καρδιά μου νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ σφίξιμο τὸ φοβερό. Προσπάθησα κάτι νὰ πῶ, τὰ μπερδεύσα, προσκύνησα κ' ἔφυγα.

Ἄς ἀφήσουμε τὰ παιχνίδια· ἐδῶ πολλὰ λόγια δὲ χρειάζονται. Θρῆσκος μὲ τὸ παραπάνω δέν εἶμαι. Μὰ ποιοὺς μπορεῖ νὰ διῇ Πατριαρχεῖο καὶ Πατριάρχῃ, δίχως νὰ ταραχτῇ; Τετρακόσια χρόνια στάθηκε τοῦτος ὁ μικρούτσικος τόπος, — ἓνα ξύλινο σπίτι, ἓνα παλιόσπιτο, — τὸ μόνο μας καταφύγιο, ἡ μόνη πατρίδα. Ἐδῶ βασιτιοῦνταν τὸ ἔθνος.

Ξέρω τί θὰ μὲ πῆτε, γιατί ἐμεῖς ἀγαποῦμε νὰ τὰ ξεσκαλίζουμε ὅλα. Θὰ μὲ δείξετε ποῦ ὅλοι οἱ πατριαρχηδες δέν εἶταν ἅγιοι· θὰ ζητάσετε τὴν ἱστορίαν τους· θὰ βρῆτε μέσα λεκέδες ἓνα σωρό. Ὁ ἓνας ἐγδερνε τὸ λαὸ καὶ σήκωνε ἄδικα φόρους· ὁ ἄλλος ἐπαιρνε χρήματα· ἓνας τρίτος δὲ ζοῦσε σὰν κηλόγερος ποῦ εἶταν. Ἀφήστε τὰ τέτοια καὶ δὲ μὲ μέλει· δὲ θέλω νὰ τὰκούσω, δὲ θέλω νὰ τὰ ξέρω. Τοὺς γνωρίζω τοὺς λεκέδες· μὰ σφαλνῶ τὰ μάτια καὶ δέν τοὺς βλέπω. Τί νὰ τοὺς διῶ; Ἄν τοὺς ἀθρώπους τοὺς θέλετε ὅλους ἀγγέλους, ἀπὸ τώρα λέω νὰ σηκώσουμε τὴν τέντα μας καὶ νὰ πᾶμε νὰ τὴν στήσουμε στὰ σύννεφα. Μὴν κοιτάζουμε ὅλο τᾶτομα· ἄς διοῦμε μιὰ φορὰ καὶ τὴν ιδέα. Ὅταν ποῦμε τίποτις γιὰ τὸ Φανάρι, ἄς ἔχουμε στὸ νοῦ μας ὄχι τοὺς πατριαρχηδες ἓναν ἓναν, ἀλλὰ τὸ

Πατριαρχεῖο μοναχά. Τὸ Πατριαρχεῖο τόντις κάτι σημαίνει.

Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες κάθε δυὸ χρόνια πρέπει νὰ κάμουν ἄλλο πατριάρχη. Ἄμα τὸν κάμουν, τοὺς βλέπεις καὶ περπατοῦνε στοὺς δρόμους μὲ χαρούμενο πρόσωπο, σὰ νὰ εἶχαν πρὶν κανένα βάρος στὸ στομάχι καὶ τώρα τῷγαλαν ἀποπάνω τους. Τοὺς ἀκοὺς νὰ λέν· — « Καλὰ ποῦ τὸν ξεφορτωθήκαμε! Ὅλα τ᾿ῶφταιγε ἀφτὸς ὁ πατριάρχης! Ὅλα τὰ κακὰ τὰ εἶχε. Ὁ καινούριος ὁ πατριάρχης εἶναι φρόνιμος, ἄξιος ἄνθρωπος — καὶ μὲ νοῦ ὅλα τὰ καλὰ τ᾿ᾶχει. Τώρα θὰ πηγαίνουν τὰ πράματα περίφημα. »

Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι μιλοῦν — κάθε δυὸ χρόνια· γιὰ κάθε καινούριο πατριάρχη, λέν τὰ ἴδια. Ποῦ εἶναι ὁ σιδερένιος διοργανισμός, ποῦ τὰ γερά θεμέλια καὶ ποῦ τὸ χέρι τῆς Ῥώμης τῷ Λατίνων, τῆς Ῥώμης ποῦ κατῶρθωσε στὰ βασιλεία νὰ βασιλέψῃ καὶ τὴν Ἑβρώπη νὰ κυβερνήσῃ; Ἐμεῖς, τίποτις ἀπ' ἀφτὰ δὲν ξέρουμε. Οἱ κοσμικοὶ κάμνουν καὶ ξεκάμνουν τοὺς παπᾶδες· οἱ ἰδιῶτες κυβερνοῦν Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατριάρχη. Ἐναν εἶδα μάλιστα νὰ τὰ ψάλλῃ, σὰν ποῦ λέν, ἐνὸς δεσπότη. Ὁ καθένας ἀνακατώνεται στὰ θρησκευτικὰ, γιὰτὶ ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔχει. Ξέρετε ποῦ κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε μάθει τὴν ψαλτικὴν. Ὅταν τὰ συγκρίνεις τὰ δικὰ μας μὲ τὴ Ῥώμη, σὲ φαίνονται κωμωδία. Κι ὡς τόσο ποιὸς ἀκόμη καὶ σήμερα βασιτεύει καὶ μνίσκει, κ' εἶναι ἀντίπαλος τῆς Ῥώμης; Ὁ πατριάρχης ἀφτὸς ποῦ ἀλλάζει κάθε δυὸ χρόνια. Ἦρθε μιὰ μέρα — εἶναι καιρὸς κ' αἰῶνες — ποῦ ὁ πατριάρ-

χης κι ὁ πάπας χωρίστηκαν ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο· ἔτσι τὸ φερνε, ὅχι ἡ θρησκεία, ὅχι τὸ « Πιστεύω », ὅχι ἓνα « καί », σὰν ποῦ τὸ νομίζει ὁ κόσμος· ἔτσι τὸ φερνε ἡ ἱστορία καὶ κάτι λόγοι τῆς γεωγραφίας. Ἄμα μεγάλωσε ἡ Δύση, ἔγινε ἀνάγκη νὰ μὴν ἀκούσῃ κανέναν καὶ νὰ μὴν ἔχῃ στὸ κεφάλι τῆς ἀφέντῃ ξένο, τὸν ἀφτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, ποῦ κι ὁ πάπας ἔπρεπε νὰ τὸν ἀκούσῃ. Ὁ Καρλομάγνος δὲν ἤθελε ἄλλο νοικοκύρη παρὰ τὸν Καρλομάγνο· οἱ ἄρχοντες τῆς Δύσης εἶχαν τὴν ὑλικὴ ἐξουσία, θέλησαν ὅμως νάχουν καὶ τὴν πνευματικὴ. Ἐκαμαν τὸ δικό τους τὸν Πατριάρχη, τὸν πάπα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῆς νέας Ρώμης.

Ὁ πατριάρχης κι ὁ πάπας μοιράστηκαν τότες τὸν κόσμο. Πῆρε ὁ ἓνας τὴ Δύση κι ὁ ἄλλος τὴν Ἀνατολή. Σὲ λίγο καιρὸ, ἡ ὀρθοδοξία ἔκαμε τὸ Ρουῖσσο δικό της. Ἔτσι πιάνει τὸν τόπο τῆς στὴν Ἑβρώπη, καὶ σήμερα ἔχει κάποια σημασία καὶ δύναμη. Τίποτις περισσότερο ὅμως δὲ θὰ κατορθώσῃ· ἐκεῖ θὰ σταθῇ· ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ρουῖσσους δὲ θὰ κάμῃ δικούς της. Τὸ κακὸ — ἢ τὸ καλὸ — εἶναι ποῦ ὁ Γραικὸς δὲν ἔχει μέσα του μεγάλη θέρμη γιὰ τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας καὶ γιὰ τὴν πίστη, δὲν ἔχει φανατισμό. Εἶναι θεολόγος καλός, θρησκός καθαφτὸ δὲν εἶναι· ἔχει ἐβλάβεια, φωτιά τοῦ λείπει. Ἡ θρησκεία δὲν τοῦ κόφτει τὴν ὄρεξη, δὲν τοῦ χαλνᾷ τὸν ὕπνο, δὲν τοῦ ἀνάφτει τὴ φαντασία ἢ τὴν καρδιά· κάθεται ὅλη μέσα στὸ νοῦ του. Οἱ ἄγιες Τερέζες, οἱ Φραγκίσκοι τῆς Ἀσίζας σὲ μᾶς δὲ γεννιοῦνται. Ὁ Γραικὸς δὲ φροντίζει νὰ καταπαίσῃ τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς κάμῃ ὀρθόδοξους· θρησκεία γιὰ τὸ Γραικὸ ἄλλο

τίποτις δὲ θὰ πῆ παρὰ πατρίδα — καὶ τὴν πατρίδα του δὲν τὴ θέλει γιὰ τοὺς ἄλλους· τὴ θέλει γιὰ λόγου του μόνο.

Γιὰ τοῦτο κι ὁ πατριάρχης δὲν μπόρεσε ποτές νὰ γίνη σὰν τὸν πάπα, δυνατὸς καὶ μεγάλος. Στὸ μεσαιῶνα εἴταν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ βασιλιά· τὸν ἔλεγαν πρόβληση ἀφτοκρατορική. Μιὰ φορὰ μόνο μπόρεσε νάκουστῇ ἡ φωνή του· πρῶτο πρόσωπο δὲν ἔγινε ποτές ὁ πατριάρχης στὸ Βυζάντιο. Τὸ σύστημά μας ἔχει τὰ καλὰ του· δὲν τοῦ λείπουν ὅμως καὶ τὰ κακὰ. Ἐχει μάλιστα γιὰ τὴν ὥρα ὁ Πατριάρχης δύσκολη θέση. Ἡ τὸ Ῥοῦσσο πρέπει νάκούσῃ ἢ τὸν Τοῦρκο. Κι ὁ ἓνας θυμώνει ὅταν ἀκούσῃ τὸν ἄλλο. Κοντέθει πάλε νὰ χωριστῇ καμιὰ μέρα ἡ Ἐκκλησία μας. Γρήγορα θὰ μᾶς ξεφύγουν οἱ Ῥοῦσσοι. Ποῦ ὁ Ῥοῦσσος νὰ τὸ βαστάξῃ ποτές, — ὁ Ῥοῦσσος ποῦ θέλει νὰ εἶναι παντοδύναμος στὸν τόπο του, — ποῦ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἄλλος στὰ ξένα ν᾿αῖ πνευματικὴ ἐξουσία, μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δική του καὶ νὰ μπορῇ νὰ τὸν προστάξῃ; Ὅτι ἔγινε μὲ τὴ Δύση, θὰ ξαναγίνη πάλε μὲ τὴ Ῥουσία. Θὰ βρεθῇ τότες κανένα καινούριο «καί», καμιὰ δυσκολία γιὰ τὸ «Πιστεύω». Πολλοὺς ἄκουσα νὰ μὲ λέν· «Ὁ πατριάρχης εἶναι πατριάρχης στοὺς ραγιάδες. Ἄς πᾶ νὰ βασιλέψῃ στὴν Πόλη, ὅχι σὲ μᾶς. Τί μπορεῖ στὴν Ἑλλάδα, στὴ Ῥουσία, ποῦ εἶναι βασιλεία ἀνεξάρτητα;»

Ἄφτὰ τὰ λόγια θὰ μᾶς βγάλουν καμιὰ καινούρια ἑτεροδοξία. Δὲ θὰ τὸ φταιίξῃ ἡ θρησκεία· ἔτσι πάλε θὰ τὸ φέρῃ κανένας λόγος τῆς ἱστορίας, ἔτσι θὰ τὸ θελήσῃ καμιὰ πολιτικὴ ἀνάγκη. Ὅσο κάθονται οἱ Τοῦρκοι

στήν Πόλη, ὅλα τὰ κακὰ θὰ τὰ πάθουμε. Κ' οἱ δικοί μας πάλε, ἄλλο τόσο πολεμοῦν τὸν πατριάρχη· ὃ τι θέλουν πρέπει νὰ τὸ κάμῃ. Οἱ 'Ρουῖσσοι κ' οἱ Γραικοὶ μαζί τοῦ φιλοῦν τὸ χέρι, μὰ τοῦ ἔχουν τὸ χέρι δεμένο. Τοῦ τὸ φίλησα καὶ γώ κ' ἔλεγα μέσα μου· — « Πρέπει, πρέπει νὰ γκρεμιστοῦν οἱ Τοῦρκοι! »

Ὅπου πάω, ὃ τι κάμω, ὃ τι ἀπαντήσω, παντοῦ βλέπω, παντοῦ βρίσκω τὸν Τοῦρκο. Φτάνει νὰ νοήξω τὰ μάτια, φτάνει νὰ γυρίσω νὰ διῶ, ὅλα μὲ θυμίζουν τὴ σκλαβιά. Πῆγα στήν 'Αγιά-Σοφιά κ' ἔπρεπε νὰ φορέσω τούρκικα παπούτσια, γιὰ νὰ μῶ σ' ὀρθόδοξη ἐκκλησιά. Ποῦ νὰ κοιτάξω νὰ διῶ τὰ μεγαλεῖα τῆς τέχνης; Τὰ παπούτσια ποῦ φοροῦσα μ' ἔκαιγαν τὶς πατοῦνες καὶ κάθε ὥρα ἔβραζα μέσα μου· μ' ἔρχονταν ὅλο νὰ τὰ πετάξω στοῦ πορτάρη τὸ μοῦτρο.

Πῆγα στὸ Σελαμλίκι κι ἀπὸ μακριὰ ποῦ στέκου-
μουν εἶδα ἕναν ἀφανισμένο, ἄρρωστο καὶ κατὰχλωμο
ἄθρωπο, ποῦ περνοῦσε βιαστικά· εἶταν ὁ Σουλτάνος.
Εἶδα στρατιῶτες, ἀξιωματικούς, στρατηγούς στήν πα-
ράταξη κ' ἔλεγα μέσα μου· — « Νὰ κ' ἡ βαρβαριὰ ποῦ
ρόβολαί ». Κι ὅσο τοὺς ἔβλεπα, σήκωνα τὰ μάτια,
γιὰ νὰ διῶ τάχατις ἃ δὲν πέσουν ξαφνικὰ φλογερὲς
ἀστραπὲς ἀπὸ τὸν ἥσυχο, τὸν ὀλόφαιδρο οὐρανό.

Πῆγα μὲ τὸν καλὸ μας τὸν Ω. νὰ σεργιανίσω
τὴ Βλαχέρνα καὶ τάρχαϊο τὸ Βυζάντιο. Ὁ σοφός
μας ὁ ἀρχαιολόγος μ' ἔλεγε κάθε λίγο καὶ λιγάκι· —
« Ἐδῶ εἶταν ἐκκλησιά καὶ τὴν ἔκαμαν τζαμί· ἐδῶ
εἶταν παλάτι κ' ἔγινε ἀχούρι. Τὸ ξέρω, γιατί διάβασα
τὴν τούρκικη ἐπιγραφή, ἀπάνω στήν πόρτα τῆς ἐκκλη-

σιᾶς, ποῦ τὸ γράφει, καὶ γιατί πέρασα τρεῖς φορές
ὅλους τοὺς Βυζαντινοὺς τῆς Μπόνας ». Ἐγώ, ὅσο τὸν
ἄκουγα, μ' ἔπιανε μιὰ φοβερὴ σταναχώρια. Μ' ἔτρωγαν
τὰ λόγια του σὰ σκουλήκι. Ἐβράζε τὸ αἷμα μου καὶ
θυμούμουν τὴν πρώτη νύχτα ποῦ εἶχα πλαγιάσει στὴν
Πόλη· ἔσκανα. Ἐπρεπε κάπου νὰ ξεσπάσω.

ΙΒ'.

« Καπιτάν μπουρντά γκελίορ. »

Ἀφότου εἶμουνα στήν Πόλη, δὲν εἶχα πάει ἀκόμη
στο Μπογάζι. Οἱ δασκάλοι τὸ λένε Βόσπορο κ' ἔχουν
ἄδικο οἱ δασκάλοι. Ὁ λαὸς Κατάστενο τὸ ξέρει· κάπου
κάπου μπορεῖ καὶ Βόσπορο νὰ στο πῆ. Οἱ δασκάλοι
θαῖρόυν πῶς τᾶμαθαν ῥλα· δὲν ἔμαθαν ὅμως ἀκόμη
ποῦ πρέπει κανεὶς νὰ σέβεται τίς δημοτικές ὀνο-
μασίες κάθε τόπου. Ἡ μάθησή τους δὲ φτάνει ἴσα
μὲ τὴν ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη νομίζουν ὅσα χωρεῖ τὸ
στενούτσικό τους τὸ κεφαλάκι. Φωνάζουν ὅλοι οἱ σοφοὶ
τοῦ κόσμου, γράφουν, πολεμοῦν, παρακαλοῦνε νὰ τοὺς
δώσουμε τοὺς τύπους ποῦ συνηθίζει ὁ λαός. Τίποτις !
Οἱ δασκάλοι μῆτε τᾶκουσαν. Οἱ σοφοὶ κ' οἱ γλωσσο-
λόγοι θυμῶνουν ποῦ δὲν εἶμαστε ἄξιοι νὰ καταλάβου-
με τί γυρέβουν ἀπὸ μᾶς, κ' οἱ δασκάλοι τί κάμνουν ;
Ἰσια ἴσια γιὰ νὰ μὴν ἔχουν οἱ Ἑβρωπαῖοι κακὴ ἰδέα
γιὰ τὴν Ἑλλάδα, κόφτουν, κλαδέβουν, ξεπαστρέβουν,
καθαρίζουν τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ στρώννουν,
τὰ φέρουνε στο ἑλληνικὸ — καὶ προσμένουν ἡσυχα νὰ
τοὺς καμαρώσουμε στήν Ἑβρώπη ! Πῶς καταστρέ-
φουν τὴν ἱστορία μὲ τὴν ψευτογραμματική τους, μῆτε
τοὺς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ. Τί θὰ κάμης λοιπὸ μὲ τέ-
τοια... κεφάλια ;

Ἐγὼ λέω νὰ μὴν κάμης τίποτις καὶ νὰ σείρουμε τὸ
δρόμο μας, γιατί βαρέθηκα τοὺς δασκάλους. Τοὺς βαρέ-

θηκες βέβαια και σὺ ποῦ μὲ διαβάξεις. Ὅσο γιὰ τὸ Βόσφορο, μ' ἀρέσει Κατάστενο νὰ τὸ λέω· ἔτσι τὸ συνή-
θιζε ἡ γιανουῖλα καὶ τοῦτο μὲ φτάνει. Μ' ἀρέσει καὶ
Μπογάζι νὰ τὰκούω· ὅσο εἶναι οἱ Τοῦρκοι στὴν Πόλη,
μὲ φαίνεται καλὸ ν' ἄχουμε κι ἀπὸ τὸνομα — γιὰ νὰ
μὴν ξεχνοῦμε.

Ἐνα πρωτὶ θέλησα λοιπὸ νὰ σεργιανίσω τὸ Μπο-
γάζι καὶ νὰ διῶ κάτι φίλους στὴν ἐξοχή. Κατέβηκα στὸ
γεφύρι, τὸ βαπόρι σφύριζε, πῆρα μπιλλίετο, καὶ μπῆκα
μέσα νὰ πάω στὸ Μπουγιούχντερε. Μ' ἀπὸ τὸνομα οἱ
καημένοι μας οἱ δασκάλοι τὰ μπερδέβουν. Τὶς δοτικές
τὶς σκορπίζουν ὅπου μποροῦν· ἐν Ταταούλοις θὰ σέ
ποῦν, ἐν Βλαχέρναις κι ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες. Μὲ
τὸ Μπουγιούχντερε ἀδύνατο νὰ χῶσουν καὶ μιὰ κατὰ-
ληξη ἀρχαία· τὸνομα τοῦτο δὲν κλίνεται. Τὸ Μπου-
γιούχντερε τοὺς τὸ κάμνει πείσμα. Τὸ Μπουγιούχντερε
μοναχό του ῥίχτει κάτω ὅλα τοὺς τὰ σοφὰ τὰ συστή-
ματα, τὴ γραμματικὴ τοὺς καὶ τὴ γλῶσσα τοὺς. Ἄς
κατεβάσουν πενήντα χιλιάδες ἀπαρεφάτους, μυλλιούνια
πληθυντικές δοτικές· φτάνει τὸ Μπουγιούχντερε νὰ δεί-
ξη τὴ μυτίτσα του, νὰ ξετροπώσῃ ξαφνικὰ καὶ νὰ βγῇ
στὴ μέση. Ἀμέσως βλέπουμε τί τρέχει, καταλαβαί-
νουμε ποῦ ζοῦμε στὰ χίλια ὀχτακόσια τόσα κι ὄχι στῆς
πρώτης ὀλυμπιάδας τὸν καιρό. Τὸ λαμπρό τοὺς τὸ
παλάτι γκρεμνᾷ καὶ πέφτει, καὶ φαίνεται μὲ μιᾶς, ἀπὸ
κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ παλατιοῦ, τὸ σημερινὸ μας,
τὰληθινὸ μας τὸ γραιικὸ χῶμα.

Πόσο τάγαπῶ ἀπὸ τὸ Μπουγιούχντερε! Δαιμονίζει
τοὺς δασκάλους. Νὰ τὸ κάμουν ἄξαφνα Βαθυρρύαξ,

κ' οἱ ἴδιοι δὲ θὰ καταλάβουν τί λέν. Πρέπει νὰ τὸ ποῦν Μπουγιούχντερε, ἔχει δὲν ἔχει. Ἐπειτα, ἄς μᾶς κόψουν ὅσες ἐλληνικοῦρες ἔχουν ὄρεξη. Δὲ μᾶς μέλει πιά! Γιὰ νὰ χάσῃ τὸ γάλα τὴν κάτασπρή του θωριά, φτάνει νὰ πῆσῃ μέσα μιὰ σταλιά καφές. Ἐτσι καὶ μὲ τὴ γλῶσσα· ἅμα βάλῃς μέσα ἓναν τύπο μόνο ποῦ δὲν εἶναι ἀρχαῖος, τέλειωσέ! Δὲν εἶναι πιά ἡ γλῶσσα σου ἀρχαία· τίποτις δὲν εἶναι. Τοῦ κάκου πολεμοῦν οἱ δασκᾶλοι, τοῦ κάκου πασκίζουν! Ἡ γλῶσσα τους μοιάζει μὲ λίμνη· τὴ γεμίζουν καθαρὸ νερὸ καὶ τὴν καμαρώνουν οἱ ἴδιοι. Γιὰ νὰ θολώσῃ τὸ νερὸ, ἄλλο δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ρίξῃς μέσα ἓνα μικροῦτσικο Μπουγιούχντερε, ἄς εἶναι κ' ἓνα ἄφαντο νά. Μὲ μιᾶς χάνεται ὅλη ἡ ψέφτικη ὁμορφιά τῆς λίμνης κ' ἡ καθάρε-βουσα λασπώνεται.

Οἱ δασκᾶλοι δὲ βλέπουν καὶ ποτές δὲ θὰ διοῦν ποῦ, γιὰ ὁποιονα τόντις ξέρει, ἀγαπᾷ καὶ σέβεται τὴν ἀρχαία, φτάνει ἓνας μόνος τύπος νὰ μὴν εἶναι ἀρχαῖος καὶ καταστρέφει ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἐνα ἐμπόδισε κάπου νὰ βάλουν, ἓνα ἔγινε νὰ τοὺς ξεφύγῃ, ἓνα ἠξεύρω νὰ ποῦν, ἓνα τίποτε νὰ γράψουν, πᾶν ὅλα! Μεγαλῆτερο τὸ κακὸ παρὰ ἂν εἶταν ὅλα βάρβαρα, σὰν ποῦ τὰ λέν: ἂν εἶταν ὅλα βάρβαρα, θὰ φαίνονταν τουλάχιστο μιὰ σειρά, μιὰ ἀλήθεια. Μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό τους, φαίνεται ἡ ἀρχαία τόντις βάρβαρη κι ἀνώμαλη. Ἐνα ὄνομα καινούριο, ἓνας δημοτικὸς τύπος, μιὰ λέξη νέα χαλνᾷ τὴν ἀρχαία — κι ἀφανίζει ὅλες τὶς δοτικές.

Ἐγὼ ποῦ δὲν ξέρω δοτικές, δὲν ντράπηκα νὰ μπῶ στὸ βαπόρι καὶ νὰ πάω στὸ Μπουγιούχντερε. Ὁ κα-

μαρῶτος, ἅμα μ' εἶδε, μυρίστηκε ξένο. Ἀμέσως ἦρθε νὰ μὲ χαιρετήσῃ, νὰ μὲ δώσῃ τὴν καλῆτερον θέσιν τοῦ βαποριοῦ. Ὁ καμαρῶτος εἶταν Ἀρμένης. Ποῦ νὰ μιλήσῃ γραιικῶς, ἀφοῦ οἱ Ἀρμένηδες καὶ τὴ γλῶσσαν τοὺς δὲ θέλουν πᾶ νὰ μάθουν, καὶ λέν πῶς εἶναι Τοῦρκοι; Κατάλαβα ὅμως τί μ' ἤθελε. Δὲν εἶχε καὶ πολλὰ νὰ μὲ πῇ. Μ' εἰδείξε μόνο σὲ τί θέσιν ἔπρεπε νὰ κάτσω. Μὲ πῆγε ἀπάνω στὸ γεφυράκι μὲ τὰ σίδερα, ποῦ συνηθίζει ὁ καπετάνιος καὶ στέκεται. Κεῖνῃ τὴν ὥρᾳ ὁ καπετάνιος — ἓνας Τοῦρκος — εἶχε δουλειὰ ἀπὸ τῆς γαλίας τὸ μέρος. Κάθισα τὸ λοιπὸν μὲ τὴν ἡσυχίαν μου ἀπὸ τὴν ἄλλην μεριά. Ἡ καρέκλᾳ μου βρισκόνταν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ ταμποῦρλα καὶ ἄκουγα τίς ῥόδες ποῦ γύριζαν. Ἐβλεπα δεξιὰ τὸν καπετάνιον ποῦ κοίταζε μπροστὰ τοῦ καὶ πρόσταζε. Ὁ καμαρῶτος μ' ἔφερε ἓνα σκαμνὶ γιὰ τὰ πόδια, ἓνα σκαμνὶ νὰ ξαπλώσω τὰ ποδιὰ μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ μὲ βάλῃ καφὲ καὶ λουκούμι. Τοῦ εἶδω μερικὸς παράδες, καὶ μὲ γελαστὸ πρόσωπον, μὲ ζαχαρένιον χαμογέλιο, στάθηκε μιὰ στιγμὴ καὶ ἄπλωσε τὸ χέρι, τάχατις γιὰ νὰ μὲ δώσῃ νὰ καταλάβω ποῦ θὰ βλέπω λαμπρὰ στὴ θέσιν ποῦ κάθουμουν καὶ νὰ μὲ δείξῃ τὸ θέαμα. Ἐκαμε δυὸ τρεῖς τεμενάδες καὶ ἔφυγε.

Εἶταν ἡ θεὰ τόντις μοναδική. Ὅσο προχωροῦσαμε, ξεσκεπάζε τὸ Μπογάζι τίς ὁμορφίαις τοῦ. Ὅλο μ' εἰδειχτε καινούρια μεγαλεῖα. Πιὸτερον ἀπὸ κάθετις ἄλλο μ' ἄρεζαν τὰ νερά τοῦ· στὰ νερά πρόσεχα, στὰ νερά εἶχα τὸ νοῦ μου. Τὴ θάλασσα δὲν μπορούσα νὰ τὴ χορτάσω. Ἀποροῦσα μὲ τὸ πολὺ τὸ νερό. Τὸ Μπογάζι ἔχει νερὸ ὅσο θέλεις. Τί καλὸ μέρος γιὰ νὰ πνίξῃ κα-

νείς ὅλα τὰ σκυλιὰ ποῦ κυλιοῦνται στὰ σοκάκια ! Τὰ σκυλιὰ νὰ τὰ φοβᾶστε· μὴν τὰ βλέπετε τώρα ποῦ σέρνονται μισοκοιμισμένα στοὺς δρόμους. Μάθαμε ποῦ μποροῦν καμιά μέρα νὰ λυσιιάξουν, καὶ τότες ἀλλοίμονο ! Ὁ Παστέρ, ὅσο ἄξιος κι ἂν εἶναι, ἴσως δὲν μπορέσῃ νὰ μᾶς γιατρέψῃ. Πάλι πιὸ ἥσυχοι θὰ εἶμαστε, ὅταν τὰ ρίξουμε στὸ νερό. Ἐκεῖνο τὸ νερὸ τοῦ Κατάστενου, δὲν ξέρετε τί θάματα ποῦ τὰ κάμνει. Ἐχει κάτι μέσα του, ἐκεῖνο τὸ νερό. Ὅλη ἀφτὴ ἡ θάλασσα ποῦ λούζει τὴν Πόλιν ἔχει κρυμμένη βαθιά κάτω στὸν πάτο της μιὰ μυστικὴ δύναμη. Ὅποιος περάσῃ ἀφτὴ τὴ θάλασσα γιὰ νάρθῃ στὴν Πόλιν, εἶναι χαμένος ἄθρωπος. Γιὰ νὰ μὴ χαθῇ κανεὶς, πρέπει νὰ βρεθῇ στὴν Πόλιν, δὲχως νάχῃ περασμένη τὴ θάλασσα. Διέσ-
τε τόντις τί παράξενη δουλειά !

Ὁ Βόσπορος, καθὼς μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ τὴ γεωγραφία ποῦ διαβάζει στὸ σχολεῖο, χωρίζει Ἀσία κ' Ἑβρώπη, πάει νὰ πῇ ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἑβρώπη. Μόλον τοῦτο στὴν Πόλιν κάθονται Ἀσία κ' Ἑβρώπη μαζί, ἡ μιὰ πλάγι στὴν ἄλλη· ἀφτὸ τὸ περιστατικὸ οἱ χάρτες δὲν τὸ γράφουνε, μάλιστα οἱ χάρτες ποῦ δημοσιεύονται ἀδεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἀνεβαίνοντας δεξιὰ μεριὰ ἔβλεπα τὴν Ἀνατολὴ καί, γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μ' ὅσα εἶχα μάθει στὸ σχολεῖο, δὲν μποροῦσα καλὰ νὰ διακρίνω ποῦ εἶταν Ἀσία, καὶ ποῦ εἶταν Ἑβρώπη. Δεξιὰ καὶ ζερβιά ἔβλεπα τὰ ἴδια. Εἶδα πολλά, μὰ ἓνα μ' ἔκαμε νάπορῃσω. Δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω γιατί στέκουνταν τόσα τζαμιά, τόσα παλάτια μισογκρεμι-

σμένα, παραιτημένα, όλόρημα. Ὁ Τοῦρκος, ἅμα χτίση σπίτι — κι ἅμα κάμη τίποτις — τὸ βαριέται· εἶναι μαθημένος μὲ τέντες κι ἄλλο δὲν ξέρει. Οἱ Ἀγαρηνοὶ εἶναι νομάδες, ἢ σὰν ποῦ λέμε, κατσιβέλοι. Ὁ Τοῦρκος ἓνα ἓνα συχαίνεται τὰ σπίτια ποῦ κάμνει, νοιώθει πῶς εἶναι περαστικὰ τάγαθά του, κι ἅμα συχαθῇ ἓνα πρᾶμα, ἀμέσως τάφινει. Τάφινει καὶ δὲ γυρίζει πιά νὰ τὸ διῇ — σὰ νὰ μὴν εἴταν ποτές δικό του. Δάχτυλο δὲ θὰ κουνήσῃ, ἢ τοῖχο νὰ σιάξῃ, ἢ ταβάνι νὰ διορθώσῃ, ἢ πέτρες νὰ ξαναβάλῃ, ὅπου πέσουν. Τὸ χτίριο ποῦ κάμη δὲν ἔμαθε νὰ τὸ διατηρῇ· δὲν τὸ φροντίζει. Τί εἶναι τέτοια φροντίδα, μῆτε τὸ ξέρει. Κι ἀπὸ κεῖ μπορείς νὰ καταλάβῃς τί θὰ πῇ βάρβαρος καὶ τί θὰ πῇ πολιτισμένος.

Ὁ πασᾶς, ἐκεῖ ποῦ δὲν πρέπει νὰ μετρήσῃ τὰ χρήματα, ἔφκολλα τὰ ζοδέβει. Μικρὰ ἔξοδα δὲν μπορεί νὰ κάμῃ· ἀγαπᾷ μόνο τὰ μεγάλα. Ἡ θὰ βγάλλῃ νὰ δώσῃ πολλά, ἢ τίποτις δὲ θὰ δώσῃ. Ὁ πλούσιος ποῦ δὲν ἔδωκε δυὸ γρόσια τὸ ράφτη του· γιὰ νὰ τοῦ ράψῃ ἓνα κουμπί, δὲ θὰ μείνῃ πλούσιος ὅλη του τῇ ζωῇ. Μαζί του φτωχαίνει καὶ τὸ ἔθνος. Ὁ πασᾶς τέτοια φιλοσοφία δὲν ἔμαθε. Φτάνει νὰ τὸ θελήσῃ τὸ κέφι του, κι ἂν ἔχει λίρες, ἀμέσως τίς πετᾷ. Ἄμα γίνῃ ἀνάγκη νὰ λογαριάσῃ πόσοι παράδες χρειάζονται γιὰ νὰ ξαναβάλῃ μιὰ πέτρα, νὰ σιάξῃ ἓνα κανάτι, βαριέται τοὺς λογαριασμούς. Δὲν ἀξιίζει, λείει. Τὸ κεφάλι του ζαλίζεται μὲ τέτοιες μικρολογίες. Ὅταν εἶναι νὰ χαρῇ τίποτις, πρέπει νὰ τὸ χαρῇ ἀμέσως, ἀμέσως νὰ γίνῃ τὸ πρᾶμα καὶ μὲ μιᾶς. Δὲ βλέπει ἄλλο παρὰ τὸ κέφι του, κι ὅτι τοῦ ἀρέσει, τοῦ ἀρέσει τὴν ὥρα ποῦ τὸ θέλει· παρέχει

δὲν πάει ὁ νοῦς του. Στὴν Ἀθῆνα πάλε, κι ὁ μπακάλης ποῦ θὰ κάμη σπίτι, κάθε μέρα θὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ σπιτάκι του, θὰ τὸ νοικοκερέψῃ. θὰ τῷ χῃ ἔννοια. Θὰ προσπαθήσῃ μάλιστα μὲ κάθε τρόπο νὰ βάλῃ δυὸ σκαλοπάτια μαρμαρένια, παντοῦ νὰ ρίξῃ σίδερα καὶ πέτρα, γιὰ νὰ γίνῃ, λέει, τὸ σπίτι πιὸ γερό. Ὁ Γραικὸς ὅλα αἰῶνια τὰ θέλει.

Χαμογελῶντας ἀντανακλοῦσε τὸ Μπογάζι τὰ τούρκικα παλάτια, τὰ μισογχεμισμένα τὰ τζαμιά. Γρήγορα γρήγορα πήγαινε τὸ βαποράκι, σὰ νὰ τρεχε στὰ κύματα μέσα. Ἡ θάλασσα ἔχει κάτι ποῦ σὲ μαγέβει. Ὅταν κοιτάζει κανεὶς τὴν πλώρη ποῦ μὲ τὸ λμῃ σκίζει τὰ νερὰ γιὰ νὰ περάσῃ, νομίζει τότες ποῦ μπορεῖ ἄξαφνα κι ὁ ἴδιος νὰ κόψῃ δρόμο μεγάλο. Ἡ φαντασία πετιέται καὶ τρέχει μὲ τὸ βαπόρι ὁ νοῦς φουσκώνει τὰ παννιά του. Ἔτσι τῷ παθα καὶ γώ. Θὰ πᾶμε καὶ μεῖς ὀμπρός, ἔλεγα μέσα μου, ἀνοιχτὰ θὰ πάρουμε τὴ θάλασσα, θὰ τραβήξουμε μακριὰ μακριὰ, καὶ καμιά μέρα, σὰν τὸν Κολῶμπο, θὰ νὰ κλυψοῦμε μιὰ νέα, μιὰ περίφημη, ἡλιοφώτιστη Ἀμερικὴ. Αἰῶνια θὰ μείνουν τὰ ἔργα καὶ τὸ νομὰ μας.

Στὴ στιγμὴ ποῦ μελετοῦσα τέτοια μεγαλεῖα, ξαναφάνηκε ὁ καμαρωτός. Ἦρθε πλάγι μου καὶ μ' ἔδωσε νὰ καταλάβω πῶς ἔπρεπε νὰλλάξω θέση. Ὁ καπετάνιος εἶχε τώρα δουλειὰ στὸ μέρος ποῦ κάθουμουν· ἔπρεπε νὰ περάσῃ ζερβιά. Ὁ τόπος εἶτανε στενὸς καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ μείνουμε κ' οἱ δυὸ μαζί· εἶταν ἀνάγκη ἢ ὅ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος νὰ φύγῃ. Ὁ καμαρωτός, γιὰ νὰ τὸν καταλάβω καλῆτερα, μὲ τὸ εἶπε μάλιστα τούρκικα — «Νὰ

σηκωθῆς, γιατί ὁ καπετάνιος ἔρχεται», λέει, «καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ».

Μὲ πολλὴ ἐβγένεια, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, καὶ μὲ τρόπο καλὸ μ' εἶπε ὁ ἄθρωπος ἀφτὰ τὰ λόγια. Δὲν ξέρω γιατί ἀφτὲς οἱ τρεῖς τούρκικες λέξεις μ' ἔρχουνταν τόσο παράξενα στ' ἀφτί. *Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ!* τὸν ἄκουγα καὶ μὲ φώναζε. Ὁ καπετάνιος ἔρχεται. Τί παράδοξη φράση! Ὁ καπετάνιος εἶταν Τοῦρκος, ὁμορφ-
ἄθρωπος, ἀψηλός· ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶταν ὅλο μαζί ἀφέν-
της σκληρὸς καὶ ἀντρεϊωμένο παλληκάρι. Μὲ φάνηκε ποῦ στὰ μάτια του μέσα, στὸ πρόσωπό του ἔβλεπα μὲ μιᾶς ὅλη τὴν Τουρκιά. Τέτοιος θὰ εἶταν, ἔλεγα μέσα μου, καὶ ὁ πρῶτος ὁ Τοῦρκος ποῦ πάτησε τοῦτο τὸ χῶμα, ὁ πρῶτος ὁ κατακτητής. Τέτοια λόγια θὰ εἶπε, ὅταν μπῆκε στὴν Πόλη, ὅταν καταστράφηκε ὁ στρατός μας στὸν πόλεμο τὸν τρομερό, καὶ ὅταν ἔπεσε ὁ βασιλιάς μας.
— «Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ! Ὁξω, ὀξω, ῥαγιαδὲς, γκιαούρηδες, σκυλιά. Νὰ φύγετε ἀπὸ μπροστὰ μου. Νά-
τος ποῦ ἔρχεται ὁ καπετάνιος! ὁ καπετάνιος φτάνει!»
Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, στ' ἄλογό του καθαλλάρης, ἔρ-
χουνταν ὁ Τοῦρκος, ἔρχουνταν ὁ καπετάνιος — καὶ ἔπρεπε ὁ καθένας ἀπὸ τὸ δρόμο του νὰ φύγη.

Σὰ νὰ καταλάβαινα γιὰ πρώτη φορὰ ὅλη μας τὴν ἱστορία, σὰ νὰ ζωντάνεβε μπροστὰ μου γιὰ πρώτη φορὰ. Μὲ φάνηκε πῶς ἔβλεπαν τὰ μάτια μου τώρα κανένα ἄγριο, φοβερό, ὀλέθριο πρᾶμα, γεμάτο αἵματα καὶ σφαγή. «Σήκω, σήκω, χριστιανὲ ἀπὸ καὶ ποῦ κάθουσουν ἥσυ-
χος καὶ θάμαζες τὴ φύση μὲ τὶς ὁμορφιές της, καὶ φι-
λοσοφοῦσες, καὶ κοίταζες τὸ νερὸ καὶ ἔπαιρνε ἡ φαντα-

σία σου δρόμο. Σήκω· ἡ Πόλη εἶναι δική μου. Ὅπου σὲ διῶ, ὅπου σὲ βρῶ, ὅπου φανῆς, ἐσύ, ἡ γυναῖκα σου, τὰ παιδιὰ σου, ὅπου διῶ, ὅπου βρῶ, ὅπου φανῇ τίποτις δικό σου, — σπίτι, χρήματα, χωράφι ἢ παλάτι, — ὅλα ὅλα πρέπει νὰ μὲ τάφῃσης. Τὸ αἷμα σου θέλω νὰ πιῶ, καὶ τὴ ζωὴ σου νὰ ρουφήξω. Ἄμα σὲ ζητήξω αἷμα καὶ ζωή, θὰ μὲ δώσης τὴ ζωὴ σου καὶ τὸ αἷμα σου θὰ μὲ φέρης. Ἀπὸ τὸ στόμα σου λέξη νὰ μὴ βγῇ. Δὲ χωρατέβω. Εἴρεις ποῖος εἶμαι; Νὰ τὸ μάθης. Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ, ὁ βασιλιάς σου, ἡ τρομάρα σου καὶ τὸ βάσανό σου. Σήκω φύγε, γιὰτὶ ἔρχομαι· σήκω φύγε, γιὰτὶ φτάνω. Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ.»

Τί δυσάρεστη, τί λυπητερὴ φαντασία ποῦ τὴν ἔχω! Πάντα θέλει τὰ πράματα νὰ τὰ μεγαλῶνῃ· τὸν ποντικό τὸν κάμνει γιαννίτσαρη. Ἡ φαντασία μου μὲ χάλασε ὅλο μου τὸ κέφι. Μόλις ἑκατσα δυὸ ὥρες στὸ Μπουγιούχντερε. Μόλις πρόφταξα νὰ διῶ τοὺς φίλους μου, νὰ πάω στὸ σχολεῖο, νὰκούσω τὸ δάσκαλο ποῦ γύρεβε νὰ μάθῃ στὰ χωριατόπουλα τίς ἐβγένειες τῆς γλώσσας μας. Εἴμουν ὅλο συλλογισμένος, βαρεμένος· εἶχα μιὰ τρομερὴ σταναχώρια. Ἄχ! ποῦ εἶσαι Γιάννη μου, ἀδερφέ μου; Νὰ σ' εἶχα βοηθό! Νὰ μπορούσαμε κ' οἱ δυὸ μας μαζὶ νὰ ξεφορτωθοῦμε τὸν Τσῦρκο, νὰ τὸν κάμουμε νὰ φύγῃ πιά, νὰ τὸν πετάξουμε στὸ νερό, νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὸ λαιμό μας καὶ καταχτητὴ καὶ καπετάνιο. Ἡ τουλάχιστο μὲ τίς κουθέντες, μὲ τὰ γέλοια νὰ ξεχάσω ὁ δύστηχος ἐκεῖνα τὰ λόγια! Καὶ πάλι τάπόγεμα, στίς τέσσερεις, ξαναπῆρα τὸ βαπόρι. Μὰ δὲν κοίταζα, δὲν πρόσεχα τίποτις, μήτε Μπογάζι, μήτε θάλασσα, μήτε

οὐρανό. Πῆγα νὰ κλειδωθῶ κάτω σὲ μιὰ καμπίνα, ποῦ
δὲν εἶταν κανεῖς. Ἡ ἴδια φράση ὅλο μ' ἔδερε τὸ νοῦ,
ὅλο μ' ἔτρωγε τὸ κεφάλι. Ὅλο ἔλεγα μέσα μου τιγὰ
σιγά· «Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ!»

ΙΓ΄.

Τὰ Μνηματάκια.

Κόντεθε νὰ φτάξῃ τὸ βαπόρι. Εἶταν ἡ ὥρα ποῦ μισοφέγγουν ἀκόμῃ τὰ βουνὰ καὶ ποῦ ἀρχινοῦν οἱ κοιλάδες νὰ μαβρίζουν. Ἡ μέρα πῆγαινε νὰ σωθῇ κι ὁ ἥλιος ἔλεγε νὰ βασιλέψῃ. Ἡ ῥοδοσκότεϊνη βραδιὰ κατέβαινε λίγο λίγο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ προχωροῦσε νὰ μᾶς ἀνταμώσῃ. Τὸ Μπογάζι, ἔμοιαζε λυπημένο. Οἱ γλάροι σὰν παραπονεμένες ψυχές πετοῦσαν κ' ἔψαλναν τὸ μοιρολόγι τους. Ὁ ἥλιος ἀποχαιρετοῦσε τὸ Μπογάζι κ' ἔσερνε ἀπάνω στοὺς λόφους τίς ὑστερνές του τίς ἀχτίδες, ποῦ φαίνονται σὰ βαρεμένες, σὰν κουρασμένες ἀπὸ τὴ λάψη καὶ μελαχολικὰ φιλοῦν τὴ γῆς.

Ὅταν ἀράξαμε στὸ γεφύρι, εἶτανε νύχτα. Σὰν τῆς θάλασσας τὰ ῥέματα ποῦ ἀνεβοκατεβαίνουν, ἔτσι καὶ στὴν καρδιά μου μέσα ἀνέμνησες παλιές, κύματα κι ἀναφόρια μὲ πολεμοῦσαν τὴν ψυχή. Μὲ τὸ μέτωπο κατεβασμένο, μ' ἀργοκούνητο ποδάρι, πῆγαινα σιγὰ σιγὰ ἀνάμεσα στὸ λαό, μέσα στὸ πλῆθος ποῦ μὲ σκουντοῦσε, ποῦ μὲ ζουλοῦσε, ποῦ μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ. Καὶ νὰ πάλε, σὰν πρῶτα στὸ Παρίσι, — τὴ νύχτα ποῦ σέρνουμουν τριγύρω στὸν τάφο τοῦ Ποιητῆ καὶ ποῦ προσκυνοῦσα τὴν τροπαιοφόρη Καμάρα, — νὰ πάλε ποῦ πρόσμενα κάτι νὰ γίνῃ, καμιὰ μεγάλη δουλειὰ νὰ ξεσπάσῃ. Καὶ νὰ πάλε, σὰ στὸ Παρίσι, νὰ ποῦ μ' ἄρεζε νὰ περπατῶ μέσα στὸ λαό, ἥσυχος κι' ἄγνωστος ἐγώ.

Ἡ φαντασία μου ἀμέσως παίρνει δρόμο· στράφτει ὁ νοῦς μου· στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτου-
νες. Μάλιστα, ἄμα βρεθῶ κοντὰ στοὺς δικούς μου, μ' ἔρ-
χεται μιὰ δύναμη ξεχωριστή· κάτι θέλω νὰ φανῶ, κάτι
θέλω νὰ τοὺς εἶμαι. Δὲ συμφωνοῦμε σ' ὅλα, μὰ δὲ μὲ
μέλει! Ὅτι ἔχω μέσα μου, θὰ τοὺς τὸ πῶ, θὰ τὸ βγάλω
ὄξω, θὰ τοὺς καταπείσω, θὰ τοὺς πολεμήσω κι ἂς
πιαστοῦμε, ἂν τύχη, χέρια μὲ χέρια! Γίνουμαι σὰν τὸν
ἀρχαῖο μας τὸ γίγα, ὅταν ἀγριζε τὴ γίς. Τέτοιες ὥρες
πλατάνους ξεῖρρίζωνω.

Κι ὡς τόσο ἄλλα συλλογιόμουν. Τὴν πρώτη μου
τὴν ἀγάπη πῆγε νὰ θυμηθῇ ἡ βασανισμένη μου ἡ ψυχὴ.
Θυμούμουν τὰ χρόνια τὰ παλιὰ ποῦ παίξαμε στὴν
Πόλη μαζί. Μὲ τὴ γλυκειά της, μὲ τὴ χαδεμένη της
τὴ φωνὴ μ' ἔλεγε κι ὅλο μὲ ξανάλεγε· « Ἐγὼ γυναῖκα
σου θὰ γίνω· ἐσένα θὰ πάρω κι ἄλλο ἄντρα δὲ θέλω. »
Πόσο μ' ἄρεζε νὰ τὴν ἀκούω· πόσο μὲ κολάκευαν τὰ
λόγια της παιδί.

Ὅστερα τὴν ξαναεἶδα, ὅταν ἔγινε δεκοχτῶ χρονῶ
παλληκάρι, γεμάτος ἐλπίδες, ἔτοιμος νὰ τῆς τὸ πῶ.
Πόσα τραγούδια, πόσες μελωδίες ψιθύριζε ἡ καρδιά μου!
Τί οὐράνια μουσικὴ ἔπαιζε στὸ στῆθος μου μέσα καὶ
τόκαμνε ὅλο χαρά! Τί γλυκὸ πρᾶμα μὲ φαίνονταν ἡ
νιότη, χαρούμενη καὶ λαφριά σὰν τὸ πουλί... Ἐνα
βράδυ ποῦ εἶχαμε μείνει μονάχοι βγήκαμε στὸ παρά-
θυρο κι ἀγκουμπήσαμε στὸ κάγκελλο κ' οἱ δύο μας. Μὲ
γλυκὸ μάτι μᾶς κοίταζε τὸ φεγγάρι, καὶ τάχαπημένο
μου τὸ ταίρι μ' ἔπιασε τὸ χέρι καὶ μ' εἶπε ἡσυχὰ καὶ
σιγὰ· « Τί καλὰ ἔκαμες καὶ γύρισες στὴν Πόλη.

“Οταν ἄκουσα πῶς θὰ μᾶς ἔρθης, χάρηκα ποῦ θὰ σέ
ξαναδιῶ. Ἐσὺ εἶσαι ὁ φίλος μου ὁ παλιός. Ἐσένα ὅλα
τὰ λέω. Θέλω νὰ μάθης τὸ κρυφό μου. Ὁ πατέρας
μου θέλει νὰ μὲ παντρέψῃ. Κανείς ἀκόμη δὲν τὸ ξέρει.
Μὲ λέν πῶς εἶναι πλούσιος· ἐμένα μ’ ἀρέσει, γιατί
μοιάζει καλός. Δὲ θέλησα ὁμως νὰ τὸν πάρω, χωρὶς νὰ
στό πῶ. » . . .

Τέτοια συλλογιόμουν, ἀνεβαίνοντας τὸ Γαλατᾶ.
Ἔτσι εἶχα στὸ νοῦ μου τὴν πρώτη μου τὴν ἀγάπη,
τὶς χίλιες της νοστιμάδες καὶ τὶς ὀμορφιές της. Κι ὅσο
τὴ θυμοῦμουν, κι ὅσο συλλογιόμουν τὰ παλιά μας,
τὰ παιδιακήσια μας τὰ παιχνίδια, τόσο πιώτερο μὲ
τρέλλαινε ἡ ἀγάπη ποῦ τὴν εἶχα· ἂν τὴν ἔβλεπα
μπροστά μου, ἴσως πάλε θὰ τὴν παρακαλοῦσα νὰ
μὲ πιάσῃ τὸ χέρι σὰν ἐκείνη τὴ βραδιά, νὰ μὲ πῇ
ὅσα μ’ ἔλεγε τότες, — τουλάχιστο γιὰ νὰ ξανακούσω
τὴ φωνή της. Οἱ γυναῖκες ἔχουνε φτερά καὶ μ’ ἕνα τους
λόγο ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ σὲ σηκώνουν· οἱ γυναῖκες γί-
νονται μολύβι, μολύβι βαρὺ, καὶ κάτω κάτω, στῆς
θάλασσας τὸν πάτο, σὲ τραβοῦν.

Ἀφτοὺς τοὺς λογισμοὺς ἔστρεφα καὶ ξανάστρεφα στὸ
νοῦ μου. Δὲν εἶχα ὄρεξη ἄθρωπο νὰ διῶ μήτε νὰ μι-
λήσω μὲ κανέναν· ὅλο πῆγαινα μπροστά μου. Γύρεβα
μοναζιά κ’ εἶταν ἡ ψυχὴ μου μὲ τοὺς πεθαμμένους. Τί
νὰ συλλογιστῶ παρὰ θάνατο καὶ σκοτάδι; Μὲ φαίνουν-
ταν πῶς ἀνοιγαν μπροστά μου ὅλα τὰ μνήματα ποῦ
εἶχα διεῖ στη ζωὴ μου. Ἐβγαίναν ὅξω οἱ πεθαμμένοι
φίλοι κι ἀργοζουνοῦσαν τὸ χέρι. Ἡ γλυκειά μου ἡ
μαννοῦλα μὲ κοίταζε μὲ πόνο. Ἡ πρώτη μου ἡ ἀγάπη

μ' ἀποχαιρετοῦσε· κείτουνταν οἱ νιόνυφες ἐλπίδες τυλι-
μένες στὸ κιβούρι μὲ τὰ χρυσά τους ῥοῦχα. Ποῦ τὰ
νιάττα κ' οἱ χαρές; Ποῦ τὰ δέντρα ποῦ παίζαμε μαζί,
ποῦ οἱ σκάλες ποῦ τρέχαμε μὲ τὰ γέλοια; Πούλησαν
καὶ τὸ σπίτι ποῦ τὴν ἀγάπησα παιδί. Τὸ πούλησαν
καὶ κεῖνο, γιατί χρειάστηκε ὁ Τοῦρκος παράδες. Ἄρα-
γες καὶ τὴν ἀγάπη μου, καὶ τὴν καρδιά μου, ποῦ τὴν
εἶχα ἀφήσει μέσα στὸ σπίτι, μὲ τὸ σπίτι μαζί τὴν
πούλησαν καὶ κείνη; Σπίτι καὶ καρδιά, ὅλα θὰ μᾶς
τὰ πάρουν! Ὅπου γυρίσης νὰ διῆς, πίσω ἢ μπροστά,
παντοῦ βλέπεις θάνατο καὶ θλίψη. Ἡ τύχη μας εἶναι
βαρειά· μᾶς πικραίνουν τὰ παλιά μας τὰ βāsανα καὶ
σήμερα πάλι, ἄλλο τριγύρω σου δὲ βλέπεις παρὰ βā-
σανα καὶ χαμό.

Προχωροῦσα, προχωροῦσα χωρὶς νὰ ξέρω καλὰ καλὰ
ποῦ μὲ πῆγαιναν τὰ ποδάρια μου. Δὲν πρόσεχα πιά καὶ
δὲ μ' ἔμελε ποῦ θὰ καταντήσω. Πάντοτες ὁμπρός!
Ἀπὸ τὴν κούραση τὴ μεγάλη, ἔννοιωθα μόνο πῶς εἶταν
ἀνίφορος, γιατί εἶχα τὰ γόνατα σπασμένα. Ἄξαφνα
σκούνταψα καὶ κόντεψα νὰ πέσω. Κόντεψα νὰ πέσω μὲ
τὴ μύτη κάτω. Εἶχα σκουντάψει σὲ μιὰ πέτρα ποῦ στέ-
κουνταν ὀλόρθια καὶ φοροῦσε τὴν ἄκρη σαρίκι, βαμ-
μένο κόκκινα καὶ πράσινα. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω,
εἶχα πάει ὡς τὸ Σταβροδρόμι, καὶ βρίσκουμεν ἴσια ἴσια
στὰ Μνηματάκια.

Κάθισα μιὰ στιγμή κατὰ γῆς, νὰ πάρω τὴν ἀνα-
πνοή μου. Εἶμουν ἀνάμεσα στὰ τούρκικα μνήματα.
Εἶταν πανώρια νύχτα. Ξαπλώθηκα λιγάκι χάμω κι ἀπὸ
τὸ λόφο ποῦ κείτουμεν, οἱ τάφοι τριγύρω μου μὲ φαί-

νουνταν πῶς κατέβαιναν ἴσια μὲ τὴ θάλασσα κάτω, δίχως νὰ κοπῇ ἡ σειρά τους. Ὁλόφωτο φεγγάρι περὶ-
χοῦσε τὸν Κετχανᾶ. Ἡ θάλασσα χαμογελοῦσε· φυσοῦσε
ἀγέρι λιγροστό καὶ σιγὰ σιγὰ κουνιοῦνταν τὰ κύματα, σὰ
νὰ παιζοῦσε τὸ φεγγάρι μὲ τὸ νερό. Στὸ πλάγι μου, κάτι
ψηλὰ κυπαρίσσια ἔσειαν τὴν κορφή τους, σὰ νὰ εἶχαν
πανηγύρι. Τὰ κυπαρίσσια μὲ μισοσκέπαζαν ἀντίκρου τὴν
Πόλη· μπορούσα ὁμως νὰ διακρίνω ζερόν δυὸ μινι-
αρέ-δεσ τῆς Ἀγιά-Σοφιάς· παρέκει, δεξιά, ἔβλεπα τοί-
χους παλιούς μὲ βασιλικὲς καμάρες ὅλο πέτρα, κι ἀφ-
τοκρατορικὰ παλάτια γκρεμισμένα.

Ἐνα σύννεφο μικρὸ κάπου κάπου σκέπαζε τὸ φεγ-
γάρι· ὅσο πῆγαινε κ' ἔρχονταν τὸ συννεφάκι, τὰ σα-
ρίκια ξάπλωναν ἢ μάζωναν τὸν ἴσκιό τους· νόμιζες πῶς
εἶτανε χέρια καὶ σάλεβαν· κόντανιναν καὶ μεγάλωναν
κάθε ὥρα. Πολὺ πολὺ δὲ μ' ἀρέσει νὰ κάθουμαι στὰ
μνήματα μέσα. Δὲν ξέρει κανεὶς τί μπορεῖ νὰ τοῦ
τύχη. Μπορεῖ μέσα στὸ σκοτάδι κανένας ἄξαφνα νὰ
σὲ τραβήξῃ, μιὰ φωνὴ νὰκούσης στὰφτί σου κοντὰ καὶ
νὰ μὴν καταλάβῃς ἀπὸ ποῦ βγαίνει. Τότες σὲ πιάνει
τρομάρα καὶ δὲν ξέρεις πῶς τί σοῦ γίνεται.

Πίσω μου μὲ φάνηκε πῶς κάποιος περπατοῦσε καὶ
μετροῦσε τὰ βήματά του, σὰν τὸ στρατιώτη ποῦ βιγλί-
ζει κι ἀνεβοκατεβαίνει. Εἶχα τὴ ράχη γυρισμένη καὶ
δὲν ἔβλεπα καλά. Μήπως εἶταν ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάν-
νης ποῦ πρόσμενε νὰ τοῦ φωνάξω; Δὲν πρόσεχα πολὺ,
γιατὶ εἶταν ὁ νοῦς μου ἄλλου. Λίγο παρέκει κι ἀπάνω
μεριά, στὸ δημόσιο κῆπο, ἔπαιζε μιὰ λωλή, μιὰ δια-
βολεμένη μουσική. Τί εἶχαν οἱ μουσικάντοι, καὶ φαί-

νουνταν τρέλλα νὰ τοὺς ἔπιασε μὲ μιᾶς; Τί εἶχανε μέσα τους, ποῦ τοὺς δαιμόνιζε μὲ τέτοιο τρόπο; Εἶχαν ἔρωτα καὶ φωτιά. Ἄκουγα τίς νότες ποῦ πηδοῦσαν καὶ χόρεβαν ἓνα χορὸ τρομερό, κ' ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἐνωμένες, σὰ σφιχταγκυλισμένες, συρτὰ συρτὰ στοὺς οὐρανούς πετοῦσαν. Τίποτις δὲν ξέρω ποῦ νὰ ξανοίγῃ, ποῦ ν' ἀνάφτῃ τὴν ψυχὴ σὰν τὴ μουσική. Σὲ παίρνει νοῦ καὶ καρδιά, σὲ κάμνει νὰ γυρέβῃς πράγματα μεγάλα, νὰ συλλογιέσαι γι' ἀγάπη καὶ γιὰ δόξα. Μὲ τρέλλαινε ἀφτὴ ἡ μελωδία· ἔμοιαζε σὰ ν' ἀμπαινε στὰ σωθικά μου μέσα, γιὰ νὰ διώξῃ λύπες καὶ πίκρες, γιὰ νὰ βγάλῃ ὅξω βάσανα καὶ θλίψη, νὰ πάρῃ τοὺς πόνους καὶ νὰ πετᾷ ψηλὰ ψηλὰ — « Ἐλα, μ' ἔλεγε, ἔλα μαζί μου. Στᾶστρα τούρανοῦ ποῦ χαδέβουν τὰ φτερά μου καὶ ποῦ γλυκαίνουνται μὲ τὴ φωνή μου, ἔλα ἔλα καὶ σὺ μαζί μου ν' ἀνεβῇς. »

Ἀλήθεια μ' ἔδινε θάρρος ἡ μουσική. Ἐννοιωθα μέσα μου ποῦ γίνουμουν ἄξαφνα πιὸ γενναῖος, πιὸ ἀντρεωμένος παρὰ ποτές. Κοίταζα ἀντίκρυ στὴν Πόλη, κοίταζα κάτω στὸ μέρος ποῦ εἶταν ἡ Ἀγία - Σοφία, ποῦ φαίνονταν τὰ τούρκικα τζαμιά καὶ παρέκει τὰ μνηματὰ τῶ Σουλτάνων. Κοίταζα μὲ μάτι ἀγριωμένο, φοβερό. Εἶχα τὴν καρδιά γεμάτη πείσμα καὶ μ' ἔρχονταν ὅλο νὰ φωνάξω — « Ἐδῶ εἶμαι· κανένα σας δὲ φοβοῦμαι. Χριστιανὸς Τοῦρκο δὲν τρέμει. » Ἀστραπὲς εἶταν οἱ ματιές μου, οἱ γροθιές μου σηκωμένες καὶ γίνουμουν ὅλος μέσα μου θεριό.

Ἐκεῖ ποῦ κοίταζα κ' ἔβραζε ἡ καρδιά μου, ἄξαφνα βλέπω κάτω κάτω στὴν Πόλη μιὰ παράξενη ἀσπράδα.

Μὲ πῆρε ἀνατριχήλα, σὰν παίρνει στὶς ὥρες ποῦ μεγάλα πράματα πᾶ νὰ γίνουν. Ἡ ἀσπράδα ἔρχουνταν ἀπὸ κεῖ ποῦ εἶναι ἡ Ἀγιά-Σοφιά, ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τοῦ Μαχμούτη τὸν τουρμπὲ κι ἄρχιζε νὰ κουνιέται. Μὲ τὸ χόντρος της σκέπαζε ὅλη τὴ μέση Ὀδὸ τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτα δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω τί εἶταν. Ἐμοιαζε σὰν κάτασπρο σεντόνι τεντωμένο ποῦ πετοῦσε. Ἐπειτα εἶδα ποῦ εἶχε μισοφέγγαρο μπροστά, σὰ νὰ τὸ φοροῦσε ἴσια ἴσια στὸ μέτωπο. Πήγαινε καθάλλα σὲ μιὰ πέτρα ὀλόμακρη, ποῦ εἶχε σαρίκι στὴν ἄκρη. Τὸ φάντασμα μεγάλωνε, μεγάλωνε καὶ προχωροῦσε. Κατάλαβα ποῦ ἐμένα ζητοῦσε, γιατί ἔρχουνταν ἴσια στὸν τόπο ποῦ κάθουμουν. Τώρα μάλιστα μπορούσα νὰ διῶ ποῦ βαστοῦσε στὸ χέρι σκυρτὸ τούρκικο σπαθί. Τὸ σπαθὶ γυάλιζε μὲ τὸ φεγγάρι.

Στάθηκα μιὰ στιγμή, τρομασμένος. Σὲ τί περίεργη διάθεση βρίσκουνταν ἡ ψυχὴ μου! Ἀντίθετες ἰδέες μὲ πολεμοῦσαν. Εἶμουν ὅλο μαζί γεμάτος ἔχτρα, σικλέτι, φόβο, μῖσος, ἀγάπη, ἀθυμιά κι ἄπειρο θάρρος. Τὸ φάντασμα κόντεβε νὰ μὲ φτάξῃ, — γιατί εἶταν τόντις φάντασμα. Φαίνονταν τώρα καὶ τὸ πρόσωπο· εἶχε μάθρα γένεια κι ὀλόχλωμο, κίτρινο τὸ πετσί. Κάτασπρα εἶ-
~~σαν~~^{σαν} τὰ μάτια. Ἐκαμε ἓνα πήδημα καὶ βρέθηκε ἀμέσως πλάγι μου στὸ λόφο. Εἶταν ὁ Σουλτὰ Μαχμούτης. Στέκουνταν ἀπὸ πάνω μου ὀλόρθιος, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Ἐγὼ εἶμουν πάντα ξαπλωμένος κατὰ γῆς· σήκωσα λιγάκι τὰ μάτια γιὰ νὰ διῶ καλῆτερα τὸ πρόσωπό του. Πρόσμενα τί θὰ μὲ πῇ.

ΙΔ'.

Ὁ Μαχμούτης.

Ὁ σουλτὰ Μαχμούτης πολὺ κέφι δὲν εἶχε. Πιὸτερο ἔμοιαζε Μαχμούρης παρὰ Μαχμούτης. Ἀγριοκοίταζε καὶ μὲ θυμὸ εἶχε τὰ μάτια του σὲ μένα. Ἄρχισε τότες καὶ μ' ἔβγαλε λόγο, — ἓνα λόγο ποῦ βάσταξε κάμποσο καιρό, γιατί εἶχε φαίνεται πολλὰ νὰ μὲ πῇ ὁ σουλτὰ Μαχμούτης. Ὁ βάρβαρος εἶναι μαρόλογος καὶ δὲν ἔμαθε νὰ συμμαζέβεται μήτε νὰ συγκεντρώνῃ τὸ νοῦ του. Ἐλεγα μέσα μου καὶ γώ — « Ἄμα πιάσῃ ὁ Τούρκος τίς κουθέντες, θὰ πῇ ποῦ δὲ θὰ παίξῃ τὸ σπαθί. Ἄς διούμῃ τί μᾶς θέλει καὶ βλέπουμε. » Σοβαρά, ἀραδιαστὰ καὶ μάλιστα μὲ κάποια βαρύτητα, μιλοῦσε ὁ σουλτὰ Μαχμούτης. Μὰ ὅσο κι ἂν ἤθελε νὰ τὸ κρύψῃ, ἔτρεμε ἡ φωνή του κι ὁ θυμὸς του ἀναφτε καὶ μεγάλωνε μὲ κάθε λέξη ποῦ ἔβγαζε τὸ στόμα του.

« Καίρὸς εἶναι νὰ τὰ ποῦμε. Ἀφότου μᾶς ἦρθες στὴν Πόλῃ, σὲ γυρέβω νὰ σὲ μιλήσω. Δὲ μὲ λές; τί τρόπος εἶναι ὁ δικός σου; τί εἶναι τοῦτο τὸ φέρισμα; Τὸν μπελᾶ μου βρῆκα μαζί σου. Ποῦ τᾶμαθες ἀφτὰ ποῦ μᾶς βγάζεις κάθε ὥρα στὴ μέση; Παραπονιέσαι ποῦ δὲν κοιμᾶσαι. Περπατεῖς στοὺς δρόμους καὶ φωνάζεις ποῦ τὸ αἷμα σου βράζει. Μπαρούτι πνὲς καὶ φωτιά... Μπαρούτι; πρόσεχε καμιὰ μέρα νὰ μὴ σὲ τινάξω γὼ στὸν ἀέρα... Λεφτεριά λές ὅλο ποῦ θέλεις καὶ ποῦ δὲ μᾶς θέλεις ἐμᾶς! Ἀπὸ τὴν Ἑβρώπη μᾶς τίς

ἔφερες ἀφ'τὲς τὶς ιδέες. Τί μιλεῖς γιὰ σκλαβιά ; Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Μήπως ξέχασες, τσελεμπάκι μου, ποῦ εἶσαι ῥαγιᾶς, ποῦ εἶσαι σκυλί καὶ τίποτις ἄλλο ; Μήπως δὲν τὸ ξέρεις ποῦ ὅλοι σας μαζί, ὅλη ἡ γραικολογία ποῦ σήμερα σηκώνει ψηλὰ τὴ μύτη, δὲν εἶσατε μιὰ φορά κ' ἓναν καιρὸ παρὰ σκυλιά ποῦ μᾶς ἔγλυφαν τὰ πόδια ; Κάτι μὲ κοιτάζεις ; Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ, ἡ τρομάρα σου καὶ τὸ βάσανό σου. Τί κάθεσαι ἡσυχα καὶ δὲ σηκώνεσαι, ποῦ σὲ μιλεῖ ὁ βασιλιᾶς τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἀφτοκράτορας τῆς Πόλης ;

Γιὰ διὲς καλῆτερα τοὺς « ὁμογενεῖς », τί ἀγάπη ποῦ μ' ἔχουν τώρα ! Πάρε παράδειμα καὶ σύ. Ὅλο μὲ κολακέβουν καὶ μὲ καλοπιάνουν. Ὁ μεγαλύτερός τους φίλος ἔγινε σήμερα. Κάμε καὶ σὺ σὰν καὶ κείνους. Φτάνουν τὰ μπόσικα λόγια. Τίποτις ἀπὸ τὰ τέτοια δὲ βγαίνει. Ἐλα μαζί μου. Δὲ βλέπεις ποῦ ξέχασαν τὸ παλιὸ τὸ μῖσος καὶ τὴν πρώτη σκλαβιά καὶ τὰ δάκρια ; Γιατί τάχατις δὲν ἔρχεσαι σὲ μένα ; Μήπως ἐσύ θυμᾶσαι καὶ δὲ συχωρᾶς ; Τί ; δὲν τὸ ξέχασες ἄραγες ἀκόμη ποῦ οἱ δικοί σου δὲν μπορούσαν πρῶτα στὸ δρόμο νὰ βγοῦν, ἃ δὲν τοὺς ἔδινε τὴν ἄδεια, ποῦ οἱ μαννάδες σας ἔπρεπε σὰ χανούμισσες νὰ σκεπάζουν τὸ πρόσωπό τους, ποῦ μιὰ ἐκκλησιά δὲν εἶχετε νὰ πᾶτε, ποῦ τοὺς πλούσιους τοὺς ἔσφαζα σὰν τὰ πρόβατα, καὶ ποῦ τὶς χριστιανὲς σὰν πατσαβοῦρες τὶς πατοῦσα ; Μήπως ἔχεις ὑποψία ποῦ ἂν μπορούσα, θὰ ξανάκαμνα πάλι τὰ ἴδια ; Δὲν κατάλαβες ποῦ πιά κανεὶς δὲν τὰ θυμᾶται τὰ τέτοια ; Σκλάβοι, σκλάβοι γεννηθήκετε στὴν Πόλη καὶ ὅπως πεθάνετε σκλάβοι !

Νὰ σὲ πῶ τὸ κάτω κάτω, δὲ μὲ μέλει πολὺ γιὰ τὰ λόγια σου. Ῥίξε πέτρα στὴ θάλασσα, καὶ πές με ἂν μπορεῖς νὰ μετρήσης τί βάθος ἔχει. Ἐτσι καὶ μαζί μου. Ποτές σου δὲ θὰ καταλάβῃς, κι ἂν πέτρες χιλιάδες ῥίξης μέσα, ὡς ποῦ πᾶει τὸ μῖσος μου γιὰ σένα. Ὅχι! δὲν τὸ λέω σωστά. Ποῦ νὰ σὲ μισήσω; μήτε σὲ ψηφῶ. Φαφλατᾶς καὶ σὺ σὺν τοὺς ἄλλους. Βέρος πολίτης! Μὲ τίς φωνές καὶ μὲ τίς ῥητορικές δὲ θὰ κάμῃς δουλειά. Ἀπτὰ ξέρετε σήμερ· μὰ τὰ λόγια δὲ φελοῦν. Ἐτσι δὲ μᾶς πιάνεις. Τὸ λιοντάρι πολεβᾶς νὰ φοβερίσῃς;

Ἐμεῖς ἄλλα θέλουμε. Οἱ γονιοὶ σας ἤξεραν τὴν τέχνη. Ἄς εἰσούν καὶ σὺ σὺν τὸ Μισέ-Γιάννη! Νὰ ἄθρωπος! Λόγια πολλὰ δὲ συνήθιζε· ὡς τόσο φτάνει νὰ ζητοῦσε κατιτίς, ἀμέσως τοῦ τῶκαμνα. Τὸν ἔλεγαν τὸ μάτι τῆς Χιὸς καὶ τὸ στόμα τοῦ βασιλιᾶ. Μὴ σὲ μέλη! ὅλοι οἱ Γραικοὶ δὲ φιλοῦσαν πόδι. Μιά μέρα πῆγε στοῦ βεζίρη μου, θύμωσε γιὰ ἓνα λόγο ποῦ τοῦ εἶπε ὁ βεζίρης, καὶ τοῦ πέταξε τὸ φέσι του στὸ πρόσωπο. Τέτοιοι εἶταν οἱ ῥαγιαδες. Μ' ἄρεζε πολὺ κείνος ὁ ἄθρωπος. Τοῦ ἔδωσα τὴ Χιό, νὰ τὴν ἔχῃ· τόντις τὴν εἶχε, γιὰτὶ δὲν ἄφινε Τοῦρκος νὰ πατήσῃ στὴ Χιό, ἂν πρῶτα δὲν τοῦ ζητοῦσε ἄδεια. « Γιατὶ μᾶς σφάζετε καὶ μᾶς γδείρετε, ἔλεγε, γίνεται τάχατις ὅλο νὰ μᾶς σφάζετε καὶ νὰ μᾶς γδέρνετε; » Τί νὰ τὸν πῆς ἓναν ἄθρωπο ποῦ σὲ μιλεῖ σωστά; Ὅσο βάρβαρους κι ἂ μᾶς ἔχεις, φτάνει νὰ φερθῇς μὲ κρίση καὶ μὲ τρόπο· νοιώθουμε καὶ μεῖς ἀπὸ δικαιοσύνη. Κάπου κάπου μ' ἔφερνε πορτοκάλια, μαστίχα, λεμόνια σ' ὀλόχρυσά πανέρια· ἤξερε νὰ μὲ

πῇ κ' ἓνα λόγο ζαχαρένιο νὰ μὲ κολακέψῃ· — « Νάσου, ἀφέντη μου, κ' ἓνα λουλούδι τοῦ μπαχτσέ σου. » Ὡστόσο τὸν μπαχτσέ, ἐκεῖνος τὸν εἶχε. Πιὼτερο καλὸ σὰς ἔκαμαν οἱ τέτοιοι παρὰ οἱ σημερνοὶ σας διπλωμάτες. Ὅλο φρόντιζε γιὰ τοὺς δικούς του καὶ μόλον τοῦτο εἶτανε φίλος πιστὸς καὶ μ' ἀγαποῦσε. Τὸν ἐρίφη! Πόσο τὸν ἀγαποῦσα καὶ γώ! Ὅταν πέθανα, μόνος ἐκεῖνος ἦρθε στὸ λείψανό μου. Ἀκόμη δὲν τὸ ξεχνῶ. Ὅλοι τὸν εἶχαν πατέρα καὶ προστάτη κι ὅταν ἔφταξε ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ, ἔμειναν οἱ Ῥωμιοὶ ὠρφανεμένοι, σὰν πρόβατα δίχως τσοπάνη.

Ἐσὺ γιὰ μένα τί ἔκαμες; Μὲ ζήτηζες τίποτις ποτές σου; Μὲ γύρεφες τῇ Χιό; Ἦρθες στὸ λείψανό μου, Πῶς τολμᾷς τῶρα καὶ βγαίνεις στὸν τόπο μου μέτα νὰ μὲ βρίζης; Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Πρόσεχε καλά. Ὁ Τοῦρκος εἶναι ἡσυχος καὶ δὲ σὲ πειράζει, ὅσο δὲν τοῦ δώσης ἀφορμή. Μὰ φτάνει νὰ τὸν πειράξῃς, καὶ τότες φαίνεται τί εἶναι καὶ τί τὸν ἔκαμε ἡ φύση· βάρβαρο θεριό. Μὴ νομίζης ποῦ γιὰ τὸ χατίρι σου θάλλᾳξω. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Πήγαινε στίς ἐπαρχίες νὰ διῇς ἂν μπορεῖ νὰ κουνήσῃ ὁ ῥαγιᾶς. Ἐκεῖ θὰ μάθῃς μὲ τί σιδερένιο χέρι σὰς βαστῶ. Ἐδῶ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ φέρνουμε διαφορετικά· στήν Πόλη φοβοῦμαι, γιατί μὲ βλέπει ἡ Ἑβρώπη. Μὰ μὴν πάρῃς θάρρος. Καὶ δῶ μπορῶ καμιὰ ὥρα ν' ἀγριέψω. Ὁ Τοῦρκος εἶναι πάντοτε Τοῦρκος. Στὸ λέω, γιὰ νὰ τὸ ξέρῃς. Ἐλα, ὅσο εἶναι καιρός, νὰ γίνῃς δικός μου· ἔλα νὰ σὲ δώσω καμιὰ δουλειὰ στὸ παλάτι. Μπαίνεις ὑπάλληλος κ' ἔπειτα κάθῃσαι καὶ μιλεῖς ἡσυχὰ καὶ σοφὰ γιὰ τίς ἐβγένειες τῆς

γλώσσας, γιὰ τὸν Ξενοφῶντα, σκορπίζεις δοτικέες, κόφτεις ὅσα λόγια κόφτει ἡ γλῶσσα σου γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας κι ὅλος ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴ ρητορικὴ σου.

Δὲ θέλεις; τότες βλέπεις ποῶς εἶμαι. Μὴ νομίσης ποῦ προσμένω νὰ πολιορκίσουν τὴν Πόλη ἢ νὰ τὴν πάρουνε, γιὰ νὰ σᾶς σφάξω ὅλους σας στὰ σοκάκια. Μὴ θαρρῶς ποῦ γιὰ νὰ ξανακάμουμε κανένα γιουρούσι, πρέπει πρῶτα νὰ νάψῃ μέσα μας ὁ φανατισμός. Καὶ τώρα σᾶς ξεπαστρέβω. Ἄς ὀρίσουν κατόπι οἱ Δυνάμεις. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιοκούρ! Ὁ Μαχμούτης εἶμαι γώ. Δὲν τοὺς βλέπεις ὅλους ἀφτοὺς ποῦ κείτονται γύρω γύρω στὰ μνήματά τους; Ἐνα λόγο φτάνει νὰ πῶ κι ὅλοι τους σηκώνονται μὲ μιᾶς, ὅλοι τους ἀρπάζουν τὸ σπαθί, γιὰτὶ ἄλλο τίποτις δὲν εἶστε γιὰ μᾶς παρὰ ραγιαῖδες, γκιοκούρηδες, σκυλιὰ καὶ μὲ μιὰ κλωτσιὰ στὸ Σαράϊ μπουρνοῦ σᾶς πετοῦμε. »

Τέτοια μ' ἔλεχε ὁ Μαχμούτης· ἔτριζαν τὰ δόντια του, βροντοῦσε ἡ φωνή του, κι ὅσο μιλοῦσε σάλεβαν τὰ σαρίκια, ἄνοιγε τὸ χῶμα κ' ἕνας ἕνας οἱ Τοῦρκοι ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν τάφο τους καὶ τριγύριζαν τὸν καλίφη τους.

Τὸν κοίταξα καλὰ καλὰ μέσα στὰ κάτασπρά του μάτια καὶ πολλὰ λόγια δὲν τοῦ εἶπα.

— « Τὴ Χιὸ μῆτε στὴ ζήτηξα, μῆτε στὴ ζητῶ, μῆτε θὰ στὴ ζητήξω ποτές. Ἀπὸ σένα δὲν τὴν προσμένω. Μάθε το, Μαχμούτη, γιὰτὶ φαίνεται ποῦ δὲν τὸ ξέρεις. Ὁ κόσμος εἶναι δικός μου. Μὴ ρώτῃς τ' ὄνομά μου· μὴ γυρέβῃς νὰ σὲ πῶ ἢ μὲ λὲν Πέτρο, Γιάννη ἢ Θανάση. Τ' ὄνομά μου; θέλεις νὰ στὸ χτυπήσω στὴ μούρη καὶ νὰ

στράφη στὸ μάγουλό σου σὰν μπατσιαΐ ; Λεφτεριά, Λεφτεριά μὲ λένε. Δὲν εἶμαι ἕνας, εἶμαι λαός. Δὲν εἶμαι ἄθρωπος, εἶμαι ἰδέα. Δὲν εἶμαι Γραικός, εἶμαι Ἑβρώπη. Νὰ τὸ ξέρης· ἡ Λεφτεριά σουλτάνους δὲ φοβᾶται. Ὅτι πῆ θὰ γίνη· ὅπου περάσῃ, θὰ χαθῇς. Ἀπὸ παντοῦ σὰ σκύλο θὰ σὲ διώξῃ. Μιὰ πήχη γίς σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη δὲ θὰ βρῇς γιὰ νὰ μπήξῃς τὸ παλούκι ποῦ θὰ βγῇ ἡ ψυχὴ σου. Μεγαλῆτερο ἀπὸ τὸ δικό σου, εἶναι τὸ βασίλειο τὸ δικό μου· εἶναι ἀπέραντο σὰν τὸν κόσμο κ' οἱ πολῖτες του ἀρίφνητοι σὰν τὰ στέρια. Τὴ δύναμή μου, μήτε στῶναι σου τὴν εἶδες, γιατί ὡς τώρα δὲ φοβήθηκα βασιλιάδες, μὲ φοβήθηκαν ἐκεῖνοι κι ἀπορῶ μὲ τὴν τόλμη σου καὶ μὲ τὸ θυμὸ σου· ποιὸς εἶσαι σὺ καὶ μὲ μιλεῖς μὲ τόσο θάρρος ; Ἀπὸ τὸ δρόμο μου νὰ φύγῃς ! Δὲν τὸ βλέπεις, σουλτὰ Μαχμούτῃ, ποῦ εἶσαι σκιά, σκιά καὶ τίποτις ἄλλο ; Φτάνει νὰ τὸ θέλω, καὶ σὰ σκόνῃ, σὰν κουρέλλι, σὰ σκουπίδι μ' ἕνα χτύπημα τοῦ χεριοῦ μου σὲ ξεπαστρέβω. »

Σηκώθηκα τότες, ἥσυχος καὶ φοβερός. Φύσηξα κι ἄρχισε ὁ Μαχμούτῃς νὰ τρέμῃ σὰν τὸ ψάρι. Τοῦ κάκου προσπαθοῦσε, τοῦ κάκου πολεμοῦσαν οἱ δικοί του νὰ μὲ σπρώξουν, ὁ ἕνας μὲ τὸ σπαθί, ὁ ἄλλος μὲ τὸ κοντάρι. Ἐπρεπε, ἔπρεπε ὅλοι τους νὰ φύγουν ἀπὸ μπρός μου· ἔτσι εἶτανε στὸν οὐρανὸ γραμμένο. Δὲ χωράτεθα πιά. Κοντὰ κοντὰ πήγαῖνα στοὺς Τούρκους, κι ὅσο προχωροῦσα, πίσω πίσω τραβιοῦνταν οἱ καταραμένοι.

Ἀξαφῶνα ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ — τρομάρα ! — σὰν τὸ θάνατο φοβερή. Ταράχτηκε ἡ γίς, σείστηκε ὁ κουλᾶς, κλωνίζονταν ἡ Ἑβρώπη. Ἀρχισα νὰ τρέμω. Σὰν τὸ

λιοντάρι ποῦ ξαφνικά προβάλλει στήν ἄκρη τοῦ βουνοῦ καί κατεβαίνει, φάνηκε ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἀπάνω στοῦ λόφο. Στάθηκε μιὰ στιγμή, καί μ' ὅλη του τήν ὁρμή τόν εἶδα νά κατεβῇ, νά πεταχτῇ, νά πέση ἀπάνω στά σκυλιά. Τρέχαμε κ' οἱ δύο μας, ἐκεῖνος μπροστά, ἐγὼ πίσω. Κατρακυλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι ὁ ἕνας ἀπάνω στὸν ἄλλο, μὲ τὸ Μαχμούτη μαζί. Ἴσια μὲ κάτω στοῦ γιανλὸ τοὺς σπρώχταμε, γιὰ νά πνιγοῦνε στὴ θάλασσα μέσα. « Δρόμο, δρόμο », φώναζε δυνατὰ τὸ λαμπρό μου τὸ παλληκάρι· « Ἔρχεται καὶ νάτος! τάφεντικό σας φτάνει! » Ἐβράζε ὁ θυμός του· σειοῦνταν τὸ κορμί του σὰν τὸ δέντρο ποῦ ἄνεμος τὸ περεχύνει· ἐμένα ἔδειχτε στοὺς Τούρκους μὲ φοβέρες καὶ γίνονταν ὅλεθρος ἢ φωνή του — « Δρόμο, δρόμο τὰ σκυλιά. Καπιτὰν μπουρντὰ γκελὸρ! »

ΙΕ'.

Μάθημα.

Μὲ τοὺς σουλτάνους δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ μαλλώνῃ κανεῖς, ἅς εἶναι καὶ πεθαμμένοι. Τέτοιοι καθγάδες ἔχουν κάτι συνέπειες δυσάρεστες. Συλλογίστηκα πῶς θὰ εἶταν καλὸν νὰ φύγω γρήγορα ἀπὸ τὴν Πόλιν. "Επειτα, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἀφτοὶ οἱ καθγάδες δὲ φελοῦν καὶ πολὺ. Σᾶς εἶπα ποῦ ἔσπρωξα τὸ Σουλτάνο ἴσια μὲ κάτω στὸ γιαλό· καλὰ ! μὰ μποροῦσα νὰ τὸν πιάσω ; "Οχι βέβαια, ἀφοῦ εἶτανε σκιά. Καὶ ποιά εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Τούρκου ; ἴσα ἴσια ποῦ εἶναι σκιά. Γι' ἀφτό κ' ἡ Ἐβρώπη δὲν τὸν πιάνει.

Γιὰ νὰ μὴ μὲ πιάσῃ καὶ κείνος στὰ ξημερώματα, ἀποφάσισα νὰ φύγω πρῶτ' πρῶτ'. Εἶχε βαπόρι τὴν ἴδια μέρα. Μπαρκαρίστηκα καὶ πῆρα δρόμο γιὰ τὴ Χιό.

Ἡ θάλασσα εἶταν καλὴ· εἶχαμε καὶ καλὴ συντροφιά. Στὸ ταξίδι κάμνει κανεῖς γρήγορα φίλους· τελειώνει τὸ ταξίδι, τέλειωσε κ' ἡ φιλία. Ἀπάντησα ἕναν ταξιδιώτη στὸ κατάστρωμα καὶ ἀρχίσαμε τίς κουβέντες. Μ' εἶπε ποῦ εἶτανε δάσκαλος, δὲ θυμοῦμαι ποῦ· εἶχα ὁμως ξεχάσει ὅλους διόλου νὰ τοῦ πῶ τί γύρεβα καὶ ἀπὸ ποῦ ἔρχομαι, καὶ δὲ μὲ ρώτηξε ὁ ἴδιος. Μιλοῦσαμε γιὰ τὸ ἕνα καὶ γιὰ τ' ἄλλο, γιὰ τὸ λαμπρὸ τὸν καιρὸ, γιὰ τὰ κύματα ποῦ εἶναι μαδιὰ καὶ γιὰ τὰ σύννεφα ποῦ εἶναι ἄσπρα, καὶ ὡς τόσο κάπου μαβρίζουν. Ἐκεῖ ποῦ μιλοῦσαμε, δὲν ξέρω πιά τώρα καλὰ καλὰ τί ἔλεγα, μὰ θυμοῦμαι ποῦ

πήγαινα ν'άρχισω μιὰ φράση μὲ τὴ λέξη· «Νόμισα...»
 — Μὲ διακόφτει ἀμέσως ὁ δάσκαλος — τὸ συνηθίζουν
 κάποτες μαζί μου — καὶ μὲ λέει· «'Ενόμισα.» — Ἀθῶα
 κι ἀπλὰ τοῦ κάμνω γώ· — «Γιατὶ τάχατις ἐνόμισα ;»
 — « Διότι, μ' ἀπαντᾷ, ἡ ἀρχαία εἶναι εὐγενεστέρα καὶ
 διὰ τοῦ ε καταντᾷ εὐγενικώτερος ὁ τύπος. »

Δὲν ξέρω ἂν εἶδες ποτές σου στοὺς κάμπους μαρα-
 μένα λουλουδάκια νὰ γέρνουν τὸ κεφαλάκι τους λυπη-
 μένα κατὰ γῆς ; Στάσου νὰ πέση στὴ στεφάνη τους
 μέσα μιὰ σταλαματιὰ νερό· τὰ βλέπεις ἀμέσως χαρού-
 μενα καὶ γελαστά. Ἔτσι τὸ πάθα καὶ γώ· γιὰ τὸ δι-
 ψασμένο, γιὰ τὸ καταξερό μου τὸ μυαλό, δροσιὰ εἶταν
 τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Μὲ φάνηκε ποῦ μὲ μιᾶς φωτί-
 ζουνταν ὁ νοῦς μου, ποῦ τέλος ποτίζονταν ἀλήθεια.
 Τώρα καταλάβαινα ξαφνικὰ τί θὰ πῇ ὀρθὴ κρίση. Ζοῦσα
 στὸ σκότος καὶ νὰ ποῦ θωροῦσα τὸν ἥλιο γιὰ πρώτη
 φορά. Τόσο μεγάλος, τόσο φρόνιμος μ' ἦρθε ὁ λόγος τοῦ
 δασκάλου, ποῦ κατέβηκα ἀμέσως νὰ κλειδωθῶ στὸ
 καμεράκι μου κάτω, γιὰ νὰ μπορέσω πιὸ ἥσυχα νὰ με-
 τρήσω, σὰν τὸ φιλάργερο, πόσους θησαυροὺς εἶχα μα-
 ζώξει στὸ κεφάλι μου μέσα σὲ διάστημα μιᾶς στιγμῆς,
 σὲ μιὰ μόνη λέξη.

Θαῤῥοῦσα πρῶτα ποῦ ὅλη ἡ ἐβγένεια τοῦ ἀθρώπου
 εἶναι μέσα στὴν ψυχὴ του· νόμιζα ποῦ ἓνα πρᾶμα, ὁ τι
 ὄνομα κι ἂν τοῦ δώσης, δὲν ἀλλάζει τὴ φύση του. Ἔ-
 λεγα· — «Νὰ μεθῆσω μὲ κρασί ἢ μὲ οἶνον, τὸ ἴδιο μεθῶ.
 Κι ἂν πῶ μεθύω, μὲ φαίνεται ποῦ πολὺ δὲν πρόκοψα.»
 Ὁ ποιητής, ποῦ θὰ κάμῃ στίχους, πρῶτα θὰ κοιτάξῃ
 νὰ διῇ ἂν εἶναι τόντις ποιητής· τότες βάζει ποίηση καὶ

στή γλῶσσα ποῦ θά γράψῃ. Ἄν τοῦ ἔρχονται ποῦ καί ποῦ δυοῖς ιδέες, ἂν ἔχει κεφάλι, καρδιά καί λίγη τέχνη, ἀνάγκη καμιὰ δέν εἶναι νά κάμνῃ τὸν Κινέζο· θέλω νά πῶ, δὲ θά πιστέβῃ ποῦ ἓνα ψῶφιο πρᾶμα — σὰν τὸ ψηφί — , ἔχει μέσα του καμιὰ ἐβγένεια ξεχωριστή, καμιὰ ἀξία δική του· τὸ ψηφί, γιὰ νά ζωντανέψῃ, πρέπει τὸ πνέμα νά φουσήξῃ καί νά τοῦ δώσῃ ἔννοια κ' ἐβγένεια. Γιὰ νά φανῇ κανεὶς μεγάλος, δὲ θά προσέξῃ μόνο στοὺς τύπους· θάχῃ τὸ νοῦ του στὸ νόημα ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὰ λόγια του. Ὁ Ὅμηρος, ποῦ μιλοῦσε χυδαῖα στὴν ἐποχή του, στάθηκε βέβαια μεγαλύτερος ποιητῆς ἀπὸ τοὺς σημερινούς μας τοὺς δασκάλους ποῦ γράφουν τὴν καθαρέβουσα. Ἔτσι θαρροῦσα· μὰ βλέπω ποῦ τὸ σύστημά μου τοῦτο εἶναι κακορίζικο· τὸ παραιτῶ καί τώρα πιάνω ἄλλο.

Ναί! δασκαλάκι μου, κατάλαβα καί μὴ σὲ μέλη! Ὅλο σὰν καί σένα θά λέω. Μὲ τὸ σύστημα τὸ δικό σου, ὅλα πιὸ σωστά μ' ἔρχονται σήμερα. Ποῦ νά τὸ συλλογιστῶ, πρὶ νά μὲ τὸ πῆς, ποῦ ἓνα μικρούτσικο εἶχει τόση ἀξία; Τοῦτο τὸ εἶδος φαίνεται, κι ὅμως ἀπὸ ζῶο ποῦ εἶμουν, ἄθρωπο μὲ κάμνει. Μὲ ξεβγενίζει. Δὲν τὸ παρατηροῦσα πρὶν κ' ἔλεγα μέσα μου· — « Οἱ παλιοὶ μας οἱ προγόνου εἶχαν ἐκεῖ ἓνα εἶδος ἐμεῖς δὲν τὸ βάζουμε. Ἄς λέω λοιπὸ νόμισα ἀφοῦ δὲν πάλιwsα ἀκόμη. » Ἐσὺ τώρα μ' ἐδειξες τὴν τύφλα ποῦ εἶχα. Τὸ εἶ τοῦτο, ποῦ τὸ εἶχα γιὰ τίποτις, βγαίνει πριγκιπάτο. Μὲ πλουτίζει· μὲ δίνει ἐβγένεια, τιμὴ, δόξα, μπορεῖ νά μὲ φέρῃ καί παράδες. Ποιὸς ξέρεῖ; καμιὰ ὥρα, ὅταν τὸ μάθουν πῶς λέω « ἐνόμισα » κι ὅχι

« νόμισα », ἀπὸ τὸ ε θὰ μὲ κάμῃ νὰ διοριστῶ καθηγητῆς στὸ Παρίσι, ἀργότερα νὰ γίνω τῆς Ἀκαδημίας, ἄξαφνα καὶ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Σήμερα ἔννοιωσα γιὰ πρώτη φορὰ τί θὰ πῇ « αὐξησης »· ἀφξάνει, μεγαλώνει τὸν ἄθρωπο. Οἱ γλωσσολόγοι σπάνουν τὸ κεφάλι τους γιὰ νὰ καταλάβουν τί νόημα εἶχε τοῦτο τὸ ε καὶ γιατί τὸ κάθιζαν οἱ Ἕλληνες στὸν παρατατικὸ καὶ στὸν ἀόριστο, γιατί μόνο στὴν ὀριστική, καὶ γιατί στὴν ἀρχὴ δὲν τῶθαζαν κάπου διόλου. Ἐγὼ τώρα ξέρω καλῆτερα καὶ βλέπω τὴ σημασία τοῦ ε. Οἱ Ἕλληνες εἶταν ξυπνοὶ ἄθρῳποι· συνήθισαν τὸ ε οἱ μαριόλοι, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξουν ἐβγένεια μεγαλῆτερη. Ἡ ἐβγένεια, τί θαρρεῖτε πῶς εἶναι ; Εἶναι πάντοτες ἐκεῖ ποῦ πρέπει νὰ βάζῃς ἐκεῖνο ποῦ πρέπει. Καὶ διές ! ὄχι μόνο στὸ « ἐνόμισα » ἔχωσαν τὸ ε, ἀλλὰ τῶθαλαν καὶ στὸ « ἐμέ », χωρὶς λόγο κανένα, γιατί καὶ τὸ « μέ » εἶταν ἀρχαῖο κ' ἔμοιαζε πῶς φτάνει. Οἱ Ἕλληνες ὡς τόσο, μοναχοὶ τους μέσα στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς ἐβρωπαϊκῆς φυλλῆς, ἔφτειαζαν ἓνα « ἐμέ ». Τοῦ κάκου βασανίζονται οἱ καημένοι οἱ γλωσσολόγοι, γιὰ νὰ βροῦν τὴν αἰτία ἀφτουνοῦ τοῦ ε. Ποιὸς δὲ βλέπει τώρα τὴν αἰτία ; Οἱ ἀρχαῖοι κοίταζαν πῶς νὰ δείξουνε στοὺς ξένους τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς των· ὅπου μπορούσαν τὸ λοιπό, γλυστροῦσαν ἓνα ε. Ἐτσι τῶκαμαν καὶ μὲ τὴν ἀντωνυμία· εἶταν ἀνάγκη νὰ τὸ βάλουν ἄδικα καὶ παράλογα καὶ στὴν αἰτιατική, ἀφοῦ τὸ εἶχε πιά ἡ ὀνομαστική ἐγώ. Ἐφτανε νὰ κάμῃ λόγο ἓνας ἀρχαῖος γιὰ τὸν ἐμαφτό του καὶ νὰ πῇ ἐγὼ ἢ ἐμέ· ἀπὸ τὸ ε καταλάβαινε ἀμέσως ὁ ξένος πόσο τόντις ἐβγενῆς εἶταν ὁ ἀρχαῖος.

Διέσπε ὁμῶς πῶς τὸ ἓνα φέρνει τᾶλλο, πῶς μ' ἓνα λόγο σωστὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ βάλῃ πράγματα στὸ νοῦ τοῦ ποῦ μήτε τὰ στοχάζονται πρὶν. Ἐπιασε ποτές σας κανέννας νὰ ζητάσῃ γιατί τάχατις οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν τόσο κεφάλι, ἔγραφαν τόσο καλὰ, ἔκαμναν τέτοιους στίχους, καὶ σὲ πετούσανε μιὰ φαντασίᾳ, κάτι ιδέες ποῦ σήμερα ἀκόμη ὁ κόσμος ἀπορεῖ; Γιατί βγῆκε Πλάτωνας, Ὅμηρος, Σοφοκλῆς; Γιατί; τὸ ῥωτᾷς; Γιατί μιλοῦσαν ἀρχαῖα. Ἀμα μιλήσης, ἀρχαῖα, ὄχι μόνο μιλεῖς καλὰ, μιλεῖς καὶ μ' ἐβγένεια. Κοίταξε τώρα τοὺς δικούς μας καὶ θὰ τὸ καταλάβῃς καλῆτε-ρα. Εἶναι πρᾶμα γνωστὸ ποῦ οἱ δασκάλοι δὲν ἔχου-νε μήτε φαντασίᾳ, μήτε ιδέες, μήτε νοῦ, μήτε καρ-διά, μήτε κεφάλι. Τὸ μυαλό τους δὲ γέννησε ποτές μιστὴ ιδεΐτσα. Τί εἶναι τέχνη, τί θὰ πῇ ποίηση ἢ φι-λολογία, μήτε τὸ ξέρουν. Ὡς τόσο δὲ μὲ λὲς πῶς τὸ κατωρθώσαμε κ' ἔχουμε σήμερα τὴ μεγαλῆτερη, τὴν ὠραιότερη φιλολογία τῆς Ἑβρώπης; Γιατί μᾶς δοξά-ζει ὁ κόσμος; γιατί μᾶς ζούλεψαν κ' οἱ ἀρχαῖοι; Γιὰ ποῖο λόγο ἢ Θεοδώρα τοῦ Κλέωνος Ῥαγκαβῆ ἀκούσ-τηκε στὸ Παρίσι, μεταφράστηκε σ' ὅλες τίς γλῶσ-σες, καὶ κατάντησε σήμερα στὴν Ἑβρώπη πολὺ πιὸ γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα; Γιατί τάχατις, σ' ὅτι μελάνι κι ἄ βουτήξῃ ὁ δάσκαλος τὴν πέννα του, λὲς πῶς στά-ζουν ἀπὸ τὴν πέννα του χρυσὲς σταλαματιές; Τὸ κα-τάλαβες γιατί; Γιατί γράφουμε τὴν ἀρχαῖα!

Καὶ δὲν εἶναι μόνο ποῦ γράφουμε τὴν ἀρχαῖα· κά-μνουμε μάλιστα καὶ τίς καινούριες μας τίς λέξεις νὰ φαίνονται σὰν ἀρχαῖες. Τώρα θὰ διῆς τί συνέπειες

μπορεῖ ν᾿ἔχη τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου μου, πόσο πατριωτισμὸ εἶναι γεμάτο, πόση τιμὴ θὰ φέρῃ σ' ὅλο τὸ ἔθνος. Τί δουλειὰ θὰ πιάσῃς μὲ τὰ ξένα ὀνόματα, γιὰ νὰ μὴ φαίνονται ξένα; Τὴ χανούμισσα πῶς θὰ τὴν πῆς; Τοὺς μπέηδες ποῦ θὰ τοὺς βάλῃς; Τὸ βεζίρη πῶς θὰ τὸν κλίνῃς; Τὸ κονάκι μὲ τί τρόπο θὰ τὸ σιάξῃς; Μήπως θὰ γράψῃς «οἱ χανούμισσες, ὁ μπέης, τοῦ βεζίρη, τὸ κονάκι»; Ὁ θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ! Ἄν τὸ πῆς ἔτσι, θὰ φανῇς πρόστυχος, χυδαῖος, βάρβαρος, ῥωμιός. Πές το καλῆτερα «αἱ χανούμισσαι, τῆς χανουμίσσης, ὁ βέης, τοῦ βέου, οἱ βέοι, τοῦ βεζίρου, τοῖς βεζίραις, ἴσως καὶ βεζίρσι, τὸ κονάκιον, τὼ κονακίω». Ἀμέσως γίνεσαι Περικλής.

Ἔχουμε κάτι ἄλλους λεκέδες στὴ νέα μας τὴν ἱστορία, ποῦ μποροῦμε νὰ τοὺς ξεπλύνουμε μὲ τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Κἀτι ὀνόματα εἶναι τόντις ντροπὴ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ γιὰ τὸν ἑλληνισμό. Γίνεται ἓνας ἄθρωπος νὰ λέγεται Μπότσαρης; Γίνεται νὰ λέμε Χατζηπέτρος, Μισολόγγι; Μπορεῖ ὁ Μαρκομπότσαρης νὰ εἶταν ἥρωας σὰν τὸ Λεωνίδα, μὰ δὲν ἐννοιωθε τίποτις γιὰ τὴ γλῶσσα μὲ τέτοιο χυδαῖο ὄνομα μᾶς ἔκαμε νὰ ντροπιαστοῦμε στὴν Ἑβρώπη. Ἀμέ ὁ Ἀντροῦτσος! Τί ἄλλο κακὸ εἶναι πάλε τοῦτο; Ἔχουμε ἄραγες στὴ γλῶσσα μας τοὺς βάρβαρους ἀφτοὺς τοὺς φράγκικους φτόγγους καὶ θάρχισουμε τώρα σὰν τοὺς Γάλλους νὰ λέμε *b d* καὶ *g*; Θὰ τὸ καταδεχτοῦμε νὰ μιλοῦμε μὲ *μπ* καὶ *τσ*; Μήπως θὰ κάμουμε μιὰ γενικὴ «Μπότσαρη», μὲ τὴν ἐλεεινὴν κατάληξιν *η*; Μᾶς ταιριάζει ἓνας Χατζής, ἐμᾶς ποῦ εἴμαστε γνήσια παιδιὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ; Δόξα σοι

ὁ Θεός, ποῦ μπορούμε τουλάχιστο νὰ λιγοστέψουμε τὸ κακό. Δὲν εἶναι πιά δυνατό — καὶ πολὺ λυποῦμαι — νὰ ξεχάσουμε τέτοια ὀνόματα, νὰ τὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση. Μπορούμε ὁμῶς νὰ λέμε «Μεσολόγγιον, Μεσολογγίου». Καὶ τί; χρειάζεται ἄραγε νάχουμε σέβας γιὰ τέτοια κακορίζικα ὀνόματα; Ἄς κλίνουμε ὁ Βόσσης, τοῦ Βοσσάρως· ἄς γράφουμε [Ἀζη] Πέτρος, μισσοκεπάζοντας τὸν Ἀζῆ. Τὸν Ἀντροῦτσο, ἄς τὸν κάμουμε Ἀνδρουῖσο. Ἐτσι δὲν εἶναι πιά ἀνάγκη νὰ ντραποῦμε γιὰ τὸν Μπότσαρη. Ἐχομε μάλιστα στὴν καλή μας τὴν ἑλληνίζουσα γλῶσσα μιὰ λέξη ποῦ δὲν τὴν ἔχει ἡ χυδαία, καὶ ποῦ ταιριάζει ὅλους διόλου γιὰ τέτοια δουλειά. Ἱεροσυλία.

Καθαρέβουσα γιὰ ποῖο λόγο λὲν τὴ γλῶσσα τους οἱ δασκάλοι; Γιατὶ ὅλα τὰ κάμνει ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι, παστρικά σὰν τὸ νερό. Μὲ τὴν καθαρέβουσα λὲς ὅτι θέλεις, φτάνει νὰ τὸ πῆς ἑλληνικά. Ἄμα ὁ τύπος εἶναι ἀρχαῖος, βλέπεις κ' ἔχουν τὰ λόγια σου κάτι ποῦ ἀμέσως ἀρέσει· ἀμέσως φαγτάζουν. Οἱ πιὸ μπόσικες ιδέες σὰ διαμάντι γυαλίζουν· τὰ πιὸ παρακατιανὰ φρονήματα, μὲ τὴν καθαρέβουσα, σὲ φαίνονται μαργαριτάρια. Ἡ καθαρέβουσα σὲ παστρέβει τὴν ψυχὴ· στὴν ξεπλύνει· εἶναι σὰ ν᾿παιρνες καθάρσιο. Ἀπτὴ τὴν ἀρχὴ μὴν τὴν ξεχάσης ποτέ· γιὰ νὰ κυβερνηθῇ κανεὶς στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ προκόψῃ, πρέπει ν᾿ἔχῃ μιὰ βάση καλή. Καλύτερη μὴ γυρέβης. Πρόσεχε στὸν τύπο· ὅλη ἡ ἐβγένεια τῆς ψυχῆς εἶναι στὸν τύπο μέσα. Μ' ἀπτὸ τὸ σύστημα μπορεῖς νὰ πῆς κακοήθειες· μπορεῖς ν᾿ βρίσης τὸν κόσμο δίχως ὁ κόσμος νὰ θυμώσῃ, δίχως καὶ σὺ νὰ φανῇς

χυδαῖος. Τὸ δάσκαλο, ἂν τὸν πῆς γαιδούρι, θὰ πειραχτῇ καὶ θάχῃ δίκιο. Ἄν τὸν πῆς ὁμῶς «*ὄνον*», τὸν κολακέβεις.

Τὰ πρὸ πρόστυχα πράγματα, φτάνει νὰ τὰ πῆς ἀρχαῖα, καὶ τὰ βγάζεις ὅλη τους τὴν προστυχιά. Μπορεῖ στὴ γλῶσσα ποῦ μιλεῖς, — στοῦ μπαμπᾶ σου τὴ γλῶσσα — νὰ βρεθοῦν κάτι πράγματα ποῦ ντρέπεσαι νὰ τὰ πῆς μὲ τὸνομά τους. Ὅσο γιὰ μένα, τὸ μολογῶ, δὲν κατώρθωσα ποτὲς νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα κάποιο πολὺ χρησιμο-τρογγυλὸ πραγματάκι, ποῦ βάζω κάθε νύχτα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι μου. Εἶναι μόνο καὶ μόνο γιατί δὲν ξέρω τὴν ἀρχαῖα. Ἐνας δάσκαλος φίλος μου, ποῦ μὲ φιλοξένησε σπίτι του μιὰ βραδιά, μὲ πολλὴ ἐβγένεια μ' ἔδωσε νὰ καταλάβω τί ἤθελε νὰ μὲ πῇ. Ἀφοῦ μὲ πῆγε στὴν κάμερή μου, ἤρθε πλάγι μου, μὲ κοίταξε στὸ πρόσωπο καὶ μὲ πολὺ σοβαρὸ ὕφος μ' εἶπε τέτοια λόγια. — «*Ἐντιμότετε κύριε καθηγητά, ὑπὸ τῆς κλίνης εὐρήσετε εὐκόλως τὸ ἀγγεῖον, ἐν ᾧ θέλετε δυνηθῆν ἵνα οὐρήσητε νύκτωρ.*»

Τί κάθουμαι καὶ λέω; Ἡ καθαρέβουσα μπορεῖ θάματα νὰ καταφέρῃ. Τὰ πρόστυχα ἀντικείμενα, ποῦ εἶναι πρόστυχα φυσικά, μ' ἓνα λόγο μπορεῖς νὰ τὰ ξεβγενίσῃς. Τὴ φύση τους ἀλλάζεις· γίνεσαι θεός· τὰ μεταμορφώνεις. Τὸ γουρούνι, ἂν τὸ πῆς νέτα σκέτα γουρούνι, δὲν ταιριάζει· ἂν τὸ πῆς χοῖρος, ἀπὸ γουρούνι ποῦ εἴταν, ἀμέσως τὸ κάμνεις λιοντάρι· ἡ λέξη ν'ἀλλάξῃ, ἀλλάζει καὶ τὸ πράμα. Τὸ κουρέλλι δὲν εἶναι τρόπος νὰ τὸ βάλλῃς στὴ γλῶσσα σου, γιατί βρωμᾷ· πές το τουλάχιστο κουρέλλιον κι ἀμέσως μοσκοβολᾷ.

δὲν εἶναι πιά κουρέλλι, εἶναι κουρέλλιον. Τὰ μούσμουλα εἶναι κάτι φροῦττα σάπια, ὀλόμαθρα κι ὁ καθένας μπορεῖ νὰγοράσῃ. Ἐσὺ μούσμουλα μὴν τὰ λές· βάφτιστα μέσπιλα καὶ βγαίνουνε ρόδα.

Ξεναντίας ἓνα πρᾶμα, ὅσο ὥραϊο κι ἂν εἶναι, ξεπέφτει ἅμα τοῦ δώσης τᾶληθινό του τῶνομα. Το λιοντάρι, ἂν τὸ πῆς λιοντάρι, τὸ κάμνεις καὶ μοιάζει κατσίκι. Τὸ λουλούδι, ἂν τᾶφήσης λουλούδι καὶ δὲν τὸ βγάλῃς ἄνθος, χάνει ὅλη του τὴ μυρωδιά. Λεφτεριά νὰ φωνάζῃς, μὲ ξεσκίζεις τάρτιά· πολὺ πιὸ νόστιμο εἶναι, ἀγάλια καὶ μὲ τρόπο νὰ ψιθυρίζῃς· «ἐλευθερίαν». Εἶναι τώρα δυνατὸ νὰ λές τὴ μητέρα σου μάννα ἢ νενέ; Τί σ' ἔκαμε νὰ τὴ βρίζῃς; Λέγε της «μῆτερ» καὶ πάντα προσπαθίζε νὰ ἐλληνίζῃς.

Τώρα ποῦ τὸ συλλογιόμῃ, λυποῦμαι τοὺς καημένους τοὺς Ἑβρωπαίους, Γάλλους, Ἰταλούς, Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐλᾶτε νὰ τοὺς μάθουμε πῶς πρέπει νὰ φέρνονται. Δὲ βλέπουν οἱ δύστυχοι πόσο βάρβαροι, πόσο πρόστυχοι εἶναι. Γιὰ τοῦτο δὲν τὸ κατώρθωσαν κι ὅλας νᾶχουν καὶ μιᾷ φιλολογίᾳ τῆς ἀθρωπιᾶς. Μιλοῦν τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ δὲν τᾶχουν ντροπή. Ὁ λαὸς λέει *padre*· κάθεται ὁ Ἰταλὸς καὶ γράφει *padre*. Φωνάζει ὁ λαὸς κάθε ὥρα *liberté*· νὰ κι ὁ Γάλλος ποῦ τυπώνει *liberté*. Ὡς τόσο ἔφκολο τοὺς εἶναι νὰ ξεβγενίσουν τὴ γλῶσσα τους. Τί τοὺς κοστίζει; Ὁ Γάλλος δὲν ἔχει παρὰ νάλλάξῃ δυὸ γράμματα γιὰ νὰ τὸ κάμῃ *libertas*, ποῦ εἶναι ἀρχαῖο. Ὁ Ἰταλὸς φτάνει λιγάκι νὰ τὸ σιάξῃ, καὶ γίνεται τὸ *padre pater* ἢ τουλάχιστο *pader*. Ὁ Γερμανὸς πάλε δὲν ἔχει παρὰ νὰ βάλῃ ἓνα ο,

ένα *s* και λέει "Artzt-ος τὸ γιατρό. Ποιὰ εἶναι τάχα-
τις ἡ δυσκολία; ὁ καθένας θὰ τοὺς καταλάβῃ, ἂν ποῦν
pader, libértas, ἢ "Artzt-ος. Νὰ τοὺς μάθουμε τὸ σύ-
στημά μας, γιὰ νὰ μὴν κυλιοῦνται στὴ λάσπη ποῦ κυ-
λιοῦνται, νὰ τοὺς ὑψώσουμε τὸ νοῦ, νὰ τοὺς δείξουμε
ποῦ εἶναι πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ γράφουν καὶ νὰ λένε *Chiffo-
nium, Handschuhon, Asinos*. Γιὰ τὸν κόπο, ἴσως μᾶς
δώσουν καὶ μᾶς καμιὰ μέρα, ὅχι ἓνα *brevet du gouverne-
ment*, ἀλλὰ κανένα βρεβέτιον τοῦ γοβερναμεντίου.

"Ὅσο προχωροῦσε τὸ βαποράκι καὶ κοντέβαμε νὰ φτά-
ξουμε στὴ Χιό, εἶχα στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ δασκάλ-
λου. Πόσο χαίρουμαι ποῦ μ' ἔδωσε ὁ λογιώτατος τέτοιο
μάθημα. Τώρα βλέπω ποῦ πήραμε καλλήτερο δρόμο ἀπὸ
τοὺς Ἑβρωπαίους· μπήκαμε σὲ πιὸ ψηλὴ σειρά. Ἐγὼ
λέω μάλιστα νὰ ξεπεράσουμε τοὺς ἀρχαίους. Γιατί τά-
χατις θέλουμε μόνον τοὺς ἀρχαίους τοὺς τύπους καὶ δὲ
σκορπίζουμε τὰ *e* καὶ κεὶ ποῦ δὲν τὰ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι;
Ξέρω ποῦ καὶ χωρὶς ἀπὸ βάζουμε κάτω τοὺς προγό-
νους, ἀφοῦ στὸ μεσαιῶνα ἀντὶς «*τοῖος*» λέγαμε συχνὰ
«*έτοῖος*», καὶ σήμερὰ βγάλαμε ἓνα «*έσὺ*» καὶ κάπου ἓνα
«*έτοῦτος*». Ἐτσι δείξαμε ποῦ καὶ μεῖς ἔχουμε κάποια
ἐβγένεια δική μας· κάμαμε δυὸ τύπους καινούριους ἐκεῖ
ποῦ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἓναν τύπο μόνον μὲ τὸ παράλογο
τὸ *e*, τὴν αἰτιατικὴ ἐμέ. Ἀλλὰ μπορούμε νὰ φα-
νοῦμε πολὺ πιὸ ἄξιοι. Τὸ «*έτοῦτος*» καὶ τὸ «*έσὺ*»
τᾶφτειαζε ὁ πρόστυχος λαός, ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ποῦ καὶ
πρῶτα εἶχε φτειαῖ τὸ «*ἐμέ*». Ἐμεῖς οἱ γραμματι-
σμένοι μπορούμε νὰ ταιριάζουμε τύπους τῆς φαντασίας
μας. Φτάνει κανεὶς μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του νὰ κατα-

λάβη με τί τρόπο πρέπει νὰ φέρεται στὸν κόσμον· ὁ καλὸς ὁ τρόπος γιὰ κάθε περίσταση θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμος. Νὰ διῆτε τί ἀναγκαῖο ποῦ μπορεῖ νὰ μᾶς ἔρθη καμιά μέρα τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Ἄβριο βγαίνω στὸ δρόμο, περνῶ μπροστᾶ ἀπὸ ἓνα μαγαζί, βλέπω μέσα διαμάντια, ρολόγια, πετράδια, μαργαριτάρια. Μπαίνω γρήγορα γρήγορα, ἀρπάζω τὰ διαμάντια καὶ τρέχω. Τρέχει πίσω μου ὁ χρυσοχὸς καὶ με πιάνει. Φωνάζει τὸν ἀστυνόμο κι ὁ ἀστυνόμος θέλει νὰ με βάλῃ στὴ φυλακὴ. Μὲ τὴν καθαρέβουσα δὲ φοβοῦμαι τὸν ἀστυνόμο, γιὰ τοῦ μιλῶ ἀρχαῖα κι ἀμέσως βλέπει τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μου. Ἄμα μ' ἀρπάξῃ καὶ με πῇ. — «Ἐσὺ εἶσαι ὁ κλέφτης;», τὸν κοιτάζω με περήφανο μάτι καὶ γιὰ νὰ καταλάβῃ τί ἄθρωπος εἶμαι, τοῦ λέω σοβαρά. — «Κύριε ἀστυνόμε, οὐκ ἐνομίζω. Ἄπιθι εὐν' κλωψ γὰρ εἰμί, οὐχὶ δὲ κλέφτης.»

ΙΣΤ'.

Πόνοι κι αναστενασμοί.

Μήπως είναι πουλάκι ποῦ κελαδεῖ στὴν καρδιά μου ;
Μήπως εἶναι τὰ φτερά του ποῦ τρέμουν ; Ὅχι ! Εἶναι
μόνο καὶ μόνο ποῦ ὁ Χιώτης, ὅπου κι ἂν πάη, ποτές
δὲν ξεχνᾷ τὴν πατρίδα καὶ πάντα γλυκαίνεται νὰ τὴ
βλέπῃ. Ἀπὸ μακριὰ τὴν εἶδαμε τὴ Χιὸ κι ἀμέσως,
σὰν τὰ σύννεφα στὸν ἄνεμο, σκορπίστηκαν ἀπὸ τὸ νοῦ
μου ὅλα τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Ἀπὸ μακριὰ τὴν
εἶδαμε τὴ Χιὸ, καὶ μᾶς φάνηκε, στὰ κύματα μέσα,
σὰ χρυσολούλουδο τοῦ πελάγου. Ἀπὸ μακριὰ μυρο-
βολοῦσε, ἴσως γιὰ νὰ μᾶς χαιρετήσῃ. Τὴν καημένη
τὴ Χιὸ ! Ποιὸς θὰ τὴ διῇ καὶ δὲ θὰ λυπηθῇ ἡ ψυχὴ
του ; ποιὸς θὰ πατήσῃ τὸ χῶμα της καὶ δὲ θὰ κλά-
ψῃ ; Πόσα δὲν ἔπαθε τὸ δυστυχημένο τὸ νησί !
Τί νὰ τὰ λέμε ; Ἔβγα στοὺς δρόμους της ὄξω, ἀνέβα
στὰ βουνά της καὶ θὰ τὸ καταλάβῃς. Φτάνει νὰ κοι-
τάξῃς τοὺς ἀθρώπους ποῦ εἶναι μέσα καὶ δίχως νὰ μι-
λήσουνε, θὰ στὸ ποῦν.

Ὅσο πῆγαινε τὸ βαπόρι, τόσο καὶ κίνη προχωροῦσε
νὰ μᾶς ἀπαντήσῃ. Ἐρχουνταν ἡ Χιὸ μὲ τὰ βουνά
της, μὲ τοὺς κάμπους της, μὲ τίς παντοτινές της πρα-
σινάδες. Ἐρχουνταν κι ὅλο μυροβολοῦσε. Ὁ ἥλιος
κόντεβε νὰ βασιλέψῃ· οἱ ἀχτίδες του εἶταν ἀκόμη σὰν

πλαγιασμένες ἀπάνω στοὺς λόφους καὶ στὶς πεδιάδες· ἔλεγεσ πῶς κοιμοῦνταν. Κι ὡς τόσο σιγὰ σιγὰ παραπονοῦνταν ἡ Χιό. Μέσα ἀπὸ τὰ λαγκάδια, ἀπὸ τοὺς βράχους κι ἀπὸ τὰ λιθάδια, μέσα ἀπὸ τοὺς κάμπους κι ἀπὸ τὰ βουνά, μαζὶ μὲ τῷ δεντρῶν τίς μυρωδιές καὶ τάρώματα τῷ λουλουδιῶν, ἔβγαιναν κρυφοί, μυριάδες ἀναστενασμοί. Τὰ λαγκάδια, οἱ βράχοι καὶ τὰ λιθάδια, οἱ κάμπου καὶ τὰ βουνά, οἱ πέτρες, τὸ χῶμα, τὰ λουλούδια, ἔμοιαζε πῶς εἶχανε φωνή κι ὅλο τὸ δύστυχο τὸ νησί ἀγάλια ἀγάλια μοιρολογοῦσε· — « Πότε, ἀχ! πότε θὰ φύγουν οἱ Τοῦρτοιοι ; »

Ἀναστενάζε ἡ Χιό κι ἄλλα νησιὰ τῆς ἀπαντοῦσαν. Κ' ἡ Κρήτη, κ' ἡ Μυτιλήνη, κ' ἡ Ρόδο, κ' ἡ Σάμο κ' ἡ θάλασσα ὅλη παραπονοῦνταν. Ἡ Χιὸ μοιρολογοῦσε πιώτερα ἀπὸ τὰλλα τὰ νησιὰ· πιὸ χαμηλή, κάτι πιὸ ντροπαλή μ' ἔρχουνταν ἡ φωνή της. Ἐλεγαν τὸ ἴδιο ὅλα τὰ νησιὰ κι ἀπὸ τὸν πόνο πῆγαινε ἡ καρδιά μας νὰ ραγίσῃ. Ὅλα λεφτεριά ζητοῦσαν. Ἐτριζε τὰ δόντια ὁ Κρητικός, θύμωνε τὸ παλληκάρι στὸν πόνο του ἀπάνω· — « Πότε θὰ τὰ διώξουμε τὰ σκυλιά ; » Δὲν εἶτανε νησί ποῦ νὰ μὴν κλαίῃ. Ἀπὸ τὸν τόσο καημὸ ἔμοιαζε κ' ἡ ἀτμοσφαῖρα σὰν πιὸ βαρειά, — σὰν παραπονεμένη καὶ κείνη.

Εἶχε γεμίσει ὁ οὐρανὸς μὲ τῷ νησιῶν τοὺς ἀναστενασμούς. Μὲ φάνηκε ποῦ τὰ παράπονά τους καὶ τὰ κλάματα τὰ πικρὰ μισοσκέπαζαν τὸν ἥλιο μὲ τὸ φῶς του· ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶταν ψιλὸς ψιλὸς ἀχνός, σὰ λεφτούτσικος καπνὸς ποῦ θόλωνε τὸ γαλάζι. Κι ὡς τόσο δὲν πῆγαινε στὸν οὐρανὸ ἡ φωνή τους, δὲν ἀνέβαινε στὰ

ψηλά, μὰ σὰ συννεφάκι στέκουνταν πρῶτα πρῶτα στὸν ἀγέρα κ' ἔπειτα τραβοῦσαν οἱ ἀναστενασμοὶ ἴσια ἴσια στὴν Ἑλλάδα, ἴσια ἴσια στὴν Ἑβρώπη. Ἐλεγαν τῆς Ἑβρώπης τὰ νησιά· — « Ἐλα! μὴ μᾶς ἀφήσης μονάχα στῶν Τούρκων τὰ χέρια. Λυπήσου τὰ ὄρφανά, τὰ ἔρημα τὰ παιδιά. » Ἐλεγαν τῆς Ἑλλάδας τὰ νησιά· « Μὴ μᾶς ξεχνᾶς! Παραίτα τὶς μακρινές, τὶς δύσκολες ἐλπίδες. Μὴν κυνηγᾶς τὴν Πόλη. Τοὺς Σλάβους μὴν τοὺς κυνηγᾶς. Μὴν ἔχῃς ὅλο στὸ νοῦ σου μεγάλες ἰδέες· ὕστερα βλέπουμε. Ἐλα πρῶτα σέ μᾶς· θὰ σέ δώσουμε παλληκάρια νὰ πολεμήσης· θὰ σέ δώσουμε φόρους γιὰ νὰ πλουτίσης. Μὲ στρατιώτη καὶ με παρᾶ, ὅ τι θέλεις κατορθώνεις.

« Μὴ μᾶς περιφρονῇς, μὴ λές· « Τὰ νησιά πάντα δικὰ μας. » Ἀπὸ μᾶς πρέπει νὰρχίσης. Διές μας καὶ μᾶς. Τί προσμένουμε; Λίγη βοήθεια νὰ μᾶς δώσης. Κάτι μπορούμε καὶ μεῖς, γιατί πάντα, ἀγαπημένη μητέρα, ἐσένα ποθοῦμε, ἡ λατρεία μας εἶσαι σύ. Τὴ σημαία σου νὰ διοῦμε καὶ μᾶς χάμνεις ὅ τι θέλεις. Τί φοβᾶσαι τὴν Ἑβρώπη; Τί θὰ πῇ; μάννα μας δὲν εἶσαι; Ἄμα πατήσης τοῦτο τὸ χῶμα, ποῖος θὰ σέ πῇ νὰ φύγῃς; Ἐλα, ἔλα, γιατί μᾶς βάραινε ἡ σκλαβειά· στὸν κόρφο σου μέσα νὰ μᾶς πάρῃς· τὰ παιδιὰ σου σὲ ζητοῦν. Τὴν πατρίδα μας θέλουμε ὅλα, καὶ δὲ θέλουμε τίποτις ἄλλο. » —

Ἔτσι δέρνουνταν τὰ νησιά, τέτοιες κουβέντες εἶχαν ἀνάμεσά τους καὶ σὰ σωστὰ μὲ φάνηκαν τὰ λόγια τους. Τὴν πονεμένη τὴ Χιὸ λυπήθηκα πιώτερα ἀπὸ τᾶλλα. Ἡ τύχη της εἶναι ξεχωριστή. Βάσανα ἀπὸ

πάνω κι ἀπὸ κάτω. Μέσα της ἔχει φωτιά, ποῦ τὴν τρώει. Βαθιὰ βαθιὰ στὴ θάλασσα κρυμμένο καίει τὸ καμίνι, καὶ κεῖ ποῦ τὴ βλέπεις χαρούμενη, στὰ σωθικά της θρέφει τὸ χαλασμό της. Ἀπὸ κάτω εἶναι κούφιο τὸ χῶμα κι ὡς τὸν πάτο τῆς γῆς ὅλο βράζει τὸ καζάνι. Κάπου κάπου ξεσπάνει καὶ κλωνίζονται τὰ βουνά, γκρεμνοῦν τὰ σπίτια καὶ σκοτώνουν τοὺς ἀθρώπους. Ἀπὸ πάνω ἄλλη φωτιά, ἄλλο καμίνι· ὁ Τοῦρκος κάθε-
ται σὰν τὴν πλάκα στὸ κεφάλι της ἀπάνω. Ὁ Τοῦρκος ξεσπάνει κάπου κάπου καὶ κεῖνος· τότες πέφτουν τὰ κεφάλια. Ἀχ! πάλι κάλλια, παιδιὰ, ὁ σεισμός παρὰ τὸ γιουρούσι. Κάλλια τὸ καμίνι ποῦ βράζει παρὰ ὁ Τοῦρκος ποῦ σᾶς πατεῖ. Τὴ φωτιά τουλάχιστο δὲν τὴ βλέπετε· τὸν Τοῦρκο τὸν ἔχετε μπροστά σας κάθε μέρα. Ἡ φλόγα ποῦ καίει στᾶντερα μέσα τῆς Χιὸς σᾶς πῆρε μόνο τὸ χῶμα ποῦ ζῆτε· ὁ Τοῦρ-
κος σᾶς ἐκλεψε τὸν οὐρανό, σᾶς σκεπάζει τὸν ἥλιο ποῦ λάμπει γιὰ ὅλους, σᾶς ἀρπάζει τὸν ἀγέρα ποῦ ἀναπνέουν ὅλα τὰ στήθια· σᾶς σκλάβωσε καὶ τὴν ψυχὴ. Μιὰ λέξη νὰ πῆτε δυνατά, λήφτερα νὰ κοιτά-
ξετε τὸν οὐρανὸ δὲ σᾶς ἀφίνει. Ἀνάθεμάν τον κι ἀνά-
θεμάν τον !

Εἶναι πούπετις νησι ποῦ νᾶπαθε τόσα ; Ὁ Τοῦρκος αἷμα δὲν ἄφησε ποῦ νὰ μὴ χύσῃ. Ὅσους δὲν ἔσφαξε, τοὺς ἔκαμε δούλους. Πῆρε παιδιὰ καὶ μαρνάδες, πῆρε τὰ κορίτσια. Πόσους ἄκουσα νὰ μὲ τὰ λέν ! Ποιὸς δὲν τὰ θυμᾶται ; Καὶ νὰ μὴ νομίζουμε ποῦ ἄφτὰ ἔγιναν καὶ δὲ γίνονται πιά. Δὲν τέλειωσαν τὰ βάσανα τῆς Χιὸς. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, στέκεται ὁ Τοῦρκος ἀπὸ

πάνω της καὶ τὴ φοβερίζει. Ἄς πᾶμε στὴ Χιὸ νὰ τὸ διοῦμε. Κ' οἱ σεισμοὶ δὲν τρομάζουν τὸν Τοῦρκο. Στὸ χαλασμό ποῦ ἔγινε εἶναι τώρα πέντε χρόνια, δὲν ντράπηκε νὰ μαζώξῃ φόρους. Ποῦ νὰ ξέρῃ ὁ Τοῦρκος τί ἔκαμε ἡ Ἐβρώπη στὸ Μπερλίνο κι ἂν ἔφτιαξε συθῆκες ἢ ὄχι; Ἡ Ἐβρώπη εἶναι μακριὰ καὶ δὲν τὴ φοβάται; Τὸν παρᾶ σου πρέπει νὰ δώσῃς ἢ νὰ σὲ πάρῃ τὴ ζωὴ σου. Διακόσιους στρατιῶτες ἔστειλαν ἀπάνω στὰ βουνά, γιὰ νὰ κάμουν τί πρᾶμα; Ἐνα χωριὸ νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ σκοτώσουν ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά. Οἱ πεινασμένοι, οἱ κουρελλιασμένοι πρέπει τώρα διπλοὺς φόρους νὰ πλερώσουν καὶ γιὰ ποιοὺ λόγους; Γιὰ νὰ χτίσῃ στρατῶνα ἢ ἀφεντεῖά του, ποῦ μὲ τοὺς δικούς του παράδες δὲν μπορεῖ μήτε στρατῶνα νὰ χτίσῃ.

Οἱ γέροντες στὰ χωριά, ὅσο κι ἂν πονεῖ ἡ καρδιά τους, πρέπει νὰ κλειδώνουν τίς πόρτες, ἅμα εἶναι νὰ σηκώσουν τοὺς φόρους, γιὰ νὰ μὴ βγῇ χωρικός στὴ δουλειά, δίχως νὰ δώσῃ πρῶτα τὸν παρᾶ του. Ἄλλοι πάλι, ποῦ δὲν ἔχουν ψωμὶ νὰ φᾶν, προτιμοῦν ἀπὸ τὸ παράθυρο ὅζω στὸ δρόμο νὰ πέσουν, κι ἄς σπάσουν τὸ κεφάλι τους. Ἐνας ζητιάνος εἶπε μιὰ μέρα ποῦ φόρο νὰ πλερώσῃ δὲν ἔχει, ποῦ ὅσο κι ἂν τὸ θέλει δὲν μπορεῖ. Ἦρθε ἓνας ζαφτιές, νὰ τὸν πάῃ κάτω στὴ χώρα· πήγαινε μπροστὰ ὁ ζητιάνος καὶ πίσω του ὁ ζαφτιές. Κάθε ὥρα τὸν ἐσπρωχτε, τοῦ σκουντοῦσε τὴ μέση μὲ τὸ κοντάκι, τὸν ἔκαμνε ὅλο αἷμα καὶ πληγὴ καὶ τοῦ φώναζε τέτοια λόγια — « Ὁ ἀφέντης μου σὲ προστάζει νὰ τοῦ δώσῃς φόρο καὶ τολμᾷς νὰ μὴν τὸν ἀκούσῃς! Ἐσὺ βγῆκες, ψωρογκιαούρη, νὰ βρίσῃς τὸ βασι-

λιά μου καὶ δὲν ξέρεις ποῦ ὅλοι οἱ βασιλιάδες τῆς Ἑβρώπης τόσο τὸν τρέμουν, ποῦ κανεῖς τους δὲν τολμᾷ νὰ τὸν πειράξῃ. »

Οἱ δικοί μας στὴν Ἑλλάδα, τί κάμνουν, ὅσο μιλοῦν οἱ ζαφτιέδες μὲ τέτοιο τρόπο ; Λογαριάζουν πότε θὰ πάρουν τὴν Πόλη, μετροῦν πόσες δοτικὲς κατορθώνουν κάθε μέρα νὰ ποῦν ἢ νὰ γράψουν, πόσες εἶπαν τὴ δεφτέρα καὶ πόσες τὴν τρίτη. Καθαρίζουν τὴ γλῶσσα. Ὡς τόσο κλαῖν τὰ νησιὰ καὶ δὲ βαστᾷ ἡ καρδιά σου νὰ τάκούς.

Φτάξαμε βράδυ στὴ Χιό κ' ἔπessa νὰ πλαγιάσω. Στις τέσσερεις τὸ πρωτὶ ξύπνησα ἄξαφνα. Μὲ φάνηκε ποῦ κανένα ζῶο τρομερό, κανένα θηριὸ μεγάλο πολέμουσε νὰ σηκώσῃ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ περάσῃ ἡ ῥάχη του ἔμοιαζε σὰν τὴ θάλασσα νὰ σηκώνεται καὶ νὰ πέφτῃ. Εἶτανε σεισμός. Σαπλωμένος στὸ κρεββάτι μου, ποῦ σὰν τὴν κούνια πῆγαινε κ' ἔρχουνταν, πρόσμενα νὰ διῶ τί θὰ γίνῃ. Ἐλεγα μέσα μου· — «Θὰ πέσῃ τὸ σπίτι ; Σώθηκαν οἱ μέρες μας ἢ κι ἄθριο πάλε θὰ διοῦμε τὸν ἥλιο ; » Τὸ κρεβδάτι στάθηκε καὶ δὲν πάθαμε τίποτις. Μὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἄρχισε ὁ σεισμός, πολὺ ἥσυχος δὲν εἴμουν· εἶχα κάποια σταναχώρια. Τὸ πρῶτο κούνημα τοῦ κρεββατιοῦ μ' ἤρθε κάτι δυσάρεστο· τὸ δέφτερο μὲ φάνηκε σὰν πιὸ ποφερτό· στὸ τρίτο, κόντεθα νὰ συνηθίσω. Μάλιστα, ὅταν τέλειωσε, πῆγα νὰ λυπηθῶ. Ἀφτὸς ὁ σεισμός ἔχει τὴ φιλοσοφία του. Κάθε Γραικὸς ἔπρεπε ν᾿ ἄρθῃ μιὰ νύχτα νὰ πλαγιάσῃ στὴ Χιό. Τότες θὰ καταλάβῃ καλὰ ποιά εἶναι ἡ τύχη τοῦ Γραικοῦ ὅχι μόνο στὴ Χιό, ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἑβρώπη.

Δὲ στερεώθηκε ἀκόμη κι ὅλο κουνιέται. Δὲν ξέρει ση-
μερα τί μπορεῖ νὰ γίνη ἄβριο καὶ λέει μέσα του· —
« Θὰ γκρεμίσουν ἄξαφνα ὅλα ἢ θὰ χαρῶ πάλε καὶ τὸ
πρωτὶ τὸν ἥλιο τῆς ζωῆς ; »

ΙΖ'.

Τὸ Πυργί.

Καλήτερα παίρνει κανείς τὴν ἀναπνοή του στὰ βουνά. Στὴ Χώρα εἶναι πάρα πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ μ' ἔρχεται πλήξη νὰ τοὺς βλέπω. Σηκώθηκα τὸ λοιπὸ νὰ πάω νὰ σεργιανίσω τὴ Χιό. Ἐνα πρωί, μὲ τὸ Σιὸρ Κωστή, κάτσαμε ὁ καθένας στὸ μουλάρι μας καὶ σείραμε γιὰ τὰ μαστιχόχωρα. Ἀνεβαίναμε ψηλὰ ψηλὰ μὲ τὰ ζᾶ· κάποτες πάλε, κατεβαίναμε κάτω κάτω καὶ πηγαίναμε κοντὰ κοντὰ στὸ γιालό. Κάθε φορὰ ποῦ πηγαίναμε κοντὰ κοντὰ στὸ γιालό, μ' ἔλεγε ὁ Σιὸρ Κωστής — «Συχνὰ θὰ τραβοῦσε μὲ τὸ μουλάρι τὸν στὸ γιालό, συχνὰ θ' ἔρχονταν ὁ Ὅμηρος νάγκκουμπήσῃ σ' ἀπὸ τὸ βράχο ποῦ βλέπεις τώρα μπροστά σου. Ἐδῶ θ' ἄγραψε τὴν πρώτη ράψωδιὰ τῆς Ἰλιάδας καὶ κοιτάζοντας τὴ θάλασσα, θ' ἔλεγε μέσα του· «παρὰ θίνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης». Ἀπὸ τὰ κύματα, ποῦ ἀκούμε καὶ σήμερὰ νὰ δέρνουν τὸ περιγιάλι, θὰ τ' ὀδερναν καὶ τότες. Τ' ἄκουγε ὁ Ὅμηρος καὶ στιχοῦργοῦσε.»

Τοῦ ἀποκρίνουμουν ἐγὼ πάλε — «Σιὸρ Κωστή, ὁ Ὅμηρος δὲν ἔγραφε, γιατί δὲν ἤξερε νὰ γράφῃ. Στὸν καιρὸ του ἀρφάβητο δὲν εἶταν ἀκόμη. Δὲν μποροῦσε λοιπὸ νὰ δώσῃ ἀριθμοὺς στὶς ράψωδιες καὶ νὰ πῇ ἄρφα τὴ μιὰ, βῆτα τὴν ἄλλη. Ὁ Ὅμηρος εἶταν ἀγράμματος ἄθρωπος· νὰ τ' ὀχῇς γιὰ βέβαιο, Σιὸρ Κωστή, οἱ

δασκάλοι μας σήμερα ξέρουν πολλά πιώτερα. Σιὸρ Κωστή, ἓνας Ὁμηρος δὲν εἶταν· εἶταν πολλοί. Ἡ Ἑλλάδα μας στάθηκε πλούσιος τόπος· ἓνας μόνος ποιητὴς δὲν τῆς ἔφτανε· ἔβγαζε πολλοὺς μαζί. Ὅλοι τοὺς ἀφτοὶ οἱ ποιητάδες πήγαιναν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὁ καθένας εἶχε νὰ πῇ τὸ δικό του· ἄλλος ἔλεγε γιὰ τὰ καράβια ποῦ μαζώχτηκαν τότες στὴν Τρωάδα· ἄλλος γιὰ τὴ βρисиά ποῦ πάτησε ὁ Ἀχιλλῆς τοῦ Ἀγαμέμνονα· ἄλλος γιὰ τὸ Διομήδη ποῦ εἶχε ὅλο μαζί δύναμη καὶ μαργιολιά· ἄλλος πάλι τραγουδοῦσε γιὰ τὸν Πρίαμο τὸ γέρο, ποῦ μοναχός του πρόβαλε τὴ νύχτα ἴσια μὲ τὴν τέντα τοῦ Ἀχιλλῆα, γιὰ νὰ πάρη μὲ κλάματα καὶ μὲ πόνους τοῦ γιούκα του τὸ κορμί· ἄλλος ἤξερε ἄλλα νὰ πῇ γιὰ τὴν Ἑλένη, ποῦ μὲ μάτι οὐράνιες χάρες γεμάτο, κοίταζε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ κάστρα τὸ κακὸ ποῦ γίνονταν κάτω· θάμπωνε τοὺς γέρους ἢ ὁμορφιά της. Ἀφτοὺς τοὺς φτωχοὺς, τοὺς πεινασμένους ποῦ περπατοῦσαν καὶ τραγουδοῦσαν καὶ ζητοῦσαν ἓνα κομμάτι κρέας γιὰ ἀνταμοιβή τους, τοὺς λέμε ράψωδους. Ποίηση καὶ φαντασία δὲν εἶχε τότες ἓνας ἄθρωπος μόνος· εἶχε ὅλος ὁ λαὸς κ' εἶταν πρᾶμα μεγάλο, σὲ μιὰ μικρὴ χώρα σὰν τὴν Ἑλλάδα, μὲ μιᾶς νὰ βρεθοῦν τόσα καὶ τέτοια κεφάλια. Νὰ σὲ πῶ μάλιστα κ' ἓνα ἄλλο, Σιὸρ Κωστή, γιὰτι ἔχω καὶ γὼ τὴν ιδέα μου. Ὅχι μόνον δὲν ἔκαμε ἓνας ποιητὴς τὴν Ἰλιάδα, ἀλλὰ μήτε ἔγινε στὸν ἴδιο τόπο· βγήκε μέσα ἀπὸ πολλὰ χωριά. Ἐνα χωριὸ μάθαινε μιὰ ράψωδία, κι ἀπὸ τὸ πρῶτο τὸ χωριὸ τὴν ἔπαιρνε κ' ἓνα ἄλλο. Τὸ καθένα τὴν ἔσιαζε, τὴν ξανάφτειανε, ἔβαζε μέσα καὶ

τὴ γλῶσσα του. Γιὰ τοῦτο βρίσκεις τόσους ἀντίθετους, τόσους ἀλλοιώτικους τύπους στὴν Ἰλιάδα· εἶναι χαμὸς καιροῦ νὰ κἀθεται κανεὶς νὰ γυρέβῃ τὴν πρωτότυπην γλῶσσαν τῆς Ἰλιάδας καὶ νὰ νομίζῃ ποῦ ἀφτὴ ἡ γλῶσσα εἵτανε μιὰ καὶ μόνη, ἥ ποῦ εἶχε ποτές ἐνώτητα καὶ γραμματικὴ ἀπλή. Μὴν τὰ πιστέβῃς ἀφτά. Οἱ ῥάψω-δίες, Σιὸρ Κωστή, ἄλλο τίποτις δὲν εἵταν παρὰ δημο-τικὰ τραγούδια, σὰν τὰ δικά μας, ἀπ' ἀφτά ποῦ συνά-ζεις ἡ ἐβγενεῖα σου καὶ ποῦ σημειώνω κάποτες καὶ γώ. Καὶ στὰ τραγούδια μας μέσα θὰ βρῇς τύπους ἀντίθε-τους, ἀλλοιώτικα γραμματικὰ συστήματα. Σ' ἓνα πα-ραμῦθι ποῦ θὰ σέ ποῦνε σ' ἓνα χιώτικο χωριό, ἀκούς ἄξαφνα ἓναν τύπο ποῦ τὸν ἔχουνε μόνο στὴ Μακεδο-νία ἢ στὸ Μωριά! Μαζί μὲ τοὺς ἀθρώπους τρέχουν καὶ τὰ παραμῦθια. Ἀποφάσισε ἂν μπορεῖς σέ τί γλῶσ-σα ἔγινε πρῶτα τὸ παραμῦθι. Ἀπ' ἀφτά τὰ διάφορα τὰ τραγούδια ἔσως βγῇ πάλε, Κωστάκη μου, καμιά μέρα καὶ κεῖ ποῦ δὲν τὸ προσμένει κανεὶς, μιὰ καινούρια Ἰλιάδα. Μὴ νομίσῃς ποῦ θὰ τὴν παινέσουν οἱ δασκά-λοι· θὰ ποῦν πρόστυχους τοὺς στίχους, καθὼς θ' ἄλεξαν καὶ τὸν Ὅμηρο πρόστυχο, ἂν καὶ σέ κεῖνα τὰ χρόνια ζοῦσαν οἱ δασκάλοι, γιατί κι ὁ Ὅμηρος, σὰν ποῦ λές, εἵταν ἀγράμματος ποιητὴς τοῦ λαοῦ. Κι ἂν ὁ Ὅμηρος δὲ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, πῶς θὰ μάθαινε ἀπ' ὅξω τὸν Ὅμηρο ὁ λαός; Γιὰ βάλει τὸ λαό μας, Σιὸρ Κωστή, νὰ μάθῃ ἀπ' ὅξω τὴ Θεοδώρα καὶ τὸν Ἡρά-κλειο. Νὰ διοῦμε θὰ μπορέσῃ; »

Ὁ Σιὸρ Κωστής τσίτωνα τάφτιά του κι ἄκουγε μὲ προσοχή. Ὁ Σιὸρ Κωστής εἶναι σπάνιος Γραικὸς καὶ

δὲ μοιάζει τοὺς ἄλλους· ἔχει περιέργεια ὁ νοῦς του
κι ὅλο θέλει νὰ μάθῃ· δὲ νομίζει πῶς τὰ ξέρει ὅλα.
Ὅταν τοῦ μιλεῖς γιὰ τὸν Ὅμηρο, δὲ θαρρῶν ποῦ τοῦ
τὰ λὲς γιὰ νὰ τὸν πειράξῃς καὶ τάχατις γιὰ νὰ τὸν
προσβάλῃς. Βλέπει ποῦ ἀφτὰ τὰ ζητήματα ἔχουν ἓνα
σκοπὸ μόνον, τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Μὲ τέτοιο
σύντροφο μ' ἀρέσει τὸ ταξίδι. Κεντήσαμε τὰ μουλάρια
καὶ πήγαμε μπρός. Ὁ σκοπὸς μας εἶταν καμιὰ δεκα-
πενταριὰ μέρες νὰ μείνουμε στὸ Πυργί. Ἄς πᾶν ἄλλοι
νὰ σεργιανίσουν τὴν Ἑβρώπη· ἄς πᾶ νὰ διοῦν ὅσοι
θέλουν, τὴν Ἀσία μὲ τὰ πέραντά της τὰ κράτη, τὴν
Ἀφρικὴ μὲ τὰ λιοντάρια, μὲ τοὺς ἄμμοιους καὶ τὰ νερά
της. Ἐμένα μ' ἀρέσει τὸ Πυργί· τρελλαίνουμαι γιὰ
τοὺς Πυργούσους· στὸ Πυργί ξανοίγει ἡ καρδιά μου.

Χάρηκα, ἅμα ποῦ τὸ εἶδα τὸ Πυργί. Στὸ Πυργί
κ' οἱ πέτρες γελοῦν. Ὁ Πυργούσης δὲ σκύφτει τὸ κε-
φάλι· λεφτεριά καὶ καλοσύνη βλέπεις στὸ πρόσωπό του.
Ἀχάριστος δὲν εἶναι κι ὅλο θυμᾶται τὸ καλὸ. Εἶναι
ἔξυπνος κι ὅτι πῆς, ἀμέσως τὸ καταλαβαίνει. Ὁ Πυρ-
γούσης σέβεται τὰ παλιά του τὰ ἔθιμα· μάλιστα περη-
φανέβεται ποῦ τὰ βαστά. Ἐχει δίκιο ὁ Πυργούσης·
ποτές σου δὲν πρέπει ν' ἀρνηθῇς μήτε τὸ νόμα, μήτε
τὴ θρησκεία μήτε τὴ γλῶσσα τοῦ πατέρα σου.

Ὅταν μπῆκα στὸ Πυργί, ἦρθαν ὅλοι τους νὰ μ' ἀν-
ταμώσουν. Κόντεβε νὰ βραδυάσῃ καὶ σὰ λουλούδι στὸν
οὐρανὸ λίγο λίγο ξάνοιγε τὸ φεγγάρι κι ἄρχιζε νὰ χρη-
σιζῇ. Νόμισα πῶς ἔβλεπα μπροστά μου παραμῦθι ζων-
τανὸ καὶ ποῦ ζοῦσα καὶ γὰρ μέσα, ὅταν τοὺς εἶδα μα-
ζωμένους δεξιὰ καὶ ζερβιὰ στοὺς στενούτσικους δρό-

μους, ανάμεσα στὰ πέτρινα σπίτια, τὸν καθένα μὲ τὸ δαδὶ στὸ χέρι, κάτασπρα ντυμένους νὰ μὲ χαιρετοῦν. Κάθουμουν ἀπάνω στὸ μουλάρι καὶ προχωροῦσα σιγὰ καὶ ἔδινα χεριές ἀπὸ δῶ, χεριές ἀπὸ κεῖ καὶ τὰ πρόσωπα γελοῦσαν καὶ σὰ νὰ δάκριζαν τὰ μάτια μου.

Σὰν μπέης, μπέης ἔρχεσαι, σὰν μπέης κατεβαίνεις
Σὰν κυπαρίσσι ἀψηλὸ μεσ' στὸ χωριό μας μπαίνεις.

“Ὅχι, Πυργουσάκια μου, δὲν εἶμαι μπέης κι ὁ Μαχμούτης τὸ ξέρει· δὲν εἶμαι κυπαρίσσι καὶ μεγαλεῖα δὲ γυρέω. Εἶμαι χωριατόπουλο σὰν καὶ σᾶς καὶ τὰ χωριάτικα μ' ἄρουν. Ἡ προφορά σας μὲ γλυκοχαδέβει τάφτιά κι ἀπορῶ μὲ τίς φορεσιές σας. Ὁ Πυργούσης ἄλλο δὲν ξέρει παρὰ τὴν παλιά του τὴ φορεσιά. Ἄσπρα ροῦχα φοροῦν οἱ ἄντροι, ἄσπρα ροῦχα οἱ γυναῖκες, ἄσπρα τὰ παιδιά. Πρέπει μάλιστα τίς Πυργούσινες νὰ τίς διῆς, τί χάρη ποῦ τὴν ἔχουν, ὅταν ἀγάλια ἀγάλια, μὲ χρόνο καὶ μὲ ρυθμό, σὰν καράβι ποῦ κουνιέται καὶ πάει, περνοῦν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς καμάρες, βγαίνουν ἀπὸ τίς στενάδες μέσα, κι ἄξαφνα προβάλλουν ὅξω στὴ στράτα, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν πηγὴ, μὲ τὸ σταμνὶ στὴν πλάτη, μὲ τὸ μπράτσο ξεστρογγυλωμένο ποῦ βαστᾷ τὸ σταμνί, — ὅλες ἀσπροντυμένες, σὰ ζωντανές μαρμαροκολῶνες ποῦ περπατοῦν, καὶ φέγγουν ἀπάνω στὸ γαλανὸ χρῶμα τούρανου.

Παιδιά, σᾶς ἔβαλα στὴν καρδιά μου! Ἐνα μάλιστα μ' ἄρесе στὸ Πυργί· ποτὲς δὲν πάτησε Πυργούσης στὸ σκολεῖο. Γιὰ τοῦτο τοὺς ἀγάπησα τόσο. Ἐνας Πυργούσης μὲ μίλησε μὲ πολλὴ γνώση — «Τὰ γράμ-

ματα, λέει, τί θὰ τὰ κάμουμε; Ἄν εἶταν τουλάχιστο γράμματα ποῦ νὰ μπορούσαν κάτι νὰ μᾶς χρησιμέψουν, δὲ θά'λεγα τίποτις· μὰ τὰ γράμματα ποῦ ~~μαθαίνου~~ μαθαίνουγες δὲν ἔχουν κανένα νόημα γιὰ μᾶς. Παίρνεις ἓνα χωριατόπουλο ποῦ μέρα νύχτα λέει τὸν πατέρα του Φέντη, ποῦ κλίνει ὁ φέντης μου καὶ τοῦ φέντη μου· ἔρχεσαι τοῦ λόγου σου, καθίζεις τὸ χωριατόπουλο στὸ σχολεῖο καὶ τοῦ μαθαίνεις ποῦ πρέπει νὰ κλίνη ὁ πατήρ, τῷ πατρί, ὦ πάτερ. Τὸ κάμνεις κι ὅλας νὰ διαβάζῃ κάτι πατράσι καὶ πατέρε, ποῦ ποτὲς δὲ θὰ τὰ χρειαστῇ στὴ ζωὴ του. Τὸν Ξενοφῶντα μὲ τὴν ἀττική του δὲν τὸν ἔχουμε ἀνάγκη· μᾶς φτάνει νὰ ξέρουμε τὴ γλῶσσα μας. Ἄν ἔβαζαν τουλάχιστο τὸ παιδί νὰ κλίνη ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, τὸν πατέρα, μπορούσε κάτι νὰ φεληθῇ τὸ παιδί· ἔτσι θὰ μάθαινε νὰ μιλῇ καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ῥωμαίους, μὲ τοὺς ὁμογενεῖς σὰν ποῦ τοὺς λέν καὶ θὰ καταλάβαινε ποῦ ὅλοι μας μαζί, μιὰ γλῶσσα ἔχουμε ποῦ μᾶς ἐνώνει.

Ἐγώ, τσελέμπη μου, εἶμαι ἀγράμματος κι ὅσα σὲ λέω στὰ λέω μὲ τὰ μικρά μου τὰ μυαλά. Ἔτσι μὲ φαίνεται πιὸ σωστό. Ἐπειτα νὰ σὲ πῶ τὴν ἀλήθεια; Μᾶς ἐπνιζαν τὰ γράμματα. Τὰ γράμματα εἶναι λουῖσο. Ἐχει κανεὶς ἄλλα νὰ συλλογιστῇ. Δὲ μὲ λές, ἐσύ ποῦ γύρισε τὴν Ἑβρώπη, τί χρειάζεται ἓνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνη μεγάλο καὶ ξακουστό; Νὰ στὸ πῶ σὰν ποῦ τὸ ξέρω καὶ βλέπουμε ἃ συμφωνοῦμε. Ἐνα ἔθνος θέλει δυὸ πράγματα γιὰ νὰ μεγαλώσῃ· θέλει μάθηση καὶ στρατό. Τώρα σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ πῇς μὲ τί τρόπο μπορεῖ νὰ ποχτήσῃ μάθηση καὶ στρατό; Μὲ τί παράδες θὰ πλερώσῃ καὶ τὸ δάσκαλο καὶ τὸ στρατιώτη; Μὲ τοὺς

παράδες τούς δικούς μου. Μὲ τοῦ ἔμπορου τούς παρά-
δες, ποῦ μέρα νύχτα δουλέβει, μὲ τούς παράδες τοῦ
χωριανοῦ ποῦ ἰδρώνει καὶ σκάφτει τῇ γίσι. Εἶναι φρό-
νιμο λοιπὸ νὰ κοιτάζουμε πρῶτα νὰ κερδίσουμε τούς
παράδες. Ὁ ἔμπορος κι ὁ χωριανὸς εἶναι τὰ πρῶτα
σου θεμέλια, κι ἂν ἔχεις στὸ νοῦ σου νὰ χτίσης παλάτι,
ἀπάνω στὴ πλάτη τους θὰ τὸ χτίσης. Νὰ μὴ σταβρώ-
νουμε τὰ χέρια, νομίζοντας πῶς δὲν ταιριάζει νὰ κο-
πιάζουμε, πῶς τάχατις ξεπέφτουμε. Ξέρω ποῦ κάποτες
μᾶς περιφρονοῦν ἐμᾶς ἢ ποῦ βωλοσηκῶνουμε ἢ ποῦ
κάμνουμε τὸν ἔμπορο· κοντέβουν ὅλοι οἱ Γραικοὶ νὰ γί-
νουνε δικηγόροι καὶ γιατροί. Ὡς τόσο, τὸ γιατρὸ καὶ
τὸ δικηγόρο, ἐγὼ εἶμαι πάλε ποῦ τούς σπουδάζω. »

Νὰ εἶχα χρήματα, Πυργούση μου, ποῦ τὰ λὲς τόσο
καλὰ, μὲ χρυσὰ γράμματα θὰ τύπωνα τὰ λόγια σου
νὰ τὰ μοιράσω στὴν Ἑλλάδα. Ἄς τὰ χαράξουμε στὸ
νοῦ μας, ποῦ δὲν κοστίζει καὶ παρᾶ. Ὅλοι στὸ Πυργὶ
τέτοιες ιδέες ἔχουν. Ἐνας μοναχὰ μὲ χάλασε τὸ κέφι·
εἶταν ἓνα παιδί καμιά δεκαπενταριά χρονῶ, φοροῦσε
φράγκικα καὶ πολεμοῦσε νὰ μιλήσῃ παστρικά. Μιά μέρα
περνοῦσα ἀπὸ τὸ σπίτι του μπροστά· εἶταν ἴσια ἡ ὥρα
ποῦ ἔρχονταν ἀπὸ τὸ μάθημα τὸ παιδί. Τᾶκουγα καὶ
φώναζε μέσα τοῦ πατέρα του· — « Δὲν ντρέπεσαι γιὰ τὴ
βάρβαρή σου τὴ γλῶσσα; Βαρέθηκα τὸ σπίτι ποῦ μιλοῦν
τόσο πρόστυχα. Μὲ κάμνει ντροπὴ νὰ σ' ἀκούω. Δὲν
μπορῶ πιὰ νὰ ζήσω στὸ χωριό. Ἐμαθα καλῆτερα καὶ
θὰ γίνω δάσκαλος. »

Ὁ πατέρας του ὁ καημένος δὲν τολμοῦσε νὰ πῇ
λέξη κ' ἔμοιαζε σὰ ζεματισμένος. Τί νὰ πῇ; ὁ γιός

του ἤξερε γράμματα καὶ κεῖνος ὁ δύστυχος δὲν ἤξερε. Δὲ μὲ φάνηκε παράξενο νὰ μιλήσῃ ἔτσι τὸ παιδί· ἔπρεπε νὰ τὰκούσουμε κι ἄφτό. Κάθε ἀσέβεια μάθαμε. Ἀφοῦ μᾶς ἔδειξαν ποῦ πρέπει νὰ καταφρονούμε τοῦ πατέρα μας τὴ γλῶσσα, εἵτανε συνέπεια νὰ καταφρονήσουμε καὶ τὸν πατέρα τὸν ἴδιο ποῦ τὴ μιλεῖ. Εἶπα νὰ μὲ φέρουν τὸ παιδί. Ἦρθε χρούμενο, κολακεμένο ποῦ τὸ ζητοῦσε ἓνας καθηγητής. Ὅλα του τὰ ἑλληνικὰ μὲ τᾶβγαλε στὴ μέση μὲ μιᾶς. Ἀμα τὸν εἶδα· — « Παιδί μου, τοῦ εἶπα, δὲ μὲ λές, τοῦ πατέρα σου πῶς τοῦ φωνάζεις, ὅταν εἶναι νὰ τοῦ μιλήσῃς ; » — Πετιέται τὸ παιδί καὶ μὲ κάμνει· — « Πάτερ ! » — « Μπᾶ ! καὶ γιατί τάχατις δὲν τοῦ λές πατέρα ; » — « Γιατί εἶναι λάθος. » — « Μπράβο, παιδί μου ! Βλέπω ποῦ ξέρεις γράμματα. Θέλω καὶ γὼ τώρα κάτι νὰ μὲ μάθῃς. Πῶς κάμνει ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ ; » — « Πατρός, πατέρων. » — « Καλὰ ! Δόσε με τώρα νὰ καταλάβω γιατί ἔχει ἓνα ἡ ὀνομαστική, καὶ γιατί δὲν ἔχει ἡ ὀνομαστικὴ μήτε τοῦ ἐνικοῦ μήτε τοῦ πληθυντικοῦ ; Για ποῖό λόγο ἡ γενικὴ πατέρων τονίζει τὸ ε, κι ἀπὸ ποῦ βγῆκε ἄφτό τὸ ε καὶ γιατί δὲν τῷχει ἡ γενικὴ πατρός ; Ξέρεις νὰ μὲ τὸ ζηγήσῃς ; » — « ; ; » (Τὸ καημένο τὸ παιδί δὲν ἔβρισκε νὰ πῇ γρυ). — « Πές με τώρα κι ἄλλο. Σὰν ἀνώμαλο μὲ φαίνεται ἄφτό τὸ πατήρ· φοβοῦμαι μήπως εἶναι λάθος. Ἀπὸ ποῦ ξετρύπωσε τὸ ἄρφα τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς πατράσι ; Γιατί μὲ μιᾶς χάνεται τὸ ε καὶ πότε βλέπεις ἡ, πότε α, πότε τονίζεται τὸ ε καὶ πότε δὲν τονίζεται ; Ἐχει τὸ λόγο τῆς ὀνομαστικῆς — αἰτία-

τική τοῦ θυκοῦ ἢ δὲν ἔχει ; » — Ἐχασκε τὸ παιδί, σὰ νὰ τὰ εἶχε χαμένα. — « Δὲν τὸ ξέρεις ; Ἄς εἶναι ! Θὰ ξέρης τουλάχιστο νὰ μὲ ξηγήσης τὴν κλητικὴν πατέρα. Πῶς ἐγινε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας ; Γιατί ἔχει τὸ σ καὶ τὸ α ; Για ποιὸ λόγο βασιτέται τὸ α τῆς ὀνομαστικῆς στὴν κλητικὴ, στὴ γενικὴ, στὴν αἰτιατικὴ ; Εἶναι νόμος γενικὸς στὴ γλῶσσα μας, τάρσενικὰ νὰ κρατοῦν τὸ α τῆς ὀνομαστικῆς σ' ὅλο τὸν ἐνικό, ἢ εἶναι λάθος ; Μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ λέμε τοῦ πατέρα ἢμποροῦμε ἄξαφνα νὰ τὸ κάμουμε τοῦ πατέρα, τοῦ πατέρου, ἢ καὶ τοῦ πατέρη, ὅπως τύχη ; Μὲ κλητικὴν πατέρα, νομίζω, θὰ εἶναι λάθος· ἡ κλητικὴν πατέρα πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι νόμος γενικός· ἂν εἶναι νόμος γενικός, λάθος δὲν εἶναι, γιατί τὸ λάθος κανόνα δὲ γνωρίζει κι ὅπως τὸ θέλεις τὸ κάμνεις. — Ἄλλο τώρα· στὸν πληθυντικὸν γιατί δὲν ἔχουμε α ; γιατί στέκεται παντοῦ ὁ τόνος στὸ ε ; γιατί μοιάζει ἡ ὀνομαστικὴ μὲ τὴν αἰτιατικὴ ; Ποιὸς εἶναι ὁ λόγος ; Εἶναι μὲ τάξη τὸ πρᾶμα ἢ δὲν εἶναι ; » — « Μὰ δὲ μὲ τάρμαθαν ἄφτά, μὲ φωνάζει τὸ παιδί ἀπελπισμένο. » — « Δὲ στάρμαθαν ; Τότες νὰ σωπαίνης. Για νὰ λὲς ποιὸ εἶναι λάθος καὶ ποιὸ δὲν εἶναι, πρέπει πρῶτα νὰ ξέρης γιὰ τί μιλεῖς. Ὅποιος δὲν εἶναι ἄξιος νὰ σὲ πῇ μήτε πῶς μορφώθηκε ἡ ὀνομαστικὴ πατήρ, μήτε πῶς ἐγινε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας, δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν δικαίωμα νὰποφασίζη ποιὸς εἶναι καὶ ποιὸς δὲν εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος, γιατί πρῶτα πρῶτα δὲ νοιώθει ἀκόμη τί θὰ πῇ κανονικὸς τύπος. Δὲν ταιριάζει καὶ πολὺ νὰ μᾶς διδάσκη τί γλῶσσα πρέπει νὰ γράφουμε. Ὅσα λὲς εἶναι κούφια λόγια. Δὲν

εἶσαι σὲ θέσῃ νὰ κρίνης τί εἶναι λάθος καὶ τί δὲν εἶναι. Καλὰ θὰ κάμῃς νὰφήσης τὰ παιδιακήσια καὶ πρῶτος ἐσὺ νὰ μὴν τὰ συνορίζεσαι. »

Ἄς μὴ συνοριστοῦμε καὶ μεῖς τὰ δασκαλεμένα τὰ παιδιὰ κι ἄς πᾶμε στὴ δουλειά μας ! Γιὰ θυμηθῆτε, Πυργουστάκια, Πυργοῦσοι καὶ Πυργοῦσες, τί χρυσὲς κουθέντες ποῦ τίς κάμναμε μαζί ! Δὲν ἔβγαζε λέξη τὸ στόμα σας ποῦ νὰ μὴν τὴ γράψω.

Ἕως Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία,
Βαστάει κόλλα καὶ χαρτί, χαρτί καὶ καλαμάρι.

Ἔτσι τὸπαθα καὶ γώ, παιδιὰ. Πάντα μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, κι ὅταν περπατοῦσα στοὺς δρόμους κι ὅταν εἶχαμε βεγγέρα τὸ βράδυ. Ἐρχοῦνται ἀπὸ τὴν Καισαρεία καὶ γώ, μακριὰ μακριὰ σὰν τὸν Ἄη Βασίλη. Κ' ἔπρεπε νὰρθω τόντις ἀπὸ μακριὰ μακριὰ γιὰ νὰ σπουδάξω τὴ γλῶσσα σας. Οἱ δασκᾶλοι μιλοῦν ὅλο γιὰ παιδεία, γιὰ ἐπιστήμη κι ὡς τόσο ποιὸς δάσκαλος κατὰλαβε ποῦ τέτοιες μελέτες θέλει σήμερα ἡ ἐπιστήμη κ' ἡ γλωσσολογία, δηλαδὴς νὰ κάμουμε ξεχωριστὰ μονογραφίες γιὰ τὰ χωριάτικα κάθε χωριοῦ. Ἐνα μόνο καταλάβαμε γιὰ τὴν ὥρα, ἑτυμολογίες· « ἡ χανούμισσα θὰ πῇ χάνω τὸ νοῦ μου κι ἀπὸ τὸ *orecchio* ἔγινε τὸ γροικῶ. » Τέτοια πᾶμε καὶ λέμε. Μᾶς ἔπιασε κι ἄλλη μανία· συνάζουμε λέξεις. Μὰ δὲν ξέρουμε ποῦ γιὰ νὰ συνάζουμε λέξεις, γιὰ νὰ κάμουμε μιὰ καὶ μόνη ἑτυμολογία, πρέπει πρῶτα νὰ μάθουμε ποιοὶ εἶναι οἱ φωνολογικοί, ποιοὶ οἱ μορφολογικοὶ κανόνες τῆς γλώσσας ποῦ ἑτυμολογοῦμε στὰ στραβά. Νὰ τεντώνουμε τάφτια

μας καὶ νάκούμε πῶς προφέρουν τὶς πιὸ συνηθισμένες λέξεις, νὰ προσέχουμε πῶς λέν ἐγὼ καὶ ἐσύ, καλημέρα καὶ καλησπέρα. Ἔτσι θὰ μᾶς φανερώσῃ ἡ γλῶσσα τοὺς θησαυροὺς τῆς.

Ἄχ! νὰ μποροῦσα! νὰ εἶχα δύναμη, νοῦ καὶ ζωή! νὰ εἶχα τὴν τέχνη καὶ τὸν τρόπο! Θᾶτρεχα παντοῦ στὴν Ἑλλάδα· θὰ πῆγαίνα σ' ὅλα, σ' ὅλα τὰ χωριὰ ἓνα ἓνα. Μὲ τὸ σάκκο στὸν ὦμο, μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, θὰ μάζωνα, θὰ μάζωνα· θᾶρριχτα μέσα στὸ σάκκο κόλλες χαρτί· θᾶθαζα μέσα κάθε λέξη, κάθε τύπο, κάθε προφορά. Νὰ εἶχα δέκα ποδάρια νὰ περπατῶ, δέκα ἄφτια νάκούω! Σὰν κρασάκι νὰ πιῶ τὰ λόγια τοῦ χωρικοῦ· νὰ διῶ πῶς μιλοῦνε σὲ κάθε τόπο, ποιά γλῶσσα μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη, τί ξεχωρίζει τὸ ἓνα ἰδίωμα ἀπὸ τᾶλλο, πόσα γλωσσικὰ κέντρα βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα, πῶς λίγο λίγο μορφώνεται μιὰ γλῶσσα, πῶς καταντᾷ μιὰ γλῶσσα χωριανὴ νὰ γίνῃ κοινὴ σ' ὅλους, πῶς ξαπλώνεται καὶ διαδίδεται, πῶς ἀλλάζει λίγο λίγο στὴν ψυχὴ μέσα καὶ στὸ στόμα ἡ ἀνθρώπινη λαλιά. Χάνονται τὰ χωριάτικα, πρὶν καταλάβῃ ὁ κόσμος τί ἀξίζουν καὶ πόσο ἡ σπουδὴ τους θὰ τιμῇσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἄχ! νὰ μποροῦσα! Τόσα ζητήματα ποῦ σήμερα βασανίζουν τοὺς σοφοὺς, ἐθνολογικά, ἱστορικά, φιλοσοφικὰ ζητήματα, φτάνει νὰ καταδεχτῇς νάκούσης τὸ χωρικό ποῦ σὲ μιλεῖ καὶ βλέπεις τὴν ἀλήθεια, καὶ σ' ἔρχεται φῶς!

Οἱ λόγιοι σπουδάζουν τὶς γλῶσσες, ὅσο τὶς βλέπουν τυπωμένες στὸ χαρτί καὶ νομίζουν πῶς οἱ γλῶσσες δὲν ἔχουν ὑπαρξὴ παρὰ στὸ χαρτί. Ἄν ἄκουγαν τὸν Ὁ-

μηρο νὰ μιλῇ, δὲ θὰ πρόσεχαν τί λέει. Τὸν ἔχουν τυ-
πωμένο καὶ μελετοῦν τοὺς στίχους του. Πόσους ἄκουσα
νὰ μὲ λέν· — « Πῶς θὰ γράφουμε τὴ δημοτική, ἀφοῦ
γραμματική δὲν ἔχει ; » Θαῤῥοῦν τάχατις πῶς εἶχε ἡ
ἀρχαία καὶ ποῦ ὁ Πλάτωνας, κάθε φορὰ ποῦ πήγαινε
νὰ γράψῃ μιὰ φράση, σκάλιζε στὴ γραμματική του νὰ
μάθῃ πῶς ἔπρεπε νὰ τὸ γυρίσῃ καὶ ποιοῦ τύπο νὰ βάλῃ.
Γραμματικὴ νομίζουν πῶς εἶναι μόνο ἡ γραμματικὴ
ποῦ τυπώνεται· ὅσο δὲν εἶναι τυπωμένη, ὅσο δὲν ἔγινε
ἡ γραμματικὴ βιβλίο, σὲ λέν πῶς δὲν ὑπάρχει. Φαν-
τάζονται μὲ τὰ σωστά τους πῶς μπορεῖ νὰ φανῇ μιὰ
γλῶσσα στὸν κόσμον καὶ ποῦ μπορεῖ νὰ μιλιέται χωρὶς
νάχῃ τῇ γραμματικῇ της, κι ἂς μὴν εἶναι ἡ γραμμα-
τικὴ τυπωμένη. Εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ φαντάζονταν πῶς
μπορεῖ ἓνα σπῖτι νὰ στέκεται ἴσιο δίχως θεμέλια. Βλέπεις
ποῦ κατάντησε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας· μὲ τέτοιες παι-
διακήσιες ιδέες ἔχεις νὰ πολεμήσῃς. Τέτοια πρέπει νὰ
κοπανίζῃς, καὶ θέλεις καλὴ πομονή γιὰ νὰ μὴ βαρεθῇς
καὶ τὰφήσῃς ὅλα στὴ μέση. Ὁ σκοπὸς τῆς γραμματι-
κῆς δὲν εἶναι νὰ φτειάξῃ γλῶσσες μήτε νὰ τίς κανο-
νίξῃ· εἶναι νὰ βρῇ τὸν κρυφὸ τους κανονισμό, τοὺς φυ-
σικούς τους νόμους, νὰκούσῃ πῶς τίς μιλεῖ ὁ λαὸς καὶ
νὰ καταλάβῃ πῶς τίς ἔκαμε.

Ζωντανὴ γλῶσσα εἶταν ἡ ἀρχαία κι ὄχι ψῶφια σὰν
τὴν καθαρέβουσα. Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τότες καθὼς
καὶ σήμερα, εἶταν ἓνα πλήθος χωριὰ καὶ τὸ καθένα
μιλοῦσε τὰ χωριάτικα τοῦ καιροῦ του. Τὸ ἓνα χωριὸ
συγκοινωνοῦσε μὲ τᾶλλο κ' ἔτσι μορφώθηκε λίγο λίγο
καὶ βγῆκε μιὰ δωρικὴ, μιὰ ἰωνικὴ, μιὰ ἀττικὴ γλῶσ-

σα. Ἡ ἄττικὴ ποῦ ξέρουμε σήμερα δὲν εἶταν ἐνὸς μόνου χωριοῦ γλῶσσα· εἶταν ἀνακατωμένη, κοινὴ γλῶσσα, καμωμένη ἀπὸ τὶς διάφορες λέξεις, ἀπὸ τοὺς χίλιους τύπους ποῦ συνήθιζαν οἱ χωρικοὶ ὅλης τῆς Ἀττικῆς. Στὴν ἀρχὴ κι ἀφτὴ ἡ δωρικὴ ἄλλο τίποτις δὲν εἶταν παρὰ χωριανὴ γλῶσσα, πρόστυχη, χυδαία, καὶ στὰ χωριά τὴ μιλοῦσαν. Ἐλᾶτε δασκαλάκια στὸ Πυργί νὰ τὸ διῆτε. Ἐλᾶτε νὰ μάθουμε γλῶσσα τί θὰ πῇ, νὰ καταλάβουμε καὶ πράματα πολλὰ τῆς ἀρχαίας ποῦ δὲν τὰ χωρεῖ ὁ νοῦς μας, ὅσο τὰ βλέπουμε τυπωμένα. Κάθε μέρα πιάνουμε τὴ γραμματικὴ καὶ διαβάζουμε μέσα τὸν τύπο τιμάω-τιμῶ, φιλέω-φιλῶ. Τὰ λέμε *συνηρημένα ῥήματα*, γιατί μᾶς ἔμαθαν ἔτσι νὰ τὰ λέμε. Δὲν ἀπορεῖτε ὁμῶς πῶς μπόρεσε τὸ φιλέω νὰ καταντήσῃ στὸ φιλῶ; Δὲ σᾶς φαίνεται παράξενο ἓνα τέτοιο πῆδημα; Δὲ ρωτᾶτε τί ἔγινε ὁ τόνος, ποῦ πῆγε τὸ ε ποῦ τὸν εἶχε, καὶ πῶς εἶναι δυνατό νὰ χαθῇ ἓνα φωνήεντο μὲ τόνο; Ἡ συναίρεση στὸ χαρτί ἐφκο-λα γίνεται· δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ βάλῃ τὸ φιλῶ κοντὰ στὸ φιλέω, καὶ νὰ τραβήξῃ μιὰ γραμμὴ γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ γράμματα καὶ γιὰ νὰ τὸ κάμῃ φιλέ-ω, ὦ. Μὰ οἱ Ἕλληνες ποῦ εἶπαν ἀντὶς φιλέω φιλῶ, δὲν τραβήξαν καμιὰ γραμμὴ· δὲν ἔκαμαν τὴ συναίρεση ἀπᾶνω στὸ χαρτί· ἔτσι τῷ φερνε ἡ ζωντανὴ προφορὰ κ' ἡ ζωντανὴ προφορὰ δὲν ἔχει μήτε τυπογραφεῖα μήτε βιβλία. Πόσα ἔπρεπε πρῶτα νὰ πάθῃ τὸ φιλέω γιὰ νὰ γίνῃ φιλῶ! Ἐπρεπε νὰ χάσῃ τὸν τόνο του τὸ ε, νὰ πάῃ ὁ τόνος στὸ ω, νὰ καταντήσῃ τὸ ε πιὸ ψιλό, μόλις ἀκούγεται, κ' ἔτσι λίγο λίγο νάκουστῇ μόνο τὸ

ω. Ὅσο βλέπουμε τὸ φιλῶ στὰ βιβλία, ἕνας τέτοιος τύπος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς φανῇ λάθος τρομαχτικό. Καὶ τί ἀθρῶποι εἶταν οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ μιλοῦν ἔτσι, νὰ χάφτουν τόνους καὶ φωνήεντα; Ἴσως, ἀνπᾶτε στὸ Πυργί, — καὶ σ' ἄλλα χωριά, — θὰ διῆτε πῶς ἔγινε τὸ πρᾶμα. Τάρχατο τὸ φιλέω - ὦ δὲ θὰ τᾱκούσετε πιά, μὰ θὰ βρῆτε ἄλλα πολλὰ ποῦ τοῦ μοιάζουν καὶ θὰ καταλάβετε μὲ τί τρόπο ἀλλάζουν οἱ γλῶσσες. Πηγαίνοντας ἀπὸ ἕνα χωριὸ σ' ἕνα ἄλλο, θὰ παντήσετε στὸ καθένα τὴν ἴδια λέξη μὲ μιὰ ἄλλη προφορά· θὰ πάρῃ τᾱφτί σας τις πιὸ μικρὲς διαφορὲς ποῦ ἔχουν ἀναμεταξύ τους ὅλα ἄφτὰ τὰ χωριά, θὰ κουλουθήσετε τᾱπειρα φωνολογικά στάδια ἐνὸς τύπου καὶ θὰ βλέπετε τὴν κάθε ἀλλαγὴ καὶ τὴ σειρά ἀλάκαιρη. Σ' ἕνα χωριὸ θὰ λὲν ἡ ψυχὴ, σ' ἕνα ἄλλο ψυῆ μὲ δασεῖα ἀντίς χ, σ' ἕνα τρίτο ψυὴ χωρὶς τὴ δασεῖα, σ' ἕνα τέταρτο ψυὴ μὲ μισὸ ἄτονο υ, πᾶει νὰ πῇ ποῦ μόλις θᾱκούσετε τὸ υ, καὶ τότες μόνο βγαίνει ὁ γνωστὸς τύπος ἡ ψή, ποῦ δὲ σὲ φέρνει πιά καμιά δυσκολία. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στάρχαῖα τὰ χωριά, ἂν εἶχαμε ζήσει σὲ κεῖνα τὰ χρόνια, θᾱκούγαμε κάπου φιλέω, κάπου φιλέῳ, κάπου φιλεῶ μὲ μισὸ ε κα' ἔπειτα φιλῶ. Σπουδάζουμε τὴ γραμματικὴ, μὰ τὸ νόημά της μᾶς ξεφεβγεῖ· προσέχουμε στὰ στοιχεῖα καὶ ἀμελοῦμε τὴν ἀλήθεια· ἀνοίγουμε τὰ μάτια καὶ στουμπώνουμε τᾱφτιά μας. Πιὸ καλὰ θὰ καταλάβῃς καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τὴ γενικὴ γραμματικὴ ἂν ἀκούσης πῶς μιλοῦν, παρὰ ἂν πιάσης βιβλίον νὰ μελετήσης. Μιὰ μέρα τὰ χωριάτικα θᾱ γίνουν ἡ πρώτη βάση τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. Φτάνει νὰ τὰ συγχρίνης μὲ τάρχαῖα

κι ἀμέσως ζωντανέθει τὸ βιβλίο ποῦ διαβάξεις μόνο
μὲ τὰ μάτια· θὰ σὲ φαίνεται τώρα ποῦ τ'ἀκούς καὶ
σὲ μιλεῖ.

Δάσκαλε, δάσκαλε, μὴν καταφρονήσης στὴ ζωὴ σου
τὴ γλῶσσα τοῦ χωριοῦ· εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας. "Α-
κουσε κ' ἓνα ἄλλο, νάπορήσης· ὅσο κι ἂν κοπιᾷσης, ὅσο
κι ἂν πάρης νὰ διαβάσης Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντα, ὅσο
κι ἂν καθαρίσης τὴ γλῶσσα σου, νὰ τὸ ξέρης· ποτὲς δὲ
θὰ τὸ καταφέρης νὰ μιλήσης ἀφτὴ τὴ γλῶσσα ποῦ θέ-
λεις, τόσο καθαρὰ, τόσο νόστιμα καὶ τόσο κανονικά, ὅσο
μιλεῖ τῇ γλῶσσᾳ του ὁ χωριανός.

Ἐλᾶτε δασκαλάκια στὸ χωριό. Στὸ χωριό, μὲ τὸν
καθαρὸ τὸν ἀγέρα, μὲ τὴν ὠραία τὴ φύση, θὰ ξανοίξῃ
κι ὁ νοῦς κ' ἡ καρδιά σας. "Ολα καλὰ στὸ χωριό. Χαί-
ρεσαι διπλὰ τὴ ζωὴ, ἂν καὶ κάπου κάπου κανέννας κρυ-
φός, κανέννας γλυκὸς πόθος γεννιέται μέσα στὴν ψυχὴ
σου. Νοιώθει κανεὶς μ' ὅλα του τὰ δυνατὰ ποίηση καὶ
φύση. Ἐκαμὰ καὶ γὰρ δυὸ πυργούσικους στίχους τῆς
Μαροῦς τοῦ Γιαννίρη.

Γράμματα εἶν' τὰ λόγια σου τσαὶ τὸ Πυργιὶ σχολειό μου,
Τοῦ Πυργκούθῃ θὰ ἐννῶ, ἂ τὸ κάω ὠργκιό μου.

ΙΗ'.

Ἀ γ ά π η.

Ἐλα μαζί μου στο βουνό· μὴν κάθεσαι κάτω στὴ Χώρα. Ἐσένα διψῶ, ἐσένα παντοῦ τὰ μάτια μου σὲ γυρέβουν. Τὴν ἀγάπη σου θέλω καὶ γιὰ τίποτις ἄλλο στὸν κόσμο δὲ μὲ μέλει. Γιατί μ' ἀφίνεις μοναχό; Δὲ θυμᾶσαι στὴν πατρίδα σου κάτω, στὴ λατρεμένη μας τὴν πατρίδα, δὲ θυμᾶσαι τὴ θάλασσα, ποῦ κάθε μέρα σηκώνεται καὶ τραβιέται, ὅπως τὴ σείρῃ τὸ φεγγάρι; Ὅταν τραβιέται, πάει μίλια μίλια μακριὰ καὶ τὸ περιγιάλι ἀπομνίσκει ὁλόξερο, γυμνό, σὰν ὀρφανεμένο. Ὅταν πάλε σηκωθῇ, περεχύνει στὰ γεμάτα τὸν ἔρημο τὸν ἄμμο· χαίρεται τὸ διψασμένο τὸ χῶμα καὶ τὰ παράλια ζωντανέβουν. Ἡ καρδιά μου μοῦ βρὶ με τὸ γιαλό· ὅσο δὲ σ' ἔχω, εἶμαι σὰν τὸ ξενιτεμένο τὸ περιγιάλι κι ὅλο προσμένω νὰ δροσιστώ με τῆς ἀγάπης σου τὴν πλημύρα.

Ἐσὺ μόνη στὸν κόσμο ξέρεις νὰ θρέφῃς στὴν καρδιά σου μεγάλες ἐλπίδες, στο νοῦ σου ψηλοὺς λογισμούς. Τὸ καλὸ, τὸ σωστὸ καὶ τώραῖο, τὰ νοιώθεις δίχως νὰ στὰ ποῦν. Παντοῦ προσπαθεῖς τὴν ἀλήθεια νὰ βρῇς, στὴν τέχνη, στὴν ἐπιστήμη, στὴ θρησκεία. Τὴν ἀλήθεια γυρέβεις στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ· ἀφτὸς εἶναι ὁ πόθος τῆς ψυχῆς σου. Κανενὸς ὅμως δὲν τὸ λές, κανενὸς δὲν τὸ φανερώνεις καὶ μήτε ξέρεις ἡ ἴδια τί ἀξίζεις. Ἐχεις ὅλη τὴ χάρη τῇ γυναικίῃσιν, ἔχεις τὴν

ἀφέλεια τοῦ παιδιοῦ ποῦ δὲ γνωρίζει τὴν ὁμορφιά του. Ὅλη σου ἡ ζωὴ εἶναι μελέτη τοῦ καλοῦ, εἶναι ἀπλό-τητα καὶ νοστιμάδα, εἶναι χαμογέλιοι καὶ χαρὰ ταπεινή. Τὰ λόγια σου εἶναι γεμάτα γλύκα, φρόνηση καὶ γνώση· μὲ τὸν καλὸ σου, μὲ τὸ χαδεμένο σου τὸν τρό-πο ξέρεις νὰ πῆς τοῦ καθενὸς ἓνα λόγο. Ὅλο θέλεις ἀψηλὰ ν' ἄχουμε τὸ νοῦ μας, κ' ἡ σοφία ποῦ κυβερνᾷ τὴ ζωὴ σου μοιάζει σὰ λαμπάδα κρυμμένη ποῦ ἀπὸ μέσα φωτίζει σιγὰ κανένα ἄγαλμα χαριτωμένο.

Τί νὰ σὲ πῶ ποῦ νὰ σ' ἄξιζῃ; Τί τραγοῦδι νὰ βρῶ ποῦ νὰ σ' ἀρέσῃ; Σὰν τὸ πουλὶ ποῦ τραβᾷ ἴσια μὲ τὰ σύνεφα καὶ στέκεται στὸν ἀγέρα μὲ τὰ φτερά ἀνοιχτά, ἀνεβαίνουν οἱ λογισμοί σου καὶ τὸν οὐρανὸ μὲ ξεσκεπά-ζουν. Τί θέλεις νὰ κάμω γιὰ σένα; Ἡ ἀγάπη σου μὲ βάζει φτερά στὴν ψυχή. Γιὰ μιὰ κόρη μοναδική σὰν καὶ σένα πρέπει νὰ κάμῃ κανεὶς κανένα ἔργο μονα-δικό. Τί βιβλίον, τί ποίημα νὰ σὲ δώσω ποῦ νὰ τὸ χαρῆς; Θέλω κάτι νὰ εἶμαι! Δὲ θέλω νὰ φανῶ μπρο-στά σου σὰν τοὺς ἄλλους. Σ' ἀγαπῶ καὶ στὰ μάτια σου μέσα, στὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια προσπαθῶ νὰ διῶ καμιὰ μέρα ποῦ κατάλαβες ὥσπου μπόρεσε ἡ ἀγάπη σου νὰ μὲ φέρῃ.

Τὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια! Ἀχ! δὲν πρέπει ποτὲς ὁ θάνατος νὰ τὰ κλείσῃ. Δὲ γίνεται μὲ μιᾶς νὰ χαθῇ τόσο κάλλος. Ποτὲς δὲ φοβήθηκα τόσο τὸ Χάρο, ποτὲς μὲ τόση λύπη, μὲ τόσο καημὸ δὲ συλλογίστηκα τὸ θά-νατο, ὅσο τώρα ποῦ κοιτάζω τὰ μάτια σου καὶ λέω ποῦ μιὰ μέρα ὁ Χάρος θὰ τὰ σφαλήξῃ. Στὰ μάτια σου φαίνεται ὅλη σου ἡ ψυχὴ. Εἶναι βαθιὰ σὰν τὴ θάλασ-

σα, ἤσυχα σὰ μιὰ λίμνη, γλυκὰ σὰν τὴν ἀβγὴν. Τὰ βλέπω καὶ μέσα τους βλέπω τὸν καθαρὸ σου τὸ νοῦ, τὴν ἐβγένεια σου ὅλη, τὰ φρονήματά σου τὰ γενναῖα, τίς ιδέες, τοὺς λογισμοὺς σου, τῶν ιδεῶν τὸ σιγανό σου τὸ φῶς. Εἶναι σὰν ἀντηλιὰ τῆς ζωῆς σου. Καὶ τί; ὅταν τὰ σκεπάσῃ αἰώνια νύχτα, μαζὶ τοὺς θὰ χαθῇ κ' ἡ ζωὴ σου, κι ὁ κόσμος θὰ σὲ ξεχάσῃ, ἅμα πιά δὲν τὰ διῇ; Ἀφοῦ εἶδαν οἱ ἀθρῶποι τόση χάρη, τόση καλοσύνη καὶ τέτοια ψυχὴ, δὲ γίνεται νὰ ξεχάσουν ποῦ φάνηκες μιὰ μέρα μπροστά τους. Εἶναι χαρὰ γιὰ τὴ γίς, ὅταν τὸ πόδι σου τὴν πατεῖ, χαρὰ γιὰ τὸν κόσμο ὅταν ἔρχεσαι καὶ σὲ βλέπει ποῦ προβαίνεις. Ἐσένα σὲ χαίρεται ἡ φύση· σὲ θεωρεῖ, καὶ τὸ πλάσμα τῆς καρμάρωνει. Θέλεις ὁ κόσμος νὰ φανῇ ἀχάριστος καὶ νὰ μὴ σὲ θυμηθῇ; Ἡ μνήμη σου πρέπει νὰ μείνῃ παντοτινὴ. Ἀχ! κάμε νὰ βρῶ γιὰ σένα ἀθάνατα λόγια, κάμε νὰ σὲ δώσω ἀθάνατη ζωὴ.

Ξέρω τί θὰ μὲ πῆς, ἐσὺ ποῦ ποτές δὲ φρόντισες γιὰ τὸν ἑμαφτό σου. — «Τί θὰ τὴν κάμουμε τὴ δόξα; Νὰ ζήσουμε στὴ μνήμη τῶν ἀθρώπων ἢ νὰ μὴ ζήσουμε, τί μᾶς μέλει; Κάλλεια τὴν ἀγάπη μας νὰ χαροῦμε, ἀφοῦ σ' ἀγαπῶ καὶ μ' ἀγαπᾷς. Μὴν τὸ πιστέψης, φῶς μου, ποτές, ποῦ γιὰ τὴν ἀγάπη τὴν πολλὴ ἡ ζωὴ μας εἶναι λίγη, ποῦ γιὰ νὰ μάθουμε τί θὰ πῇ ἐφτυχία, δὲ μᾶς φτάνουν τὰ χρόνια ποῦ μᾶς χάρισε ἡ τύχη. Μιὰ ὥρα στὸν κόσμο ν' ἀγαπήσης, ἔβαλες αἰῶνες στὴν καρδιά σου. Μήπως δὲν τίς γνωρίσαμε, μήπως δὲν τίς ξέρουμε τίς αἰώνιες χαρὲς τῆς ψυχῆς; Ἀμα μὲ λές ποῦ μ' ἀγαπᾷς, μὲ φαίνεται ἀθάνατη ἡ ζωὴ. Καὶ τί πει-

ράζει νὰ ξέρουμε μέσα στὸ νοῦ μας ποῦ ὁ Χάρος μιὰ μέρα θὰ μᾶς θερίσῃ, ἀφοῦ τὴν ὥρα ποῦ μὲ τὸ λές, νοιώθω μέσα στὴν καρδιά μου ποῦ εἶναι ἀπέραντη ἡ ἀγάπη; »

Ἄχ! δὲν ξέρεις ἐσύ, ποῦ χαίρεσαι τὰ λαμπρά σου τὰ νιάτα, τὰ πικρὰ βάσανα ποῦ μᾶς βασανίζουν. Ὅταν περπατοῦμε στοὺς κάμπους κ'οἱ δύο μας μαζί, δὲν εἴμαστε μονάχοι. Μιὰ συντρόφισσα μᾶς ἀκουλουθεῖ καὶ μόλις μπορεῖς τὸ βῆμα της νὰκούσης. Εἶναι ἡ καθημερινὴ συντρόφισσα τῆς ζωῆς, ἡ μελαγχολία, ποῦ ὅλο στὸ πλάγι μας βαδίζει. Ἐκείνη μᾶς κάμνει νὰ καταλάβουμε πρῶτα πρῶτα τὴ ζωὴ, νὰ γνωρίσουμε τὸν ἑμαυτὸ μας. Ἐκείνη μᾶς δείχνει ποῦ τίποτις δὲν εἴμαστε στὸν κόσμο. Ἐκείνη ποτίζει φαρμάκι τίς χαρές μας. Πόσες φορὲς ἄκουσαν οἱ ποιητᾶδες τὰ λόγια ποῦ τοὺς λέει! Σιγὰ σιγὰ ψιθυρίζει στ'ἀφτιά τους, μὲ μιὰ φωνὴ ποῦ μιᾶζει δάκρια γεμάτη, παρ'ἀπὸνα λυπητέρᾳ. Ἐνας μάλιστα μᾶς τὰ εἶπε μιὰ μέρα ποῦ πήγαινε μὲ τὴν ἀγάπῃ του μαζί τοῦ κάκου χαίρουνταν ἡ καρδιά του· κρυφὰ κρυφὰ ἡ Μελαγχολία τοῦ μιλοῦσε·

— « Τὸ χῶμα ποῦ σήμερα πατεῖτε, ἄλλος ἄβριο θὰ τὸ πατήσῃ· ἄλλο ταίρι ἀγαπημένο, σὰν καὶ σᾶς ἀγκαλιαστό, θὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τοῦ πλάτανου ποῦ σᾶς σκεπάζει. Τὰ δέντρα ποῦ στέκονται γύρω γύρω, τὰ λουλούδια ποῦ σκύφτουν τὸ κεφάλάκι τους νὰ σᾶς χαιρετήσουν, τὸ χόρτο ποῦ χαίρεται νὰ σᾶς βλέπῃ κι ὁ ἀγέρας ἀφτὸς ποῦ γλυκαναστενάζει στὰ κλαδιά, θάκούσουν ἄλλο στόμα νὰ λὲῃ καὶ θὰ

διοῦν ἄλλη γυναῖκα νάκούῃ τίς ἴδιες λέξεις τῆς ἀγάπης ποῦ λέτε σήμερα καὶ σεῖς. Καὶ σὲ κείνους ἡ φύση θὰ κάμῃ τὰ ἴδια χάρδια ποῦ σᾶς ἔκαμε. Οἱ βρύσες θὰ ξαναποῦν τὸ τρεμουλό τους τὸ τραγούδι, θὰ κελαδήσουν τὰ πουλιά μὲ τὴν ἴδια χάρη· ὁ ἄνεμος θὰ χαδέψῃ τὰ μαλλιά τους· ἡ πρασινάδα τοῦ κάμπου δὲ θ'ἀλλάξῃ. Μόνοι σας ἐσεῖς οἱ δύο, ὥσπου νὰ πᾶτε στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς πεδιάδας, θὰ βρῆτε τὸ Χάρο ποῦ σᾶς προσμένει κι ὁ κόσμος θὰ σᾶς ξεχάσῃ· μήτε θὰ ξέρῃ τὸ χόρτο ἂν εἶχετε μιὰ μέρα καὶ σεῖς ἀγάπῃ στὴν καρδιά σας. »

Ἀχ! ἄσπλαχνη φύση ποῦ δὲν ἀλλάζεις! Δὲν μποροῦμε τάχατις μιὰ μέρα νὰ γίνουμε σὰν καὶ σένα; Ἀφοῦ εἶναι αἰώνιος ὁ οὐρανός σου, ἀφοῦ εἶναι ἡ πρασινάδα σου παντοτινὴ, ἄραγε δὲν εἶναι δυνατό, ἐμεῖς ποῦ καταλάβσαμε στὰ γεμάτα τὴν ὁμορφιά σου, δὲν εἶναι δυνατό νὰ πάρουμε τίποτις ἀπὸ σένα, νὰ βάλουμε λίγο γαλάζι τοῦρανοῦ σου στὴν ψυχὴ μας, νὰ κρύψουμε λίγη πρασινάδα τοῦ κάμπου στὴν καρδιά μας, νὰ κλέψουμε, νὰ φυλάξουμε μέσα μας τίποτις δικό σου, ποῦ νὰ μᾶς μείνῃ γιὰ πάντα καὶ νὰ εἶναι ἀθάνατο σὰν καὶ σένα; Εἶναι ἀλήθεια ποῦ θὰ μᾶς ξεχάσῃς; Δὲ φοβᾶσαι οἱ πεθαμμένοι νὰ δακρίσουν ἐκεῖ κάτω στὸν τάφο καὶ νὰ ποῦν· — « Τώρα ποῦ μᾶς κάλυψε τὸ χῶμα, γιατί δὲ μᾶς θυμᾶσαι πιά; Δεῖξε μας, μόνο μιὰ στιγμή, ποῦ λυπᾶσαι τοὺς πεθαμμένους. Δὲ σὲ λέμε νὰ μᾶς κλάψῃς· λίγο νὰ κιτρινίσῃ τὸ χόρτο στὴν πέτρα ποῦ μᾶς κρατεῖ, καὶ μᾶς φτάνει. Ῥίξε μάννα, κάτω στὸ μνήμα μιὰ ματιὰ στὰ παιδιὰ σου, γιὰ νὰ

μὴν εἶναι παραπονεμένα· κοίταξε λίγο τοὺς πεθαμμένους, γιὰ νὰ φυτρώσουν, καθὼς φυτρώνουν τὰ λουλούδια ἀπάνω στὴ γῆς ποῦ τοὺς σκεπάζει, γλυκοὶ λογισμοὶ στὴν καρδιά τους. »

Ὁ Χάρος εἶναι παντοῦ· σ' ὅλα μέσα κάθεται κρυμμένος κι ὅλα λίγο λίγο τὰ τρώει. Ὁ κόσμος εἶναι δικός του. Τὴ φύση, ἐκεῖνος τὴν ἔχει καὶ τὴν κυβερνᾷ. Τὸ Χάρο θὰ βρῆς μέσα καὶ στὸ πράσινο φύλλο ποῦ κιτρινίζει καὶ στ' ἄστρο ποῦ σήμερα φέγγει στὸν οὐρανὸ κι ἄβριο μπορεῖ νὰ σκοτινιάσῃ. Εἶναι μυστήριο ἡ ζωὴ πρῶτα γιὰ μᾶς ποῦ τὴ ζοῦμε. Πῶς θὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὸ Χάρο, ἀφοῦ πρᾶμα δὲν ἀφίνει ποῦ σιγὰ σιγὰ νὰ μὴν τὸ σπρώξῃ στὸν τάφο; Ὅλα παίρνουν τὸ δρόμο ποῦ τὰ πηγαίνει. Ὅτι ἔχει ζωὴ, τὴν ἔχει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴ δώσῃ μιὰ μέρα στὸ Χάρο· ἃ δὲν εἶταν ὁ Χάρος, δὲ θάβλεπες πρᾶμα στὸν κόσμον ζωντανό· ἃ δὲν εἶτανε γραφτὸ νὰ πεθάνουμε, μήτε θὰ γεννιούμαστε! Ἡ φύση ἀλάκαιρη, ὁ κόσμος μὲ τὰ χίλια φαινόμενά του, εἶναι σὰν τὰ στάχια ποῦ κάθε ὥρα τὰ βλέπεις καὶ γίνονται πιὸ ὠριμα μὲ τὸν ἥλιο· ὁ ἥλιος εἶναι ἡ ζωὴ κι ὡς τόσο ὅλα προσμένουν ὁ Χάρος νὰ τὰ θερίσῃ.

Ποῦ θὰ καταντήσουμε; ποῦ πᾶμε; Δὲ μᾶς τῷμαθε κανεὶς. Ἀπὸ τὸ βουνὸ ποῦ κάθουμαι βλέπω κάτω κάτω στὴ θάλασσα ἕνα καράβι ποῦ περνᾷ μὲ φουσκωμένα παννιά. Πρῶτα τοὺς ταξιδιωτὲς ποῦ πᾶν καὶ θὰ στὸ ποῦνε· στὴν Ἀθῆνα, στὴν Πόλη, στὴν Σμύρνη ἢ στὴν Ἑβρώπη. Ξέρει κάθε διαβάτης γιὰ ποῦ εἶναι. Πρῶτηξε ὁμως τοῦ κόσμου τοὺς διαβάτες ποῦ τρέχουν, ποῦ πάει τοῦ καθενὸς ἡ ζωὴ, ποῦ πάει ὁ ἄθροπος ἀπάνω στὴ

γίς κ' ἡ γίς ποῦ πάει μέσα στὸν οὐρανό ; Ποῦ πᾶν τᾶστρα ποῦ φέγγουν κάθε νύχτα ; Ποιὸς δαίμονας, καλὸς ἢ κακός, κυβερνᾷ τοὺς πλανῆτες ποῦ κάμνουν τὸν ἴδιο γῦρο κάθε χρόνο ; Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τους ; θὰ σταθοῦν ἢ πάντα θὰ τρέχουν ; Ὁλος ἀφτὸς ὁ ἀπέραντος κόσμος πότε καὶ πῶς θὰ τελειώσῃ ; Σὲ τέτοιο ρώτημα ψυχὴ δὲ θάπαντήσῃ. Δὲν ξέρουμε μήτε ποῦ πᾶμε μήτε ποιὸς μᾶς ἔκαμε μήτε γιατί μᾶς ἔκαμε. Μᾶς ἔκαμε γιὰ τὸ Χάρο. Ἀφτὸ βλέπουμε μόνο κι ὥσπου νὰ τὸ διοῦμε, ὁ θάνατος μᾶς τραβᾷ.

Τοῦ κάκου ὁ πόνος κι ὁ κόπος, ὁ ἴδρος κ' ἡ παντοτινὴ δουλειά. Τί θὰ μᾶς χρησιμέψῃ ; Ὁ τι γεννήθηκε πρέπει νὰ πεθάνῃ. Ὁ τι ἄρχισε μιὰ μέρα πρέπει μιὰ μέρα νὰ τελειώσῃ. Θὰ χαλάσῃ κ' ἡ γίς ἀφτὴ ποῦ σήμερα μᾶς σηκώνει. Ὁ πλανήτης μας πάντα δὲν εἶταν αἰώνιος λοιπό δὲ θὰ μείνῃ ; ἤρθῃ ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ. Ἔτσι θὰ χαθοῦμε καὶ μεῖς. Τί τὸ λοιπό ; μήπως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ πεθάνουμε σήμερα ἢ νὰ μᾶς πάρῃ ὁ θάνατος μόνο σὲ πεντακόσιες χιλιάδες χρόνια ; Φαντάσου ποῦ τᾶζῃσες, ἀγάπη μου, τὰ τόσα χρόνια, κι ἀφοῦ τᾶζῃσες ποῦ τέλος ἔφταξε ἡ ὥρα ποῦ πρέπει καὶ σὺ νὰ καταστραφῇς κ' ἡ γίς ποῦ πατεῖς κι ὁ ἥλιος ὁ λαμπρὸς ποῦ σὲ φωτίζει. Σὲ κείνη τὴν ὥρα, ἐσὺ ποῦ ἔζησες τόσους αἰῶνες κ' ἓνας ποῦ σήμερα πεθνίσκει, θᾶχετε τὴν ἴδια τύχη ὅσο ζιγιάζεις ἐσὺ, θὰ ζιγιάζῃ καὶ κείνος. Τὴν αἰωνιότητα ποῦ θὰ τὴν βροῦμε ; Ποιὸς θεὸς θὰ μᾶς τὴ δώσῃ ; Ποιὸς θὰ σὲ χαρίσῃ ἀθάνατη ζωὴ ; Πῶς θὰ μπορέσουν τὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸ μάθρο τὸ Χάρο ; Ἀφοῦ ὅλα χάνονται καὶ περ-

νοῦν, πῶς θὰ μείνῃ ἡ μνήμη σου γιὰ πάντα ; Εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνῃ καὶ τοῦ κάκου τὸ θέλω ! Θάνατο βλέπω παντοῦ, καὶ νὰ πάλε, σὺν τὸ φυτὸ ποῦ βγαίνει κρυφὰ κάτω στὸν πάτο τῆς λίμνης κι ἀνεβαίνει, νὰ ποῦ ξεφυτρώνει στὴν καρδιά μου ἡ πικρὴ, ἡ ἀγαπημένη, ἡ γλυκεῖα μελαχολία ποῦ ἔμαθα κάτω στὴ Δύση· νὰ ποῦ πάλε μέσα μου νοιώθω τὸν καημὸ ποῦ ὑψώνει τὸ νοῦ κι ὁμως καίει τὴν ψυχὴ. Κοιτάζω τὸ καράβι ποῦ τρέχει στὰ κύματα καὶ λέω· — « Καράβι τοῦ κόσμου ποῦ τρέχεις μέσα στὸν οὐρανό, στὸ θάνατο πᾶς. »

Ἔλα, ἔλα κοντά μου, γιατί βλέπεις πόσο τυραννιέται ἡ ψυχὴ μου ὅσο δὲ σ' ἔχω. Λύπες ἐδῶ δὲν ταιριάζουν· εἵμαστε στὴν Ἑλλάδα. Ἐδῶ μόλις ἀρχίζει νὰ φαίνεται ἡ ζωὴ. Νέος ὁ λαός, νέες οἱ ἐλπίδες. Δὲν εἶναι καιρὸς γιὰ τοὺς καημοὺς καὶ τὰ βάσανα τοῦ λογισμοῦ. Ὁ καθένας γυρέβει δουλειὰ καὶ θέλει νὰ δείξῃ ἐνέργεια. Τὸ παλληκάρι ποῦ ζώνει τὸ σπαθί του, ποῦ παίρνει τὸ τουφέκι στὸν ὦμο καὶ βάζει τὸ φέσι του στραβά, δὲν κάθεται στὸ βουνὸ νὰ δέρνεται καὶ νὰ κλαίῃ ποῦ εἶναι λίγη ἡ ζωὴ. Πολλὰ δὲ συλλογιέται. Φτάνει ν' ἀκούσῃ τὸ τουφέκι καὶ χαίρεται τῇ ζωῇ. Ἀφτὰ τὰ ξέρεις ἐσύ· ἐσύ ξέρεις καὶ πιὸ σωστά, πιὸ ἡσυχά, πιὸ ψηλὰ νὰ κρίνῃς καὶ νὰ μιλῇς γιὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Τεντώνω τὰ φτιά μου καὶ σ' ἀκούω· ἀπάνω στὸ βουνὸ μ' ἔρχεται ἡ οὐράνια, ἡ χαριτωμένη σου ἡ φωνή· σὲ θυμοῦμαι καὶ μὲ φαίνεται πῶς τέτοια λόγια μὲ λές·

— « Ὁ ἄθρωπος δὲν πεθαίνει· τᾶτομα μόνον πεθνίσκουν. Οἱ ἀθρῶποι χάνονται καὶ πᾶν· ἄλλοι παίρνουν τὴ θέση τους. Σὺν τὰ φύλλα ποῦ πέφτουν κι ἄλλα πάλε τὴν

ἄνοιξη βλασταίνουν, ἔτσι πᾶμε καὶ μεῖς· τὸ δέντρο ὁμῶς στέκεται πάντα καὶ τὸ γένος μας δὲν περνᾷ. Οἱ πατέρες μας, ποῦ τώρα κείτουνται στὸν τάφο, δὲν εἶναι πεθαρμένοι· μᾶς ἔδωσαν πρὶ νὰ φύγουν τὴ ζωὴ τους· ἐμεῖς τὴν ἔχουμε σήμερα καὶ τὴ βαστοῦμε. Ἡ σειρὰ δὲν τελειώνει, ἡ ἀλυσίδα δὲ σπάνει· θάρθουν ἄλλοι κατόπι ποῦ θὰ πάρουν, ποῦ θὰ βαστάξουν καὶ κεῖνοι μιὰ ὥρα τὴν αἰώνια ζωὴ ποῦ τοὺς δώσαμε μεῖς. Ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο τρέχει τοῦ ἀθρώπου ἡ ψυχὴ καὶ μεταβαίνει. Μὲ τὴν ἴδια καρδιά, μὲ τὸν ἴδιο πόθο ποῦ ἀγαπήσαμε μιὰ μέρα, θ' ἀγαπήσουν καὶ τὰ παιδιὰ μας. Ἐμεῖς βάλουμε στὸ στήθος τους μέσα τὸν πόθο ποῦ τὰ κάμνει καὶ ζοῦν· ὁ πόθος τους εἶναι ὁ δικός μας ὁ πόθος. Ἐτσι κ' ἡ ἀγάπη μας δὲ χάνεται ποτές. Ὅταν τὸ στόμα σου μὲ λέει· σ' ἀγαπῶ, δὲν τὸ λές ἐσύ· τὸ λένε μέσα σου χίλιες γενεές ποῦ σ' ἔμαθαν τὴν ἀγάπη. Ὅταν τὸ ποῦν τὰ παιδιὰ μας κατόπι, σὲ χρόνια καὶ χρόνια, ἐμεῖς πάλε μέσα τους θὰ τὸ λέμε.

Ὁ κόσμος ποῦ βλέπεις εἶναι αἰώνιος καὶ κεῖνος. Τᾶστρα τοῦρανοῦ εἶναι σὰν τὰ λουλούδια· ὁ οὐρανὸς εἶναι τὸ μεγάλο τὸ περιβόλι! Φυτρώνουν καὶ ξανοίγουν τὰ λουλούδια, ὕστερα μαραίνονται καὶ πᾶν. Οἱ πλανῆτες μπορεῖ νὰ χάσουν τὸ φῶς καὶ τὴ θωριά τους· ἀδιάφορο εἶναι! Ἀλλὰ λουλούδια θὰ ξανοίξουν, ἄλλα ἀστέρια θὰ φέξουν· τὸ περιβόλι δὲν ἀλλάζει· στέκεται πάντα καὶ δὲ χαλνᾷ. Ἡ γίς μας καὶ κείνη ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἄτομο στὸν κόσμο, σὰν τοὺς ἀθρώπους στὴ γίς. Μπορεῖ νὰ τελειώσῃ καὶ νὰ σβῇ· μπορεῖ καμιά μέρα νὰ μὴν τῆς μένῃ ζωὴ. Ἡ ζωὴ ἀλλοῦ πάλε θὰ ξαναρχίσῃ,

σ' ἄλλους πλανήτες, σ' ἄλλη, γίς, — καὶ πάντα, μέσα στάπεραντο, τὸ αἰώνιο τὸ περιβόλι, κάπου σὲ κάποιον πλανήτη θα πρασινίζουν οἱ κάμποι, θᾶχουν τὰ δέντρα πανηγύρι, θα τραγουδοῦν τὰ στάχια ὅταν ὁ ἄνεμος τὰ χαδέβει, θάνατέλνουν τὰ ρόδα μὲ τὸν ἥλιο, θα τρέμη καὶ θάγαπῃ ἡ καρδιά τοῦ ἀθρώπου.

Τὸ βάσανο ποῦ σὲ βασανίζει καίει ὁλωνῶν τὴν ψυχὴ· ὁ καημός σου εἶναι ὁ παντοτινός μας ὁ καημός. Δὲν κλαῖς γιὰ τὰ γαλανὰ μου τὰ μάτια· τὴν τύχη τοῦ κόσμου λυπᾶσαι. Μὴν τὴ λυπᾶσαι· μὴν ἀκοὺς τί λὲν οἱ ἄλλοι καὶ μὴ βλέπης τί γράφουν· τᾶτομό τους μόνο προσέχουν καὶ δὲ συλλογιοῦνται τὸν ἀπέραντο κόσμον. Ἐσὺ νὰ κρίνης μὲ τὸ δικό σου τὸ νοῦ καὶ νὰ νοιώθης μὲ τὴν καρδιά τῆ δική σου. Ὁ Χάρος, λές, εἶναι παντοῦ κι ὅλα τὰ τρώει λίγο λίγο. Ξέχασες τὴν ἀγάπη! Ἡ ἀγάπη εἶναι παντοῦ· ὅπου εἶναι ὁ Χάρος, μαζί του, στὸ πλάγι του, κοντά του, μέσα του θα βρῇς τὴν ἀγάπη. Ὅτι χαλάσῃ ὁ Χάρος, ἡ ἀγάπη τὸ διορθώνει, κι ὅτι ξεκάμη, τὸ ξαναφτειάνει. Ὅλα τὰ τραβᾷ λίγο λίγο ἀπάνω στὸ φῶς, τὰ σηκώνει καὶ τὰ φέρνει στὰ λαμπρὰ παράλια τῆς ζωῆς. Ὅτι πεθάνῃ, ἡ ἀγάπη θα τἀναστήσῃ· ἄλλιῶς δὲ θα ζοῦσε κανένα πρᾶμα στὸν κόσμον. Ὁ θάνατος ἔχει μέσα του ζωὴ, σὰν τὰ θερισμένα τὰ στάχια ποῦ μᾶς θρέφουν, ὥσπου νὰ θρέψουμε τὸ χῶμα καὶ μεῖς κι ἄλλα στάχια νὰ φυτρώσουν. Ἄ δὲν εἴταν πεπρωμένο ὅλα νὰ ξαναζήσουν, πούπετις δὲ θᾶβλεπες τὸ Χάρο, καὶ γιὰ νὰ πεθάνουν οἱ ἄλλοι πρέπει πρῶτα ἐμεῖς νὰ γενηθoῦμε. Χωρὶς τὴν ἀγάπη μήτε θα φαίνονταν ὁ Χάρος· ζῇ καὶ κεῖνος χάρη στὴν ἀγάπη, γιὰτί ὁ τι δὲν ἄρχισε

δὲν μπορεῖ καὶ νὰ τελειώσῃ. Ἡ ἀγάπη κι ὁ Χάρος μαζὶ πολεμοῦν. Ἡ ἀγάπη πάντα θὰ νικήσῃ, σὰν ποῦ νίκησε Ἰσια μὲ τῶρα· δὲν μπορεῖ τίποτις νὰ μὴν ὑπάρχῃ· πάντα πρέπει κάτι νὰ εἶναι, κι ὁ τι εἶναι, στὴν ἀγάπη τὸ χρωστοῦμε. Ἐκείνη βάζει πράσινο φύλλο στὸν τόπο τοῦ φύλλου ποῦ κιτρινίζει· ἐκείνη στολίζει κάθε χρόνο τὰ κλαδιά· ἐκείνη ἀνάφτει ἄστρα καινούρια, γιὰ ἓνα ἄστρο ποῦ θὰ σβήσῃ. Φτειάνει κόσμους κι ἀθρώπους γεννᾷ. Ἡ πνοή της παντοῦ φυσᾷ, παντοῦ περεχίεται· σὰν τὸν ἀρχαῖο τὸν Ἑρῶ, τὸν Οὐρανὸ βαστᾷ στὴν ἀγκαλιά της, ζωντανέβει τὸ Χάος καὶ θρέφει τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ φύση.

Τοὺς ζωντανοὺς μὲ τοὺς πεθαμμένους ἡ ἀγάπη τοὺς ἐνώνει. Ἐκείνη θὰ μᾶς ἐνώσῃ μὲ τοὺς καινούριους πλανῆτες, ἂν τύχῃ ὁ δικός μας νὰ χαλάσῃ. Τίποτις δὲ χάνεται στὸν κόσμο. Τὸ φιλὶ ποῦ σήμερα σὲ δίνω εἶναι αἰώνιο φιλὶ. Ὅπου βρεθοῦν ἀθρώποι, ὅπου ἀγαπήσουν, τὸν πόθο μας, τὴν ἀγάπη μας μέσα τους θάχουν, κ' ἔτσι στὴν ψυχὴ τους μέσα θὰ σωθῇ, αἰώνια θὰ μείνῃ κ' ἡ ψυχὴ μας. Ἕνας εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀγάπης καὶ τὸ καρδιοχτύπι εἶναι τὸ ἴδιο παντοῦ· ὅπου τρέμει ἀθρώπου καρδιά, ὅλωνῶ μας ἡ καρδιά τρέμει. Ἕνας παλμὸς στὸ στῆθος μας μέσα γίνεται μὲ τοὺς χίλιους παλμοὺς τῆς ἀθροπότητας ὅλης· ὁ καθένας μας μέσα του θρέφει μιὰ σπίθα παρμένη ἀπὸ τὸ παγκόσμιο κέντρο, ποῦ κέντρο δὲν ἔχει καὶ ποῦ σκορπίζει, ποῦ μοιράζει τίς ἀχτίδες του σ' ὅ τι ζῇ. Ἡ φωτιά παντοῦ καίει· τᾶστρο γεννιέται σὰν καὶ μᾶς, γίνεται μὲ τὴν ἴδια φλόγα ποῦ ἀναψε ὅλα τᾶστρα κ' ἔχει μέσα του ὅτι ἔχουν καὶ

κεῖνα. Ἄφοῦ ὅλος μας ὁ οὐρανὸς εἶναι καμωμένος μὲ τὴν ἴδια ζωή, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἴδια ὕλη παντοῦ, παντοῦ θὰ εἶναι κ' ἡ ἴδια ψυχή. Ὅλα, στὴν αἰώνια φύση, βασιτοῦνται σφιχτὰ ἀνάμεσά τους· μιὰ καὶ μόνη ἀρχή, ἓνα νόμο ἔχουν ὅλα. Ὅλα, ὅλα εἶναι ἓνα. Ὅπως νοιώθουν τὰ παιδιὰ ποῦ στὰ στήθια τους οἱ προγόνους τους ζοῦν, ἔτσι καὶ στοῦ κόσμου τῇ ζωῇ ποῦ δὲν τελειώνει, τᾶστρο ποῦ θὰ λάμπουν, ἀφοῦ χαθοῦμε, μέσα τους θᾶχουν τὴ φλόγα καὶ τὴν πνοὴ ἄλλων ἄστρον ποῦ ἔζησαν πρῶτα. Μέσα σὲ κείνη τὴ φλόγα θὰ βρεθῇ κ' ἡ καρδιά μας· μέσα σὲ κείνη τὴν πνοὴ θὰ βρεθῇ κ' ἡ πνοή μας. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος πάντοτε ζῇ στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦρανοῦ, σ' ὅποιο πλανήτῃ κι ἂν τύχῃ νὰ γεννηθῇ· ὅλο ἀλλάζει, ὅλο προδίδει καὶ πάει, κι ὡς τόσο εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὴν ἴδια καρδιά ἀγαπᾷ. »

ΙΘ'.

Κ α τ ά ρ α.

Ὁ ἄθρωπος ἀλλάζει κι ὁ κόσμος αἰώνια μεταμορφώνεται. Ξεχάσαμε ὅμως νὰ ποῦμε ποῦ ὁ δάσκαλος δὲν ἀλλάζει ποτέ. Ἔχει κι ἀπὸ τὸ λόγο του· μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ μὴν εἶναι ἄθρωπος. Ὁ δάσκαλος λείει ποῦ ἡ γλῶσσα του δὲν ἄλλαξε· τὸ πιστέβω καὶ γώ, γιατί κ' ἡ ἀνοησία στὸν κόσμο εἶναι πάντοτες ἡ ἴδια.

Ὅσο γιὰ τὴν ἀγάπη ποῦ ἔχω στοὺς δασκάλους, καὶ κείνη ποτέ· δὲ θάλλῃ. Μὴν τὸ ξεχάσης, πουλάκι μου ποῦ μὲ μιλοῦσες τόσο νόστιμα, τόσο φρόνιμα στὴ Χώρα καὶ γώ σ' ἄκουγα στὸ Πυργί. Ἄλλη φορὰ τὸ βάζεις κι ἀπὸ μέσα στὰ λόγια ποῦ θὰ μὲ πῆς. Καιρὸς τώρα νὰ φήσουμε πιά καὶ τὸ Πυργί καὶ τοὺς δασκάλους, γιατί δὲ θυμοῦμαι κανέναν δάσκαλο νὰ μίλησε ποτέ· γιὰ τὴν ἀγάπη μήτε νὰ πάτησε στὸ Πυργί.

Τὴν κατάρρα μου νᾶχη τὸ χωριό, τὸ πρῶτο χωριὸ ποῦ ἀπαντήσαμε πηγαίνοντας στὰ Μεστά. Ἄμα βγήκαμε ὅξω ἀπὸ τὸ Πυργί, μόλις κάμαμε μὲ τὸ Σιὸρ Κωστή πενήντα βήματα δρόμο, κι ἀκούσαμε κρότο φοβερὸ ποῦ μᾶς ξέσκιζε τάφτιά. Εἴταν κάτι φωνές ποῦ ἀνέβαιναν ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ δόντια ποῦ ἔτριζαν ἔτριζαν, ἔλεγε· θὰ σπάσουν. Ὅταν μπήκαμε στὸ χωριὸ ποῦ λέω, κατὰλαβα τί εἴταν τὸ κακό· εἴταν οἱ κάτοικοι ποῦ μάλλωναν ἀναμεταξύ τους καὶ τσάκιζαν τζί-

κουδα ὅλη μέρα. Καβγάδες καὶ φαγί, τόσο ξέρουν οἱ ἄθρῳποι σὲ κεῖνο τὸ χωριό. Δὲ θὰ πῶ τὸνομά του· τὸνομά του ἀπὸ τὸ στόμα μου δὲν τὸ βγάζω. Τὴν κατάρτα μου νᾶχη! Ἡ μνήμη του νὰ χαθῇ. Νὰ πέση κάτω στὸν γκρεμνὸ ἢ στὴ θάλασσα νὰ βουλήξῃ. Γραικικὸ χωριὸ δὲν εἶναι· δὲ σέβεται τὸν ξένο. Κι ὁ θεὸς νὰ μὴν τὸ λυπηθῇ. Νὰ σβήσουμε τὸνομά του ἀπὸ τὸ χάρτη τῆς Χιός, γιατί λερώνει τὸ χάρτη. Ἄχ! νὰ εἴταν ἐδῶ ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης! Μαζί κ' οἱ δυό μας θὰ χαλνούσαμε τὸ χωριό, θὰ ρίχταμε κάτω τοὺς πύργους, θὰ γκρεμνούσαμε τὰ σπίτια. Εἶναι μέσα κακοῦργοι, κλέφτηδες καὶ ψέφτες· γλυκογελοῦν ὅσο τοὺς μιλεῖς, καὶ σὲ γελοῦν, ἅμα μπορέσουν. Ἐχουνε μέλι στὸ στόμα καὶ φαρμάκι στὴν καρδιά. Τὸ χῶμα τους, στὴ ζωὴ του ἄθρῳπος νὰ μὴν τὸ πατήσῃ· ξένο σκυλι στὸ χωριό τους νὰ μὴν πάη.

Τὰ κορίτσια τους ἀγάπη νὰ μὴ χαροῦν· ἄντρα νὰ μὴ βροῦν. Τὰ μάτια τους νὰ μὴ δακρίζουν κι ὁ πόνος μέσα νὰ πνίγῃ τὴν καρδιά τους. Νὰ ξεραθοῦν τὰ νιάτα τους, πρὶ νὰ κατεβοῦν κάτω στὸν τάφο ποῦ θὰ σαπίσουν τὰ κορμιά τους. Νὰ μὴ διοῦν οἱ πατέρες τῶν παιδιῶν τους τὸ χαμογέλιο, ἀφοῦ βρίζει ἡ κόρη τὴ μάνα, ὅταν τὴ βλέπει καὶ μιλεῖ μὲ τὸν ξένο. Νὰ μὴ χαροῦν οἱ μαννάδες τὰ μωρά τους, νὰ μὴν ἀκούσουν τὴ φωνή τους στὴν κούνια, ἀφοῦ μαθαίνουν τὰ κορίτσια τους ἀπάτη καὶ ψεφτιά. Ἡ γλῶσσα τους νὰ στέκεται στὸ στόμα καὶ νὰ μὴ σαλέβῃ — ἡ κάλλια νὰ σαλέβῃ καὶ νὰ μὴν μπορῇ νὰ βγάλλῃ λέξη. Καβγά νὰ γυρέβουν καὶ νὰ μὴ βρίσκουν· ὁ ἓνας τᾶλλουνοῦ νὰ θέλλῃ νὰ πῇ βρισιές καὶ

νὰ μὴν μπορῇ. Βουβοὶ νὰ γεννιοῦνται. Μὲ τὰ χέρια,
μὲ τὰ μάτια, μὲ τὰ ποδάρια νὰ πολεμᾷ ὁ ἕνας νὰ
καταλάβῃ τὸν ἄλλο κι ὅλα στραβὰ νὰ τὰ πέρνουν,
κρασί νὰ ζητοῦν καὶ ξύδι νὰ τοὺς ποτίζουν, ἀγάπη νὰ
διψοῦν καὶ μῖσος νὰ πίνουν. Οἱ γυναῖκες νὰ προσ-
παθοῦν τοῦ κάκου νὰ μαλλώνουν τὰ παιδιὰ τους, τὰ
παιδιὰ τοὺς πατέρες, οἱ πατέρες τίς μαννάδες νὰ τρώ-
γουνται, νὰ δέρνονται, νὰ χτυποῦνται, τὰ κόκκαλά
τους νὰ βγάζουν — καὶ τσίκουδο νὰ μὴ φᾶν.

Κ'.

Τὰ παλληκάρια στὸ περιγιάλι.

Ἐμεῖς οἱ Γραικοὶ μαλλώνουμε συχνὰ μεταξύ μας. Μάλιστα στὴ Χιὸ εἶναι πατροπαράδοτο, ἀντὶς νὰ πολεμοῦν τὸν Τοῦρκο, νὰ πιάνουνται οἱ Γραικοὶ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Γιὰ τοῦτο θύμωσα καὶ γὼ καὶ τῶβαλα στὸ βιβλίο μου. Ἀγάπη καὶ μῆσος ζοῦν πλάγι πλάγι στὴν καρδιά μας. Μὲ τὴν ἴδια δύναμη μισοῦμε κι ἀγαποῦμε, καὶ κάποτες ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη ἀγαποῦμε ἢ μισοῦμε. Ἐμεῖς οἱ Γραικοὶ ἔχουμε κ' ἓνα ἄλλο. Ξέρουμε τί μᾶς λείπει καὶ κάμνουμε πῶς δὲν τὸ βλέπουμε. Τὰ λαττώματά μας τὰ γνωρίζουμε, μὰ θέλουμε νὰ τὰ βαστοῦμε κρυφά· δὲ μᾶς ἀρέσει νὰ τὰ λέμε. Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ δὲν εἶπα τὸνομα τοῦ ἀφιλόξενου τοῦ χωριοῦ. Μπορεῖ πάλι νὰ τὰ δίκησα· ἐμᾶς τοὺς Γραικοὺς μᾶς τυχαίνει καὶ τοῦτο· ὅταν κορώση τὸ κεφάλι μας, ὅταν κανεὶς μᾶς πειράξη, τέλειωσε, πάει! Ὅλα τὰ κακὰ τὰ ρίχτουμε στὸ συχαμένο, τὸν καταραμένο ποῦ μᾶς χάλασε τὸ κέφι. Ἐφκοლა τὸ παρακάμνουμε. Ἐτσι τῶπαθα τώρα. Ἀμέσως εἶπα στὸ νοῦ μου ποῦ τίποτις καλὸ δὲ βρίσκεται στὸ κακορίζικο τὸ χωριὸ ποῦ μ' ἔκαμε νὰ θυμώσω. Κι ὥς τόσο ἴσια ἴσια σ' ἀφτὸ τὸ χωριὸ ἀπάντησα ἓναν περίεργο γέρο.

Εἶταν ὁ πρῶτος τοῦ χωριοῦ, ὁ προύχοντας, ὁ προεστός, σὰν ποῦ λὲν ἐκεῖ, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχόντους, γιατί

τέτοιο ὄνομα ἔβγαλαν τοὺς πλούσιους. Μιὰ μέρα μὲ πῆγε σὲ μιὰ γριὰ κ' ἔβαζε τὰ δυνατά του γιὰ νὰ τὴν κάμῃ νὰ μὲ μιλήσῃ καὶ νὰ μὲ πῇ κανένα παραμῦθι. Τραβιοῦνταν ἡ γριὰ καὶ δὲν ἤθελε. Ἄρχισε τότες ὁ γέρος νὰ τῆς λήῃ τί ζητοῦσα, γιὰ ποιὸ σκοπὸ εἶχα κάμει τόσο μεγάλο ταξίδι, καὶ ποῦ γύρεβα νὰ μάθω τὴν προφορὰ κάθε χωριοῦ, νὰ συγκρίνω τὴ μιὰ χώρα μὲ τὴν ἄλλη, νὰ διῶ πῶς μεταμορφώνεται ἡ γλῶσσα μας καὶ πῶς ἔγινε, πῶς ἄρχισαν οἱ ἀθρῶποι νὰ μιλοῦν πρῶτα μέσα στὰ μικρὰ τὰ χωριά, καὶ πῶς ἀπὸ τὰ πρόστυχα τὰ χωριά βγῆκε λίγο λίγο, προχώρησε καὶ σκορπίστηκε σ' ὅλη τὴ γίς ἡ ἀθρῶπινη γλῶσσα.

Ὁ ἀγράμματος ἀφτὸς ὁ χωρικός, ποῦ στὰ νιάτα του μόλις εἶχε κάμει πέντε ἔξη μῆνες στὸ σχολειό, ἂν καὶ μεγάλωνε τὰ πράματα μὲ τὴ φαντασίᾳ του, τὰ ζηγοῦσε ὅμως μὲ τόση ῥητορική, μὲ τόσο σωστὰ καὶ παστρικά λόγια, ποῦ κατάλαβα καὶ γώ γιὰ πρώτη φορὰ γιατί βγῆκα στὸ ταξίδι. Ἀμποτερες νὰ τὸ καταλάβαινα σὰν καὶ κείνονα! Τὰ λόγια τοῦ γέρου μ' ἔδειχταν τόντις μὲ τί τρόπο ἔπρεπε κανεὶς νὰ πιάσῃ τὴ δουλειὰ καὶ νὰ σπουδάξῃ γλῶσσα. Εἶχα λάθος νὰ νομίζω ποῦ ἤξερα γράμματα· μ' ἐπίασε ἀπελπισιά, γιατί ἔβλεπα ποῦ δὲ θὰ τὸ κατορθώσω στὴ ζωὴ μου νὰ μιλήσω τόσο καλά. Ποῦ τᾶμαθε; ἀπὸ ποῦ τὰ πῆρε; ποῦ τὰ φαντάστηκε; Μόλις εἶχα προφτάξῃ νὰ τοῦ πῶ ἓνα λόγο κι ἀμέσως τὸν ἄρπαξε ὁ νοῦς του! Ὁ καημένος ὁ γέρος! Ἐνα παράπονο εἶχε· — «Δὲν μπορῶ, μ' ἔλεγε, νὰ διαβάσω τίποτις ἀπ' ὅσα σήμερα γράφουν. Τίς φημερίδες δὲν τίς καταλαβαίνω κ' ἔτσι δὲν ξέρω καὶ τί γίνεται στὸν

κόσμο. Ἄς μᾶς κάμουν καὶ μᾶς ἓνα βιβλίον, ποῦ νὰ νοιώθουμε λίγο τί λείει! »

Στὰ Μεστά πάλε ἔκαμα φίλον ἓναν ἄλλον γλωσσολόγον, τὸ Μιχάλην. Μ' ἐβλεπε νὰ γράφω κι ὅλον νὰ σημειώνω λέξεις. Μ' εἶπε καὶ κεῖνος μιὰ λέξιν κι ἀμέσως ἔτρεξε νὰ διῇ μὲ τί τρόπο τὴν ἔγραφα. — « Ἄδικα, λείει, χάνεις τὸν κόπον σου· ἡ δουλειὰ σου δὲν ἀξίζει· γράφεις τὴν λέξιν ποῦ σ' εἶπα, μὲ γραικικὰ γράμματα καὶ δὲ βγαίνει τίποτις. Δὲν μπορεῖς νὰ πάρῃς καλὰ τὴν προφορά, ἀφοῦ ἴσια ἴσια σὲ λέω γράμματα ποῦ δὲν τᾶχει τὰρφάθητό μας. » Ὁ Μιχάλης κι ὅλοι οἱ Μεστοῦσοι, ἀντὶς ἅπλῳ σ, ἔχουν ἓνα σ, σὰν τὸ *sch* τὸ γερμανικόν· καὶ τὸ λὲν κάθε φορὰ ποῦ τὸ σ εἶναι ἀρχικόν κ' ἔρχεται κατόπι *e* ἢ *i*, ἢ ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσά σὲ δύο φωνήεντα, φτάνει τὸ δέφτερον φωνήεντο νὰ εἶναι *e* ἢ *i*. Στὶς λέξεις ποῦ ἡ κοινὴ βάζει σ καὶ λείει σήμερὰ ἡ ἀσήμερ, βάζουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸ *sch*, γιὰτὶ λέγοντας τὸ σ στρογγυλώνουν τὸ στόμα καὶ πᾶει νὰγγίξῃ ἡ γλῶσσα τοὺς τὸν οὐρανίσκον, ἀντὶς γὰ στέκεται ἴσια, μὲ τρόπο ποῦ τὸ σ' τοὺς εἶναι ὑγρόν, ὅχι ξερὸν σὰν τὸ δικόν μας· ἔτσι καὶ τὸ ν, μ, λ, ζ στὰ μεστούσικα (ἄλλου καὶ τὸ τ) βρέχονται μὲ τὸ ἴδιον σύστημα στὸν οὐρανίσκον, μπροστὰ σὲ *e* ἢ *i*. Ὁ Μιχάλης ἤθελε λοιπὸν νὰ μὲ πῇ ποῦ ἂν τὸ σιδὸρ τὸ γράψω μὲ σ δικόν μας, τίποτις δὲν κατῶρθωσα. Ἠσύχασα τὸν καλὸν τὸ Μιχάλην· τοῦ ἔδειξα ποῦ εἶταν τρόπος νὰ σημειώσῃ κανεὶς ὅτι θέλει μὲ κάτι σημεῖα ξεχωριστά, βάζοντας ἢ περισπωμένη στὸ σ, λ, ν, ἢ μιὰ τελεία ἀπάνω στὰ γράμματα ποῦ δὲν ἔχουν τὴν συνηθισμένην προφοράν. Τοῦ ἄρεσε πολὺ ἡ ἰδέα καὶ

μὲ ζήτηξε νὰ τοῦ μάθω τὸν τρόπο. Τοῦ τὸν ἔμαθα ὅσο μπόρεσα, γιὰ νὰ μὴν τὸν πειράξω λέγοντας ὅχι. Συλλογιούμουν καὶ γὼ μέσα μου σὰν τὸ Μιχάλη· — « Ἄδικα χάνω τὸν κόπο μου. » Ἀφοῦ πέρασαν ὀχτὼ μέρες, χωρὶς νὰ πῇ τίποτις, μ' ἔφερε ὁ Μιχάλης ἓνα χαρτὶ γεμάτο λέξεις σημειωμένες μὲ τὰ γράμματα ποῦ τοῦ εἶχα δείξει καὶ πολὺ καλὰ σημειωμένες.

Ὁ Μιχάλης ἀπὸ τὸ χωριό του δὲν εἶχε βγῇ στὴ ζωὴ του· ἤξερε μόνο νὰ διαβάζη καὶ νὰ γράφῃ. Πῶς τὸ κατῶρθανε νὰ μπῇ στὸ νόημα τόσο ἔφκολα; Πῶς καταλάβαινε μὲ μιᾶς πράγματα ποῦ σπουδάζουμε χρόνια στὴν Ἑβρώπη καὶ ποῦ πολλοὶ δὲν τὰ καταλαβαίνουν, ὅσο κι ἂν τὰ σπουδάζουν; Καὶ σ' αὐτὸ φαίνεται ὁ Γραικός. Εἶναι ξυπνὸς ὁ λαός μας. Μιὰ λέξη τοῦ φτάνει, γιὰ νὰ γεμίσῃ ὁ νοῦς του. Πόσοι σὰν τὸ Μιχάλη! Πόσοι ποῦ, ἂ μάθαιναν ποτὲς δυὸ γράμματα μ' ἓνα καλὸ δάσκαλο, θὰ μπορούσαν ἴσως καὶ κεῖνοι κάτι νὰ γίνουν. Παρατήρησα μάλιστα συχνὰ ποῦ ἡ ψέφτικη μάθηση τοῦ σκολειοῦ χαλνᾷ τὰ πιὸ γερὰ κεφάλια. Ἀντὶς νὰ τοὺς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα μας εἶναι βάρβαρη, ἀντὶς νὰ τοὺς διαβάζουν τὴν καθαρέβουσα, ἂν τοὺς μιλοῦσαν πιὸ σωστά, πιὸ φρόνιμα, ἂν τοὺς δίδασκαν ἐπιστήμη κι ἀλήθεια, πόσους προκομμένους θὰ εἶχαμε σήμερα! Πνέμα εἶναι, μὰ εἶναι κοιμισμένο, θέλει ξύπνηση. Στὸ καλὸ χῶμα φτάνει νὰ σπείρῃς, καὶ μόνο του φυτρώνει. Πόσοι πῆγαν τοῦ κᾶκου, γιὰτὶ τοὺς στάθηκε ἀδύνατο νὰ προκόψουν. Ποιὸς ξέρει, ἀπάνω στὰ βουνά, στὰ λαγκάδια, στὰ χωριά, μέσα στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, μέσα στοὺς κάμπους ποῦ σκάφτουν, ποῦ βωλοσηκώνουν, ποῦ

χτίζουν, ποῦ δουλέβουν, ποιὸς ξέρει πόσα μεγάλα, πόσα ἔξοχα κεφάλια πήγανε χαμένα, καὶ τὰ στερήθηκε ἡ ἐπιστήμη, ἡ ζωὴ ! Τὸν πόθο τὸν ἔχει ὁ καθένας, ὁ τρόπος τοῦ λείπει. Δὲν ἔχει τὴ σωστὴ μέθοδο· δὲν ἔχει τὰ μέσα. Μὲ φαίνεται ποῦ τοὺς βλέπω μαζωμένους ὅλους τοὺς νιοὺς στὸ περιγιάλι, γύρω γύρω στὰ νησιά. Δὲν ἔχουν παρὰ στὴν τζέπη· μόλις δυὸ γράμματα ξέρουν, πῆρε ὁ νοὺς τους φωτιά. Ἄλλο δὲ θέλουν παρὰ νὰ φύγουν, τὴν πατρίδα νὰ φήσουνε, νὰ χωριστοῦν ἀπὸ τὴ μάνα ποῦ σκύφτει τὸ λαιμὸ καὶ μέρα νύχτα στὸν κάμπο δουλέβει.

Στέκονται ὅλα τὰ παλληκάρια στὸ γιολό, μὲ τὴν καρδιά ἐλπίδες γεμάτη, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, μὲ περήφανο μάτι καὶ προσμένουν. Περνᾷ τὸ καράβι καὶ τοὺς βλέπει. Φωνάζουν τοῦ καραβοκύρη — « Νὰ χαρῆς τὴ ζωὴ σου, στάσου καπετάνιο, πάρε με καὶ μένα. » — « Ποῦ θέλεις νὰ πᾶς ; » — « Θέλω νὰ πᾶω στὴν Ἑβρώπη, θέλω γράμματα νὰ μάθω. » — « Καὶ τί θὰ τὰ κάμης ; » — « Θὰ γίνω μεγάλος. Θὰ τιμήσω τὴν πατρίδα. » — « Ἀμὲ σύ ; λείει ὁ καπετάνιος. » — « Καὶ γὼ θέλω νὰρθω μαζὶ σου. Νὰ μὲ πᾶς στὸν τόπο ποῦ σπουδάζουν. Ἐκεῖ κάτι θὰ κάμω. » — « Ἐρχομαι καὶ γὼ. Ἐπιστήμη θέλω νὰ μάθω, θέλω νὰ νανεβάσω τὸ νοῦ μου ἴσια μὲ τᾶστρα, θέλω νὰ διῶ ποιά δύναμη βαστᾷ καρφωμένα στὴ διαμαντένια τέντα τοῦρανοῦ τὰ χρυσὰ καρφιά ποῦ βλέπω καὶ λάμπουν κάθε νύχτα. Θὰ μετρήσω τοὺς γύρους ποῦ κάμνουν οἱ πλανῆτες. Ὁ μεγαλύτερος ἀστρονόμος τοῦ κόσμου θὰ γίνω μιὰ μέρα. » — « Μὴ μὲ ξεχάσης καὶ μένα, καλέ μου καπετάνιο ! Θὰ χτίσω παλάτια, τὸ μέτωπο τοῦ Παρθενῶνα θὰ σιάξω. Φειδία θὰ

μέ ποῦν. » — « Καὶ μένα μὴ μ' ἀφήσης. Κάτι νοιώθω μέσα μου ποῦ με σπρώχτει. Ἡ θάλασσα με τραβᾷ. Πρέπει νὰ μελετήσω, νὰ προκόψω. Θέλω νὰ γίνω ποιητής, ἀθάνατος ποιητὴς τῆς πατρίδας. »

Ἐναν ἕναν τοὺς παίρνει ὁ καπετάνιος καὶ πᾶν. Ἐρχονται στὸ Παρίσι καὶ με βρίσκουν. — « Παράδες νὰ μᾶς δώσης γιὰ νὰ μάθουμε ἀστρονομία, ἀρχιτεχτονική, γλωσσολογία καὶ ποίηση. » — « Παράδες, παιδιά, δὲ με χάρισε ὁ Θεός. Ἀλλιῶς νὰ τὸ πιάσουμε τὸ πρᾶμα. Νὰ συνάξουμε, ἂν μπορούμε. Πᾶμε στοὺς πλούσιους μαζί, κάτι νὰ σᾶς βοηθήσουν. » Οἱ πλούσιοι Γραικοὶ εἶναι κάποτε καὶ καλοὶ ἄνθρωποι. Μπορεῖ μάλιστα καμιά φορὰ νάχουν καὶ κηλοὺς τρόπους. Ἀνοίγουν τὸ πουργί τους, βγάζουν πέντε παράδες, ἂν εἶναι κρυφά, καὶ δέκα, ἂν τὸ γράψουν οἱ γαζέτες. Βάζουν τοὺς παράδες στῶν παλληκαριῶ μας τὸ χέρι· κάπου κάπου τοὺς βάζουν καὶ δυὸ λόγια στάφτι. Οἱ φρόνιμοι γέροι τοὺς λέν· — « Τί σηκωθήκετε κ' ἤρθετε στὸ Παρίσι ; Σιμπαστήκετε ; Να μάθετε τουλάχιστο καμιά τέχνη ποῦ νὰ εἶναι τέχνη. Μάθετε γιатροί, δικηγόροι, μηχανικοί, ἅς εἶναι καὶ δασκάλοι. Ἀφτὰ κάτι χρησιμέβουν καὶ μ' ἀφτὰ πάντα θὰ βγάλετε τὸ ψωμί σας. Νὰ γυρέβετε πόρο ζωῆς. Μὰ ποίηση, ἀστρονομία, φιλολογία, τί παραμύθια εἶναι τοῦτα ; Καὶ ποῦ θὰ σᾶς πᾶν ; Ἀστρονομία ; Νὰ γίνετε μηχανικοί, ποῦ δὲν ἔχουμε μηχανικούς ! Βγάλετε καὶ κάτι λέξεις καινούριες ποῦ δὲν μπορούμε νὰ τις καταλάβουμε· ὅλο μιλεῖτε γιὰ παλαιογραφία, γλωσσολογία, ἱστορία τῆς τέχνης. Παιδιακῆσιες ἀνοησίες ! Τρελλαθήκετε ; Καιρὸς νὰ βάλετε γνώση. » Ἔτσι

μιλοῦν οἱ γέροι· ἂν τύχη κ' εἶναι ὁ νιὸς μας λιγάκι περηφάνος, ἂν τύχη καὶ τοὺς ἀποκριθῇ, τότες κι ἄλλο τοῦ λέν· « Καλὴ ἡ περηφάνεια, μὰ ὅταν κανέννας εἶναι φτωχός, περηφάνεια δὲ χρειάζεται. »

Νὰ περηφανέβεστε, παιδιὰ μου, καὶ ψηλὰ νὰ βα-
στατε τὸ κεφάλι σας. Μὴν ἀκούτε τί λέν οἱ γέροι.
Ἄμἐ, ποῦ ταιριάζει καλῆτερα περηφάνεια παρὰ στὴ
φτώχεια; Νὰ περηφανέβεστε, παιδιὰ μου, καὶ νὰ
μὴ βάλετε γνώση. Νὰ μείνετε πάντα τρελλοί. Τὴν
τρέλλα σας τὴν ἀγάπησα. Οἱ φιλοσόφοι ποῦ σᾶς τὰ
ψάλλουν ἓνα μόνο δὲ βλέπουν, ποῦ ἡ τρέλλα σας
τιμᾷ τὴν πατρίδα. Ἑσεῖς εἰστε τὸ στολίδι τῆς Γραι-
κίας. Ἡ τρέλλα σας μᾶς δείχνει τί ἔχει μέσα του τὸ
γραικικὸ αἷμα. Ἀπὸ κεῖ φαίνεται τῆς μάθησης ὁ γεν-
ναῖος ὁ πόθος, ἡ ἀγάπη τῆς μεγάλης τῆς μελέτης.
Ἑσεῖς ἔχετε θάρρος, πίστη κ' ἐλπίδα ποῦ θὰ μεγα-
λώσῃ τὸ γένος, ποῦ θὰ μεγαλώσῃτε καὶ σεῖς. Φωτερὲς
κι ὁλόχρυσες ἐλπίδες! Πολεμᾶτε γιὰ τὸ μέλλο τῆς
Ἑλλάδας, καὶ σὲ σᾶς θὰ τὸ χρωστούμε μιὰ μέρα.
Κι ἀπὸ κάτι θὰ πῇ. Ὁ μέλλοντας εἶναι ὁ τι θὰ εἰστε
καὶ σεῖς· μέσα σας τὸν ἔχετε κ' ἡ ἱστορία μας θὰ γίνη
ὁ τι τὴν κάμετε νὰ γίνη. Ἀπὸ πρέπει νὰ συλλογιού-
μαστε. Καλὰ κάμνετε, παιδιὰ. Μὴ γυρέβετε ὅλο τὰ
χρήσιμα πράγματα· χρήσιμα εἶναι ὅσα δὲ χρησιμέ-
βουν. Οἱ φρόνιμοι γέροι ἴσως ἀπὸ δὲν τὸ ξέρουν· ἄς
μὲ πιστέψουν καὶ μένα. Μὴ θέλετε πόρο ζωῆς! Μὴ
μάθετε γιατροί, μηχανικοὶ καὶ δικηγόροι. Βαρέθηκα
τοὺς γιατροὺς, τοὺς μηχανικοὺς καὶ τοὺς δικηγόρους.
Μὴ μάθετε δασκάλοι· συχάθηκα τὰ γράμματα καὶ βιβλίο

δὲν πιάνω στὸ χέρι. Μάθτε κάλλια σοβαρὴ ἐπιστήμη· μάθτε σκληρὴ δουλειά· κοπιάστε μέρα καὶ νύχτα γιὰ νὰ βγάλετε τὸ γράψιμο κανενὸς ἄγνωστου χερογράφου· ἄς λιγνέψῃ τὸ κορμί σας κι ἄς κιτρινίσῃ τὸ πρόσωπό σας, ὥσπου νὰ καταλάβετε τί λέει. Μελετήστε τὶς παλιὰς γλῶσσες, σκαλίζτε τοὺς νόμους καὶ τὴ φιλοσοφίαν τους· ζητάζτε τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, νὰ διῆτε πόσα ἔπρεπε νὰ μάθῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς γιὰ νὰ βρῇ τὸ σωστὸ καὶ τῶρα τοῦτο. Κάμτε ἀμέτρητους λογαριασμοὺς γιὰ νὰ καταλάβετε πῶς γύρω γύρω στὸν ἥλιο χορέβουν οἱ πλανῆτες τὸν ἀκάματο τους τὸ χορὸ. Βρῆτε ἄστρα καινούρια ποῦ δὲν τὰ ξέρουν ἀκόμη, πῆτε μας τὴ χυμικὴ τους κράση, τὸν ὁργανισμό τους, τὰ σώματα ποῦ μέσα τους ἔχουν· Νὰ πέσετε κατακέφαλα στὴ σπουδὴ, στὴ σπουδὴ ποῦ φαίνεται ἄχρηστη, περιττή, ποῦ δὲν ἔχει σκοπὸ πραχτικόν, ποῦ δὲ βγάζει παρὰ. Μὴν ἀκούτε τοὺς φρόνιμους γέροντας ποῦ σὰς κυβερνοῦν. Ἀφ'τά εἶναι ποῦ θὰ σὰς τιμῇσουν. Ἡ πατρίδα τότες μόνο θὰ λογαριάζῃ στὴν Ἑβρώπη, ὅταν ἀποχτίσῃ καὶ κείνη ἐπιστήμην δικήν της. Ὁ λόγος δὲν εἶναι ὅλο στὰ σκολεῖα νὰ δίνουμε, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ χτίριο πιὸ λαμπρὸ ἢ νὰ τρῶν τὰ παιδιὰ καλῆτερο φαγί. Ἐνας μεγάλος σοφὸς πικρότερο θὰ σὰς τιμῇσῃ στὴν Ἑβρώπη παρὰ γυμνάσια δυὸ χιλιάδες. Βγάλτε κανέναν καλὸ παλαιογράφο, κανέναν ἀστρονόμον σπουδαῖον ποῦ νὰ γύρισε τὴν Ἑβρώπη, κανέναν ἄξιον μαθηματικὸν καὶ βλέπετε τότες πῶς βάζει κάτω τὰ χτίρια τὰ λαμπρὰ καὶ τὰ καλὰ φαγιά. Ἐνας ποῦ ξέρει νὰ διαβάσῃ κωδίκους παλιούς, ποῦ γνωρίζει τὴν ἀξίαν τοῦ καθενός των, ποῦ εἶναι ἱκανὸς

νά τοὺς καταλογήσῃ ὅπως πρέπει, ποῦ δὲν τὸν ἔχετε γιὰ τίποτις ἐσεῖς, γιὰτὶ δὲ φαντάζει ἡ δουλειὰ ποῦ κάμνει καὶ ποῦ μόνο δέκα ἄθρῳποι στὴν Ἑβρώπη ἔμαθαν τὸνομά του, πὶὸ πολλὴ δόξα θὰ σᾶς φέρῃ παρὰ χίλια μπόσικα βιβλία ποῦ φαντάζουν καὶ ποῦ δὲν ἔχουν τίποτις μέσα τους. Ἡ σοβαρὴ, ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποῦ δὲν ἀκούγεται· ὁ μεγαλύτερος σοφὸς εἶναι ὁ σοφὸς ποῦ μόνο δυὸ τρεῖς ξέρουν τὴν ὑπαρξή του. Ὁ ἄγνωστος ὁ ἐργάτης ποῦ κουβαλεῖ τίς πέτρες κάθε μέρα εἶναι ποῦ χτίζει τὸ σπίτι, ὅχι ὁ μάστορης ποῦ τὸν προστάζει. Χωρὶς τὸν ἐργάτη δὲ γίνεται τὸ σπίτι. Ὅσοι μαζώνουν τίς πέτρες μιὰ μιὰ, ὅσοι κάμνουν ἀδιάκοπη καὶ ταπεινὴ ἐργασία, χτίζουν τὴν ἐπιστήμη· ὅσοι εἶναι περίφημοι καὶ γνωστοὶ ἄλλο δὲν ἔκαμαν παρὰ νὰ συνάξουν καὶ νὰ στρώσουν τῶν ἄλλων τὴ δουλειὰ καὶ τὴ μάθηση. Ποῦ νὰ τὸ καταλάβουμε ἀκόμη τέτοιο πράμα; Ὁ Γραικὸς ὅλο θέλει νάκουστῇ, — κι ὁ ἔμπορος πάλι ὅλο θέλει νὰ κερδίσουμε χρήματα. Τὸ ἔθνος εἶναι νέο, ἄπραχτα τὰ κεφάλια. Χρειάζεται βασιλεῖο μεγάλο, ἱστορία παλιὰ γιὰ νὰ νοιώσῃ ἓνας λαὸς τί χρησιμέθουν οἱ τέχνες ποῦ χρήσιμες δὲν εἶναι, καὶ νὰ κάμῃ Ἀκαδημίες νὰ τίς στεγάσῃ.

Σᾶς εἶδᾶ, παλληκάρια, καὶ σᾶς ξέρω. Ἐσεῖς εἰστε τάληθινὰ γραικόπαιδα. Τρῶτε ψωμί μὲ τυρί, κάποτες μάλιστα καὶ κεῖνο δὲν τὸ τρῶτε, μὰ δὲ σᾶς μέλει. Φτάνει νὰ κάθεστε καὶ νὰ διαβάζετε. Πόσους βλέπω στὸ Παρίσι χλωμούς, μὲ ροῦχα ξεσκισμένα, μὲ πρόσωπο λιγνὸ ποῦ φαίνονται τὰ κόκκαλα, — μὲ τὴ χαρὰ

στὰ μάτια. Ἔρχονται καὶ μὲ λὲν ποῦ βρῆκαν καμιὰ δουλειά, ποῦ βγάζουν τὸ ψωμί τους, ποῦ κερδίζουν πενήντα φράγκα τὸ μῆνα, καὶ ποῦ ζοῦν τέλος πάντα, καὶ ποῦ δὲν ἔχουν κανένα παράπονο, ἀφοῦ μποροῦν καὶ σπουδάζουν. Ἐσεῖς ποῦ ψωμοζητεῖτε, νᾶχετε θάρρος καὶ νὰ μὴ λυπᾶστε ! ἔσεῖς εἶστε οἱ πλούσιοι· δική σας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Πατρός μας.

Μὲ τὰ λόγια, παιδιά, τίποτις δὲ γίνεται. Τί νὰ κάμουμε ; Μᾶς χρειάζεται πομονή. Περιμέντε νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί, νὰ γεράσῃ λιγάκι ἡ πατρίδα, νὰ γνωστέψῃ. Τότες ἔρχεστε πάλε καὶ μὲ βρίσκετε. Γιὰ τὴν ὥρα καθίστε στὴ γωνιά σας. Δὲν μπορῶ τίποτις νὰ κάμω γιὰ σᾶς. Ἐχω ἄλλους μπελάδες στὸ κεφάλι. Πάω στὴν Ἀθῆνα ! Ἄβριο, ἄβριο ἀναχωρέω. Πρέπει νὰ προσέξω καλὰ νὰ μὴν πῶ ἀνοησίες, νὰ λέω ἄρτος ἀντὶς ψωμί, ἀντὶς κρασί νὰ λέω οἶνος, νὰ μιλῶ κορακιστὶ κ' εὐγενιστὶ, νὰ μὴν πειράξω κανένα δάσκαλο, νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια τῆς γιανούλας, νὰ μὴ μὲ ξεφύγῃ ἄξαφνα καμιὰ βάρβαρη λέξη, — νὰ ξεχάσω τὴ γλῶσσα μας καὶ νὰ μάθω τὴν καθαρέβουσα.

ΚΑ'.

« Συμβιβασμός. »

Τὴν τύχη τὴ δική μου δὲν τὴν ἔχει κανεὶς ! Τί κά-
θουμαι καὶ συλλογιόμμαι νὰ μὴν κάμω τρέλλες ἢ νὰ
μὴν πῶ ἀνοησίες ; Μήτε τρέλλες θὰ κάμω μήτε ἀνοη-
σίες θὰ πῶ. Δὲν μπορῶ ν'ἄχω τέτοιο φόβο· εἶμαι γε-
μάτος νοῦ καὶ γνώση, ἡ σοφία μου ξεχειλίζει, ἡ φρό-
νηση μὲ πνίγει. Ἄς πᾶν ἄλλοι νὰ πέσουν μπρόμυτα
στὴ λάσπη, νὰ περιφέρονται στοὺς δρόμους καὶ νὰ
μὴ βλέπουν ποῦ πατοῦν. Ἐγὼ ἔχω ἓναν ποῦ μὲ βαστά
ἀπὸ τὸ χέρι, ἔχω τὸ Μέντορά μου. Ὁ Τελέμαχος δὲν
μποροῦσε νὰ πῇ λέξη ποῦ νὰ μὴν εἶναι σωστή· τοῦ
εἶταν ἀδύνατο νὰ στραβοπατήσῃ, μιὰ ἀλλόκοτη πράξη
δὲν κατῴρθωνε νὰ κάμῃ· ἤθελε δὲν ἤθελε, ἔπρεπε ὅλο
τὸν ἴσιο δρόμο νὰ παίρνῃ. Γιατί τοῦτο, σᾶς παρακα-
λῶ ; Γιατί εἶχε τὸ Μέντορα πάντα μαζί του. Γιὰ
τοῦτο στάθηκε τόσο φρόνιμος νιὸς καὶ παινέθηκε στὸν
κόσμο. Τὸ ἴδιο θὰ πάθω καὶ γώ. Ἡσυχος εἶμαι, τώρα
ποῦ πάω στὴν Ἀθῆνα !

Ὁ Μέντοράς μου μὲ προσέχει σ' ὅτι κάμω. Ὅταν
ταξιδεύω καὶ δὲν τὸν ἔχω πλάγι μου, θυμοῦμαι τὰ
λόγια του καὶ κυβερνιοῦμαι καλῆτερα. Μπορεῖς καὶ σύ,
καὶ κάθε ἄνθρωπος, ἐκεῖ ποῦ περπατεῖς καὶ χάσκεις κοι-
τάζοντας στὰ σύννεφα, ἄξαφνα νὰ σκουντάψῃς σὲ
καμιὰ πέτρα, νὰ πέσῃς μὲ τὰ μοῦτρα ἢ καὶ νὰ στραγ-
γουλίσῃς τὸ πόδι σου. Τὸ πρᾶμα εἶναι πολὺ δυσάρεστο,

γιατί πρέπει νὰ σηκωθῆς, ἢ κανεῖς νὰ σὲ σηκώσῃ, νὰ γυρίσῃς σπίτι, νὰ φωνάξῃς τὸ γιατρό, ἴσως νὰ δεῖρῃς τὴ γυναῖκα σου. Τότες καταλαβαίνεις τί χρήσιμος ποῦ θὰ σοῦ εἶταν κανένας καλὸς ὁδηγός. Τέτοιονα ἔχω καὶ χαίρουμαι. Εἶμαι κομμάτι λωλούτσικος, θέλω χαλινάρι νὰ μὲ σφίγγῃ τὸ στόμα. Ὁ σεβαστός μου ὁ φίλος ξέρει πολλὰ νὰ μὲ πῇ γιὰ μετριοφροσύνη, γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μετριότητα. Ὅλα μέτρια τάγαπᾷ. Μιὰ μέρα, στὴν ἐξοχὴ ποῦ σεργιανίζαμε κ' οἱ δύο μας, ἀνεβήκαμε μαζί σ' ἓνα ψηλὸ βουνό· εἶταν ἀποκάτω μας βράχοι. Ἐβλεπα θάλασσα πέρα πέρα καὶ μ' ἔπιασε τόση ἀγάπη γιὰ τὸ μαβί της τὸ χρῶμα, ποῦ πῆγα νὰ σταθῶ στὸ βράχο κοντὰ γιὰ νὰ τὴ χορτάσουν τὰ μάτια μου πιὸ καλὰ. Ὁ Μέντοράς μου μὲ πράβηξε ἀπὸ τὸ ροῦχο καὶ μ' εἶπε· — « Ἀνάγκη δὲν εἶναι νὰ πῆσῃς στὸν γκρεμνόν. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. »

Ποιὸς δὲν τῷπαθε στὴ ζωὴ του ἢ νὰ λυπηθῇ πάρα πολὺ ἢ νὰ καταχαρῇ, νὰ ξεκαρδίζεται ἀπὸ τὰ γέλοια κάθε λίγο δίχως κανένα λόγο, ἢ νὰ τοῦ περεχύνουν τὴν καρδιὰ δάκρια πικρὰ σὰν τὸ φαρμάκι; Ποιὸς καμιά φορὰ δὲν εἶναι ὑπερβολικός; Παραδείματος χάρη, εἶναι βέβαιον ποῦ θὰ πῆς ἄγγελον τὴν πρώτη γυναῖκα ποῦ θαγάπησῃς· ἴσια μὲ τὸ ταβάνι θὰ πηδήξῃς μὲ τὸ πρῶτον φιλὶ ποῦ θὰ σὲ δώσῃ. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν νὰ τῆς κάμῃς ὄρκον ποῦ θὰ τὴν ἀγαπήσῃς ὅλη σου τὴ ζωὴ κι ἀκόμη παραπάνω. Ἄμα πάλε χάσῃς τὴν ἀγάπην σου, κατάντησε γενικὸ σύστημα νὰ δέρνεσαι, νὰ

κλαίς σὰν τὸ βόδι τὴν ὥρα ποῦ τὸ σφάζουν καὶ νὰ φωνάζῃς ποῦ ποτές σου πιά δὲ θάγαπήσης, ποῦ θὰ πεθάνῃς ἢ τουλάχιστο ποῦ θὰ γίνῃς καλόγερος. Τὸ κάτω κάτω ντροπιάζεσαι μὲ τέτοια λόγια καὶ πέφτεις μικρός, γιατί ζῆς, τρῶς, κοιμᾶσαι καὶ σ' ἓνα μῆνα ξέχασες ὄρκους, θάνατο καὶ τὸν ἄγγελο μαζί. Ὡς τόσο τὴν ὥρα ποῦ τὰ λές, τὰ πιστέβεις· μάλιστα νοιώθεις μέσα σου μιὰ ἀνάγκη νὰ τὰ πῆς, κι ἃ δὲν τ'ἄλεγεθες θὰ σὲ φαίνονταν πῶς δὲν ἀγαπᾷς μὲ τὰ σωστά σου. Ὁ Μέντοράς μου μ' ἔμαθε μὲ τί τρόπο εἶναι φρόνιμο νὰ φέρνεται κανεὶς σὲ τέτοια περίσταση, γιὰ νὰ τὰ ταιριάξῃ ὅλα καὶ νὰ μὴν τὸ παρακάμῃ. — «Σὲ τέτοιες ὥρες, λέει, χρειάζεται συμβιβασμός. Πῆς τῆς ἀγάπης σου ποῦ θὰ τὴν ἀγαπήσης μόνο τὴ μισή σου τὴ ζωή. Φώναζε ποῦ θὰ μισοπεθάνῃς ἢ ποῦ θὰ γίνῃς μισοκαλόγερος. Ἔτσι ὅλα συμβιβάζονται. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον κτλ.»

Δὲν εἶναι ἄθρωπος ποῦ καμιά φορὰ νὰ μὴ θύμωσῃ, βλέποντας ποῦ δυὸ καὶ δυὸ κάμνουν πάντα τέσσερα. Μὲ τὸ συβιβασμὸ κι ἄφτὸ τὸ διορθώνεις· τὰ δυὸ καὶ δυὸ τὰ κάμνεις πέντε, — φτάνει νὰ βρεθῇς σ' ἀνάγκη. Ἡ ἀριθμητική, σὰν ποῦ τὴν ξέρεي ὁ καθένας, ἔχει κάτι ἀπόλυτους νόμους ποῦ δὲν ἀλλάζουν· τῆς λείπει σωφροσύνη, δὲν ἔχει μέτρο. Μὲ τὸ σύστημα τοῦ Μέντορά μου βάζει γνώση καὶ κείνη. Πάρε τώρα τὴ γεωμετρία. Τί σὲ λέει; — «Κάθε τρίγωνο ἔχει τρεῖς γωνιές, — ὅχι παραπάνω —, καὶ οἱ τρεῖς γωνιές κάθε τριγώνου, ἂν τίς βάλῃς τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, εἶναι ἴσους μὲ δυὸ ὀρθογωνιές, ἂν τίς βάλῃς τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη.» ἢ πάλε·

« Τὸ τετράγωνο τῆς ὑποτείνουσας, γιὰ τὰ ὀρθογώνια τρίγωνα, εἶναι ἴσιο μὲ τὰ τετράγωνα ποῦ βγάζουν τᾶλλα δυὸ πλεορά, ὅταν τὰ πολλαπλασιάσῃς τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο. » Ἀμέσως βλέπει ὁ καθένας ποῦ τὸ παρακάμνει ἡ γεωμετρία. Πολὺ πιὸ σωστὸ καὶ φρόνιμο θὰ εἴταν ἂν ἔλεγε· — « Εἶναι τρίγωνα ποῦ ἔχουν τρεῖς γωνιές, ἀλλὰ πάλε μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν καὶ τόσες » ἢ « οἱ δυὸ γωνιές εἶναι ἴσιες μὲ δυὸ μισογωνιές ἢ μὲ δυὸ μισορθογωνιές » ἢ μάλιστα « εἶναι ἴσιες καὶ δὲν εἶναι ». Ὁ Ἀριστοτέλης δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ πῇ καλῆτερα, κι ὅταν ἔδειχτε καὶ διδάσκει ποῦ ἡ ἀρετὴ βρίσκεται πάντα στὴ μέση, τέτοια πράγματα θὰ εἶχε στὸ νοῦ του. Ἡ ἀρχὴ εἶναι φρόνιμη καὶ παντοῦ ταιριάζει. Μπορεῖ νὰ χρησιμέψῃ καὶ καὶ ποῦ δὲν τὸ προσμένει κανεὶς. Ἄν τὰ βάλομε μὲ τοὺς Τούρκους, βγαίνει ἀξάφνα καὶ μᾶς λές· — « Μῖσα τὸν Τούρκο, μὰ μπορεῖς κι ὅλας λιγάκι νὰ τὸν ἀγαπᾷς. Μᾶς ἀφάνισε, μᾶς ἔγδειρε, μᾶς σκότωσε, ἀλήθεια! Μὰ διὲς τώρα τί διαφορὰ! Μᾶς μισογδέρνει, μᾶς μισαφανίζει, μᾶς μισοσκοτώνει· πρέπει καὶ μεῖς νὰ μισαγαποῦμε τοὺς Τούρκους. » Τέτοια λόγια νὰ πῇς, χαίρεται ὁ κόσμος ποῦ σ' ἀκούει. Στὴν Ἑλλάδα μάλιστα ὁ πολιτικὸς ἀφτὸς συμβιβασμὸς κατάντησε νόμος. Στὴν Τουρκιᾷ εἶναι γενικὴ συνήθεια. Μὲ τοὺς Τούρκους μπορεῖ ὁ χριστιανὸς νὰ κερδίσῃ παράδες καὶ μὲ παράδες τί δὲ συμβιβάζεις ;

Πούπετις ὁμως δὲν ταιριάζει τόσο καλὰ, πούπετις ὁ συμβιβασμὸς δὲν ἔχει τόσο τὸν τόπο του, ὅσο στὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Ἐκεῖ βλέπεις στὰ γεμάτα τί ἀξίζει τὸ λαμπρὸ τοῦτο τὸ σύστημα, ἐκεῖ φανερώνεται

μὲ μιᾶς ὅλο τὸ βάθος τῆς καινούριας ἀφτῆς φιλοσοφίας. Νὰ ξέρη κανεὶς τέλεια τὴν ἀρχαία τὴ γλῶσσα, λείπει ὁ συμβιβασμός, ἢ νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς νέας, εἶναι ὑπερβολή. Βάλε ποῦ ἔχει τὸ πρᾶμα καὶ τὴ δυσκολία του. Τὸ φρόνιμο εἶναι νὰ ξέρῃς μισὰ τὴ μιὰ, καὶ μισὰ τὴν ἄλλη. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. Ἔτσι πέφτουν ὅλοι σύφωνοι ἢ νὰ τὸ ποῦμε καλῆτερα, μισοσύφωνοι. »

* Ἄς προσέξουμε τώρα καὶ στὴ λέξη συμβιβασμός. Θὰ διῆς ποῦ μοναχῇ της μπορεῖ νὰ σὲ δείξῃ τί εἶναι ὁ συμβιβασμός. Παρακαλῶ, λίγη πομονή, νὰ κάμουμε καὶ μεῖς τὸ φιλολόγο. Ὁ Ἡσύχιος κι ὁ Σουίδης ἀναφέρουν τὴ λέξη *συμβίβασις*· δὲ γνωρίζουν τὸν τύπο *συμβιβασμός*. Ὁ Ἀρτεμίδωρος ὁ Δαλδιανὸς γράφει (βιβλ. Α', παράγρ. 67)· « Πέπονες δὲ πρὸς μὲν φιλίας καὶ συμβιβάσεις εἰσὶν ἀγαθοί ». Ὁ Ἀρτεμίδωρος ἔζησε, καθὼς ξέρεи ὁ καθένας, δυὸ αἰῶνες μετὰ Χριστό. ἄγνωστος ἀκόμη καὶ τότες ὁ *συμβιβασμός*. Ἔτσι λὲν καὶ τὰ σκόλια τοῦ Ἐβριπίδου, στὶς Φοίν., στ. 375 (*συμβιβάσεις*) καὶ 587 (*ἑμβιβάσιν*), στὴν ἑγδ. τοῦ Dindorf. Πρῶτη φορὰ ἀπαντᾷς τὸνομα *συμβιβασμός* στοῦ Γιώργου Πισίδου τὸ Ἐξαήμερο, στ. 1409· « καὶ *συμβιβάσμος* γίνεται τῶν σχισμάτων. » Ἔχουν τὴ λέξη καὶ οἱ Παντέχτες· « Διάλυσίς ἐστὶν ἀμφιβαλλομένου χρέους *συμβιβάσμος*. » Ὁ ἀγ. Ἐπιφάνιος, (αἱρ. ΕΣ', ιδ'), κι ὁ Ἰάμπλιχος (Β. Π. παρ. 69, σελ. 50, 2 στὴν ἑγδ. τοῦ A. Nauck, 1884) βάζουν, ὁ πρῶτος· « πεῖσαι ἀμφοτέρους εἰς *συμβιβάσμον* εἰρήνης » κι ὁ δῆφτερος·

« Ἐναντίων δυνάμεων εἰρήνευσιν καὶ συμβιβασμόν ». Στούς ἀρχαίους δὲ βρίσκεται συμβιβασμός. Ἀπ' ἀφτὰ τί βγαίνει; Βγαίνει ποῦ ἡ λέξη δὲν εἶναι ἀρχαία· δὲν εἶναι καὶ νέα· εἶναι μεσαιωνική. Τέτοιους κι ὁ συμβιβασμός. Ὅλα τὰ θέλει μισά, ὡς καὶ τὴ χρονολογία του.

Ἄς κάμουμε τώρα καὶ λίγη γλωσσολογία — γιὰ τοὺς γλωσσολόγους· θέλω νὰ πῶ ποῦ ὁ συμβιβασμός δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μᾶς διαβάσῃ· δὲν ἔχουμε ἀνάγκη καὶ μεῖς νὰ γράφουμε γιὰ τὸ συμβιβασμό. Ἄς τὰ ποῦμε μόλον τοῦτο καθαρά καθαρά, γιὰ νὰ μᾶς καταλάβουν, ἂν τύχῃ, καὶ τὰ παιδιά, δὲ λέω οἱ δασκάλοι. Ἡ φωνολογία μας σήμερα δὲν παραδέχεται τὴν πλοκὴ μφ νθ νχ. Τὸ ν δὲν προφέρνεται· ὁ καθένας θὰ πῇ νύφη πεθερός θυμοῦμαι καὶ κόγχη, ἀντὶς νύμφη πενθερός ἐνθυμοῦμαι (τὸ θυμοῦμαι τὸ δικό μας δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὸ θυμοῦμαι τῆς ἀρχαίας, γιὰτι καὶ τὸ νόημα εἶναι ὅλους διόλου διαφορετικὸ καὶ γιὰτι σώζεται στὴν Κύπρο τὸ ῥῆμα ἀθυμοῦμαι), κόγχη κτλ. Ὅ,τι εἶναι ἀλήθεια γιὰ τὸ φ θ χ, πρέπει νὰ εἶναι ἀλήθεια καὶ γιὰ τὸ β δ καὶ γ. Θὰ ποῦμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ βασιλιά τὸ διάβολο τὸ γέρο, ἀντὶς τὸν βασιλιά, τὸν διάβολο, τὸν γέρο. ⁽¹⁾ Ἀφοῦ τὸ φθχ καὶ τὸ β δ καὶ γ δὲ θέλουν

(¹) Οἱ τύποι τὸν βασιλέα, τὸν διάβολον, τὸν γενοῖον εἶναι ξένοι. Τοὺς ἔφτιαξαν οἱ δασκάλοι καὶ τοὺς ἔμαθαν ποῦ καὶ ποῦ στὸ λαό. Ἡ ἀρχαία δὲν πρόφερε ποτὲς τὸν βασιλέα κτλ., σὰν ποῦ τὰ προφέρνουν οἱ δασκάλοι καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὰ προφέρῃ ἔτσι, γιὰτι οἱ ἀρχαῖοι ἤξεραν τὴ γλῶσσα τους.

τὸ ν, φυσικά δὲν μπορεῖ μήτε τὸ σ καὶ ζ νᾶχη ν μπροστά του. Γιὰ τοῦτο λέμε Κωσταντῖνος, Κωστής, τὴ ζωή, τὴ ζήση, ἀντὶς Κωνσταντῖνος, Κωνστής, τὴν ζωή, τὴν ζήση. Ποιὸς εἶναι ὁ λόγος; Νὰ τὸ διοῦμε τώρα. Ὅλα ἄφτὰ τὰ φωνήματα, φθχ, βδγ, σζ μοιάζουν ἀναμεταξύ τους καὶ ἔχουν κάτι ποῦ τοὺς εἶναι κοινό· ὅλα τοὺς εἶναι ἡμίφωνα, θὰ πῇ ποῦ μπορεῖς νὰ προφέρῃς ἓνα φ ὅση ὥρα θέλεις κι ὅσο δὲν πιάνεται ἡ ἀναπνοή σου· τὸ π ὅμως, ποῦ εἶναι ἄφωνο, πρέπει μὲ μιᾶς νὰ τὸ βγάλῃ τὸ στόμα σου — καὶ τελειώνει. Ὅλα τᾶλλα φθχ, β δ γ, σ ζ, τὰ μακραίνεις καὶ τὰ λές. Ἀφτὸ εἶναι τὸ γνώρισμά τους καὶ δὲν ἔχεις παρὰ νὰ δοκιμάσῃς νὰ προφέρῃς ἓνα π καὶ ἓνα φ, νὰ τὸ διῇς. Ἀφοῦ ἔχουν τὰ ἡμίφωνα συγγένεια ἀναμεταξύ τους καὶ χαραχτήρα ποῦ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε ἄλλο φτόγγο, πρέπει ὅτι γίνῃ μὲ τὸ ἓνα νὰ γίνῃ καὶ μὲ τᾶλλο, ὅτι πάθῃ τὸ ἓνα καὶ τᾶλλο νὰ τὸ πάθῃ, ὅτι συνέπειες ἔχει τοῦ ἑνὸς ἡ γειτονιὰ νὰ τίς ἔχῃ καὶ τᾶλλουνοῦ. Γιὰ τοῦτο μὲ κανένα ἡμίφωνο ν δὲν προφέρνεται καὶ ἔχουμε νόμο στὴ γλῶσσα μας· « Στὰ ἡμίφωνα μπροστὰ ν δὲν ταιριάζει. »

Τὸν ἴδιο νόμο ἔχει καὶ ἡ ἀρχαία· δὲ λέει σύνζυγος, μὰ σύζυγος· δὲ λέει συνστέλλω, μὰ συστέλλω· δὲ συνηθίζει νὰ λέῃ συνσίτιον, μὰ ἀναδιπλασιάζει τὸ σ καὶ τὸ κάμνει συσσίτιον. Ὁ ἀναδιπλασιασμός ἔχει καὶ καῖνος τὸ νόημά του· σημαίνει ποῦ δὲν ταιριάζουν πλάγι πλάγι ν καὶ σ, ἀφοῦ γίνονται ἓνα. Μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό ἔπαψε καὶ στὴ γλῶσσα μας νὰκούγεται τὸ ν· πρῶτα ἔγινε νύφφη πεθθερὸς θυμοῦμαι, καὶ ἔπειτα νύφη πεθερὸς θυμοῦμαι, καθὼς ἔγινε σήμερα καὶ στὴν

καθαρέβουσα τὸ ἄλλος ἄλος καὶ συσίτιον τὸ συσίτιον ποῦ ἀναφέραμε, γιατί χάθηκε στὴν κοινὴ γλῶσσα ὁ ἀναδιπλασιασμός. Πῶς γίνεται ὁμοῦς τώρα ποῦ ἡ ἀρχαία, ἀντὶς ἀναδιπλασιάσῃ τὸ νθ, σὰν τὸ νσ, λείει ἄνθρωπος μὲ ν, καὶ ξεναντίας μὲ τὸ φθχ, μὲ τὸ βδ καὶ γ ἔχει παντοῦ τὸ ν. Γιατί τοῦτο, θὰ μὲ πῆς; Γιατί τότες τὸ φθχ, τὸ βδ καὶ τὸ γ δὲν εἴταν ἡμίφωνα· εἴταν ἄφωνα κ' ἔτσι τὰ ξέρουν καὶ τὰ λὲν οἱ παλιοὶ μας γραμματολόγοι. Σήμερα ποῦ τᾶφωνα πλήθαιναν, εἴταν ἀνάγκη ὁ ἴδιος νόμος νὰ κυβερνήσῃ καὶ πιώτερες λέξεις. Τὸ κάτω κάτω, μπορούμε νὰ ποῦμε ποῦ ὅποιος λείει νύφη πεθερὸς καὶ κόχη, μιλεῖ σὰν τοὺς ἀρχαίους, ἀφοῦ προσέχει τὸν ἴδιο κανόνα καὶ δὲ βάζει ν μὲ τὰ ἡμίφωνα. Ὅποιος λείει νύμφη πενθερὸς τὸν γείτονα τὸν χειμῶνα κι ἄλλα τέτοια μὲ ν, καταπατεῖ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας, ἀφοῦ βάζει ν μὲ τὰ ἡμίφωνα καὶ μιλεῖ σὰν τοὺς ξένους, γιατί μόνο οἱ ξένοι φτειάνουν κανόνες τοῦ κεφαλιοῦ τους σὲ μιὰ γλῶσσα ποῦ δὲν ξέρουν. Ὁ γραικικὸς μας ὁ λαὸς πούπετις καὶ σὲ κανένα μέρος τῆς Ἑλλάδος δὲ βάζει τὸ ν, ὅπου δὲν πρέπει. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα δὲ χάθηκε· θὰ τὴ βρῆς στὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχαία θὰ σὲ κάμῃ νὰ καταλάβῃς τὴ νέα, καὶ μὲ τὴ νέα μπαίνεις στὸ νόημα τῆς ἀρχαίας. Ἡ γλῶσσα μας ἡ ῥωμέϊκη εἶναι συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς· γὰρ νὰ εἶναι συνέχεια, ἔπρεπε ν'ἀλλάξῃ, ἀλλιῶς θὰ εἴταν πάντοτες ἡ ἴδια — καὶ μήτε ἡ ἀρχαία, στὴν ἱστορικὴ τῆς σειρά, ἔμεινε πάντοτες ἡ ἴδια, μήτε βρέθηκε στὸν κόσμον ποτές γλῶσσα ζωντανὴ ποῦ νὰ μὴν ἀλλάξῃ. Οἱ γλῶσσες ποῦ δὲν ἀλλάζουν εἶναι οἱ

ξεχασμένες, οἱ πεθαμμένες οἱ γλῶσσαι ποῦ ἄθροπος
πιά δὲν τίς μιλεῖ.

* Ἀς σημειώσουμε τὸ λοιπὸ τὴν ἀρχαία τὴν προφορά
μὲ γράμματα πιὸ μάβρα **φ θ χ β δ γ**, γιὰ νὰ τὰ
διακρίνουμε καλῆτερα, κ' ἔτσι νὰ διοῦμε τι ἀπόγινε μὲ
τὸ **φθχ**. Τὸ **φ** τὸ **θ** καὶ τὸ **χ** εἶταν ~~α~~ ἄφωνα διπλά·
τὸ **δ β** καὶ τὸ **γ** εἶταν ἀπλά. Ὅταν ἔλεγαν τὸ **φθχ**,
ἀκούγονταν πρῶτα ἓνα **π τ κ**, ὕστερα μιὰ δασεῖα.
Λίγο λίγο, μὲ τὴν προφορά, χάνουνταν τὸ **π τ κ** κ' ἔ-
περνε ἡ δασεῖα πιώτερο τόνο καὶ τόπο, γιὰτι λέγον-
τας τὸ **φ**, τὸ **θ** ἢ τὸ **χ**, ἀντὶς ν' ἀνοίξουν καλὰ τὸ
στόμα, τὸ σφαλοῦσαν πιὸ γρήγορα κ' ἔτσι εἶταν
ἀνάγκη νὰ χαθῇ ἡ δασεῖα ποῦ θέλει στόμα ἀνοιχτό, καὶ
νὰ μείνῃ στὸ τέλος μόνο τὸ ἡμίφωνο **φθχ**, ποῦ δὲ
μοιάζει πιά μὲ τᾶφωνα τάρχαϊο. Τὴν ἴδια σειρὰ
ἀκουλοῦθησε τὸ λατινικὸ *Porta*, ὅταν πῆρε τὴ λέξη ἡ
γερμανικὴ· ἔγινε πρῶτα *forte* (πάει νὰ πῇ, **π** μὲ δα-
σεῖα, σὰν τάρχαϊο τὸ **φ**), ἔπειτα *pforte*, καὶ τέλος *forte*
σὲ μερικὲς ἐπαρχίαι. Γιὰ τοῦτο μῆτε μπόρεσε τὸ **ν**
νὰ μείνῃ μπροστὰ σὲ **φθχ**, ἅμα δὲν εἶταν πιά **φθχ**,
μῆτε κατῶρθωσε νὰ σώσῃ τὸ **πτκ** τοῦ **φθχ**, μόλον
ὅτι τὸ **ν** ταιριάζει καλὰ μὲ τᾶφωνα. Ἡ δασεῖα εἶχε
ἐπικρατήσῃ καὶ μάκραινε τὴν προφορά, μὲ τρόπο ποῦ
τᾶφωνα γίνονταν ἡμίφωνα κ' ἔτσι ἀπὸ τὸ **φ** βγήκε τὸ
φ, ἀπὸ τὸ **θ** τὸ **θ**, κι ἀπὸ τὸ **χ** τὸ σημερινό μας τὸ **χ**.

Ὅπου εἶταν ὁμως **ν** τῆς ἀρχαίας μπροστὰ σὲ **β δ**
καὶ **γ**, σώθηκε καὶ τὸ **ν** κ' ἡ παλιὰ προφορά τοῦ **β δ**
καὶ **γ**, γιὰτι τὸ **β δ** καὶ **γ** εἶταν ἄφωνα ἀπλά κ' ἔτσι
δὲν μποροῦσε δασεῖα νὰ τὰ χαλάσῃ. Οἱ ἀρχαῖοι, γιὰ

τὸ **μβ νδ νγ** εἶχαν τὴν ἴδια προφορὰ ποῦ ἔχουμε σήμερα, ἅμα λέμε ὀμπρὸς πάντα τονκόπο. Δὲν τὰ λέμε μὲ **π τ κ**, τὰ λέμε μὲ **β δ γ**. Μὴ βλέπης ποῦ μιλοῦμε γιὰ τὸ **ν** κι ὅμως γράφουμε **μ**, ἅμα εἶναι **β** στὴ μέση. Τὸ **ν**, μόνο ποῦ βρίσκεται μπροστὰ σὲ **β**, γίνεται **μ**. ἔτσι καὶ τὸ δικό μας τὸ ἄμποτες, τὸ κάμνουμε μὲ **μ**, κι ὡς τόσο εἶναι μὲ **ν** (**ἂν ποτέ**). τὸ **ν** γίνεται χειλικὸ μὲ τὰ χειλικά (πφβ) καὶ λαρυγγικὸ μὲ τὰ λαρυγγικά (κγγζγ). εἶναι ὅμως πάντα **ν**, καὶ γιὰ τοῦτο στὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφὰς μὴδεὶς συχνὰ νὰ διαβάσης συνπαρόντων συνβίου συνκλητικός. Ἀπὸ τὸ **ν** δὲν ἔπρεπε λοιπὸ νὰ χαθῇ, γιὰτὶ τὸ **ν** τῆς ἀρχαίας, ποῦ δὲν ἤθελε ἡμίφωνα κατόπι του, ταίριαζε μὲ τᾶφωνα. Ὁ ἴδιος νόμος βασιλεύει ἀκόμη καὶ σήμερα, σὰν ποῦ μπορεῖ νὰ τὸ διῇ ὁ καθένας στοὺς τύπους πάντα ἔμπορος τὸν κόπο· ποτὲς ὁ λαὸς δὲν εἶπε καὶ δὲ θὰ πῇ πάτα ἔμπορος τὸ κόπο. Σὲ τέτοια περίστασις μάλιστα, τὸ **πτκ** γίνεται ἡχικὸ (πάει γὰ πῇ ποῦ ἀντηχεῖ ἢ γλωσσίδα στὸ λάρυγγα μέσα ἅμα προφέρῃς τὰ ἡχικά, ὅπως ἀντηχεῖ ὅταν πῇς ζ δυνατὰ) ἀπὸ ἄνηχο ποῦ εἶταν (ἢ γλωσσίδα δὲ σαλεύει ὅταν εἶναι **πτκ** κι ὁ λάρυγγας δὲν ἀντηχεῖ μὲ τὸ **σ**, σὰ μὲ τὸ **ζ**). Γιὰ τοῦτο λέμε πάντα ἔμβορος τὸν γόπο. Στὴ γλῶσσα μας, ἓνα ἡχικὸ φέρνει τᾶλλο, καὶ τοῦ **ν** δὲν τοῦ φτάνει νὰ βρίσκεται σ' ἄφωνα μπροστὰ, θέλει ἀφτὰ τᾶφωνα νὰ εἶναι **κ'** ἡχικά. Ἄν εἶταν τὸ **β** τάρχαϊο σὰν τὸ δικό μας τὸ **β**, θὰ εἶταν ἀδύνατο νὰ χῇ μπροστὰ του **ν**, γιὰτὶ τότες θὰ εἶταν τὸ **β** ἡμίφωνο, καὶ ξέρουμε ποῦ τὰ ἡμίφωνα, στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα, **ν** δὲ θέλουν.

Εἶναι φυσιολογικὸς νόμος τὸ μ νὰ γεννᾷ β κι ὄχι β, γιὰ τὸ λόγο ποῦ ἓνα μ ἔχει πιώτερη συγγένεια μὲ τὸ β παρὰ μὲ τὸ β καὶ μπορεῖς μάλιστα νὰ πῆς ποῦ κάθε μ ἔχει μέσα του ἓνα β. Ἡ προφορά μβ εἶναι ἀδύνατο πρᾶμα, κ' ἔπρεπε νὰ εἴταν οἱ ἀρχαῖοι βάρβαροι γιὰ νὰ τὴν ἔχουν. Οἱ δασκάλοι μπορεῖ νὰ κάμουν τοὺς ἀρχαίους νὰ φαίνονται βάρβαροι, ἐμεῖς ὄχι.

Γι' ἀφτὴ τὴν αἰτία εἶναι μάλιστα πιὸ σωστὸ νὰ γράφουμε σήμερα, σὰν ποῦ τὸ κάμαμε, τὸ κύριο ὄνομα Ἰάμβλιχος μὲ π ἄντις β. Ὁ λαὸς δὲν ξέρει ἀκόμη ἀφτὸ τὸνομα, κι ἂν τὸ μάθῃ, εἶναι καλῆτερο νὰ τὸ μάθῃ μὲ π· ἂν τοῦ τὸ ποῦμε μὲ β, θὰ τὸ κάμῃ Ἰάβλιχος· μὲ π θὰ φυλάξῃ τοῦλάχιστο τὴν ἀρχαία τὴν προφορά, ποῦ συμφωνεῖ μὲ τὴ δική του. Τὸνομα ἀφτὸ εἶναι ἀραβικὸ κι ἀραβικὰ δὲν ἔχει μήτε β μήτε π· ἔχει μόνο μλ. Οἱ Ἕλληνες, ὅταν τὸ πῆραν, ἔβαλαν τὸ β, ὅπως καὶ πρὶν εἶχαν πεῖ ἀμβροσία ἀντὶς ἀμροσία, ποῦ θὰ εἴταν ὁ σωστὸς τύπος, κι ἀμβροτος ἀντὶς ἀμροτος, ποῦ εἶναι τὸ πιὸ ἀρχαῖο, κ' ἔτσι, —κατὰ λάθος, γιὰ νὰ μιλήσουμε σὰν τοὺς δασκάλους, — βγῆκε τὸνομα βροτὸς ἄπο τὸ σύθετο ἀμβροτος. Ἀφτὸ τὸ β, γιὰ ν' ἀχῇ τὸ λόγο του, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄφωνο β καὶ μὲ τέτοιο τρόπο μποροῦμε νὰ καταλάβουμε γιὰτί ἀκούστηκε ἓνα β στὸνομα Ἰάμβλιχος. Τὸνομα εἶναι πολὺ σημαντικόν· μᾶς δείχτει ποῦ καὶ στὸν τέταρτο αἰῶνα μ. Χ. σώζονταν ἀκόμη ἡ προφορά τοῦ ἀρχαίου τοῦ β.

Ἀφοῦ λοιπὸ, καθὼς εἴπαμε, ταιριάζει τὸ ν καὶ μὲ β δ γ καὶ μὲ πτκ, εἴταν ἀνάγκη, πρῶτο· τὸ β νὰ μὴ

γίνη β, ὅταν εἶχε μπροστά του ν, δέφτερο· τὸ β τὰρ-
 χαῖο νὰ μείνῃ καὶ σήμερα, σ' ὅποια λέξη τὸ β ἔχει ἓνα
 ν μπροστά του. Τὸ ἴδιο καὶ μετὰ τὸ δ καὶ γ. Ἔτσι λέμε
 σήμερα μπαίνω κουμπὶ γαμπρὸς μπάλλωμα, ἄντρας
 ἔντεκα ντύνουμαι σεντόνι, ἐγγόνι ἀγγίζω καὶ τέτοια
 πολλὰ ποῦ σώζουν τὴν ἀρχαία προφορὰ ἐμβαίνω κόμβος
 (κομβίον· τῆτονο ο γίνεται στὴ γλῶσσα μας ου)
 γαμβρὸς ἐμβάλλωμα, ἄνδρα, ἔνδεκα ἐνδύνω σινδῶν
 (σινδόνιον), ἔνγονος (ἐνγόνιον) ἐνγίζω. Ἐχομε
 τώρα, μ' ἀφτά ποῦ εἶπαμε, καὶ νέους ὅρους· σ' ὅποια
 λέξη κανεὶς ἀκούσῃ τὴν προφορὰ ὑπ ντ νκ, ἀντὶς **μβ**
νδ νγ (γγ) ποῦ γράφουν οἱ ἀρχαῖοι, ἀμέσως μπορεῖ νὰ
 πῇ, δίχως νὰ κάμῃ λάθος, ποῦ ἡ λέξη εἶναι ἀρχαία,
 δηλαδὴς ποῦ τὴν ἄκουσε καὶ τὴν ἔχει ὁ λαὸς ἀπὸ τὰ
 παλιὰ τὰ χρόνια καὶ ποῦ δὲν τοῦ τὴ χάλασαν ἀκόμη
 οἱ δασκάλοι. Δὲ σημαίνει τίποτις νὰ βρίσκεται ἢ νὰ
 μὴ βρίσκεται ἡ λέξη στὰ λεξικά καὶ στοὺς λεξικογρά-
 φους· οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔγραψαν ὅσες λέξεις ἔλεγαν, καὶ
 πολλὰς ποῦ συνήθιζαν / μπορεῖ νὰ μὴ γράφηκαν ποτέ.
 Φτάνει νὰ εἶναι τὸ β τὸ δ ἢ τὸ γ μετὰ τὸ ν, καὶ βλέ-
 πουμε ἀμέσως ποῦ γιὰ νὰ λέμε σήμερα **μβ**, **νδ**, **νγ**
 ἀντὶς **μβ νδ νγ** ἔπρεπε μιὰ τέτοια λέξη νὰ ὑπάρχῃ
 τουλάχιστο στὸν τέταρτο αἰῶνα μ. Χ., τοῦ Χρυσό-
 στομου τὸν καιρό. Μετὰ τὴ νέα μας τὴ γλῶσσα ἔτσι
 πλουτίζει κ' ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας. Τὸ νόστιμο εἶναι
 ποῦ οἱ καλοὶ μας οἱ δασκάλοι κάμνουν τὸν περήφανο,
 σηκώνουν τὴ μύτη καὶ καταφρονοῦν τὸ πρόστυχο καὶ
 χυδαῖο μπάλλωμα. Νὰ ὅμως ποῦ ἡ ἐπιστήμη τοὺς
 δείχνει ποῦ ἀφτὸ τὸ χυδαῖο τὸ μπάλλωμα εἶναι πολὺ

πιὸ ἀρχαῖο καὶ πιὸ σωστὸ ἀπὸ τὸ καταλαμβάνω τὸ δικό τους !

Πρέπει ὅμως, γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ἀρχαία προφορά, τὸ **μδ νδ νγ** νὰ εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξη. Ἄ δὲν εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξη, τότες ἀλλάζει τὸ ζήτημα. Μπορεῖς νὰ τὸ καταλάβῃς ἀπὸ τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου τὸ ν, ἀπὸ τὸ ν τοῦ θηλυκοῦ κι ἀπ' ὅλα τὰ τελικά τὰ ν ποῦ βρίσκονται μπροστὰ σ' ἀρχικὸ **β δ γ** τῆς ἀκόλουθης λέξης, ἢ μπροστὰ σ' ὅ τι ἄλλο ἡμίφωνο κι ἂν εἶναι. Δὲ λέμε τομπασιλιά, λέμε τὸ βασιλιά. Γιατί τοῦτο ; Γιατί τὸ κοινὸ ὄνομα βασιλεὺς δὲν εἶχε μόνο αἰτιατική· τὰρχικὸ β μπορούσε λοιπὸ νάκουστῇ χωριστὰ ἀπὸ τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς, ἀφοῦ ἐκλιναν ὁ βασιλεὺς, τοῦ βασιλέως, τῷ βασιλεῖ, οἱ βασιλεῖς κτλ. Ἄμα δὲν εἶταν κανένα ν στὸ β μπροστὰ, γίνονταν τὸ β β, γιατί τὸ β εἶναι φυσικὸ νὰ γίνῃ β, τὸ β ὅμως δὲ γίνεται β. Ἀφοῦ ὅμως τὸ β ἔγινε β, βρίσκονταν, κάθε φορὰ ποῦ ἐκλιναν τὸνομα, τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἄρθρου μπροστὰ στὸ β τῆς αἰτιατικῆς βασιλέα. Μὰ εἶδαμε ποῦ ἀφτὴ ἡ πλοκὴ μβ δὲν μπορούσε νὰ μείνῃ· ὁ τύπος τὸν βασιλιά ἔπρεπε ἀμέσως νὰ κατασταλάξῃ στὸν τύπο τὸββασιλιά, μὲ δυὸ β, κι ἀφτὸς ὁ τύπος εἶναι ποῦ μᾶς ἔδωσε τὴν αἰτιατικὴ τῆς κοινῆς τὸ βασιλιά, γιατί σὰν ποῦ τὸ εἶπαμε ἀρχήτερα, ὁ ἀναδιπλασιασμός δὲν ἀκούγεται πιά στὴν κοινὴ γλῶσσα. Ὅπου βρέθηκε τελικὸ ν καὶ κατόπι του ἡμίφωνο, συνέβηκε τὸ ἴδιο. Γι' ἀφτὸ τὸ λόγο χάθηκε σήμερα στὴ γλῶσσα μας τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ κι ἀρσενικοῦ ἄρθρου· μνίσκει μόνο ὅπου εἶναι κπτ, ἴσια ἴσια

γιατί τὸ κ, τὸ π καὶ τ εἶναι ἄφωνα κι ὄχι ἡμίφωνα. Μ' ὅλα τᾶλλα (χ γ φ β θ δ σ ζ μ ν ρ λ) ἀναδιπλασιάζουνταν τὸ ν· μετὰ τὸ κπτ δὲν μποροῦσε νὰ ἀναδιπλασιασθῇ, ἀφοῦ τὸ ν μετὰ κπτ παριστάνει δυὸ φτόγγους διαφορετικούς. Τὸ ἴδιο ἔπαθον καὶ τὰ μόρια δὲν καὶ ἄν. Τὰ μόρια καὶ τᾶρθρο δὲ λέγονται ποτὲς ξεχωριστά· μοναχὰ τους δὲν μπορεῖς νὰ τὰ πῇς· πρέπει νάχης κατόπι ἄλλη λέξη. Γιὰ τοῦτο τὰ μόρια δέν, ἄν, οἱ αἰτιατικὰς τὴν καὶ τὸν τοῦ ἐνικοῦ ἄρθρου ἐνώνονται τόσο σφιχτὰ μετὰ τὴν ἀκόλουθη λέξη, ποῦ μοιάζει σὰ νὰ εἴταν τὸνομα καὶ τᾶρθρο μιὰ μόνη λέξη. Χάρη σ' αὐτό, ἔμεινε τὸ ν μπροστὰ στὸ κ, τὸ π καὶ τὸ τ καὶ στὰ φωνήεντα σὰν ποῦ ἔμεινε μέσα στὴν ἴδια λέξη. Μπροστὰ σ' ὅλα τᾶλλα, ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἀναδιπλασιασθῇ κ' ὕστερα νὰ βγῇ. Μετὰ ἐπίθετα, μετὰ τὰ ἀντωνυμίες καὶ μετὰ τὰ ῥήματα ἔπρεπε φυσικὰ νὰ πᾶν τὰ πράγματα διαφορετικὰ, ἀφοῦ οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ῥήματα ἔχουν ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητη καὶ μπορεῖς νὰ τὰ πῇς ξεχωριστά. Ἐχει μιὰ σημασίαν τὸ καθένα, κι ἂν τὸ φέρῃς καὶ μοναχό του. Μ' αὐτὸ τὸ σύστημα, ἀντὶς νὰ λέμε τὸν καλὸν φίλον ἢ εἶχεν φίλον, ὅλοι θὰ ποῦμε σήμερα τὸν καλὸ φίλο, εἶχε φίλο. Ἐναν καιρὸ ἔλεγαν, καλὸ φφίλο, εἶχε φφίλο, καὶ τὸ βλέπομε ἀπὸ χωριανὲς γλῶσσες ποῦ ἀκόμη σήμερα ἔτσι μιλοῦν. Καὶ τόντις πολλὰ χωριά ἔσωσαν αὐτὴ τὴν προφορά, γιατί τὰ χωριά βρίσκονται συχνὰ σ' ἓνα γλωσσικὸ στάδιο ποῦ ἡ κοινὴ γλῶσσα ξεπέρασε καὶ γιὰ τοῦτο θάκούσης σὲ κάμποσα νησιά νὰ σὲ ποῦν τοχχορό, τοφφίλο, τοθθεό, τογγάμο, τηγγυναῖκα, τοββασιλέ, τοδδούλο, τησσούβλα,

τηζζωή, τημμάννα, τουνόμο, τηρράχη, τολλόγο, ἡ ἄθθος, νύφφη, ρουχχαλίζω, πεθθερός, συγγυρίζω· κ' ἔτσι θά στά ποῦν ὅλα, κάθε φορά ποῦ βρίσκεται τὸ ν μπροστά σὲ κάθε ἄλλο σύφωνο παρὰ κ π τ· δὲν ἔχει καμιὰ ἐξάιρεση καὶ δὲ θά κάμη ποτὲς λάθος ὁ χωρικός. Ἐπειδὴς ὁμως τὰ ἐπίθετα κλίνονται καὶ δὲν ἔχουν αἰτιατικὴ μοναχά, ἔγινε ἀπάνω κάτω τὸ ἴδιο ποῦ ἔγινε μὲ τὸ β τοῦ βασιλεύς. Οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἐπίθετα δὲν κράτησαν τὸ ν μήτε ὅταν ἔρχονταν κατόπι κ π τ ἢ φωνήεντο. Ἄμα χάθηκε ὁ ἀναδιπλασιασμός, ἅμα εἶπαν καλὸ φίλο ἀντὶς καλὸ φφίλο, δὲν εἶταν πιά κανέναν λόγος τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς νὰ ξαναφανῇ πουθενά, γιατί μπορεῖ τὸ ἐπίθετο νὰ μπῇ κατόπι καὶ νὰ ποῦμε φίλο καλό· ἔτσι δὲ φαίνεται πιά τὸ ν μήτε στὸνομα μήτε στὸ ἐπίθετο. Ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς εἶχε καταντήσῃ καλὸ γιὰ τὰ ἐπίθετα, καὶ φίλο γιὰ τὰ ὀνόματα, χωρὶς ν. Ὅσο γιὰ τὰ ῥήματα, ὁ νόμος εἶναι ὁ ἴδιος· μόνον, στὴν κοινὴ γλῶσσα, ποῦ δὲν ἔχει πιά τὸν ἀναδιπλασιασμό, δὲν μπορεῖς νὰ διακρίνης τὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνικοῦ ἀόριστου εἶχα φίλο καὶ τὸ τρίτο τοῦ πληθυντικοῦ εἶχα φίλο, ἃ δὲ βάλῃς τὸ √. Τὰ χωριανὰ διακρίνουν τὰ δυὸ πρόσωπα χωρὶς ν, γιατί λένε, γιὰ τὸ πρῶτο, εἶχα φίλο καὶ γιὰ τὸ τρίτο, εἶχα φφίλο. Ἡ κοινὴ ἀναγκάστηκε λοιπό, γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς κι ὄχι φυσιολογικοὺς, νὰ φυλάξῃ τὸ ν μπροστά στὰ φωνήεντα καὶ στ' ἄφωνα, μὰ ἔπρεπε νὰ βάλῃ μπροστά στὰ ἡμίφωνα, τοὺς τύπους ἔχουνε, εἶχανε, λένε ἢ γράφανε κάμανε ἀντὶς ἔγραφαν ἔκαμαν. Ἀφ- τοὺς τοὺς τύπους τοὺς πῆρε ἀπὸ ἄλλα γλωσσικὰ συ-

στήματα, ἀπὸ ἄλλα χωριά· κ' ἔπρεπε τόντις νὰ τοὺς πάρῃ, γιατί θάκκαμνε λάθος ἂν ἔλεγε εἶχαν φίλο, κι ὡς τόσο δὲν μπορούσε νὰ πῇ εἶχα φίλο. Νὰ παρατηρήσῃς ὁμῶς ποῦ μόνο στὰ τρίτα πληθυντικὰ πρόσωπα βάζει τὸ ε καὶ τὸ ν· δὲν τῷχει ποτές στὸ πρῶτο ἔχουμε κι ἀφτὸ σὲ δείχτει ποῦ λέει εἶχανε (καὶ χάρη στὴν ἀναλογία ἔχουνε) μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰποφύγῃ τὴ δυσκολία. "Ἐτσι βγαίνει στὴ γλῶσσα μας κι ἄλλος ὅρος. Τὸ τελικὸ ν (τὸ ν τοῦ ἄρθρου, τοῦ ἂν καὶ τοῦ δέν, τελικὸ δὲν εἶναι) χάθηκε μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό. Μέσα στὴν ἴδια λέξη (φυσικὰ καὶ στὰ μόρια καὶ στ'ἄρθρο), ἔμεινε τὸ ν μόνο μπροστὰ στ'ἄφωνα καὶ στὰ φωνήεντα.

Τί θὰ ποῦμε τώρα, ὅταν ἀπαντήσουμε στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τοὺς τύπους *συβουλή, κίνδυνος, σύδεσμος*, κι ἄλλους τέτοιους τύπους; Ἀρχαῖοι τύποι δὲν εἶναι· ἂν τοὺς εἶχε μάθει ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἂν τοὺς εἶχε κληρονομήσει κατεφτείας ἀπὸ τοὺς προγόνους, θάλεγε *συμβουλή, κίνδυνος, σύνδεσμος*. Πρέπει λοιπὸ νὰ συμπεραίνουμε ποῦ τοὺς ἔμαθε μόνο σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ τ'ἀρχαῖο τὸ β εἶχε γίνῃ β, κι ἀφτὸ εἶναι τὸ σωστὸ συμπέρασμα. Ἀφτοὺς τοὺς τύπους τοὺς βρῆκαν οἱ λόγιοι στὰ βιβλία, ἢ στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἢ καὶ στοὺς δικούς μας. Εἶδαν ποῦ τὰ βιβλία ἔγραφαν παντοῦ β, δὲν ἤξεραν ποῦ τὸ β, ὅταν ἔρχεται μ κατόπι, εἶναι ἀρχαία προφορά, νόμισαν ποῦ τὸ λέν πάντοτες β· τὸ εἶπαν ἔτσι καὶ σ' ἀφτές τίς λέξεις. Ἀπὸ τὸ στόμα τους τίς πῆρε τότες ὁ λαὸς καὶ τίς κανόνισε· φύλαξε τὸν ἀρχαῖο τὸ νόμο κ' εἶπε *συβουλή, κίνδυνος, σύδεσμος*, γιατί εἶδαμε ποῦ δὲν ταιριάζει μὲ

τὰ ἡμίφωνα τὸ ν, κι ἅμα εἶναι νόμος, ὃ τι κάμουν οἱ λόγιοι, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀλλάξουν· ὁ λαὸς τὸν ἔχει πάντα καὶ τὸν προσέχει. Τέτοιες λέξεις εἶναι λοιπὸν μισοδημοτικὲς μισοδασκάλικες καὶμποροῦμε νὰ τίς γράφουμε, ἀφοῦ τίς διώρθωσε τουλάχιστο ὁ λαός. Μισοδημοτικούς μισοδασκάλικους τύπους ἔχει κάθε γλῶσσα κι ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἔχη. Ἔτσι τὸ θέλει ὁ καθαφτὸ συβιβασμός κι ὁλος ὁ κόσμος στὴν Ἑβρώπη ἔτσι ἐννοεῖ τὸν ἀληθινὸ συβιβασμό. Τὸ μόνο ποῦ μπορεῖς νὰ πῆς εἶναι ποῦ τόντις ἀρχαῖος καὶ σωστός τύπος εἶναι ὁ δημοτικός, καὶ ποῦ πῶτερο ἀξίζει καὶ πολὺ πιὸ κανονικὸς εἶναι ὁ τύπος **βάλλωμα** ἢ **ἄνδρας** παρὰ ὁ τύπος **κίδυνος** ἢ **συβουλή**.

Ὅταν ὁμως ἀκούσης σὲ μιὰ λέξη νὰ λέν ὅλο **μβ νδ** κι ὁ λαὸς μήτε νὰ γνωρίζῃ τὴ λέξη, τότες βλέπεις τί τρέχει· φτάνει οἱ λόγιοι νὰ σὲ ποῦν τοὺς τύπους **ἄμβων**, **καταλαμβάνω** μὲ **β**, σὰν ποῦ τοὺς λέν, κι ἀμέσως **καταλαβαίνεις** ἐσὺ ποῦ ἡ προφορὰ ἀφτὴ τοῦ **β** εἶναι πλάσμα καινούριο· ὁ λαὸς τέτοια λέξη δὲν ξέρει, γιατί δὲν εἶναι ὀρθή· ἀρχαία δὲν εἶναι, ἀφοῦ δὲ λέν **ἄμβωνας**, μήτε **ἄμβων** κ' ἔτσι καταπατοῦν τοὺς φωνολογικοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας, ποῦ δὲ θέλει πλάγι πλάγι **ν κ'** ἡμίφωνα· εἶναι τέρας. Ποιὸς βγαίνει βάρβαρος; ὁ δάσκαλος. Καὶ ποιὸς λέει βάρβαρο τὸ λαό; Ὁ δάσκαλος ποῦ πρῶτος βαρβαρίζει. Κατάλαβες, ἐλπίζω, τώρα τί θὰ πῇ **συμβιβασμός**· εἶναι λάθος στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ στὴ νέα. Τέτοιοι εἶναι κι ὁ **συμβιβασμός**. Δὲν εἶναι μισὸ λάθος· εἶναι λάθος σωστό.

Γιὰ νὰ τελειώσουμε, ἄς κάμουμε τώρα μιὰ στιγμὴ

καὶ τὸ λεξικολόγο. Βιβάζω σημαίνει· κάμνω κανέναν ἢ κανένα πρᾶμα νὰ πηγαίνει, νὰ βαδίζει, τὸ βάζω στὸ δρόμο του. Ἡ πρόθεσις σύν, ὅλος ὁ κόσμος τὸ ξέρει, θὰ πῇ μαζί. Ἐτσι βλέπουμε τουλάχιστο τί νόημα ἔχει ὁ συμβιβασμός· κάμνει δυὸ πράγματα νὰ ταιριάζουν τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο, μαζί νὰ πηγαίνουν, τὸν ἴδιο δρόμο νὰ πάρουν. Ποιᾶ εἶναι ἄφτὰ τὰ δυό ; ὁ συμβιβασμός δὲ μᾶς τὸ λέει, μὰ πιστέβω ποῦ θέλει νὰ πῇ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέα. Μὲ τί τρόπο συμβιβάζει καὶ τίς δυό ; Τώρα νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ συμβιβασμός ντρέπεται νὰ πῇ ἥπια, ποῦ εἶναι πάρα πολὺ χυδαῖος τύπος· δὲ θέλει πάλε καὶ νὰ πῇ ἔπιον, ποῦ εἶναι πάρα πολὺ ἀρχαῖος. Τί κάμνει ; Χαίρνει λίγο ἀπὸ τὸ ἔπιον καὶ λιγάκι ἀπὸ τὸ ἥπια, μισὸ μισὸ τὸ καθένα, τὰ ταιριάζει μαζί, τὰνακατώνει καὶ σὲ βγάζει ἓναν ἀόριστο ἔπια. — « Καλὰ ! λὲς ἐσύ, μὰ γιατί τάχατις ἔπια καὶ ὄχι ἥπιον ; Κάλλια μ' ἄρειζε ἐμένα ἓνας ἀόριστος ἥπιον. » Κι ἄφτὸ γίνεται, παιδί μου, μὴ χολοσκάνης ! Μπορεῖς κ' ἥπιον νὰ τὸ πῇς· φτάνει νὰ πάρης μισὰ μισὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέα· ἄλλο νόμο δὲν ἔχεις νὰ φυλάξης. Ὅσο μισὸ εἶναι τὸ ἔπια, τόσο μισὸ εἶναι καὶ τὸ ἥπιον. Καλὰ λοιπὸ καὶ τὰ δυό.

Βλέπεις τί πονηριὰ ποῦ τὴν ἔχει ὁ συμβιβασμός, τί φρόνιμα ποῦ οἰκονομίζεται, τί συμβιβαστικὰ ποῦ τὰ συμβιβάζει ὅλα ὁ συμβιβασμός. Σὲ λέει ποῦ κάμνει δυὸ πράγματα νὰ πηγαίνουν πλάγι πλάγι, νὰ πάρουν τὸν ἴδιο δρόμο· μὰ ἂν εἶναι νὰ μάθης ἄφτὸς ὁ δρόμος ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει, ὁ συμβιβασμός ἄφτὸ δὲ στὸ λέει, καὶ ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς ὅλη του τὴν φρο-

νιμάδα καὶ τὴν τέχνη. Ἴσως ὁ ἴδιος δὲν τὸ ξέρει νὰ στὸ πῆ. Κάθε δρόμος ἔχει δυὸ ἄκρες, κάθε πρᾶμα μιὰ ἀρχὴ καὶ ἓνα τέλος. Ὁ καημένος ὁ συμβιβασμὸς προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὴ μέση τοῦ δρόμου. Τὸ κακὸ εἶναι ποῦ δὲν ξέρει μήτε ποῦ ἀρχίζει ὁ δρόμος, μήτε ποῦ τελειώνει. Πῶς θέλεις ἐσὺ τώρα νὰ βρῇ τὴ μέση; Τοῦ κάκου πολεμᾷ. Πόσοι εἶναι σήμερα στὴν Ἑλλάδα ποῦ συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν, καὶ σ' αὐτοὺς μέσα πόσοι εἶναι ποῦ γράφουν τὴν ἴδια γλῶσσα; Δὲν μπορεῖ νὰ συμφωνήσῃ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Ὁ καθένας μὲ τὴ φαντασία του κυβερνιέται. Πᾶρε δυὸ ἀπ' αὐτοὺς ποῦ συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν καὶ θὰ διῆς ποῦ καὶ οἱ δύο τους ἔχουν ἄλλη γραμματική, γράφουν ἄλλη γλῶσσα. Ὁ πρῶτος σὲ λέει ποῦ παραδέχεται τὴν ὀνομαστικὴ πατέρας καὶ μητέρα. Χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ καταλάβῃ, εἶναι σὰ νὰ σ' ἔλεγε ποῦ παραδέχεται ἰσοσύλλαβα ἀντὶς περιττοσύλλαβα. Κι ὡς τόσο σὲ λίγο θὰ σὲ πῇ — «Ὅσο γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ πόλις, βρύσις, μὲ φαίνεται πιὸ σωστὸ νὰ τὰ γράφουμε μὲ τὸ σ» — καὶ νάσου περιττοσύλλαβα καὶ ἰσοσύλλαβα πλάγι πλάγι. Μὴν τοῦ ῥωτᾷς νὰ στὸ ξηγήσῃ ἔτσι τοῦ φαίνεται. Ὁ δεύτερος πάλε βγάζει καὶ ἀποφασίζει ποῦ γιὰ τὰ ῥήματα θὰ βάλῃ τὴ δημοτικὴ κατάληξιν τῆς κοινῆς — ουν· ὅσο γιὰ τὰ ὀνόματα, λέει, θὰ κάμῃ τὴν κατάληξιν ἀρχαία καὶ νομίζει πιὸ καλὸ νὰ γράφῃ αἱ ὥραι, αἱ ἡμέραι. Μ' αὐτό, κάτι θαρρεῖ πῶς εἶπε. Γιατί τὸ ἓνα ἀρχαῖο καὶ ὅχι τ' ἄλλο; μὴ βασανίζεσαι νὰ τὸ βρῇς. Μὴ γυρίβῃς νὰ μάθῃς τοὺς λόγους. Ἐτσι τῶρισε τὸ κεφαλάκι του, καὶ τοῦ φτάνει. Ἐνας τρίτος πάλε σὲ φτείνει ἄλλο κανόνα, συμβιβάζει

καὶ τοῦ λόγου του· μὲ πολὺ φρόνιμο τρόπο, μ' ἥσυχον καὶ συγκαταβατικὸ ὕφος σὲ κάμνει παραχωρήσεις—καὶ ποιὸς τὸν εἶπε νὰ παραχωρήσῃ τίποτις;—«Ναὶ βέβαια, λέει, παραιτῶ τὸν ἀπαρέφατον· παραδέχομαι τὸ νά, μὰ μπορούμε τουλάχιστον νὰ βάζουμε ἡ στὴν ὑποταχτικὴ καὶ νὰ γράφουμε νὰ νομίζετε ἀντὶς νὰ νομίζετε.» Ἔτσι τὸ νομοθετεῖ καὶ τόσο χωρεῖ τὸ κακὸν τοῦ τὸ μυαλό. Μὴ ζητῆς νὰ σὲ πῇ γιατί ἔχει ἡ ἄρχαία καὶ γιὰ ποῖο λόγο συνηθίζει ἡ νέα τὸ ε. Ἐδῶ τὰ μπερδεύει. Ὡς τόσο περνᾷ γιὰ σοφὸς κι ὁ ἴδιος χαίρεται μὲ τὴ γνώση του, καὶ καμαρώνει τὴ φρόνησίν του.

Ἔτσι πηγαίνουν καὶ λέν. Ἄλλα μὴ γυρέβης. Ποῦ τέχνη; ποῦ σύστημα; ποῦ μάθηση; Σύστημα δὲ θέλουν—καὶ χωρὶς σύστημα πότε γράφηκε γλῶσσα; Ὁ συμβιβασμὸς δὲ βασιζέται πούπετις, μῆτε στὴν ἀρχαία μῆτε στὴ νέα. Δὲν ἔχει χῶμα ποῦ νὰ πατήσῃ ὅπου τύχη τρέχει· πετᾷ μὲ τὸν ἄνεμον σὰν τὸ λωλὸ τὸ φύλλο. Γιὰ τοῦτο κ' οἱ συμβιβασμοὶ δὲ συμβιβάζονται ἀναμεταξύ τους. Τί σᾶς φαίνεται; Ἐγὼ λέω, πρῶτα νὰ συμβιβασθῶσιν, νὰ συμβιβασθῶσι, νὰ συμβιβαστῶσι, νὰ συμβιβαστοῦν ἢ νὰ συβιβαστοῦν οἱ συμβιβασμοὶ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο κ' ὕστερα νὰ μᾶς κατηχίσουν. Τὸ κάτω κάτω ὅμως τί εἶναι; Καταντήσαμε νὰ μὴν ξέρομε τὴ γλῶσσά μας. Βάλτε ἓναν ἀπ' ἀφτοὺς ποῦ μιλοῦν ὅλο γιὰ μάθηση, γιὰ γραμματικὴ καὶ ποῦ λέν τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀκανόνιστη, νὰ σὲ γράψῃ σ' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, ποῦ κατὰ φρονεῖ τόσο, μιὰ μόνη σελίδα χωρὶς νὰ κάμῃ λάθος. Δὲ θὰ μπορέσῃ! Θάνακατώσῃ μαζί τύπους κάθε λογῆς.

Δὲ συλλογίστηκε μήτε πῶς μήτε πότε πρέπει νὰ δανει-
 στῇ λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ μὲ τί τρόπο θὰ τις συ-
 γυρίσῃ γιὰ νὰ φαίνονται δημοτικές, γιὰ νὰ μπορέσῃ
 μιὰ μέρα νὰ τις παραδεχτῇ ὁ λαός. Δὲ διακρίνει τὴν
 κοινὴν, τὴν πανελλήνιαν, τὴ γενικὴ γλῶσσαν ἀπὸ τὴ γλῶσ-
 σα ποῦ συνηθίζουνε μόνο σὲ μερικὰ μέρη. Μήτε βλέπει
 ποῦ ὑπάρχει μιὰ γραμματικὴ τῆς κοινῆς. Καταφρονεῖ
 τοὺς ἄλλους, θέλει νὰ τοὺς κυβερνήσῃ, νὰ τοὺς μάθῃ,
 κάμνει τὸ σοφὸ καὶ δὲ γνωρίζει τοὺς πιὸ ἀπλοὺς νόμους
 τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Σήμερα θὰ πῇ ἐκεῖνος ἄβριο κεῖ-
 νος, τὸ πρωὶ ἀπάνω κάτω τὸ βράδυ ἀπάνου κάτω, κάπου
 δὲν καὶ κάπου δέ· μὰ πότε χρειάζεται τὸ ἓνα καὶ ποῦ ται-
 ριάζει τᾶλλο μήτε τῶναιρέφτηκε στὴ ζωὴ του καὶ ἀφτὴ του
 τὴν ἀμάθεια τὴ βιάφτισε σωφροσύνη. Γιὰ τοῦτο κάμνει τὸν
 περήφανο, φωνάζει ποῦ ὅριζα δὲν ἀρέσει. Θέλει λεφτεριά.
 Δὲν τὸ λέγαμε καὶ πρὶν; Ἡ ἀριθμητικὴ φέρνει στανα-
 χώρια. Τὰ δυὸ καὶ δυὸ πάντα τέσσερα τὰ θέλει. Εἶναι
 σὰ νὰ φώναζε στὰ καημένα τὰ δυὸ, ξεχωριστὰ στὸ κα-
 θένα· — «Ἐχετε δὲν ἔχετε, θὰ συμβιβαστῇτε ὅπως σᾶς
 τὸ προστάζω γώ, καὶ πέντε δὲ θὰ γίνετε ποτές σας.»
 — Δὲν εἶναι τυραννία; — «Καὶ ποιά εἶσαι σύ, κερά
 Ἀριθμητικὴ, ἔτσι δούλους σου νὰ μᾶς ἔχῃς; Πρέπει νὰ
 κάμουμε τάχατις ὅπως θέλεις ἐσύ, καὶ ὅχι ὅπως ἐμεῖς
 θέλουμε; Ἐγὼ νὰ σὲ δείξω!» — Τέτοια λόγια τῆς λέει
 ὁ συμβιβασμὸς καὶ ἔχει δίκιο· πρέπει νὰ φανοῦμε ἀνε-
 ξάρτητοι, νὰ βασιλεύουμε τὸ φιλότιμό μας. Πλήξῃ πιάνει
 τὸν ἄθρῳπο ὅσο βλέπει τὴ φύσιν νὰ κυβερνᾷ τὸν κόσμον μὲ
 τόση τυραννία. Ἡ θάλασσα ὡς ἓνα μέρος θὰ πάῃ καὶ
 θὰ σταθῇ. Οἱ πλανῆτες τὸν ἴδιο γῦρον θὰ κάμουν κάθε

χρόνο, κι ἀπὸ τὸν κύκλο τους δὲ θὰ βγοῦν — ἡ πρέπει νὰ χαθοῦν. Τὰ τριαντάφυλλα μόνο τὸ καλοκαίρι θὰ νοίξουν, κι ὄχι τὸ χειμῶνα. Κάθε πρᾶμα ἔχει ὅρια δικὰ του, καὶ δὲν μπορεῖ παρέχει νὰ προχωρήσῃ. Ὅταν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μέτρο καὶ γιὰ γνώση, ὑποθέτω ποῦ ἤθελαν τέτοια νὰ ποῦν· ἐννοοῦσαν, ὁ καθένας καὶ τὸ κάθε πρᾶμα νὰ σέβονται καὶ νὰ μὴν ξεπεράσουν τὰ φυσικὰ τους ὅρια. Σ' ἀφτὴ τὴν ἀρχὴ εἶταν ἡ φρονιμάδα τους ὅλη.

Ὁ συμβιβασμὸς νομίζει πῶς ἔχει τέτοια ἀρχὴ καὶ πῶς μιλεῖ σὰν τοὺς ἀρχαίους, μὰ δίχως ὁ ἴδιος νὰ τὸ ξέρῃ, λέει ἄλλα. Κάμνει ὅπως τοῦ φανῇ, κ' οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν ἴσια ἴσια νὰ μὴν κάμνῃ κανεὶς ὅπως τοῦ φαίνεται, ἀλλὰ ὅπως τὸ θέλει ἡ ὀρθὴ κρίση. Τὸ μέτρον τῶν ἀρχαίων ὁ συμβιβασμὸς τὸ γυρέβει μέσα του, στὸ νοῦ του, στὴ μικρὴ του τὴ γνώση, ὄχι στῆς γλώσσας μας τοὺς νόμους μῆτε στὴν ἱστορικὴ τῆς σειρά. Δὲν μποροῦν ὁμῶς οἱ ἀθρῶποι νὰ φτειάζουν ὅρια τοῦ κεφαλιοῦ τους· τὰ ὅρια τὰ βάζει ἡ φύση, καὶ τὴ φύση πρέπει ν' ἀκούμε, ὄχι τὴ σοφίαν τὴ δική μας. Ὁ συμβιβασμὸς δὲν παρὰδέχεται τέτοιο σύστημα· δὲ λογαριάζει γιὰ τίποτις μῆτε τὴ φύση, ποῦ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, μῆτε τοὺς φυσικοὺς τῆς τοὺς ὅρους, μῆτε τὴν ἐπιστήμην ποῦ μᾶς μαθαίνει νὰ βροῦμε τοὺς ὅρους ἀφτοὺς καὶ νὰ κατὰλάβουμε τὴ φύση. Ἐπρεπε νὰ φανῇ ὁ συμβιβασμὸς, γιὰ νὰ διοῦμε τὰ ξυμπερίεργα ἀφτὸ τὸ κατόρθωμα, οἱ φυσικοὶ νόμοι ν' ἀλλάξουν καὶ τὰ ποτάμια πίσω νὰ γυρίσουν.

Ὁ Σωκράτης εἶχε ἄδικο νὰ λέῃ ποῦ τὸ Γνώθι σαρ-

τὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ συμβιβασμός. Ὁ συμβιβασμός τὸ ξέρει καὶ γιὰ τοῦτο ἔχει τόση ἰδέα γιὰ τὴ φρόνησίν του καὶ τόση πέραση στὸν κόσμον. Ἴσως ἡ σοφία του, ἂν κοιτάξης καλὰ, κρύφτει μέσα τῆς κατιτίς ἄλλο παρὰ σοφία. Τὸ παρατήρησαν καὶ στὴν Ἑβρώπη· ὁ σπουδαστὴς ὁ γραικὸς ποῦ ἔρχεται στὸ Παρίσι, ποῦ πάει στὴ Γερμανίαν ἢ στὴν Ἀγγλίαν, ἔφκολα μαθαίνει καὶ θὰ καταλάβῃ ὅτι τοῦ πῆς. Μὰ γρήγορα σταματᾷ· ἴσια μ' ἓνα βαθμὸ θὰ προκόψῃ κι ὅχι παρέχει. — ἢ γιατί νομίζει πῶς ὅλα τὰ ξέρει ἢ γιατί κουράζεται καὶ δὲν μπορεῖ. Τέτοιους εἶναι ὁ Γραικός· ὅλα τὰρχινοῦμε, μπαίνουμε στὴ δουλειὰ μὲ πόθο καὶ μὲ καρδιά, ὁ κόπος δὲ μᾶς τρομάζει. Νὰ μᾶς ἀκούσης, τὸν κόσμον θὰ τὸν κάμουμε δικό μας. Κι ἀλήθεια θὰ τὸν κάμναμε δικό μας, γιατί μέσα μας ἔχουμε κάτι καὶ μεῖς. Μὰ . . . εἶναι καὶ τὸ μᾶ. Ἄλλο κάτι μᾶς λείπει. Ὅλα τὰρχινοῦμε, τίποτις δὲν τελειώνουμε. Τίποτις δὲν μπορούμε νὰ τελειώσουμε. Ἡ συνέχεια μᾶς σκοτίζει τὸ νοῦ, ἡ ἀδιάκοπη προσοχὴ μᾶς ζαλίζει, ἡ ἴδια δουλειὰ μέρα νύχτα μᾶς κουράζει. Στὴν ἐπιστήμην, στὰ πολιτικά, στὴ μάθησιν, στὴ φιλολογίαν δὲν ἔχουμε μήτε πομονή, μήτε, — γιὰ νὰ ποῦμε μιὰ ἀρχαίαν λέξιν ποῦ ἐδῶ ταιριάζει — μήτε ἐπιμονή. Πάντοτε μνίσκουμε στὴ μέσῃ τοῦ δρόμου. Δὲν τολμοῦμε, δὲν μπορούμε νὰ πιάσουμε μιὰ ἰδέαν καὶ νὰ τὴ βαστάξουμε ἴσια μὲ τὴν ἄκρην, ἴσια μὲ τὸ τέλος. Ἐχουμε μισὴ μάθησιν, μισὴ τέχνη, μισὴ γνώσιν καὶ μισὴ φιλολογίαν. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι μόνον φιλολογικὸν κι ὁ συμβιβασμός δὲν ἔχει νὰ πῇ μόνον γιὰ

τὴ γλῶσσα· ἔχει πρὸ γενική, ἔχει ἐθνική σημασία καὶ σ' ὅλα συμβιβάζομεν, ὅλα τὰ κάμνουμε μισά, γιατί καὶ τὸ κεφάλι μας εἶναι μισὸ καὶ δὲν ἔχουμε μήτε δύναμη μήτε σωστὴ ἐνέργεια. Ἔτσι βγάλαμε καὶ μισὴ γλῶσσα. Καταντοῦμε ὁμῶς λίγο λίγο νὰ πιστέβουμε ποῦ τὸ μισὸ ποῦ κατορθώνουμε νὰ κάμουμε, εἶναι τὸ μόνο σωστό. Παρηγοριούμεαστε λέγοντας ποῦ τέτοιο εἶταν τῶν ἀρχαίων τὸ σύστημα, ποῦ ἀφτὸ θὰ πῇ πᾶν μέτρον ἄριστον καὶ μηδὲν ἄγαν. Τὸ κάτω κάτω, ὁ συμβιβασμὸς ἄλλο τίποτις δὲν εἶναι παρὰ ἡ παντοτινὴ μας ἀφτὴ ἡ ἀνημποριὰ σὲ κάθε πρᾶμα καὶ σὲ κάθε ἐργασία.

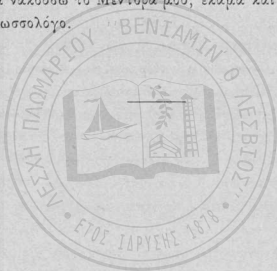
Ἐμένα πάλε τί μὲ μέλει; Τὸν κόσμον βέβαια δὲ θὰ τὸν ἀλλάζω. Μάλιστα χαίρουμαι ποῦ εἶναι ὁ κόσμος ὅπως εἶναι· χαίρουμαι ποῦ εἶναι στὸν κόσμον καὶ ὁ συμβιβασμὸς. Ἀφτὸς θὰ φανῇ ὁ σωτήρας μου. Δίχως φόβον τρέχω μέσα στὰ κύματα ποῦ μὲ πᾶνε στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μέντοράς μου δὲ θὰ μ' ἀφήσῃ νὰ ποντιστῶ σὰν τὸ Μυρτίλο. Τώρα ποῦ ξέρω καὶ γὼ νὰ συμβιβάζω, θὰ χαροῦν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἅμα μὲ διοῦν. Ὅλοι μαζί μου θὰ γοητευθῶσιν. Ὁ Μέντοράς μου μάλιστα μ' ἐμάθε νὰ συμβιβάζω τὸν ἓνα μὲ τὸν ἄλλο τοὺς χίλιους συμβιβασμοὺς ποῦ λουλουδιάζουν τὴν ὥρα ποῦ μιλοῦμε στῶραϊο χῶμα τῆς πατρίδας. — «Νὰ σὲ δεῖξω τί σύστημα ἔχουμε ὅλοι σήμερον στὴν Ἑλλάδα. Μήτε γράφουσιν ὅλον νὰ κλίνης, μήτε γράφουν. Ἄμα βάλῃς ἓνα γράφουν ἐδῶ, ἓνα γράφουσιν ἐκεῖ, κάμνεις τοῦ καθενὸς τὸ χατίρι. Μὴ λές μόνον ἡ μητέρα· κάπου κάπου κοίταξε νὰ χώσῃς καὶ μιὰ ὀνομαστικὴ μήτηρ. Πές αἱ ὦραι κα' οἱ ὦρες, πές ἡ πόλις κα' ἡ ῥάχη, μὴ νομίζητε,

ἀλλὰ καὶ μὴ νομίζετε. Γιὰ νὰ μὴ σὲ λείψῃ κι ἀπαρέφρατος, μπορεῖς ὅταν τύχῃ νὰ γλυστρήσῃς πούπετις ἓνα οὐδέτερο τὸ φαγεῖν. Οἱ λόγιοι θὰ σὲ ποῦν ποῦ πρέπει νὰ τὸ κάμῃς φαγεῖον. Ἐσὺ βγαίνεις τότες πιὸ δάσκαλος ἀπὸ τοὺς δασκάλους, πιὸ σοφὸς ἀπὸ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς λές· — «Ὁχι! γιατί εἶναι ἀπαρέφρατος τὸ φαγεῖν.» Ἔτσι χαίρεσαι ποῦ εἶπες τὸ λόγο σου καὶ σὺ κολακέεσαι μὲ τὴ μάθησή σου κι ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴν παιδεία σου. Ὅμως καὶ τοῦτο μὴν τὸ παρακάμῃς. Πρόσεχε νᾶχῃς μόνο μιτὴ παιδεία. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μηδὲν ἄγαν. Ἡ σωφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. Νὰ σὲ πῶ μάλιστα τὸ κάτω κάτω, μὲ γραμματικὴ δὲ φτειάνεις γλῶσσα, δὲ φτειάνεις φιλολογία. Τέτοια ιδέα ἔχουμε σήμερα ὅλοι στὴν Ἑλλάδα. Καλὸ νὰ τὴν ἔχῃς καὶ σὺ καὶ νὰ φαίνεσαι φρόνιμος σ' ὅτι κάμῃς καὶ σ' ὅτι πῆς. Θυμήσου τί λέει ὁ ποιητής· πρέπει νὰ ζῇ κανεὶς *senza infamia e senza lode*.

Ὅσο φέρνεσαι μὲ τέτοιο τρόπο, θὰ σ' ἀγαπήσουν ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς. Φτάνει νὰ μὴν πιάσῃς καὶ γράψῃς τίποτις. Ποιὸς εἶσαι σὺ; Νομίζεις τάχατις πῶς μπορεῖς νὰ γράψῃς σὰν καὶ μᾶς, νὰ βγῇς ἄξαφνα ποιητής καὶ νὰ μάθῃς τί θὰ πῇ τέχνη καὶ φιλολογία; Γιὰ συλλογίσου το καλὰ. Εἶναι δική μας δουλειὰ νὰ κανονίσουμε τὴ γλῶσσα καὶ νὰ συμβιβάσωμεν τοὺς συμβιβασμούς, γιατί ὁποῖος γράφει, τί κάμνει; κανονίζει, καὶ νὰ διῇς ποῦ μιὰ μέρα ὅλοι θὰ παραδεχτοῦν τὴν ιδέα μου. Ἐσὺ γιὰ τέτοια δουλειὰ δὲν εἶσαι γεννημένος. Κάτσε, παιδί μου, στὴ γωνιά σου καὶ μὴ βάζῃς στὸ νοῦ σου *lettera-*

tura (ὁ φίλος μου κάπου κάπου ὠμὴ ξερὴ κι ἀχώνε-
φτη σὲ τίναζε καμιά ξένη λέξη). Ψύλλους στᾶχερα
νὰ γυρέβης. Φαντασία, ιδέες, κοντύλι, ποίηση δὲν εἶναι
γιὰ σένα. Νὰ περιορίζεσαι στὴ γραμματικὴ σου. Δὲ
μᾶς βλέπεις ἐμᾶς; Στὴ γραμματικὴ δὲν ἀνακατώνεται
κανένας ἀπὸ μᾶς καὶ μήτε θέλουμε νὰ τὴν ξέρουμε. Μὴν
ἀνακατώνεσαι καὶ σὺ στὰ δικά μας. Εἶσαι καλὸς μόνο
γιὰ γραμματικὴ καὶ γλωσσολογία. »

Γιὰ νὰκούσω τὸ Μέντορά μου, ἔκαμα καὶ γὼ σήμερα
τὸ γλωσσολόγο.

ΚΒ'.

Οἱ ἄρχαῖοι.

Δὲ μὲ μέλει τώρα νὰ πεθάνω! Μὲ φτάνει ἡ ζωή, ἀφοῦ εἶδα τὴν Ἀθῆνα. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ κόσμος. Ἐδῶ καὶ στὴ Ῥώμη μορφώθηκε ἡ Ἑβρώπη. Μικρὸς τόπος καὶ γέμισε τὴ γῆς. Ἀπὸ δῶ μᾶς ἦρθαν καὶ νοῦς καὶ σκέψη καὶ ἰδέες. Ἀφτὴ μᾶς ἔκαμε ἄνθρώπους. Ἀθῆνα τὴ λὲν καὶ ποτὲς ὄνομα στὸν κόσμο, μὲ τόσο λίγες συλλαβές, δὲ σήμανε τόσα. Φτάνει τὸνομά της νὰ πῆς καὶ τὰ λὲς ὅλα. Μὲ σέβας τὸ χῶμα της νὰ πατήσης, ἐσὺ ποῦ ἔρχεσαι σὲ τέτοια χώρα· τὸν οὐρανὸ ποῦ βλέπεις, τὸν ἔβλεπαν καὶ τότες οἱ μεγάλοι· τὸν ὀρίζοντα ποῦ κοιτάζεις μὲ τὴν χαρὰ, τὸν κοίταζαν τὰ μάτια τους κάθε μέρα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμοσφαῖρα γεννιοῦνταν οἱ φωτερὲς ἰδέες, ἔβγαιναν ποίηση καὶ φιλοσοφία. Ὅταν ἀνέβαιναν οἱ γεναῖοι στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, τὴν ἰδια θάλασσα θωροῦσαν ποῦ θωρεῖς τώρα καὶ σύ.

Μὲ πόση χάρη, μὲ πόση νοστιμάδα ἀράδιασε ἡ φύση τοὺς λόφους καὶ τὰ βουνάκια ποῦ βλέπεις γύρω γύρω στὴν Ἀθῆνα. Τί ὠραία, τί χαδεφτικὴ μορφὴ κατῶρθωσε νὰ τοὺς δώσῃ! Μὲ τί γλύκα, μὲ πόση ἀγάπη ζουγράφισε κάθε γραμμὴ. Μὲ πόσο ῥυθμὸ καὶ μέτρο, μὲ πόση ἀρμονία ἐγλυψε τὴ γῆς, ἔστρωσε τὰ περιγιάλια καὶ στρογγύλωσε τοὺς γιालούς! Στόλισε τὴν Ἀθῆνα μὲ τῆς πιὸ χαριτωμένες, μὲ τῆς πιὸ ἀπαλές της ὁμορφιές. Τὴν ἔκαμε μὲ πόθο καὶ χαρὰ, τὴ συγύρισε

σάν παιδί της. Τᾶχει ὅλα ταιριασμένα· ἐδῶ τᾶριστουργήματα τῆς τέχνης φαίνονται σὰ νὰ βγῆκαν ἀπὸ τὸ χῶμα, σὰ νὰ εἶναι τοῦ τόπου γεννήματα, ἀφοῦ καὶ τὰ πλάσματα τῆς φύσης ἔχουν τόση φαιδρότητα καὶ τέχνη.

Αἰώνια χώρα θὰ μείνης — καὶ μὴ σὲ μέλη! Μπορεῖ νὰ σὲ καταπατήσουν οἱ βαρβάροι, μπορεῖ τὰ σκυλιὰ στὸν Παρθενῶνα σου νὰ χυθοῦν. Ἡσυχὴ νὰ εἶσαι! Θὰ καταστραφοῦν τὰ σκυλιὰ καὶ θὰ χαθοῦν οἱ βαρβάροι· μιὰ μέρα θὰ δέρνονται καὶ θὰ κλαῖν τὴν τόση τους τόλμη. Ἐσὺ πάντα θὰ βασιλέβης· ἐσὺ θὰ στέκεσαι παντοτινά, γιατί ἐσένα πάντα σὲ κοιτάζει ἡ γλαφκομάτα μεγάλη θεᾶ, γιατί ἐσένα πάντα σὲ προσέχει τὸ πελώριο μάτι τοῦ Δία!

Ἐδῶ ζοῦσε λαὸς μοναδικὸς στὴν ἱστορία. Ἄλλος δὲ θὰ βρεθῇ ποῦ νὰ τοῦ μοιάξῃ· μπορούμε νὰ τῷχοιμε κάφκημα καὶ δόξα, μόνον ὅτι καὶ μεῖς δὲ θὰ τοῦ μοιάξουμε ποτέ. Ὁ πιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ἐννοιωθε μέσα του τί θὰ πῇ τέχνη καὶ ποίηση, ἤξερε, χωρὶς νὰ τοῦ τὸ μάθῃ κανεὶς, ποῖο εἶναι τὸ καλὸ καὶ τῶραϊο. Δὲν εἶχε δάσκαλο παρὰ τὴ φύση. Γιὰ νὰ γίνουν ἔργα μεγάλα, δὲ φτάνει ἓνας μόνον νὰ τὰ κάμῃ· χρειάζεται ἡ συνέργεια ὁλωνῶν· πρέπει νὰ τὰ καταλάβουν ὅλοι κι ὅλοι νὰ τᾶρέσουν. Καλλιτέχνης εἶταν ὁ λαὸς ὅλος. Σὲ κάθε πέτρα χάραξε τὴν ιδέα του· ὁ νοῦς του μπῆκε σὰ βοῦλλα μέσα σὲ κάθε μάρμαρο, σὲ κάθε στίχο. Στους ναοὺς καὶ στὰ βιβλία, στοῦ Παρθενῶνα τὸ μέτωπο καὶ τίς κολῶνες, μᾶς ἄφησε τὴν καλῆτερή του διδασχὴ. Μᾶς ἔμαθε τί θὰ πῇ εἰλικρίνεια καὶ τέχνη. Ψεφτιές ἐδῶ δὲν ἔχει· δὲν ἔχει πολὺπλοκες τεχνουργίες· βάλῃ μιὰ πέτρα ἀπάνω στὴν

ἄλλη καὶ βγῆκε ὁ Παρθενός. Πιὸ ἀπλὰ μέσα, πιὸ ἀπονήρεφτοι τρόποι δὲ γίνονται. Ὁ Ἀθηναῖος δὲ γύρεβε νὰ θαμπώσῃ τὸν κόσμον, νὰ μᾶς γελάσῃ μὲ τέχνες, μὲ σοφίες καὶ μὲ γύρους. Δὲν εἶταν ὁ σκοπὸς τοὺς νὰ φαντάζων. Ἐνα μόνο κυνηγοῦσαν, πῶς νὰ ποῦν τὴν ιδέα τοὺς, πῶς νὰ τὴν παραστήσουν ἀπλὰ καὶ φυσικά, γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ καθένας· δὲν τοὺς ἔμελε γιὰ τίποτις ἄλλο, κ' ἴσια ἴσια γιατί δὲν εἶχαν ἄλλο σκόπο κατῶρθωσαν κ' εἶχαν τόση τέχνη.

Τὴν Ἀκρόπολιν τὴν εἶδα ὅπως βέβαια δὲν τὴν εἶδε κανένας ξένος· γιὰ τοῦτο σᾶς μιλῶ μὲ τόση ζωηρότητα. Νὰ μάθετε τί τρέχει· ἴσως δὲν τάποδείχτω, μὰ πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι. Τὰ πῆγάμε πάντα καλὰ μαζί. Οἱ ἀρχαῖοι περήφανοι δὲν εἶναι. Ὅταν εἴμουν παιδί στὸ σχολεῖο, δὲ μ' ἔρχονταν τὰ λόγια τοὺς· μὲ φαίνονταν ὅλο πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἄλλο τίποτις δὲν εἶταν παρὰ ἓνα σωρὸ δασκάλου· ἔτσι τὸ θαρροῦσα, ἴσως γιατί δασκάλου μὲ τοὺς παράδιδαν· τοὺς εἶχα γιὰ κατ-σούφηδες, μαχμούρηδες, σκολαστικούς ἀθρώπους, καὶ νὰ πῶ τὸ κάτω κάτω, βαρετοὺς μὲ τὸ παραπάνω. Λαχταροῦσα πότε νὰ φέξουν οἱ διακοπές. Ὅταν πῆρα μοναχός μου νὰ τοὺς σπουδάξω, ἄλλαξα γνώμη μὲ μιᾶς. Κατάλαβα ποῦ πιὸ γελαστοί, πιὸ καλῆς ψυχῆς ἀθρώποι δὲ γίνονται. Τοὺς ἔβαλα μέσα στὴν καρδιά μου — κι ἀπὸ τότες τὰ πᾶμε λαμπρά. Ἀμα ἀδειάσω λίγη ὥρα τὸ χειμῶνα, — ὅταν πέφτουν ὅζω τὰ χιόνια πηχτὰ πηχτὰ καὶ κάθουμαι ἤσυχα κοντὰ στὴ φωτιά μου, — πολὺ μ' ἀρέσει νὰ κουβεντιάζω μὲ τοὺς ἀρχαίους! Πιάνω ἓνα βιβλίον καὶ τὰ λέμε. Πόσα γέλοια κάμνουμε μαζί!

Πόση χαρά με περεχύνουν τὰ λόγια τους ! Πόσο θυμώνω, ἅμα θυμώσουν· πόσο κλαίω, ἅμα δακρίσουν· πόσο με διασκεδάζουν τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο με γλυκαίνει τὴν ψυχὴ ἡ καλὴ τους, ἡ ψηλὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση. Τᾶχουμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάμνουν τὸν περήφανο· φτάνει νὰ τοὺς ἀγαπᾷς με τὴν καρδιά σου, νὰ μὴν τοὺς ἔχῃς γιὰ σοφολογιώτατους καὶ με πολλὴ καλοσύνη σὲ ξεσκεπάζουν τὶς ἰδέες τους, σὲ φανερώνουν τὶς ὁμορφιές τους καὶ πιάνουν τὰ λόγια. Πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι ! Ὅλο πιθυμοῦσα νὰνταμωθοῦμε καμιά μέρα.

Τάξιώθηκα κι ἀφτό, ὅτι πάτησα στὴν Ἀθῆνα. Κόντεβε μεσημέρι· γρήγορα γρήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νὰ χωθῇ μέσα στὰ κελλάρια. Ἔτσι κρύφτηκαν ὅλοι καὶ στοὺς δρόμους δὲ φαίνονταν πιά ψυχὴ. Ὁ ἥλιος φωτοβολοῦσε, ποῦ σὲ θάμπωνε τὰ μάτια. Ὅλα τᾶβλεπες κάτασπρα, ἡ Ἀθῆνα γυάλιζε σὰν τὴ ζάχαρη· ἔλεγες ποῦ εἶχε χλωμίσει κι ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀντηλιά. Ἡσυχία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι· πρέπει νὰ εἶμαι πάντα στὸ ποδᾶρι. Σηκώθηκα λοιπὸ νὰ πάω στὴν Ἀκρόπολη. Προτοῦ νάνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμή καὶ κοίταξα ἀπάνω, νὰ διῶ. Τί βλέπω ; ὅλους τοὺς ἀρχαίους μαζωμένους στὴν Ἀκρόπολη, ξυπόλυτους κι ἀσπροντυμένους, με τοὺς μακριοὺς χιτῶνες. Τὰ πρόσωπά τους εἶταν κάπως χλωμά, μὰ πάντοτες ὥραϊα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ πιὸ κοντά. Περιπατοῦσαν καὶ μιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους. Ἄλλοι ἀνεβοκατέβαιναν τὴ σκάλα τοῦ *Beulé*· ἄλλοι πάλε ἔρχονταν ἴσια με κάτω, τοῦ Διόνυσου τὸ θέατρο, καθοῦντανε γύρω

γύρω στὰ σκαμνιά καὶ πρόσμεναν—ποῖος ξέρει τί ; ἴσως καμιὰ παράσταση ποῦ δὲ θὰ γίνη ποτές. Ἄλλοι εἶταν καθισμένοι μὲ τὴν ἀράδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθενῶνα, κοίταζαν τὸ χόρτο ποῦ εἶχε φυτρώσει στὶς πέτρες ἢ θωροῦσαν τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχαν ὀμιλίες καὶ ἔσκυπτε ὁ ἓνας νὰ πῇ κάτι τὰλλουνοῦ. Ὁ Σωκράτης ἔτριβε τὰ γόνατά του· θυμοῦνταν ποῦ τρίβοντας τὰ γόνατά του εἶχε πεθάνει καὶ γλυκὰ χαμογελοῦσε. Τί καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης ! Χαίρουνταν ὅλοι τους νὰ τὸν ἀκούν. Εἶταν ἓνα γλέντι γιὰ τὸν κόσμον. Ἐπρεπε νὰ διῆς τὸν ἥσυχον τὸ γέρον, ὅταν εἶχε στὸ νοῦ του νὰ πῇ καμιὰ νοστιμάδα ἢ νὰ κάμῃ κανένα χωρατῆ· τότες εἶταν ποῦ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια γεμάτα ιδέες μεγάλες καὶ πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας καὶ σὰ νὰ μὴν προσέχῃ ἔλεγε τὰ πιὸ σοβαρὰ πράγματα. Σὲ τέτοιες ὥρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειον νὰ κατεβάζῃ τὰ φρύδια καὶ νὰ πετᾷ στραβά μιὰ ματιὰ, τάχατις σὰ ν᾿αὐτοὶ τὸ σπουδαῖον ἢ τὸ θυμωμένο. Ὁ Πλάτωνας τὸν πείραζε λέγοντας πῶς μοιάζει τὰ ἄλλα.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάριν μοναδική, διγοῦνταν παρέκει κάτι ἱστορίες ποῦ τελειωμὸ δὲν εἶχαν. Κάθουνταν τὰ ἑλληνόπαιδα τριγύρω καὶ τὸν ἀκούγαν ὅλοι σὰν παπποῦ τους. Σκυθρωπὸς σὰν τὸ λιοντάρι, ὁ Θουκυδίδης μελετοῦσε. Γύρεβε θεμέλια γιὰ νὰ στηλώσῃ τὴν ἀλήθεια. Μάζωνε πληροφορίες ἐδῶ καὶ κεῖ, ῥωτοῦσε τοὺς στρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέροντας, πολεμοῦσε νὰ διαβάσῃ τίς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα. Κάποτες χαμογελοῦσε τὸ λιοντάρι· ἔβλεπε ποῦ τὸ ἔργο του εἶχε μείνει στοὺς αἰῶνες καὶ ποῦ μοναχὸς του, πρὶν

ἀκόμη μάθη ὁ κόσμος τί θὰ πῆ ἐπιστήμη καὶ κριτική τέχνη, εἶχε δεῖξει τὴν ἀληθινή, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἐνας γέρος, μὲ τὰ μαλλιά σὰν τὸ χιόνι, ἡμερα καὶ γλυκὰ τραγουδοῦσε κάπου κάπου τῆς ἀνοιξῆς τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τὴ λαλιά, τοῦ Κολωνοῦ τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀσπράδα. Εἶταν ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους, ὁ Σοφοκλῆς ποῦ ἀναπτε ἡ καρδιά του καὶ ποῦ ἔβγαζαν οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορὰ ποῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν οὐράνια Δίκη, γιὰ τὶς Ἑρινύες ποῦ τοὺς φονιάδες φονέβουν· κρύφτουνται οἱ Ἑρινύες μέσα στὰ λαγκάδια καὶ στοὺς βράχους — κ' οἱ βράχοι θὰ καταντήσουν τρομάρα γιὰ ὅσους δὲν εἶδαν ποῦ πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόποδες θεές. Ὁ καλὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε· πότε τὸν ἔβλεπες σὰν ἱερέας νὰ λητουργᾷ, πότε νὰ πολεμᾷ σὰ στρατιώτης. Συνήθιζε ποῦ καὶ ποῦ νὰ βάζῃ στὶς τραγωδίες του μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξεις· τίς εἶχε μάθει στοὺς περσικοὺς πολέμους. Ἀπὸ μακριά, ὁ Ἑβριπίδης τοὺς κοίταζε καὶ τοὺς δυό. Γελοῦσε σὰν τὸ μαριόλο. Ὅταν ἔκλαιγε, ἔκλαιγε σατυρικά. Κανεὶς ὅμως δὲν εἶχε τὴ φωνή του, κανεὶς δὲν εἶχε τὸ πάθος του, ἅμα ἔψαλνε τὴν ἀγάπη. Ἐγγραφὲ κείνη τὴν ὥρα μιὰ στροφὴ κι ἀντιστροφὴ γιὰ μιὰ του τραγωδία· μόλον τοῦτο δὲν ἔμοιαζε λυπημένος. Εἶταν ὅλος χαρὰ καὶ μὲ φάνηκε πῶς τὰ ἔξυπνα του τὰ μάτια μιλοῦσαν κ' ἔλεγαν κρυφὰ κρυφὰ — «Στάσου, νὰ τοὺς πιάσουμε τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς δωρισμοὺς ποῦ ὅλο γυρέβουν. Κανένα χορὸ νὰ τοὺς φτειάξω, ποῦ τίποτις

νά μὴν καταλάβουν οὔτε κείνοι οὔτε οἱ σοφοὶ Ἐβρωπαῖοι κατόπι. » Ὁ Ἀριστοφάνης δὲν τοῦ τὰ μασοῦσε τὸν ἔκαμνε κουρέλλι. Τᾶλεγε χοντρά κι ὡς τόσο πάντα μὲ χάρη· ἤξερε ποῦ εἶταν ἀρχαῖος, καὶ ποῦ τοῦ τὸ συχωρνοῦσαν οἱ δασκάλοι νὰ μιλῇ χυδαῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσκαναν ἀπὸ τὰ γέλοια.

Ὁ Περικλῆς, ὁ ἀληθινὸς πατέρας τῆς δημηγορικῆς τέχνης, μ' ἓνα του λόγου κόρωνε τὸ λαὸ ἢ τὸν ἡσύχαζε πάλε· γίνονταν ἀστραπὴ καὶ βροντὴ, ἀναποδογύριζε τὴν Ἑλλάδα — κ' ἔμοιαζε θεός. Ὁ Δημοστένης, ἄλλο θεριό. Ἀχ! τί φωνὴ εἶταν ἐκεῖνη! Σὰν τὶς φλόγες πετοῦσαν τὰ λόγια του κι ἀναφταν τὶς καρδιές· εἶταν πυρκαϊά. Λές νὰ εἶταν ὁ Φίλιππος κανένας Σλάβος, γιὰ νὰ τὰ βάλῃ μαζί του ὁ Δημοστένης μὲ τέτοιο θυμό; Ἀς ἔχουν τὴ Μακεδονία τους, ἔλεγε, κι ἄς μᾶς ἀφήσουν ἐμᾶς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δόστου καὶ δόστου! Χτυποῦσε κι ὅλο χτυποῦσε, σὰν τὸν Ἡφαίστο μὲ τὸ σφυρί. Θὰ ξανακούσουμε καμιὰ μέρα τέτοιο κακό; Ἀς τὸ δώσουν οἱ θεοί! νὰ χαροῦμε καὶ μεῖς, ἀφοῦ εἶδαμε τόσα. Τί δύναμη ποῦ τὴν εἶχε! Τί καλὰ ποῦ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ δήμου! ἔβαζε στοὺς λόγους του μέσα τὶς πιὸ γνωστές, τὶς πιὸ συνηθισμένες λέξεις, τὶς κοινὲς φράσεις τοῦ λαοῦ. Φανταστῆτε τὸ Δημοστένη νὰ μιλῇ τὴν καθαρέβουσα! Δὲν εἶναι πιὰ Δημοστένης· εἶναι δάσκαλος. Ὁχι! μὲ τοὺς χωρατάδες, μὲ τὰ γέλοια, μὲ τὴν εἰρωνεία ποῦ καίει, μὲ τὸ πάθος ποῦ μπαίνει ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ, μὲ τὴν τρομερὴ λογικὴ ποῦ θέλεις δὲ θέλεις σὲ καταπείθει, τὸ σκοπὸ του ὅλο κυνηγοῦσε·

ἔρριχτε τὸ Φίλιππο στὴ λάσπη· τὸν ἔκαμνε μασκαρᾶ !

Ὁ φίλος ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἄλλες φροντίδες. Κοίταζε πῶς νὰ πλουτίσῃ τὸν ἀθρώπινο νοῦ, πῶς νὰ χωρέσῃ τὸ κεφάλι τοῦ ἀθρώπου πιώτερη μάθηση, πιώτερες γνῶσεις, πῶς νὰ καταλογίσῃ ὅσα ξέρει, πῶς νὰ κάμῃ τὴν ἐπιστήμην νὰ προδέψῃ· στάθηκε ὁ πρῶτος δάσκαλος τῆς Ἑβρώπης. Περπατοῦσε μὲ τοὺς μαθητάδες του καὶ ἔλεγε λόγια ποῦ μπορούσε καὶ ὁ Πλάτωνας νὰ τᾱκούσῃ. Τὰ σήμεριοναν οἱ μαθητάδες γρήγορα γρήγορα καὶ στὰ πεταχιά· ἔτσι σώθηκαν πολλὰ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὅταν τὰ βλέπουμε τυπωμένα, μάς ἔρχονται κάπως ξερά καὶ ψυχρούτσικα· μὰ τώρα ποῦ τὸν ἄκουγα, ποῦ τὸν εἶχα μπροστά μου, ἔννοιωθα τὴν καλοσύνην του ὅλη, τὴν τρυφερότητά του ψυχῇ, τῆς καρδιᾶς του τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν χάριν. Ποιὸς μπόρεσε ποτέ καὶ ποιὸς θὰ μπόρεσῃ νὰ μιλήσῃ μὲ τόση ἀγάπη καὶ μὲ τόσο ὕψος γιὰ τὸ θεό; Ποιανοῦ μάτια εἶδαν τόσο καθαρὰ καὶ χάρηκαν τόσο πολὺ νὰ διοῦν τὴ Δικαιοσύνη; Τὴν ὄψη της, λέει, μήτε ὁ ἑσπερινὸς τὴν ἀξίζει μήτε ὁ ἀθγερινός· ἡ φύση τόσο ὠραία δὲν εἶναι ! Ποιὸς ἐνόησε καλῆτερα ποῦ ἡ ἐνέργεια εἶναι ὁ γενικὸς νόμος τοῦ κόσμου; Κι ὅταν κλαίς καὶ ὅταν ἔχεις κανέναν καημὸ καὶ λυπᾶσαι, ἔλεγε τὴν ὥρα ποῦ τὸν ἄκουγα στὴν Ἀκρόπολιν, μπορεῖ μόνον τοῦτο νὰ μὴν εἶσαι δυστυχισμένος, ἀφοῦ μέσα σου νοιώθεις τὴν ψυχὴ σου καὶ ἐνεργᾶ. Κανένας καρδιογνώστης δὲν ἀνάλυσε μὲ τέτοια δύναμη καὶ ἀλήθεια κάθε πάθος τῆς καρδιᾶς μας. Δὲ βρέθηκε ἄλλος σὰν τὸ Σταγειρίτης, γιὰ νὰ ξεδιαλύσῃ

τὰ μυστικά τῆς ἀθρωπότητος καὶ τῆς ζωῆς. Κανείς δὲν εἶχε κρίση πὶὸ σωστὴ καὶ νοῦ πὶὸ γενναῖο. Τόσο λαμπρὰ δὲ μίλησε κανείς γιὰ τὴ φιλία, ποῦ δὲν ἀρέσει τὴ μοναξιά καὶ ποῦ χαίρεται περισσότερο μὲ τὴν ἀγάπη ποῦ χαρίζει παρὰ μὲ τὴν ἀγάπη ποῦ παίρνει. Ἄνοιγε ἡ καρδιά μου νὰ τὸν ἀκούω. Μ' ἔρχονταν ὅλο νὰ πάω νὰ τοῦ φιλήσω τὸ χέρι.

Ὁ Ξενοφώντας κι ὁ Πλάτωνας φιλοτιμιούνταν ποίος θὰ μιλήσῃ πὶὸ καλὰ γιὰ τὸ Σωκράτη. Ὁ Ξενοφώντας τᾶλεγε στρατιώτικα κι ἀπλά. Ὁ Πλάτωνας ἔβαζε καὶ τὸν Πλάτωνα μέσα. Φαιδραίνονταν ἡ ψυχὴ μὲ τὴ μιλιὰ του. Ὅλα του τὰ λόγια εἶταν ἓνα χαμογέλιο. Δὲν κοίταζαν τὰ μάτια του κατὰ γῆς· ἔλεγε μάλιστα πῶς μόλις πατοῦσε τὸ χῶμα. Κοίταζε ψηλὰ ψηλὰ στὸν οὐρανό, σὰ νὰ γέμιζε φῶς ὁ μέγας του νοῦς. Σὲ φαίνονταν ποῦ θωροῦσε, μέσα μέσα στὰ γαλάζια τοῦρανοῦ, ὅλων τῶν πραγμάτων τὴ μορφή καὶ τίς ιδέες, καὶ τὸν περεχοῦσε ἐξαίσια χαρὰ ποῦ τέλος ξεσκεπάζουνταν μπροστά του ἡ ἀλήθεια.

Πίσω στὸν Παρθενῶνα εἶταν ἴσκιος καὶ στὸν ἴσκιο μέσα κάθονταν οἱ ἀρχαῖοι φιλοσόφοι, ὁ Παρμενίδης ὁ Ἐλαιάτης, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ξενοφάνης. Λίγο λίγο προχωροῦσαν· ὁ ἥλιος ὅξω εἶχε τόση δύναμη, τόσο φῶς, ποῦ τὸ μέρος ἐκεῖνο φαίνονταν ἀκόμη πὶὸ μάθρο· ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶταν κανένα βαθὺ βαθὺ σκοτάδι· ἔλεγε πῶς ἔβγαιναν οἱ φιλοσόφοι μέσα ἀπὸ κανένα χάος καὶ πῶς πίσω τους εἶχανε νύχτα καὶ καταιγιά. Ὅσο πρόβαιναν ὁμῶς, τόσο πιώτερο ἔλαμπε, τόσο πιώτερο γέμιζε ἀχτίδες τὸ πρόσωπό τους. Ὁ

Ἡράκλειτος μιλοῦσε γιὰ τὰ ποτάμια ποῦ τρέχουν καὶ γιὰ τὸν κόσμον ποῦ σὰν ποτάμι περνᾷ. Ὁ Δημόκριτος βαστοῦσε στὰ δάχτυλά του κάτι ἄτομα μικρὰ μικρὰ, γύρθε νὰ τὰ κόψῃ καὶ δίδασκε πῶς ὅλα ξαναγεννιοῦνται. Γιὰ τοῦτο χαίρουνταν καὶ γελοῦσε. Ὁ Ἀναξαγόρας τοὺς κοίταζε κ' ἔλεγε πῶς χρειάζεται Νοῦς γιὰ νὰ στρώσῃ τὸν κόσμον, γιὰ νὰ συγυρίσῃ τὴ φύσιν, γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ ζωντανέψῃ τὴν ὕλη. Μὲ πόση διάνοια, μὲ πόση κρίση καὶ γνώση, πρῶτοι τοὺς ἐκεῖνοι, ὅταν ἀκόμῃ σῶπαιναν οἱ γλῶσσες καὶ τὰ κεφάλια, κατὰλαβαν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ φύσιν, εἶδαν πῶς μιὰ καὶ μόνῃ ἀρχή, ἓνας γενικὸς νόμος κυβερνᾷ τὸν Κόσμον, πῶς ὁ οὐρανὸς κ' ἡ γῆς, πῶς ὅλα τὰ φαινόμενα ποῦ βλέπεις εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶμα καὶ μέσα τοὺς ἔχουν ἓνα σύστημα μοναδικὸ ποῦ ἐνώνει τὸ καθενὸς τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο. Πολὺ πιὸ σοφοί, πολὺ πιὸ μεγάλοι στάθηκαν ἐκεῖνοι καὶ ἀπὸ τὸ Σωκράτη καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Κουβέντιαζαν κρυφὰ κρυφὰ ἀναμεταξύ τους καὶ δὲν μπορούσες ν' ἀκούσῃς τί ἔλεγαν. Κοντὰ στοὺς φιλοσόφους καὶ λίγο πιὸ πίσω, γιὰτὶ ἔμοιαζαν ἀκόμῃ πιὸ παλιοί, στέκουνταν ἓνα σωρὸ τραγουδιστάδες. Ἀνέβαιναν καὶ κεῖνοι στὴν Ἀκρόπολιν. Ἐρχουνταν ἀπὸ τὴν Αἰολίδα κ' εἶχαν περάσει κάμποσα χρόνια στὴν Ἰωνία. Διγοῦνταν παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ ἀθάνατες ἱστορίες. Εἶχαν ὅλοι τοὺς στὸ μέτωπο γραμμένο τὸ ἴδιο ὄνομα, Ὀμηρος. Ἐνας ὅμως ποῦ ἔμοιαζε σὰ λοχαγός, περπατοῦσε μπροστά, ἔκρυφε τοὺς ἄλλους μὲ τὴ μεγάλη του ῥάχη, μὲ τὴν πλάτη του τὸ κεφάλι καὶ τοὺς περιμάζωνε πίσω του μὲ τρόπο ποῦ δὲν τοὺς

ἔβλεπες πιά καὶ ποῦ φαίνονταν ὁ μόνος Ὅμηρος ἐκεῖνος νὰ εἶναι. Οἱ φιλοσόφοι κ' οἱ τραγουδιστάδες εἶχαν ὁμιλίες. Ἔλεγαν οἱ φιλοσόφοι· — « Ὁ νοῦς τοῦ ἀθρώπου εἶταν κοιμισμένος· πρῶτοι τοῦ δώσαμε ζωή. Φιλοσοφία δὲν ἤξερε καὶ τοῦ μάθαμε φιλοσοφία. » — Ἔλεγαν οἱ τραγουδιστάδες· — « Ἡ φαντασία τοῦ ἀθρώπου εἶταν κοιμισμένη· πρῶτοι τῆς δώσαμε ζωή. Ποίηση δὲν ἤξερε καὶ τοῦ μάθαμε ποίηση. » Ἀθάνατα λόγια! Ἀθάνατος ὁ λαὸς ποῦ μπόρεσε μιὰ μέρα νὰ τὰ πῇ!

Τί νὰ σᾶς τὰ πολυλογῶ; Τί νὰ περάσω ἕναν ἕναν ὅσους ἀπάντησα στὴν Ἀκρόπολη; Ὅλες οἱ δόξες τῆς Ἑλλάδας βρίσκονταν ἐκεῖπέρα· ἄκουσα καὶ τὸν Ἡσίοδο νὰ παραπονιέται γλυκὰ γιὰ τὸν ἀδερφό του, καὶ νὰ βάζῃ μέσα στὸν κατάλογό του τοὺς ὀλύμπιους θεοὺς καὶ τοὺς ἡρώους· τὸν Ἰππῶναχτα, τὸν Ἀρχίλοχο ποῦ σκότωναν ἄθρωπο μ' ἕνα τους στίχο· τὸν Ἀλκαῖο, τὸν καλὸ σοβαρὸ καὶ φρόνιμο Ἀνακρέοντα, τὴν ἀθάνατη Σαφῶ ποῦ ἔμοιαζε φλόγα· τὸν Ἀλκμαῶνα, τὸν Ἴβυκο, τὸ Στησίχορο τὸ γενναῖο, τὸ θρησκο Σιμωνίδη τὸν Κεῖο. Κάπου κάπου ἔβλεπα καὶ κάτι σκιές, κατάχλωμες καὶ σὰ μισοσβισμένες ποῦ περπατοῦσαν κάτω μακριά, τὸν Ὀρφέα, τὸ Λίνο, τὸ Μουσαῖο· μέσα σ' ἀφτές τίς σκιές βρίσκονταν κι ἄλλες δυό· ἴσως εἶταν ὁ Πυθαγόρας ἢ μιὰ κι ὁ Λυκοῦργος τῆς Σπάρτης ἢ ἄλλη. Ὅσοι στέκονταν μπροστὰ στὸν Παρθενῶνα φαίνονταν πολὺ καλῆτερα. Εἶδα τὸν Ἰσοκράτη, ποῦ ὅλο διώρθωνε τὰ γραψίματά του, τὸ Λυσία, τὸν Ὑπερίδην, τὸ Λυκοῦργο, τοὺς δέκα

ρητόρους, τοὺς σοφιστάδες, τὸ Μέναντρο καὶ τοὺς κωμικούς, τὸ σοφὸ τὸν Ἐπίκουρο, τὸν Παναίτιο, τὸν Ποσειδώνιο, τὸ Ζήνωνα καὶ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους. Εἶταν κι ὁ Πλούταρχος ἐκεῖ, μὲ πρόσωπο γελαστό, κοντούτσικος, μὲ παχούτσικα μάγουλα καὶ γενναία ὄψη· εἶταν κι ὁ Λουκιανὸς ὁ παιχιδιάρης· πολεμοῦσαν τοῦ κάκου κ' οἱ δύο τους νάνεβοῦν ἴσια μὲ τὸν Παρθενῶνα. Εἶταν ἄλλοι πολλοί, μὰ ποῦ νὰ τοὺς θυμηθῶ; Μόνο τὸ Θεόκριτο δὲν εἶδα· οἱ ἀρχαῖοι δὲν τὸν ἤθελαν πλάγι τους καὶ τοῦ ἔλεγαν πῶς εἶναι μαϊμού. Μαζί μὲ τοὺς Ἀλεξαντρινούς τὸν εἶχανε μέσα στὸ Μουσεῖο.

Οἱ ἀρχαῖοι περπατοῦσαν, κάθουνταν, πηγαινὶν ἐδῶ καὶ κεῖ, ἔπιαναν κουθέντες, γελοῦσαν καὶ φιλοσοφοῦσαν. Παρατήρησα ὅμως ποῦ πάντα γύριζαν τὴ ράχη τους στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀλήθεια, πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι! Παρατήρησα κι ἄλλο ἓνα· οἱ ἀρχαῖοι δὲ μιλοῦσαν ἀρχαῖα, μιλοῦσαν τὰ ῥωμαῖκα. Οἱ ἀρχαῖοι πῆραν τὸν ἴδιο δρόμο ποῦ πῆρε κ' ἡ γλῶσσα τους· κάθε χρόνο, κάθε δέκα, κάθε πενήντα χρόνια καὶ κάθε αἰῶνα λίγο λίγο μεταμορφώνουνταν ἡ γλῶσσα τους· ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, τόσο πιώτερο ἔμοιαζε μὲ τὴ δική μας σήμερα. Οἱ ἀρχαῖοι, ποῦ ἔζησαν καὶ κεῖνοι μαζί μὲ τὴ γλῶσσα, ἀφοῦ καὶ τώρα τοὺς ἔβλεπα ἀκόμη στὴν Ἀκρόπολη, λίγο λίγο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν οἱ ἴδιοι, μίλησαν τὴ δημοτικὴ — «Ἀλλάξαν οἱ καιροί, μ' ἔλεγαν, ἀλλάξαμε καὶ μεῖς. Μοναχό του ἔγινε τὸ πρᾶμα, ἀπλὰ καὶ φυσικά. Χίλιες φορές ἀλλάξαμε γλῶσσα κι ἄλλη δουλειὰ δὲν κάμναμε. Ὁ Πλάτωνας δὲ μιλοῦσε τὴν ἴδια γλῶσσα ποῦ μιλοῦσε ὁ Ὅ-

μηρος μήτε ποῦ μίλησε ὁ Μέναντρος κατόπι. Ὁ σκοπὸς μας εἶταν πάντα νὰ μὴ δυσκολέβεται ὁ κόσμος μὲ τὰ λόγια μας καὶ γιὰ τοῦτο εἶχαμε πάντα τὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς μας. Ἄν ἔπρεπε νὰ μιλοῦμε σήμερα ἀπαράλλαχτα καὶ σωστά σὰν ποῦ μιλούσαμε τότες, ποιὸς θὰ μᾶς καταλάβαινε; Ἴσως δυὸ τρεῖς φιλολόγοι στὴν Ἑβρώπη· στὴν Ἑλλάδα βέβαια μήτε μισὸς φιλόλογος δὲ θᾶννοιωθε τί λέμε. Τὰ ξεχάσαμε κι ὅλας. Βλέπουμε μάλιστα ποῦ σήμερα ξέρουν τὴ γλῶσσα μας στὴν Ἑβρώπη πολὺ πιὸ καλὰ παρὰ ποῦ τὴν ξέραμε στὰ χρόνια μας. Βρίσκουν ἓνα σωρὸ πράγματα ποῦ μήτε εἶχαμε ιδέα· ἐτυμολογοῦν τίς λέξεις ποῦ συνηθίζαμε καθημερνά, χωρὶς νὰ φανταστοῦμε ποῦ εἶχαν καμιὰ συγγένεια μ' ἄλλες γλῶσσες καὶ ποῦ τίς ἴδιες ρίζες μπορεῖς νὰ παντήσης στὰ σασκρίτικα καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες γλῶσσες. (Εἶταν τόντις προκομμένοι οἱ ἀρχαῖοι· νὰ ποῦ ἤξεραν καὶ σασκρίτικα!). Μόλον τοῦτο δὲν εἶπαμε ποτές τὴ γλῶσσα μας βάρβαρη. Σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ὅσο μπορέσαμε νὰ καταλάβουμε, ὅποιος δὲν ξέρει νὰ ἐτυμολογήσῃ μιὰ λέξη ἢ νὰ ζηγήσῃ ἓναν τύπο, δὲν πάει νὰ μάθῃ στὸ σκολειό, μόνο θὰ πῇ τὴ λέξη βάρβαρη καὶ βάρβαρο τὸν τύπο, γιατί νομίζει πῶς ὁ τι ἐκεῖνος δὲν ξέρει, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι σωστό. »

Ἄναστέναζαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ παραπονιοῦνταν· —
« Ἀχ! παιδί μου, νὰ ἤξερες τί σκοτοῦρες ποῦ μᾶς ἔδωσε ἡ γλῶσσα μας! Ὅταν ἀρχίσαμε νὰ γράφουμε, εἶχαμε κάμποσες δυσκολίες. Ἡ γλῶσσα μας μορφωμένη δὲν εἶταν ἀκόμη. Πρῶτα τὸν Πλάτωνα νὰ στὸ πῇ· γιὰ νὰ φτάξῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ὁμηρικοῦ στί-

χου στήν άττικὴ φράση, γιὰ νὰ γίνη ἡ ὀμηρικὴ γλῶσσα ὅ τι ἔγινε κατόπι στὸν καιρὸ τῆς χρυσῆς μας ἐποχῆς, χρειάστηκε δουλειὰ καὶ κόπος. Εἶδαμε καὶ πάθαμε ὥσπου νὰ κάμουμε τὴ γλῶσσα μας κάτι νὰ εἶναι καὶ νὰ φαίνεται. Τώρα ποῦ τὸ κατωρθώσαμε, μᾶς βγῆκε ἄλλος μπελᾶς στὸ κεφάλι· μᾶς ἔβαλαν τὴν καθάρεβουσα στὴ ράχη. Πρέπει νὰ τὴ φορτωθοῦμε, σὰ νὰ εἶταν τάχατις γλῶσσα δική μας, σὰ νὰ εἶταν παιδί μας καὶ σὰ νὰ τὴν εἴχαμε κάμει ποτές. »

Κάποτες θύμωναν οἱ ἄρχαῖοι — « Ἡ καθάρεβουσα! Εἶναι ἄξιοι νὰ κάμουν τὸν κόσμον νὰ πιστέψῃ πῶς τόντις μπορέσαμε νὰ μιλήσουμε τέτοια βάρβαρη γλῶσσα! Πάντα μιλήσαμε τὴ γλῶσσα τοῦ καιροῦ ποῦ ζούσαμε. Ἀλλιῶς πῶς θὰ εἶτανε δυνατό νὰ σωθοῦν οἱ ραψωδιῆς ἀφτωνῶν ποῦ βλέπεις ἐκειπέρα, πίσω στὸν Παρθενῶνα; Ἀ δὲν εἶταν τοῦ λαοῦ γλῶσσα, πῶς θὰ τὴ μάθαινε ὁ λαός; πῶς θὰ τὴν ἤξερε; Πῶς θὰ πήγαιναν οἱ Ἀθηναῖοι στὰ θεάτρα νὰκούσουν Ἑβριπίδην, Σοφοκλή, Αἰσχύλον; Πῶς θὰ τὸ κατώρθωνε ὁ Δημοστένης νὰ βάλῃ φωτιά σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα; Ποιὸς θ' ἄδινε προσοχὴ στὰ λόγια τοῦ Δημοστένη, ἂν ὁ καθένας δὲν εἶταν ἄξιος νὰ τὰ καταλάβῃ; »

Ἀλήθεια, πολὺ μ' ἄρέσουν οἱ ἄρχαῖοι! φρόνιμα μιλοῦσαν. Οἱ ἄρχαῖοι κάπου κάπου ἄνοιγαν τὸ στόμα καὶ ἀπορούσανε σὰν τὰ παιδιά. Ἐβλεπαν κάθε μέρα στήν Ἀκρόπολιν Ἀγγλους, Γάλλους, Γερμανοὺς καὶ δὲν ἤξεραν καλὰ καλὰ τί λογιῆς ἀθρῶποι εἶταν. Ἀξαφνα μὲ ρώτηζαν — « Τί πράματα εἶναι τοῦτοι μὲ τὰ ψηλὰ καπέλλα καὶ τὰ κοντὰ τὰ ροῦχα; Τώρα ποῦ σ' ἤβρα-

με, γιὰ πές μας λιγάκι.» — « Ἄφτοί, τοὺς κάμνω γώ, εἶναι ξένοι. Λέγονται Γκέτες, Σαϊκσπεῖρος καὶ Βολταῖρος. Καλοὶ μου προγόνοι, βλέπετε ποῦ δὲν ἔχουν ἑλληνικὰ ὀνόματα· σὰν ποῦ συνηθίζατε νὰ λέτε στὸν καιρό σας, εἶναι βαρβάροι.» — « Βαρβάροι! σῶπα, παιδί! Ἄν εἶναι ἄφτοί ποῦ λές, τοὺς ξέρουμε γιὰτι κουθεντιάζουμε συχνὰ μαζὶ στοὺς ἡλύσιους κάμπους· ἐκεῖ κάτω, φοροῦνε χιτῶνα σὰν καὶ μᾶς· γιὰ τοῦτο δὲν τοὺς γνωρίσαμε τώρα μὲ τὰ φωκόλα. Μὴ λές βαρβάρους τέτοιους ἄντρες· εἶναι δικοὶ μας. Ὅτι κάμαμε στὰ χρόνια μας, τῶκαμάν ἐκεῖνοι στὰ δικά τους. Εἶναι ἴσια μὲ μᾶς καὶ μὴ σὲ μέλη.» — « Ἐλεγα μόνο..., προσπάθησα νὰ τὸ διορθώσω, γιὰτι δὲν ἔγραψαν τὴ γλῶσσα σας καὶ μόνο μὲ τὴ γλῶσσα τὴν ἀρχαία νόμιζα ποῦ μπορούσε κανεὶς νὰ γράψῃ ἄθρωπινά. Ὁ Σαϊκσπεῖρος τουλάχιστο μεταφράστηκε.» Εἶδα ποῦ ὁ λόγος μου δὲν τοὺς ἤρεσε. Σιγὰ σιγὰ μουρμουρίζαν· — « Τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια, παιδί μου! » Δὲν εἶπα πιά γρυ· μόνο, γιὰ νὰ μὴν τὰ χαλάσουμε, ποῦ τὰ πηγαίναμε τόσο καλὰ, ἔπιασα τὰ γόνατά τους σὰν τὸν Ικέτη· ἔπειτα πῆγα νὰ κάτσω χαμηλὰ χαμηλὰ κατὰ γῆς, νὰ τοὺς κοιτάζω.

Τοὺς ἔβλεπα τώρα συλλογισμένους· δὲν περπατοῦσαν πιά. Εἶχαν τὰ μάτια τους κάτω στὴν πόλη καὶ πρόσμεναν. Ἄλλο στὴν Ἀκρόπολη δὲν ἀκούγονταν παρὰ σιωπὴ. Μ' ἔπαιρνε ὕπνος καὶ κόντεβα νὰ κοιμηθῶ. Μὲ ξύπνησε ἄξαφνα ἡ φωνὴ τους· — « Γιὰ νὰ σοῦ πῶ! Οἱ ὁμογενεῖς τί φτειάνουν ἐκεῖ κάτω; » — Ἐκαμνα τὸν πεθαμμένο καὶ μιλιὰ δὲν ἔβγαζα ἀπὸ τὸ στόμα μου· —

« Μπαῆς καὶ βουβάθηκες, ποῦ δὲ λὲς τίποτις » μὲ κάμνει ὁ Ἀριστοφάνης. — « Μπαμπάκα μου, τοῦ λέω, οἱ ἀπογόνου σας, ὅταν πολεμοῦν, εἶναι θεριά καὶ δὲν εἶναι ἄθρωπος στὸν κόσμον νὰ βγῇ μ' ἄφτους· ὅταν πιάσουν κοντούλι νὰ γράψουν, ... τότες... τότες... εἶναι καὶ τότες θεριά. » Χαμωγέλασαν οἱ ἀρχαῖοι μὲ πολλὴ καλοσύνη· — « Εἶσαι ἀκόμη παιδὶ καὶ δὲν ἔμαθες νὰ φαίνεσαι μεγαλόκαρδος μὲ τοὺς ἀθρώπους. Τὸ παραμικρὸ λάθος δὲν τὸ συχωρᾷς καὶ κανένα δὲ σὲ ξεφέβγει. Ἴσως πάλε γνωρίζεις τόσο καλὰ τὰ λαττώματα τοῦ Γραικοῦ, γιὰ τὰ χεῖς ἐσύ ὁ ἴδιος· ἀφοῦ κατατρέχεις τόσο πολὺ μερικές του ιδέες, θὰ πῇ ποῦ τίς εἶχες πρῶτα καὶ σύ. Ἐμεῖς, εἴμαστε γέροι· κρίνουμε πιὸ ἥσυχα, πιὸ σωστά. Μὲ μιᾶς ἡ Ῥώμη δὲν ἔγινε Ῥώμη, ἔλεγαν οἱ γειτόνοι μας. Κάθε πρᾶμα θέλει καιρό. Μὴ φοβᾶσαι· οἱ δασκάλοι αἰώνιοι δὲν εἶναι καὶ θὰ τελειώσῃ μιὰ μέρα τὸ κακό. Νὰ τοὺς λὲς περαστικά! ὅταν τοὺς ἀκούς. Τί τάχατις; Νομίζεις ποῦ καὶ μεῖς δὲν ἔχουμε τὴν ἔννοια σας; Ὅλα θὰ τὰ σιάξῃ ὁ καιρός. Ἐδῶ ποῦ μᾶς βλέπεις, ἐρχοῦμαστε συχνὰ καὶ κοιτάζουμε κάτω νὰ διοῦμε ἂν ἄξαφνα δὲ φανῇ κανένας ποῦ νὰ μοιάζῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ποῦ νὰ μοιάζῃ καὶ μᾶς. Κάπου κλαίμε ποῦ δὲν ἔρχεται κανεὶς. Ὁ Ἑβριπίδης, μὲ τὴ μελαχολικὴ του ψυχὴ παρηγοριὰ δὲν ἔχει. Ποιὸς θὰ μᾶς μιμηθῇ μιὰ μέρα; Ὅτι κάμαμε στὸν καιρὸ μας, ποιὸς θὰ τὸ ξανακἀμῃ στὸ δικό σας; Ποιὸς θὰ μιλήσῃ γλῶσσα ζωντανή σὰν τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦμε σήμερα καὶ μεῖς οἱ ἴδιοι, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται πῶς κόπηκε ἡ σειρὰ καὶ ποῦ δὲν ὑπάρχει πιά ἐλληνικὴ φιλολογία;

Ἴσως πάλε φταίμε μεῖς, ποῦ δὲν ἔγινε τίποτις ἴσια μὲ τώρα. Ξέρεις τί θὰ πῇ, ἓνας λαὸς νὰ μᾶς ἔχη προγόνους; Ξέρεις τί βάρος εἴμαστε; Γιὰ κοιτάξε τὴν Ἀκρόπολη καλὰ· στέκεται ἴσια ἴσια ἀπάνω στὴν Ἀθῆνα, σὰ νὰ εἶναι ἑτοιμη νὰ πέσῃ ἀπάνω της νὰ τὴν πλακώσῃ. Τέτοια τύχη ἔχουν κ' οἱ δικοί μας· ἡ ἀρχαία δόξα ὅλο πάει νὰ τοὺς πλακώσῃ. Τὰ καημένα μας τὰ παιδιὰ! Νὰ τὰ λυπᾶσαι καὶ νὰ τάγαπᾷς! Ὅτι μποροῦν τὸ κάμνουν. Ὅλο γράφουνε μέρα νύχτα. Διὲς ὁ Θανάσης πόσο κοπιᾷζει! Διὲς τὸ Μαστρογιάννη πόσο ιδρώνει! μούσκεψε καὶ τὸ χαρτί ποῦ γράφει. Εἶναι φυσικὸ νὰ μᾶς μιμοῦνται καὶ νὰ θαρρόυν πῶς τὸ κατορθώνουν, κλέφτοντας τὴ μιὰ λέξη καὶ τὴν ἄλλη. Εἶναι ἀλήθεια ποῦ δὲν κλέφταμε τίποτις ἐμεῖς κ' ἔτσι δὲ μᾶς μιμοῦνται σωστά. Τί νὰ γίνῃ; Κάμνουν τοὺς ἄντρες, σὰν τὰ παιδάκια ποῦ παίζουν καὶ τοὺς διασκεδάζει τὸ παιχνίδι.

Μᾶς διασκεδάζει καὶ μᾶς. Ὅλο νὰ χολοσκάνη κανεῖς δὲν ἀξίζει! Θὰ τὸ μάθῃς καὶ σὺ κατόπι, ἅμα γενέσεως. Βάλε ποῦ εἴμαστε καὶ πεθαμμένοι. Δὲν ἔχεις ιδέα τί βαρετό, τί μονότονο πρᾶμα ποῦ εἶναι ὁ θάνατος! Ὅσο μπορεῖ κανεῖς, πρέπει νὰ παίρνῃ τὸ θάνατο λαφριά. Ἡ καθαρέβουσα ἔχει τὰ καλὰ της· νὰ διῇς ποῦ κάπου κάπου, ὅταν τύχῃ καὶ μᾶς πιάσῃ σταναχώρια, τὴ φέρνουμε ἀπάνω στὴν Ἀκρόπολη καὶ περνοῦμε λαμπρά. »

Ἀλήθεια, μόλις τὸ εἶπαν κ' ἤρθε τρεχάτα ἴσια μὲ τὸ μέρος ποῦ κάθουνταν οἱ ἀρχαῖοι, ἓνα παιδί ἀσπροντυμένο· ἔφερνε μέσα στὴν ποδιά του ἓνα σωρὸ φημε-

ρίδες και βιβλία· από πίσω του ἔρχονταν ὅσοι εἶχανε γράψει τὰ βιβλία κι ὅσοι γέμιζαν κάθε μέρα τὰ δημόσια φύλλα. Βρέθηκα και γὼ μέσα σ' αὐτούς. Τότες εἶδα μιὰ ὁμηρικὴ σκηνή. Ἀμέσως κατέβηκαν ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα τοὺς οἱ ἀρχαῖοι κ' ἔκατσαν ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα τοῦ Διόνυσου τὸ θέατρο. Μὲ φάνηκαν πιὸ μεγάλοι, πιὸ ἀρχαῖοι παρὰ ποτές· ἔλεγα πῶς ἔβλεπα τοὺς τρομεροὺς θεοὺς στὸν Ὀλυμπο καθισμένους. Ἔβαζαν τὸν καθένα νὰ διαβάσῃ ὅσα εἶχε γραμμένα ἢ σὲ βιβλίο ἢ μέσα σὲ καμιὰ φημερίδα. Φαίνεται πῶς τέτοια συνήθεια εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι και πῶς μιὰ φορὰ τὸ χρόνο ἔφερναν τοὺς ὁμογενεῖς στὸ Διονύσιο ποῦ δὲ βρίσκεται τόσο ψηλὰ και ποῦ δὲ μοιάζει νὰ εἶναι τόσο ἀρχαῖο σὰν τὸν Παρθενῶνα. Ἔβγαινε στὴ μέση ὁ καθένας μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι, κι ἀρχινοῦσε νὰ διαβάζῃ· τί νὰ κάμῃς ὅταν τέτοιοι ἀθρῶποι σὲ προστάζουν; Ἀμα πέρασε τὸ πρῶτο του κατεβὰτὸ ὁ πρῶτος ποῦ ἔπρεπε νὰ διαβάσῃ, τοὺς ἄκουσα και πᾶτησαν ἓνα γέλιο, ποῦ κόντεψε τόντις ἡ Ἀκρόπολη νὰ πλακώσῃ τὴν Ἀθῆνα. Τὰ χρειάστηκα κ' ἔφυγα μάνη μάνη, νὰ μὴ μὲ βάλουν και μένα στὴ μέση· εἶναι ὥρες ποῦ πολὺ πολὺ δὲ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι! Νόμιζα πῶς ἔβλεπα, στὸν Ὀλυμπο ἀπάνω, τοὺς ἀθάνατους θεοὺς νὰ ξεκαρδιζοῦνται ἀπὸ τὰ γέλια, ὅσο τοὺς κερνοῦσε κουτσαίνοντας ὁ Ἡφαιστος.

ΚΓ'.

Λ ό γ ο ς .

“Όταν κατέβηκα στὴν Ἀθῆνα, ἔμαθα κάμποσα πράματα ποῦ δὲν ἤξερα· κάπου χαίρουμουν, κάπου λυπούμουν. Ὁ Κομπέτος εἶχε παραιτηθῇ κι ὁ Κόντος δὲν ἔβρισκε πιά τί νὰ γράψῃ· ὁ Χωριατάκης ἔγραφε βρισιές. Οἱ δασκάλοι, ὅλοι μαζί, μιμοῦνταν τοὺς ἀρχαίους, μάλιστα τὸν Ἀριστοφάνη, καὶ γιὰ τοῦτο φώναζαν ὅλη ὥρα· Βρεκεκὲξ κοᾶξ κοᾶξ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελαν Ἀκαδημία καὶ γύρεβαν Ἀκαδημαϊκοὺς. Οἱ κωμωδίες καὶ τὰ δράματα πλήθαιναν κάθε μέρα· εἶτανε λόγος νὰ χτίσουν τὸ θέατρο μὲ χαρτὶ ἀντὶς πέτρες. Ἐνας νέος Κοντιστής εἶχε κάμει ἓναν τόμο ἀλάκαιρο ἐπὶ Κόντου· σκάλιζε στοὺς ἀρχαίους γιὰ νὰ μάθῃ ἂν οἱ Ἀπτικοὶ γνῶριζαν τὸνομα Κόντος κι ἂν πρέπει νὰ τονίζουμε σήμερα Κόντος ἢ Κοντός. Οἱ *femmes savantes* — αἱ κομψευόμεναι γυναῖκαι (δὲ μ’ ἀρέσει ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ γυναικες· εἶναι πάρα πολὺ χυδαία· ὁ καθένας τὴν ἔχει καὶ τὴ λέει) — αἱ κομψευόμεναι γυναῖκαι ζοῦσαν καὶ βασιλεῖβαν. Ὁ Μολιέρος τίς εἶχε ξεπαστρέψῃ μόνο στὴ Γαλλία. Στὴ Γαλλία κατάντησε ὅλος ὁ κόσμος νὰ τίς παίρνῃ στὸ ψιλό. Δόξα σοι ὁ θεός, σώζονται ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα· στὴν Ἑλλάδα ὅλος ὁ κόσμος τίς δοξάζει. Ἐνα μόνο σὲ συμβουλέβω, ὅταν τύχῃ καὶ σ’ ἀραδιάσουν ἑλληνικοῦρες, νὰ μὴν τίς διακόψῃς.

Μὲ τοὺς τόπους ἀλλάζουν οἱ συνήθειες, ἀλλάζει κ’ ἡ

γνώμη. Φαντασθῆτε τώρα, στή Γαλλία, καμιὰ σχολαστική γυναῖκα νὰ κάθεται νὰ λέη· ἡ χιὼν τήκεται, ἀντὶς λειώνει τὸ χιόνι, ἢ τὰ τοῦβλα νὰ τὰ πῇ πλίνθους. Δὲν εἶναι τῆς μόδας καὶ δὲν ταιριάζει. Στὴν Ἀθῆνα καὶ στὴν Πόλη, ὅσο πιὸ σχολαστική, τόσο πιὸ παινεμένη. Τὸ κάτω κάτω, δὲ θέλω νὰ κακολογῶ τις γυναῖκες. Στὴν Ἀθῆνα καὶ στὴν Πόλη τις εἶδα πάντα γεμάτες ὁμορφιὰ καὶ χάρη. Νὰ σᾶς πῶ ὅλη τὴν ἀλήθεια, τις φοβοῦμαι κι ὅλας. Ἀλλοίμονο, ἂν πέσω στὴ γλῶσσα τους. Μάλιστα θὰ τὸ πιθυμοῦσα πολὺ νὰ τις ἔχω μαζί μου· χωρὶς τὴ γυναῖκα, δὲ γίνεται καλὴ γλῶσσα· ἡ μάνα τὴ μαθαίνει τοῦ παιδιοῦ της, καὶ τὰ θάνατα ἔργα, τὰ ἔργα τοῦ δώσανε στοὺς λαοὺς ἐθνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, γράφηκαν πάντα, στὴ νέα μας τὴν Ἑβρώπη, γιὰ νὰ τὰ διαβάσῃ καμιὰ γυναῖκα.

Ἐπρεπε τόντις οἱ γυναῖκες νὰ εἶναι μαζί μας· θὰ εἶταν πιὸ γενναῖο — ἤθελε εἶσθαι πλέον ἱπποτικόν, ὡς ἔπος εἶπεῖν — ἂν οἱ γυναῖκες μᾶς διαφέντεβαν, ἀντὶς νὰ μᾶς κατατρέχουν, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω ἐμεῖς εἴμαστε οἱ λίγοι κι ὡς τόσο τολμοῦμε. Ἐπρεπε νὰ τις ἀρέσῃ τὸ θάρρος κι ὁ πατριωτισμός. Καὶ τί; Θὰ πιάσουν τώρα νὰ μιλοῦν ἀρχαῖα; Θὰ γράφουν τοῦ ἀντρός των· — « Ἀππαπαί! ἀτταταιάξ! πότ' οὖν, πότε ἐλεύσῃ, ὦ'ναξ, πεσὼν εἰς τὰς ἐμάς ἀγκάλας; » Θὰ φωνάζουν τοῦ μωροῦ τους· — « Τὼ μαστῶ ἐπέχω σοι, βρέφος· σὺ δὲ ἔλξον κατασιωπῆσαν »; ἢ θὰ λὲν κάθε τόσο φιλῶ, ὅπου εἶναι νὰ ποῦν ἀγαπῶ; ἢ θὰ συμβιβάζουν καὶ κεῖνες, γιὰ νὰ μᾶς τὰ μπερδέψουν ὅλα καὶ νὰ βάλουν τὴν ἀρχαίαν μὲ τὴ νέα μαζί; ἢ θὰ μαθαί-

νουν τὴν ἄνοστη, τὴ βάρβαρη τὴν καθαρέβουσα ποῦ τίποτις δὲν εἶναι καὶ ποῦ νόημα δὲν ἔχει ; Ἀχ ! οἱ γυναῖκες μποροῦν τὸ ἔθνος νὰ σώσουν καὶ δὲν τὸ κατάλαβαν. Ἄς καταλάβουν τουλάχιστο ποιὸ εἶναι τὸ συμφέρο τους, μὲ τί τρόπο θὰ φαντάξουν καλῆτερα καὶ πῶς θὰ μᾶς ἀρέσουν παραπάνω. Ἡ γυναῖκα θέλει ἀφέλεια καὶ ἀπλότητα· ἀφτὰ εἶναι τάληθινά της στολίδια. Ἡ δασκάλισσα δὲν μπορεῖ νάχη, ὅτι καὶ ἂν κάμη, τῆς ἀγράμματης τῇ νοστιμάδα. Μιὰ χωριανή, μὲ τὴ φυσικὴ της χάρη, πάντα πιώτερο θὰ σὲ μαγέψῃ παρὰ ἡ πολίτισσα ποῦ κορακίζει. Στὴ γλῶσσα, δὲ χρειάζεται κερατσίσι. Ἄς μὴν εἶναι καὶ ἀγράμματες, σὰ δὲ θέλουν· ἄς μάθουν τὴ δύσκολη τέχνη νὰ φαίνονται πῶς δὲ ξέρουν καὶ μᾶς φτάνει, γιατί δὲν ταιριαζοῦν ἐλληνικοῦρες στὰ κοραλλένια χεῖλια τὰ γυναικῆσια.

Ἄς ἔχουμε καλὰς ἐλπίδες. Ὅλα διορθώνονται μὲ τὸν καιρό. Ὁ κόσμος κυβερνιέται μὲ τῶν ἀνθρώπων τὴ γνώμη. Τῶν ἀνθρώπων ἡ γνώμη ἀλλάζει κάθε ὥρα. Εἶναι σὰν τὶς φορεσιές· πότε ἀρέσει ἡ μιὰ, πότε ἡ ἄλλη. Ἐνα πρᾶμα ποῦ τὸ νομιζαμε πρῶτα κακὸ, ἄξαφνα μᾶς φαίνεται καλὸ, καὶ ἕνα ἄλλο ποῦ φαίνονταν πέρσι καλὸ, τὸ λέμε κακὸ τοῦ χρόνου. Συχνὰ μάλιστα τυχαίνει σήμερα νὰ βρίζουμε ὅσα λατρέβαμε χτές. Ἐτσι καὶ μὲ τὴ γλῶσσα· εἶναι μόδα. Οἱ δασκάλοι πᾶν καὶ λὲν ποῦ οἱ γλῶσσες δὲν ἀλλάζουν. Ἐπρεπε πρῶτα νὰ μᾶς βεβαιώσουν ποῦ καὶ οἱ ἰδέες τους δὲ θάλλάζουν ποτέ. Φανταστῆτε τί παράδοξο πρᾶμα ποῦ θὰ εἶταν, ἂν ἔβαζε κανεὶς ὅλα του τὰ δυνατὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀποδείξῃ ποῦ θάχη πάντα τὴν ἴδια γνώμη, καὶ ἄς περάσουν πενήντα

χρόνια, ἢ ἀκόμη περισσότερα. Ὡς τόσο τέτοια πράματα μᾶς λέν οἱ δασκάλοι· λογαριάζουν πῶς βαθμηδὸν ἡ γλῶσσα θὰ προχωρήσῃ, θὰ διορθωθῇ καὶ ποῦ σὲ πενήντα ἢ ἑκατὸ χρόνια θὰ μιλοῦμε πιά ὅλοι μας σὰν τὸν Ξενοφῶντα. Εἶναι σὰ νὰ λογάριάζαν ποῦ σ' ἀφτὸ τὸ διάστημα, ὅχι μόνο ἐκεῖνοι θάχουν τις ἴδιες ιδέες γιὰ τὴ γλῶσσα, μὰ ποῦ καὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ τῶν παιδιῶν τους τὰ παιδιὰ θὰ τις ἔχουν ἴδιες κι ἀπαράλλαχτες ὅλη τους τὴ ζωὴ. Τέτοια ἀκοὺς κάθε μέρα στὴν Ἑλλάδα κι ὁποῖος στὰ λέει, στὰ λέει μὲ τὰ σωστά του· δὲ γελᾷ.

*Ὡς ἐλπίζουμε ποῦ τὰ παιδιὰ μας θὰ εἶναι πολὺ πιὸ φρόνιμα καὶ θὰ κρίνουν πιὸ ὀρθά. Πολὺ κρίμα θὰ εἶτανε νὰ χαθῇ μιὰ γλῶσσα σὰν τὴ δική μας καὶ μεγαλύτερο κρίμα ἀκόμη νὰ μὴν καταλάβῃ ποτές του ὁ Γραικός, ἀφοῦ εἶναι ἔξυπνος κ' ἔχει νοῦ, τί γυρέβει σήμερα ἀπὸ μᾶς, τί μᾶς προστάζει νὰ κάμουμε ἢ ἐπιστήμη κ' ἢ ἀλήθεια. Θὰ βάλουμε γνώση κ' εἶμαι ἥσυχος. Γιατί προσπαθοῦμε νὰ μιλοῦμε τὴν ἀρχαία; Μόνο καὶ μόνο γιατί θαρροῦμε ποῦ μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο δείχνουμε μάθηση κ' ἐβγένεια ψυχῆς. Ἀμα διοῦμε ποῦ τὸ μόνο λάθος εἶναι νὰ λέμε πατὴρ ἀντίς πατέρας, ἅμα καταλάβουμε ποῦ ἡ μόνη μας ντροπὴ εἶναι νὰ μελοῦμε τὴν ἐθνική μας γλῶσσα, ποῦ ἡ μόνη δυσκολία εἶναι νὰ τὴν ξέρουμε καλὰ καὶ νὰ τὴ μιλοῦμε μὲ τὴν ἴδια τέχνη ποῦ τὴ μιλεῖ ὁ λαός, τότες ἀμέσως θὰ πιάσουμε ἄλλο σύστημα. Ἄλλη δουλειὰ δὲ θάχουμε, ἄλλο δὲ θὰ πολεμοῦμε παρὰ πῶς νὰ μάθουμε τὴ γλῶσσα μας. Θὰ πάρουμε δάσκαλο τὸ βαρκάρη,

θὰ δίνουμε προσοχή στὰ λόγια του, θὰ τρέχουμε νὰ σπουδάζουμε τὴ γλῶσσα μας στοῦ ῥάφτη καὶ στοῦ ποδηματᾶ, σὰν ποῦ τῷκαμναν, εἶναι τῶρα καιρὸς καὶ χρόνια, στὴ Γαλλία, ὅταν ἄρχισε νὰ μορφώνεται ἡ γαλλικὴ φιλολογία καὶ νὰ φυτρώνη ἡ ποίησὶς της. Θὰ μᾶς πιᾶσιν φόβος μήπως μᾶς ξεφύγῃ ἄξαφνα καμιὰ ἑλληνικοῦρα, καμιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς ἑλληνικοῦρες ποῦ μᾶς ἔρχονται σήμερα πιὸ νόστιμες, πιὸ μυρωδάτες ἀπὸ τὰ λουλούδια τῆς παράδεισος. Οἱ προκομμένοι, οἱ σοφοὶ ποῦ γιὰ τὴν ὥρα μόλις εἶναι ἄξιοι νὰ ποῦν πέντε λέξεις χωρὶς νὰ βάλουνε μέσα τουλάχιστο πεντέμισυ ἀρχαῖες, θὰ φωνάζουν τῆς καθαρέβουσας: "Ῥπαγε, Σατανᾶ — κι ἄλλη ἑλληνικοῦρα δὲ θὰ ποῦν πιά στὴ ζωὴ τους.

Ὁ Γραικὸς θὰ τιμῇσιν τὴ γλῶσσα του, ἅμα διῇ ποῦ κ' ἡ γλῶσσα του τὸν τιμᾷ. Θὰ φαίνεται σ' ὅλους παράξενο πῶς μπόρεσε τόσο καιρὸ καὶ μᾶς ἔμεινε ἡ γλῶσσα μας ἄγνωστη, κρυμμένη σὰν τὸ μάλαμα μέσα στὶς φλέβες τῆς γῆς. Θὰ πιαστῇ τὸ φιλότιμό μας: δὲ θὰ θέλουμε νὰ λέν πῶς μόνοι μας ἐμεῖς εἴμαστε πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς, ποῦ παντοῦ κατάλαβαν τὶ ἀξίζει ἡ γλῶσσα μας καὶ ποῦ στὴν Ἑλλάδα δὲν τὸννοίωσιν ἀκόμη κανένας. Ὁ Γραικὸς ἔχει κρίση καὶ πνέμα ζωηρό. Σὲ μιὰ ὥρα καιρὸ προκόφτει ὅσο δὲν προκόφτουν ἄλλοι σὲ χίλια χρόνια. Ἀπάντησα μιὰ μέρα ἓνα δάσκαλο σ' ἓνα μικρὸ χωριό, κοντὰ στὴν Πόλην· πῆγαινα νὰ διῶ τὸ σκολεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἡ μητέρα τοῦ δασκάλου, μιὰ καλὴ καὶ γελαστὴ γριά, ἤρθε πλάγι μου νὰ μὲ παινέσῃ τὸ σκολεῖο, νὰ μὲ πῇ δᾶ

ποῦ ὁ γιός της ἤξερε νὰ δίνη καλὰ μαθήματα, καὶ ποῦ τὸν περασμένο χρόνο εἶχαν ξέταξη τὰ παιδιὰ κι ἀποκριθῆ-
καν πολὺ ὠραία. Ὁ δάσκαλος, ἅμα ἄκουσε τὴ λέξη
ξέταξη, ταράχτηκε, κατέβασε τὰ φρύδια του, ἐγνεψε
τῆς μάνας του καὶ τῆς εἶπε νὰ φύγη. Φοβοῦνταν ὁ δύ-
στυχος μήπως παρατηρήσω τὴ λέξη καὶ σηκωθῶ νὰ
πῶ στὴν Ἑβρώπη πῶς μιλοῦμε πρόστυχα στὴν Ἀνα-
τολή. Πῆγα κοντὰ στὸ δάσκαλο καὶ τοῦ εἶπα στὰ φτί· —
« Πις τῆς γριᾶς νὰ κοπιᾷση πάλε μέσα. Ἦρθα ἀπὸ τὴν
Ἑβρώπη μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μάθω τὴ γλῶσσα ποῦ
μιλεῖ. » Σάστισε τὸ δασκαλάκι· — « Μπᾶ ! λέει, ἀφτὴ
τὴ γλῶσσα τὴν ξέρω καὶ γώ. Νὰ στή μιλήσω, ἀφοῦ
θέλεις νὰ τὴ μελετήσης. » Κι ἄρχισε ἀμέσως νὰ μιλῇ
σὰν τὴ μάνα του.

Θὰ διῆτε ποῦ μιὰ μέρα θὰ καταντήσῃ ντροπὴ νὰ
γράφουμε τὴν καθαρέβουσα. « Τέτοια γλῶσσα εἶχαμε
καὶ μιλούσαμε, θὰ λέν ! Καὶ πῶς δὲ βλέπαμε τὴν
κακοριζικιά της ; » Ἡ δημοτικὴ δὲ θὰ κρύφτεται, δὲ
θὰ τραδιέται, δὲ θὰ φοβᾶται πιά τότες νὰ φανῇ, σὰ
νὰ εἶταν κανένα ντροπαλό, ἀρρωστιάτικο, ῥαχιτιάτικο,
ψωριάτικο παιδί ποῦ δὲν τολμᾷ νὰ βγῇ ὅζω στὸ δρόμο,
γιατὶ ὅλο νομίζει ποῦ θὰ τὸ περιπαίξῃ ὁ κόσμος. Ἡ
καθαρέβουσα θὰ κρύφτεται καὶ θὰ τραδιέται, καὶ θὰ φο-
βᾶται νὰ μὴ διοῦν τὴ δική της τὴν ἀνοησία. Ἐβρισε
τὴ γλῶσσα μας, τὴν εἶπε πρόστυχη, χυδαία, βρώμικη·
μ' ἀφτὰ τὰ λόγια ἔβρισε καὶ τὸ ἔθνος ποῦ εἶχε κάμει
τὴ γλῶσσα. Τώρα δὲ θὰ τῆς τὰ μασήσουν καὶ κεινῆς.
Οἱ δασκάλοι δὲ θὰ σηκώνουν πιά τὴ μύτη τους, γιατί
σ' ὅλα θὰ ξέρουμε νὰ τοὺς ἀποκριθοῦμε. Θᾶχουμε νὰ

τοὺς δώσουμε ἀπάντησιν, γιὰ κάθε λόγο ποῦ θὰ βγῇ ἀπὸ τὸ στόμα τους.

Δὲ θὰ σᾶς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι γεμάτη λάθη, γιὰτι θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς; — « Πιάστε καὶ γράψτε ἀφτὴ τὴ βάρβαρη γλῶσσα, χωρὶς νὰ κάμετε ἓνα λάθος. Θὰ τὸ καταφέρετε; » Δὲ θὰ σᾶς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἀκανόνιστη καὶ ποῦ δὲν ἔχει γραμματική, γιὰτι θὰ τοὺς πῆτε τότε ἐσεῖς; — « Πῶς ἡ ὀνομαστικὴ πατὴρ ἔγινε πατέρας καὶ ὄχι πατῆρος; πῶς ὁ λαὸς ἀλλάζει τοὺς ἀρχαίους τύπους μ' ἓνα τρόπο καὶ ὄχι μ' ἓναν ἄλλο; πῶς μπορεῖ ἀπὸ τὸ ἄνθρωπος νὰ βγῇ ἄθρωπος, ποτές ἄρωπος ἢ ἄρωπος ἢ ἄνωπος; πῶς μπορεῖ ἡ ἡμέρα νὰ λέγεται μέρα, ὄχι ὁμως ἡμέρ; Καὶ στοὺς δυὸ ἀφτοὺς τοὺς τύπους ἓνα φωνήεντο χάνεται. Πῶς χάνεται τὸ η καὶ ὄχι τὸ α; Πῶς χάθηκε τὸ ν στὴ λέξη ἄνθρωπος, καὶ πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ χαθῇ τὸ ρ; Πῶς σπουδάζουν παντοῦ στὴν Ἑβρώπη τὴ δημοτικὴ καὶ ὄχι τὴν καθαρῆουσα; Πῶς, ὅταν ἓνας γλωσσολόγος θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἱστορικὴ σειρὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, δὲ λείει γρῦ γιὰ τὴν καθαρῆουσα, μάλιστα μήτε τὴ συνορίζεται καὶ προσπαθεῖ μόνο καὶ μόνο νὰ μάθῃ τοὺς φωνολογικοὺς νόμους τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ; » Δὲ θὰ σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ ἡ γλῶσσα μας ἔχει πλάγι πλάγι τὸν ἓνα μὲ τὸν ἄλλο τύπους ἀντίθετους καὶ διαφορετικούς, ποῦ κάποτες λείει πῶς ἀντίς ὅτι, κάποτες ποῦ, κάποτες τίποτες, κάποτες πάλε τίποτες, τίποτε ἢ τίποτας, γιὰτι θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἀρχαῖοι ἔκαμναν τὰ ἴδια, ποῦ ἔλεγαν ὅτι

καὶ ὥς ἡ ἀπαρέφατο χωρὶς ὅτι καὶ χωρὶς ὥς, μείζονες καὶ μείζους, μικρὸς καὶ σμικρὸς, ἔνεκεν καὶ ἔνεκα, ποῦ εἶχαν ἀόριστο πρῶτο καὶ ἀόριστο δέφτερο, καὶ ἄλλα τέτοια πλῆθος, ποῦ καὶ ἀφτὴ ἡ καθαρέβουσα, μ' ὅλη της τὴν περηφάνεια, κάποτες γράφει ἐστὶ, κάποτες εἶναι, κάποτες ἀπαρέφατο, κάποτες νά, ποῦ πολὺ πιὸ ἄτοπα φέρνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ ἀπὸ τὴ νέα μαζί, ἀφοῦ ἀνακατώνει καὶ δὲν ἔμαθε νὰ ξεχωρίζη δυὸ γλῶσσες, δυὸ γραμματολογικὰ συστήματα, δυὸ χρονολογίες, δυὸ στάδια τοῦ ἀθρώπινου νοῦ καὶ ἔχει τὴ συνήθεια νὰ μὴν ξέρη μήτε τί γράφει, μήτε τί πρέπει νὰ γράψῃ.

Δὲ θὰ φωνάζουν οἱ δασκάλοι ποῦ ἔχουμε χίλιες γλῶσσες στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή, ποῦ σὲ κάθε τόπο μιλοῦν ἄλλη γλῶσσα, ποῦ ἀφτὲς οἱ χίλιες γλῶσσες ἔχουν ἀναμεταξύ τους χίλιες διαφορές, ποῦ μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο δὲν ξέρουμε ποιά γλῶσσα νὰ γράφουμε, — γιὰτί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἀκόμη πιώτερες γλῶσσες καὶ πιώτερες διαφορές, ποῦ εἶχαν ὁμηρικὴ, αἰολικὴ, δωρικὴ, βοιωτικὴ, ἰωνικὴ, ἀττικὴ, ἄλλες τόσες στὴ στεριά, στὰ νησιὰ ἄλλες τόσες καὶ ποῦ τίς ἔγραφαν ὅλες. Δὲ θὰ σᾶς λὲν ποῦ ἡ κοινὴ μας ἡ γλῶσσα παίρνει ἓναν τύπο ἀπὸ δῶ καὶ ἓναν τύπο ἀπὸ κεῖ, ἓναν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα καὶ ἓναν ἀπὸ τὴν Πόλην, ποῦ ἔτσι ἔχει ἀνωμαλίες, ποῦ σὲ μιὰ λέξη βάζει ἓνα γ μέσα σὲ δυὸ φωνήεντα, ποῦ σ' ἄλλη λέξη βγάζει τὸ γ, — γιὰτί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἴδιες ἀνωμαλίες βρίσκονται στὴν ἀρχαία, ποῦ καὶ οἱ ἀρχαῖοι πολλὰ ἐβαζαν ἐκεῖ ποῦ δὲν

ἔπρεπε νὰ τὰ βάλουν, ποῦ ἔλεγαν ἀλείφω μὲ α, λείπω
χωρὶς α, ἐμὲ μὲ ε, σὺ χωρὶς ε, ποῦ ἂν οἱ δασκάλοι δὲν
τὸ ξέρουν ἀκόμη, πρέπει νὰ πᾶ νὰ τὸ μαθοῦν καὶ ποῦ
εἶναι καιρός. Δὲ θὰ σᾶς λέν ποῦ δὲν ἔχουμε μιὰ
κοινή, γενική, μιὰ πανελλήνια γλῶσσα, γιατί θὰ τοὺς
πῆτε τότες ἐσεῖς. — «Γιὰ μίλησε τῇ γλῶσσα ποῦ
μιλεῖς, νὰ σὲ δείξω ποῦ κάθε Γραικὸς θὰ σὲ κατα-
λάβῃ.» Δὲ θὰ σᾶς λέν. — «Ἐμεῖς ἔχουμε σκοποὺς
πραχτικούς. Μπορεῖ ἡ γλωσσολογία νάχῃ δίκιο καὶ νὰ
μιλῇ καλὰ ὁ λαός· μὰ θέλουμε νὰ κάμουμε μιὰ
γλῶσσα ποῦ νὰ συνεννοοῦνται ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀνα-
μεταξύ τους, καὶ γιὰ τέτοιο σκοπὸ ποιά ἄλλη γλῶσσα
θὰ πάρουμε παρὰ τὴν ἀρχαία, ποῦ ἔχει τὴ γραμμα-
τική της, ποῦ ἔχει τύπους ὠρισμένους, ποῦ θὰ εἶναι ἡ
ἴδια γλῶσσα γιὰ τὸν καθένα;» Δὲ θὰ κάμνουν πιά
ἔτσι τὸ φρόνιμο, τὸ γνωστικό, δὲ θὰ σᾶς λέν τέτοια
λόγια κάτι μωρὰ παιδιὰ μὲ τίς ἄσπρες τρίχες, γιατί
θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς. — «Μίλησε τὴν καθαρέ-
βουσα ἢ σὰ θέλεις τὴν ἀρχαία στὸ βαρκάρη, στὸ
χωριανό, στὸ λαό, νὰ διοῦμε θὰ νοιώσῃ τί τοῦ λές;
Πιάσε καὶ πὲς του πατέρα. Κάθε ἄθρωπος θὰ σὲ
καταλάβῃ ἀμέσως, ὅπως κι ἂ λέν τὸν πατέρα στὸν
τόπον του, ἢ φέντη, ἢ ἀφέντη, ἢ κύρη, ἢ μπαμπά.
Ἐκεῖ ποῦ ὁ πιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ξέρει σὶ θὰ πῇ
ἡ γυναῖκα μου, τὸ παιδί μου, ἡ κόρη μου, σοφίστηκες
ἐσὺ ποῦ πρέπει νὰ τοῦ ἀλλάξουμε τὴ γλῶσσα, κι ἀπὸ
τώρα καὶ μπροστὰ νὰ κάμουμε τὸ βαρκάρη νὰ κλίνη
ἡ γυνή, τῆς γυναικός, ἡ σύζυγος, τῆς συζύγου, ὁ παῖς,
τοῦ παιδός, τοὺς παῖδας, ἡ θυγάτηρ, τῆς θυγατρός,

τὰς θυγατέρας. Καὶ τέτοιο ἄνοστο προᾶμα ἔρχεσαι καὶ μᾶς τὸ βαφτίζεις κοινὴ γλῶσσα, σκοπὸ πραχτικό ! Ὁ βαρκάρης, ποῦ ἔχει γνώση καὶ ποῦ ξέρει τὴ γραμματικὴ του καλῆτερα ἀπὸ σένα, τί θὰ κάμῃ ; Θὰ πῇ τῆς σύζυγος ἢ τῆς γυνῆς. Καὶ νὰ σου τάρχαῖα ποῦ τοῦ ἔμαθες ! »

Δὲ θὰ σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ δὲν πρέπει νὰ βλέπουμε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ τοῦ προκομμένου ἢ γλῶσσα ἔχει κάποια σημασία, ποῦ ἡ χυδαία εἶναι *patois* καὶ ποῦ γιὰ τὰ *patois* δὲν πρέπει κανεὶς νὰ μιλῇ. Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς. — « Μιὰ ἐθνικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι *patois*, γιατί ἓνα ἔθνος δὲν εἶναι χωρὶ καὶ μόνο τὰ χωριά ἔχουν *patois*. Δὲν *patois* ἓνα ἰδίωμα, ποῦ λίγοι τὸ ξέρουν καὶ ποῦ λίγοι τὸ μιλοῦν. Τέτοια σημασία ἔχει ἀφτὴ ἡ λέξη. Ἄν τὸ συλλογιστῇς καλὰ, θὰ διῆς μάλιστα ποῦ τὸ σωστὸ τὸ *patois* εἶναι ἡ καθαρέβουσα, ἀφοῦ τόντις λίγοι τὴν ξέρουν καὶ λίγοι τὴ μιλοῦν καὶ πουθενὰ ὁ λαὸς δὲν τὴ συνηθίζει. Μὰ καὶ τὸ *patois* γιὰ τὴν καθαρέβουσα δὲν ταιριάζει· ἡ καθαρέβουσα δὲν ἔχει μήτε χωρὶ δικό της. Ἄμα θέλει γαλλικὲς λέξεις γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τί εἶναι ἡ γλῶσσα μας, πρέπει καὶ μεῖς νὰ τῆς βγάλουμε ὄνομα γαλλικὸ καὶ νὰ τὴν ποῦμε ὅχι *patois*, μὰ πολὺ πιὸ σωστὰ *jargon* ».

Δὲ θὰ σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ βαθμηδὸν ἡ ἀρχαία θὰ γυρίσῃ πίσω, γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς. — « Ἡ ἀρχαία δὲν ἔγινε ἀρχαία βαθμηδόν. Ἀπαρχῆς εἴταν ἀρχαία καὶ τὴν ἤξερε ὁ λαός. Σπουδάζετε τὴν ἀρχαία στὸ σκολειό, κιὰφτὸ εἶναι ποῦ σᾶς μπέρδεψε, ποῦ σᾶς χάλασε

ὅλες σας τίς ιδέες· θαρρεῖτε πῶς ὅλες οἱ γλῶσσες γίνονται στὸ σκολεῖο καὶ ποῦ ἀπὸ κεῖ βγαίνουν. "Ετσι μήτε μπορεῖτε νὰ καταλάβετε πῶς μορφώθηκαν ὅλες οἱ γλῶσσες τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ καταντήσῃ μιὰ γλῶσσα νὰ εἶναι κοινή, γιὰ νὰ μιλιέται παντοῦ, πρέπει πρῶτα κάπου νὰ γεννήθῃκε. Πρέπει πρῶτα ν'ἄρχισε νὰ μιλιέται σὲ κανέναν τόπο ποῦ καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ τῇ μιλοῦσαν, ἅμα ἔτρεχε ἡ γλῶσσα τους. Πρέπει ν'ἄχῃ πατρίδα ὅχι τὸ βιβλίο, ὅχι τὸ σκολεῖο, μὰ ἓνα μέρος ποῦ νὰ φαίνεται καὶ στὸ χάρτη. Πρέπει ν'ἄχῃ μιὰ γεωγραφικὴ βάση. Σήμερα ἡ ἀρχαία ἄλλη βάση δὲν ἔχει παρὰ τῶν δασκάλων τὰ κεφάλια. Τὰ κεφάλια ὅμως δὲν εἶναι χῶμα, δὲν εἶναι κομμάτι γῆς· δὲν ἔχουν καμιὰ γεωγραφικὴ σημασία. »

Δὲ θὰ σᾶς ρωτοῦν κάθε ὥρα οἱ δασκάλοι· — «Γιὰ ποῖο λόγο λέει ἔτσι ὁ λαὸς κι ὅχι ἄλλιῶς; "Εχει νόημα ἓνας τέτοιος τύπος;» Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς· — «Δὲν εἶναι δουλειά σας νὰ τὸ ξέρετε. Ἄν κανεῖς σᾶς ζητήξῃ γιατί λέν οἱ ἀρχαῖοι πατήρ κι ὅχι πατέρ, τί θάποκριθῇτε; τίποτις! Ἴσως πῆτε μόνο· τῶλεγαν ἔτσι, γιατί ἔτσι τῶλεγαν. Τὸ ἴδιο νὰ λέτε καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἐτσι τὸ λέει, γιατί δὲν τὸ λέει ἄλλιῶς. Δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς ἔργο μήτε δουλειὰ τοῦ καθενὸς νὰ εἶναι γραμματολόγος, ὅπως δὲν εἶναι καὶ τοῦ καθενὸς δουλειὰ νὰ ξέρῃ χυμία ἢ φυσική. Ὡς τόσο τὰ χυμικὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα ποῦ δὲ σπούδαξῃ ὁ ἴδιος, δὲν τὰ λέει βάρβαρα καὶ δὲ νομίζει πῶς δὲν ἔχουν τὸ λόγο τους. Ἀπὸ τὸ νὰ κάμετε καὶ μὲ τὴ γλῶσσα. Ἡ δουλειά σας εἶναι πρῶτα νὰ παραδέχεστε

τοὺς τύπους τοῦ λαοῦ· τῆς γραμματικῆς χρέος εἶναι
νὰ τοὺς ξηγήσῃ. »

Τὰ παιδικήσια τὰ λόγια δὲ θᾶχουν πιά καμιά πέ-
ραση στὴν Ἑλλάδα. Κανείς δὲ θὰ λήῃ ποῦ ἡ γλῶσσα
τοῦ λαοῦ θέλει διόρθωση, γιατί ὁ ἄθρωπος δὲν ἔχει
κανένα δικαίωμα νὰ διορθώνῃ τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ
ψυχολογικοὺς νόμους, νὰ σιάζῃ τὸ ἓνα καὶ νὰ στρώνῃ
τᾶλλο. Ἕνας ἄθρωπος μοναχός του δὲν ἔχει ἀρκετὴ σο-
φία γιὰ νὰποφασίσῃ πῶς ἐκεῖνος ἔχει δίκιο καὶ ποῦ ὅλο τὸ
ἔθνος ἔκαμε λάθος νὰ μιλήσῃ τῇ γλῶσσᾳ του φυσικά.
Ἄξαφνα ἀλλάζουν οἱ ἰδέες, προκόφτουν τὰ κεφάλια,
καταλαβαίνουμε πράγματα ποῦ δὲν τὰ καταλαβαίναμε
πρὶν καὶ βλέπουμε ποῦ ἐμεῖς εἴχαμε ἄδικο καὶ ποῦ τὸ
πλῆθος, ὁ λαός, τὸ ἔθνος εἶχαν τὴ σωστὴ κρίση, καὶ
χωρὶς νὰ τρέχουνε στὸ σχολεῖό, κατὰλαβαν τὴν ἐπι-
στήμη καὶ τὴν ἀλήθεια.

Σήμερα, γιὰ νὰ βγῇ στὴ μέση ἡ δημοτικὴ, γιὰ
νὰ γράφεται καὶ νὰ μιλιέται, πρέπει πρῶτα νὰ δικιο-
λογηθῇ, πρέπει νὰ ζητήξῃ συμπάθειο, πρέπει νὰ πάρῃ
δικηγόρο, σὰ νὰ εἶταν μπροστὰ στὸ δικαστὴ καὶ σὰ νὰ
εἶχε ἀνάγκη νὰποδείξῃ πῶς εἶναι ἀθῶα καὶ ποῦ δὲ
σκότωσε ἄθρωπο. Μιὰ μέρα θὰ φέρουμε τὴν καθαρέ-
βουσα στὸ κριτήριο καὶ θὰ πρέπη νὰ δικιολογηθῇ
ἐκεῖνη. Θὰ τῆς φωνάξουν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη· — « Πῶς
τόλμησες νὰ μᾶς σηκώσῃς τὴ γλῶσσα μας ; Πῶς ἤρθες
ἐσύ, μὲ τὴν ψεφτοσοφία σου καὶ μᾶς κατὰστρεψες τὴ
γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ μᾶς χάλασες τὴν ἀρχαία ; Τί
μιλεῖς γιὰ λάθος ; Δὲ βλέπεις ποῦ ἐσύ ἡ ἴδια, ἀπὸ
πάνω ὡς κάτω, δὲν εἶσαι παρὰ λάθος ; Τί φτειάνεις

τύπους κάθε μέρα ; Τί ἀφανίζεις τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας ; Ἐγίνες σὰν τὸν Πλάστη καὶ θέλεις νὰ μορφώνης καὶ νὰ σιάζης ; Ποιὰ εἶσαι ; Νόμους τοῦ κεφαλιοῦ σου θὰ μᾶς βγάλης ; Τοὺς μόνους κι ἀληθινοὺς νόμους πρέπει νὰ τοὺς γυρέψῃς στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ τὴ γραμματική του πιστὰ νὰ τὴν ἀκουλουθήσης. Ἔτσι τουλάχιστο δὲ φτειάνεις γλῶσσα· φτειάνει ὁ λαὸς τὴ δική σου — κι ἀφτὸ εἶναι τὸ μόνο σωστό. »

Ὁ λαὸς εἶναι ποῦ μιλεῖ τὴν ἀρχαία. Ἕνας ἀρχαῖος τύπος, γιὰ νάλλᾳξῃ, ἔπρεπε ἀδιάκοπα κι ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἴσια μὲ τώρα, νὰ βρεθῇ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ ἄλλιῶς δὲ θ᾿ ἄλλαζε ποτές. Ὁ ἴδιος ἄθρωπος ποῦ εἶπε πρῶτα φιλέω, εἶπε λίγο λίγο φιλῶ καὶ κατάντησε σήμερα νὰ προφέρῃ φιλό. Μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο, κάθε λέξη ποῦ θὰ σὲ πῇ ὁ λαὸς εἶναι ἀρχαία, γιὰτὶ κάθε ὥρα τὴν ἔλεγε διαφορετικὰ κι ὡς τόσο εἴταν πάντοτες ἡ ἴδια. Ἀμα πᾶς νὰ ξεσκονίσῃς τὰ βιβλία καὶ νάρπάξῃς μέσα τὴ λέξη ποῦ σ' ἀρέσει, δὲ μιλεῖς ἀρχαία· παίρνεις μιὰ λέξη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, μὰ ἀφτὴ ἡ λέξη δὲν ἔχει ἱστορικὴ σειρά, δὲν τὴν εἶπε πάντα ὁ λαὸς· ἀρχαία δὲν εἶναι. » Κ' ἔτσι θὰ σωπάσῃ ἡ καθαρέβουσα.

Θὰ εἶναι τόντις μιὰ χρυσὴ ἐποχὴ, ἡ ἐποχὴ ποῦ σᾶς λέω. Θὰ χαίρεστε ὅλοι, θὰ χαίρουμαι καὶ γὼ μαζί σας, ἂν τύχῃ καὶ ζήσω ἴσια μὲ τότες. Μὰ δὲν τὸ πιστέβω. Μῆτε πιστέβω νὰ ζῇ ὁ ἐγδότης ποῦ δὲ θέλησε νὰ τυπώσῃ τὸ βιβλίον μου. Θὰ τὸ τύπωνα χάρισμα, σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ, δίχως νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν τζέπη μου παρᾶς· μάλιστα θὰ κέρδιζα παράδες· τώρα θὰ κερδίσω μόνο βρισιές.

Ἔχω δίκιο ποῦ σᾶς τὴ λέω χρυσὴ ἐποχή. Πολλὰ θάματα θὰ διῆτε. Οἱ δασκάλοι θὰ περηφανέβουνται ποῦ μιλοῦνε σὰν τὸ λαό. Ὁ Χατζιδάκης θὰ μὲ βρίζη πρόστυχα. Ὅνοι δὲ θὰ βρίσκονται πιά πούπετις· θὰ εἶναι ὅλοι γαιδάρει. Ὁ Κόντος θὰ μὲ διαβάζη καὶ δὲ θὰ θυμῶνῃ· θὰ γράφῃ Παρατῆρησες ἢ Παρατηρησες καὶ πάλε θὰ βασανίζεται γιὰ τὸν τόνο. Στὰ σχολεῖα θὰ παραδίδουν τὸ *Ταξίδι μου*· μὰ οἱ προκομμένοι θὰ φωνάζουν κ' οἱ δασκάλοι θὰ παραπονοιοῦνται ποῦ ἡ γλῶσσα μου δὲν εἶναι ἀρκετὰ δημοτικὴ. Καθαρέβουσα θὰ καταντήσῃ ἡ γλῶσσα ποῦ γράφω τώρα κι ὅσα λέω τοὺς δασκάλους, θὰ μὲ τὰ ποῦν ἐμένα. Ἡ ἀρχαία θὰ μᾶς φαίνεται χυδαία καὶ βάρβαρη. Οἱ κυρίες στὰ σαλόνια θὰ φιλοτιμιοῦνται ποιᾶ νὰ μιλήσῃ καλῆτερα τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποιᾶ νὰ μᾶς δείξῃ πῶς τὴν ἔμαθε. Θὰ κάμνουν τὸ γραμματισμένο· θὰ γίνουνε σχολαστικές, ἀπὸ τὴν τρομάρα ποῦ θᾶχουνε μήπως τύχῃ καὶ μᾶς πετάξουν καμιὰ δοτικὴ, ἀπὸ τὸν πόθο τους νὰ καταλάβουμε πῶς ξέρουν πιά καὶ κεῖνες τί θὰ πῇ γραμματικὴ, τί θὰ πῇ ἐπιστήμη, ποῦ γνωρίζουν ὅλους τοὺς φωνολογικούς, ὅλους τοὺς μορφολογικούς νόμους τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας.

Πότε θᾶρθῃ ἀφτὸς ὁ καιρός; Ὡςπου νᾶρθῃ, παρακαλῶ τουλάχιστο τίς κυρίες νὰ μὴ φιλονεικοῦν κάθε λίγο γιὰ τὴν προφορὰ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα· δὲν ταιριάζει καὶ θὰ τὸ καταλάβουν κατόπι. Τί θὰ ποῦν οἱ σπουδαῖοι, οἱ σοβαροὶ ἄντρες, ὅταν τίς ἀκούσουν; Ἀμα διοῦν ποῦ καὶ γυναῖκες ἀνακατώνουνται σὲ ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ἀμέσως θὰ μυριστοῦν ποῦ ὁ

τρόπος μας νὰ μελετοῦμε ἀφτὰ τὰ ζητήματα δὲν ἔχει τίποτις νὰ κάμῃ μὲ τὴν ἐπιστήμη· ὁ μόνος λόγος ποῦ ἔχουμε νὰ φωνάζουμε, νὰ μαλλώνουμε γιὰ τὴν προφορά, εἶναι ποῦ εἵμαστε Γραικοί· ἓνας τέτοιος λόγος ὁμῶς δὲν εἶναι ἐπιστημονικός· ἂν εἴμεστα Ἕλληνοὶ ἢ Γάλλοι, θὰ φρονούσαμε σὰν τοὺς ἄλλους, γιὰτὶ θὰ βλέπαμε τὴν ἀλήθεια χωρὶς πρόληψη. Ἡ γυναῖκα πρέπει νὰ ξέρῃ μόνο νὰ λέῃ· σ' ἀγαπῶ. Οἱ δασκάλοι, ὅσο κι ἂν τὸ θέλουν, ποτὲς δὲ θὰ κάμουν κανέναν ἄθρῳπο νὰ ξεχάσῃ τὸ φιλή· μὲ τὸ φιλή θὰ χαρῇ κάθε μάννα τὸ πρῶτο χαμογέλιο τοῦ παιδιοῦ της· ἓνα φιλή μᾶς γέννησε ὅλους κι ἄμποτες ὅλοι μας νὰ πεθάνουμε μ' ἓνα φιλή στὰ μάτια! Τὸ φιλή εἶναι ὅλη μας ἡ ζωὴ· ἡ κούνια εἶναι ἓνα φιλή, ἓνα φιλή ἡ ἀγάπη, ὁ τάφος ἓνα φιλή! Οἱ δασκάλοι δὲ θὰ μᾶς τὸ πάρουν· ἔτσι καὶ τὴ γλῶσσα μας δὲ θὰ μᾶς τὴν πάρουν. Ἀς τὸ θυμηθοῦν κι ἀφτὸ οἱ κυρίες κι ἄς μὴν ξεχάσουν ποτὲς μήτε τὸ φιλή μήτε τὴ γλῶσσα ποῦ τὸ λείει ἔτσι. Γιὰ τὴν ὥρα, ὅση ὀρεξὴ κι ἂν ἔχω νὰ τίς κολακέψω, δὲν μπορῶ νὰ πῶ πῶς μιλοῦν ὁμορφή γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καλὴ· μὰ τὸ φαγὶ ποῦ τρῶς στὴν Πόλη, στὴ Χιὸ καὶ στὴν Ἀθῆνα, δὲν τῶχουν πουθενὰ στὴν Ἑβρώπη. Δὲν ἔχουν πουθενὰ οἱ γυναῖκες τόση φιλοφροσύνη καὶ νοστιμάδα, τόσο πνέμα οἱ ἄντρες καὶ τόσο ζωηρὸ νοῦ. Εἶδα σωρὸ κόσμους στὴν Ἀθῆνα. Εἶδα καὶ κάμποσους νέους· ἑκαμναν ὅλοι στίχους. Θάρρος, παιδιὰ, κι ὅλο μπρός! Μὲ τίς δημοτικές σας φημερίδες, μὲ τὰ πεζὰ διγήματα καὶ μὲ τοὺς στίχους, κάτι θὰ καταφέρετε καὶ σεῖς. Ὁ σκοπὸς σας

εἶναι μεγάλος κ' ἔχετε δίκιο. Φτάνει κάπου κάπου νὰ πηγαίνετε στὴν Ἀκρόπολη, νάκούτε τί σᾶς λέν οἱ ἀρχαῖοι· προσέξτε νὰ μὴ σᾶς βάλουν καμιὰ μέρα στὸ Διονύσιο. Μάθτε τὴ γλῶσσα, νὰ διῆτε τί καλὴ ποῦ εἶναι· ἄλλη δὲ θὰ θέλετε νὰ γράφετε. Ὅλα μπορείτε νὰ τὰ πῆτε μὲ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα, φτάνει πρῶτα νᾶχετε νὰ πῆτε κάτιτις καὶ νὰ βρίσκονται δυὸ ιδέες στὸ κεφάλι σας· μόνο νὰ μὴν τὴ μισοξέρετε, νὰ τολμᾶτε, καὶ νὰ μὴ φοβᾶστε τὸν κόπο ποῦ θὰ σᾶς δώσῃ ἡ δουλειά. Ὁ νοῦς κ' ἡ φαντασία ἔχουν τὴν ἀξία τους· μὰ μὴν ξεχνᾶτε τὴ γραμματικὴ. Τὴ γραμματικὴ πάντα στὸ προσκέφαλο!

Τὴ φαντασία γιὰ τίποτις δὲν τὴν ἔχω· τὴν ποίηση δὲν τὴν ψηφῶ. Φαντασία καὶ ποίηση μπορεῖ νᾶχῃ ὁ καθένας, μάθηση δὲν μπορεῖ, γιατί χρειάζεται θέληση καὶ κόπος· ἀφτὰ δὲν τᾶχουν ὅλοι, καὶ χωρὶς μάθηση, χωρὶς τὴ γραμματικὴ, οἱ πιὸ ὠραῖες φαντασίες, ἡ πιὸ ψηλὴ ποίηση ξεπέφτει. Χωρὶς τὴ γραμματικὴ, δὲ διαβάζεται μήτε ὁ Σαικσπείρος. Γιατί εἶναι γλῶσσα τοῦ λαοῦ, θαρρεῖ ὁ καθένας πῶς εἶναι ἔφκολη καὶ τὴ γράφει χωρὶς νὰ τὴ σπούδαξῃ ποτέ. Μὴ νομίζετε πῶς εἶναι ντροπὴ νὰ μαθαίνῃ κανεὶς ὅσα δὲν ξέρει. Ὁ πιὸ προκομμένος μπορεῖ νὰ προκόψῃ. Σὲ κάθε ἡλικία μπορεῖ κανεὶς νὰ πάῃ στὸ σχολεῖο. Τὸ μεγαλύτερο σχολεῖο, τὸ πιὸ δύσκολο μάθημα εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Κανένα βιβλίον δὲν ἀξίζει τὴ διδαχὴ ποῦ βγαίνει ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ στόμα. Τὶς καλὲς ὥρες τῆς ζωῆς σας, τὶς πιὸ ἀγαπημένες σας ὥρες θὰ τὶς περάσετε μὲ τὴ γραμματικὴ στὸ χέρι. Ἔτσι τᾶλεγα μὲ τὸ Λάμπρο μιὰ μέρα.

ὁ καλὸς ὁ Μ. ὁ Λάμπρος μὲ γύρισε, παντοῦ. Τί πρόθυμος, τί δραστήριος ἄθρωπος! Σὲ μιὰ ὥρα καιρὸ, μὲ πῆγε στὰ Δημοτικά, στὸν Παρνασσό, στὰ βιβλιοπουλεῖα. "Ολα πρόφταξα νὰ τὰ διῶ — καὶ μαζί του ὅλα μ' ἄρεζαν. Ἀπὸ τὴ χαρά μου τὸν ἔταξα καὶ γώ, — ἂν ἀδειάσω καὶ μ' ἀφήσουν οἱ δασκάλοι, — νὰ γράψω καμιά μέρα καὶ νὰφιερῶσω στὸν Παρνασσὸ μιὰ Σύντομη γραμματικὴ τῆς γλώσσας μας γιὰ τὰ παιδιά. Ἴσως μπορέσουν καὶ γέροι νὰ τὴ διαβάσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καλὸ σύστημα τὸ καλοκαίρι τὴν ἡμέρα κρύφτουνται στὰ σπίτια τους, τὸ βράδυ κάθονται στοὺς καφενέδες — μὲ συμπάθειο! στὰ καφεῖα, ἢ μάλιστα ἐν τοῖς καφείοις, ἢ κάλλια ἐντὸς τῶν καφείων. Εἶναι γελαστός, χαρούμενος λαὸς κι ἀγαπᾷ νὰ διασκεδάζῃ· ἡ Ἀθῆνα κατάντησε Παρισάκι. Ἐνα βράδυ πῆγα καὶ γώ στὸν καφενέ. Στὴν Ἀθῆνα, ἀκόμη καὶ σήμερα, γίνονται πολλὰ σὰν ποῦ εἶτανε συνήθειο νὰ γίνονται στὰ παλιὰ χρόνια, στοὺς βαγγελικούς καιρούς· βγάζει λόγο κανένας καὶ λέει τὴν ιδέα του. Οἱ ἄλλοι κάπου ῥωτοῦν τί γνώμη ἔχει ὁ ῥήτορας γιὰ τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε· πρέπει ὁ ῥήτορας νὰ δώσῃ ἀπάντηση. Ὁ Ἀθηναῖος εἶναι περιέργος καὶ τοῦ ἀρέσει νὰ ῥωτᾷ· εἶναι φιλόμαθος λαός. Διάβασα μιὰ μέρα σὲ μιὰ φημερίδα γιὰ ἓνα γλωσσολόγο ποῦ μιλοῦσε γιὰ τὴ γλῶσσα. Ἀφοῦ τὰ εἶχε πεῖ ὅλα — ἔτσι ἔλεγε τὸ φύλλο — βγῆκε ἓνας νὰ τοῦ ῥωτήξῃ κατιτίς ἀκόμη· μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ῥωτοῦσαν οἱ Φαρισαῖοι τὸ Χριστό. « Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ κ. Χ. », ἔγραφε ἡ γαζέττα, « ἀπεκρίθη ». Τόντις ἀπεκρίθη ὁ κ. Χ. μὲ μεγάλη προθυμία καὶ χτύ-

πησε ὅλο τὸν κόσμο, ἐμένα μέσα στοὺς ἄλλους· ἡ γαζέττα τύπωνε τὸ λόγο του. Χωρὶς νὰ χτυπήσω ἄθρωπο, καὶ χωρὶς νὰ τυπώσῃ τὰ λόγια μου καμὶ γαζέττα, τὸπαθα καὶ γὼ σὰν τὸν κ. Χ. Στὸν καφενὲ ποῦ κάθου-
μουν, εἴταν κάμποσοι φίλοι μου μαζωμένοι καὶ μὲ ρώ-
τηζαν· — «Κύριε καθηγητά, τί ιδέαν ἔχετε περὶ ξένων
λέξεων;» Τώρα εἶμουν καὶ γὼ ἐρωτηθεὶς. Τοὺς εἶπα
ἀπάνω κάτω τέτοια λόγια·

«Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄνδρες Κορίνθιοι, ἄνδρες Ἀρ-
κάδες, ἄνδρες Μωραΐται καὶ ἐπίλοιποι ἄνδρες, —
πολὺ νὰ προσέχετε τοὺς τενεκέδες! Δὲν ξέρετε τί
μπορεῖ ἄξαφνα νὰ βγῇ ἓνας τενεκὲς. βλέπω τί θὰ
μὲ πῆτε· — «Ἐφκολα γνωρίζεις τὸν τενεκέ. Ὁ τε-
νεκὲς εἶναι μέταλλο κι ἀμέσως φαίνεται. Δὲν μπορεῖ
τίποτις νὰ βγῇ.» Μὴν τὸ νομίζετε. Δὲ σημαίνει ποῦ
ἓνας τενεκὲς δὲν ἔχει μάτια, ἀφτιά, κεφάλι καὶ νοῦ.
Κάποτες τυχαίνει νὰ μὴν εἶναι τενεκὲς ὁ τενεκὲς καὶ
νὰ εἶναι ἄθρωπος. Βάλτε λοιπὸ τὴν προσοχή σας·
μὴν κάμετε ποτές σας κανέναν τενεκέ πρωθυπουργό.

Ἄμα κάμετε καλὸ πρωθυπουργό, ἀμέσως πιάνετε
ἄλλη δουλειά. Πρῶτα μαζώξτε χρήματα ὅσα μπο-
ρεῖτε· ἄς δώσῃ παράδες ὁ καθένας. Τότες ἔχετε στρατό·
ὁ στρατὸς ποτές νὰ μὴν ξαρματωθῇ γιατί χαθή-
κετε, νὰ στέκεται πάντοτε στοὺς ποδᾶρι, νὰ εἶναι
ἕτοιμος γιὰ κάθε περίσταση. Μὰ γιὰ νὰ στέκεται ὁ
στρατὸς πάντοτε στοὺς ποδᾶρι, γιὰ νὰ εἶναι ἕτοιμος
γιὰ κάθε περίσταση, χρειάζονται πεκούνια. Κοιτάξτε
μὲ κάθε τρόπο νὰγοράσετε κανόνια, τουφέκια, μπα-
γιοννέττες, μπαρούτι, μπάλλες, σπαθιά. Τοὺς ἀθρώ-

πους τοὺς ἔχετε. Θέλετε μόνο λίρες. Μὴν ξεχνᾶτε τὴν ἀρμάδα· παραγγείλτε φρεγάδες θαρακωτές, καράβια καὶ βαπόρια ντουζίνες· ἅμα πλερώσετε, ἔφκολα σᾶς φτειάνουν καὶ φρεγάδες καὶ βαπόρια στὶς καλῆτερες φάμπρικες; Ποιὸ εἶναι τὸ προτιμότερο, καθαλλαρία, πεζικὸ ἢ ναφτικὸ; Ἄπ' ἀφτὰ τὰ τρία ποιὸ συμφέρει περισσότερο. Μπορεῖ νὰ σκεφτοῦμε ξεχωριστὰ γιὰ τὸ καθένα. Νὰ σᾶς πῶ τὴν ιδέα μου· τὸ προτιμότερο μὲ φαίνεται, νᾶχη κανεῖς καὶ τὰ τρία μαζί. Μὲ τὸ πεζικὸ φυλάγονται λαμπρὰ τὰ σύνορα· μὲ τὴν καθαλλαρία πηδᾶτε καὶ πᾶτε παρέκει· μὲ τὸ στόλο, φτάνει νὰ τύχη κατάλληλη ὥρα, κι ἀμέσως ἀρπάζετε κανένα νησί· τὸ νησί σᾶς δίνει φόρους καὶ σᾶς βάζει ἓνα σωρὸ παράδες στὴν κάσσα.

Μπορεῖ τώρα νὰ πάρουμε κι ἄλλα μέτρα. Γιὰ νᾶχετε πιώτερους παράδες, σηκώνετε μερικὰ σκολεῖα κ' ἓνα δυὸ Πανεπιστήμια. Τί θὰ τὰ κάμετε τὰ τόσα; Μήτε γρόσια, μήτε δόξα, μήτε κομμάτι χῶμα δὲ σᾶς ἔδωσαν ἴσια μὲ τώρα. Κατάλαβα τί σᾶς βαστᾷ νὰ τὰ σηκώσετε. — «Καλά! λέτε· ἀμὲ τὰ βιβλία κ' οἱ ὀκάδες χαρτὶ ποῦ εἶναι μέσα; Τί θὰ γίνουν; Ἄλλος μπελᾶς πάλε τοῦτος.» — Σωστὸς ὁ λόγος. Κι ἀφτὸ θέλει σκέψη. Ἐλᾶτε λιγάκι νὰ τὸ συλλογιστοῦμε μαζί. Ἴσως κάτι βγῇ. Γιὰ σταθῇτε! Μὲ φαίνεται ποῦ τὸ χαρτὶ κάθε πρᾶμα μπορεῖ νὰ τὸ κάμετε. Τὸ χαρτὶ πάντοτε εἶναι χρήσιμο. Πρῶτα πρῶτα, τῶχετε στουπὶ γιὰ τὰ τουφέκια. Ὅταν πᾶτε στὸν πόλεμο, μπορεῖτε νὰ τυλίξετε μέσα τὰ παπούτσια σας, δὲ λέω τὸ φαγί σας, μάλιστα ἂν εἶναι λαδερό, γιατί λι-

γδώνει και γίνεται γρήγορα μούσκεμα τὸ χαρτί. Μὰ και γιὰ φαγὶ ταιριάζει, φτάνει νὰ εἶναι σταφίδες, τσίροι, ψωμί ἢ τυρὶ ξερό. Βλέπετε ποῦ τὸ βολέψαμε κι ἄφτό. Τὸ κάτω κάτω, και γιὰ κάτι ἄλλες δουλειές εἶναι καλὸ τὸ χαρτί. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάθουμαι τώρα νὰ σᾶς λέω γιὰ τί δουλειές ;

Θὰ σᾶς πῶ ἀκόμη κι ἄλλο. Ὅταν οἱ Ἀουστριακοὶ κρατοῦσαν τὴ Βενετιά, εἶταν ἀδύνατο νὰ διῆς τσιγάρο σὲ βενετσιάνικο στόμα. Οἱ Βενετσιάνοι, ποῦ κάπνιζαν πρῶτα σὰν τὸ καμίνι, ἔπαψαν ἄξαφνα νὰ καπνίζουν. Οἱ Ἀουστριακοὶ εἶχαν τὰ καπνὰ και κάλλια βασανίζουν-ταν ὁ Βενετσιάνος ὅλημέρα, παρὰ νὰ κάμη τὸν Ἀουστριακὸ νὰ κερδίσῃ μισὸ παρᾶ. Κάτι θὰ πῇ ἡρωϊσμός, ὁμόνοια, ζωντανὸ μῖσος, ἔχτρα ποῦ μάτι δὲ σφαλνᾷ, ποῦ μέρα νύχτα βιγλίζει. Πολὺ σᾶς τὰ συστήνω κι ἄφτά.

Τόσα εἶχα ἀπάνω κάτω νὰ σᾶς πῶ γιὰ τίς ξένες λέξεις. Ὅταν κάμετε καλὸ στρατό, ὅταν ἀφήσουν τὸ τσιγάρο στὴν Ἀνατολή, ὅταν ἄλλο δὲ βάλετε στὸ νοῦ σας παρὰ μπαρούτι και φωτιά, τότες πάλι βρίσκουμε καιρὸ και φιλολογεῦμε. Οἱ ξένες λέξεις κανένα κακὸ δὲ μ' ἔκαμαν· τίς ἔχω μάλιστα ἀνάγκη γιὰ νὰ πῶ πολλὰ πράματα ποῦ δὲ μ' ἔρχεται και δὲ γίνεται νὰ τὰ πῶ ἄλλιῶς· ἔτσι τίς ἔκαμα δικές μου· τίς ἔβαλα νὰ δουλέβουν τὴν ἰδέα μου. Δὲν ταιριάζει νὰ κάμνουμε τοὺς περήφανους μὲ τίς λέξεις κι ὄχι μὲ τοὺς ἀθρώπους, νὰ μὴ θέλουμε τούρκικα και νὰ καλοπιάνουμε τοὺς Τούρκους. Εἶναι περιττὸ νὰ καθαρίζουμε τὴ γλῶσσα ποῦ δὲν τῷχει ἀνάγκη και δὲ βρωμᾷ·

κάλλια νὰ καθαρίσουμε τὴν Ἀνατολή. Τὸ τουφέκι ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας νὰ τὸ βγάλουμε, δὲ γίνεται, γιατί σκοτώνει Τοῦρκο· πολὺ πιὸ φρόνιμο νὰ βγάλετε τὸν Τοῦρκο ἀπὸ τὰ νησιά κι ἀπὸ τίς ἐπαρχίες, γιατί ὁ Τοῦρκος μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ χριστιανούς. Σκοτώνει τοὺς χριστιανούς ὁ καταραμένος καὶ τί βγαίνει τότες; Ἀς λέμε ὅσο θέλουμε πυροβόλον κι ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες. Ἀχ! τᾶπιστα τὰ σκυλιά, τοὺς συχαμένους τοὺς βαρβάρους! Ποιὸς εἶναι Γραικὸς καὶ μπορεῖ ἄλλο νὰ γυρέβῃ, ἄλλο νὰ ποθῇ μέρα καὶ νύχτα παρὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ τους; Ποιὸς μπορεῖ σήμερα νὰ λέγεται ἄθρωπος, ποιὸς μιλεῖ γιὰ πολιτισμὸ κι ἀφίνει τέτοια ζῶα στὸν κόσμῳ; Ὅμπρὸς λοιπὸ, τὰ παιδιὰ· ὀρμήστε, παλληκάρια, στὸ κριάς, στὸ πετσί! Χτυπᾶτε, ὅσο μπορεῖτε, — κι ὅταν μπορεῖτε. Ἄν ἔχετε τουφέκια, πάρτε τὰ τουφέκια· ἂν τὰ τουφέκια σᾶς λείβουν, πάρτε πέτρες· ἂν καὶ πέτρες δὲ βρεθοῦν, πολεμήστε μὲ τὰ νύχια· ἂν τὰ νύχια σπάσουν καὶ κεῖνα, μὲ τὸ στόμα, μὲ τὴ γλῶσσα, μὲ τὰ δόντια, ρουφήξτε αἷμα, δαγκάστε πρόσωπο, φᾶτε κόκκαλα. Ὅξω, ὅξω πρῶτα τοὺς ξένους. Γιὰ τίς ξένες λέξεις βλέπουμε κατόπι.»

ΚΔ'.

Ξένη γλώσσα.

Τὰ σπίτια στὴν Ἀθῆνα εἶναι ὠραῖα. Μὲ πολὺ γοῦστο τὰ κάμνουν καὶ δὲν εἶταν ἔφκολο πρᾶμα, κοντὰ στὴν Ἀκρόπολη, νὰ φτειάξουν παλάτια καὶ νὰ χτίσουν πόλη ποῦ νὰ φαντάζῃ, ποῦ ν'ἄχῃ τόση χάρη. Οἱ πέτρες εἶναι πέτρες σωστές, κι ὄχι μουκαβᾶς. Τὸ μάρμαρο ψέφτικο δὲν εἶναι· εἶναι μάρμαρο ἀληθινό. Τὸ κακὸ εἶναι ὁμῶς ποῦ τὸ σπίτι τὸ λέν οἰκία καὶ οἶκος· μ' ἀπὸ τελειώνει ἡ ἀλήθεια κι ἀρχίζει — ... πῶς νὰ τὸ φέρουμε; ἄς ποῦμε κ' ἓνα δυσάρεστο... — ἀρχίζει ἡ ψεφτιά. Νὰ μὴ θυμώσῃς καὶ θὰ μὲ καταλάβῃς· μάλιστα θὰ διῆς ποῦ ἄλλη λέξη δὲν ἔχει. Μιλοῦμε γιὰ τὸ καλὸ κι ὄχι γιὰ νὰ βρῖσουμε. Ἄν εἶναι πάλε καὶ θυμώσῃ ὁ ἀναγνώστης μου, ἄς τὸ ρίξῃ στοὺς δασκάλους· γιατί κοιτάζτε τί τρέχει. Ὅταν ὁ Γραικὸς εἶναι μοναχὸς του καὶ μιλεῖ γιὰ λόγου του, μέσα στὸ νοῦ του λέει σπίτι. Ἄμα ἀνοίξῃ τὸ στόμα μπροστὰ σὲ κανέναν ξένο ἢ καὶ σ' ἓνα δικό του, θυμᾶται ποῦ πρέπει νὰ τὸ πῇ ἀλλιῶς· τὸ μεταφράζει στὴ στιγμὴ καὶ στὸ βγάζει οἰκία. Ὁ ἄλλος ὁ Γραικὸς ποῦ τὸν ἀκούει, σπίτι ξέρει καὶ κείνος — νὰ μὴν πῇ πῶς δὲν τὸ ξέρει ἔτσι, γιατί τότες ἐμεῖς τοῦ λέμε ποῦ ξέχασε τὴ γλώσσα του. Ὡς τόσο, τί κάμνει; ὅταν ἀκούσῃ οἰκία, γρήγορα γρήγορα μέσα του λέει· «Γιὰ σπίτι μιλεῖ.» Τὸ μεταφράζει τὴν ἴδια ὥρα

κ' ἔτσι τρέχουν τὰ λόγια. Καὶ γιὰ κάθε λέξη, γιὰ τὸ ψωμί, τὸ τυρί, τὸ κρασί, γιὰ τὸ νερό, τὴ φωτιά, γιὰ τὰ μάτια, τὰ δόντια, τὰ φρύδια, τὰ ποδάρια, τὰ χέρια, τὰ μπράτσα, τὰ παιδιά, τὰ γότρια καὶ τὰ κορίτσια, γίνεται ἡ ἴδια ἐργασία μέσα στὸ νοῦ του· μεταφράζει. Ἄλλα ἔχει μέσα του ὁ Γραικὸς κι ἄλλα λέει. Δὲν εἶναι μόνο τὸ στόμα ποῦ λέει μᾶθημα, μὰ καὶ τὰ φτιά δὲν κάμνουν ἄλλη δουλειὰ στὴν Ἀθῆνα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολὴ παρὰ αἰῶνια νὰ μεταφράζουν.

Τώρα μπορεῖ νὰ μὲ ρωτήξης σὲ τί χρησιμέσουν ὅλα ἄφτὰ τὰ μεταφράσματα καὶ τί βγαίνει ἀπὸ τὴν κωμωδία; Ἀνόητος ποῦ δὲν τὸ βλέπεις! Δὲν τὸ κατάλαβες ἀκόμη; Μὲ τὴ μετάφραση πρῶτα θὰ δείξουμε στοὺς ξένους ποῦ ἡ γλῶσσα μας δὲν ἄλλαξε συλλαβὴ καὶ ποῦ ἔμεινε αἰῶνες ἡ ἴδια. Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀποχαιρετοῦσε τὴν Ἀσπασία, βέβαια θὰ τῆς ἔλεγε· — « Φιλτάτη, ὑπάγω εἰς τὴν οἰκίαν. » — Ἔτσι τὸ λέμε καὶ μεῖς σήμερα. — Δέφτερο, λέγοντας οἰκία ἀντὶς σπίτι, ἀνεβαίνουμε κομματί· φαντάζει ὁ ἓνας μπροστὰ στὸν ἄλλο· ὁ Γραικὸς καμαρώνει τὸ Γραικό. Βλέπει ἀμέσως ὁ ἓνας ποῦ ἔμαθε ὁ ἄλλος δυὸ τρία ἑλληνικὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνη πίσω καὶ κεῖνος, κάμνει πῶς τὸν καταλαβαίνει. Δὲν εἴπαμε καὶ πρὶν ποῦ μόνο οἱ ἀρχαῖες λέξεις ἔχουν ἐβγένεια; Ἔτσι καὶ μεῖς μὲ μιὰ μόνη λέξη φανερώνουμε τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μας. Ὅλη μας ἡ ἐβγένεια εἶναι στὰ λεξικά. Ἰσως δὲν ἔχουμε κι ἄλλη νὰ δείξουμε· συμφέρι λοιπὸ νὰ λέμε οἰκία κι ὄχι σπίτι. — Εἶναι κ' ἓνα τρίτο. Ὅσο κι ἂν πολέμησαν οἱ δασκάλοι, ὅσο κι ἂν ἀναποδογύρισαν τὸ κάθε πρᾶμα,

δὲν κατῴρθωσαν ὁμῶς νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας μερικοὺς τύπους δημοτικούς· δὲν ἔδιωξαν ἀκόμη τὸ καημένο, τὸ σακατεμένο τὸ θά· δὲν ξερρίζωσαν τὸ βάρβαρο νά. Δὲν ξωλόθρεψαν ὅλους τοὺς ξενισμούς· κάθε φορὰ ποῦ λέμε *Μάρτης*, *Μάης* καὶ τοὺς ἄλλους μῆνες, ἀκόμη καὶ σήμερα μιλοῦμε λατινικά, γιὰτὶ ὁ *Μάρτης*, ὁ *Μάης* κ' οἱ ἄλλοι μῆνες ἐλληνικὲς λέξεις δὲν εἶναι· λατινικά μιλοῦμε, ἅμα ποῦμε τὸν *Κωσταντῖνο* καὶ ἄλλα τέτοια. Τί νὰ κάμουμε ; Νὰ μὴ λέμε *Μάρτης*, *Μάης* καὶ *Κωσταντῖνος* ; Νὰ μὴ γράφουμε τὸ θὰ καὶ τὸ νά ; Τὸ συλλογιῶνται κ' οἱ δασκάλιοι. Τουλάχιστο τὸ διορθῶνουν· Βάζοντας στὴν ἴδια φράση τὸ θὰ ἢ τὸ νά μαζί μὲ τὸ σπῖτι, ἔχεις δυὸ βάρβαρους τύπους ἀντὶς ἑναν· ὅταν ὁμῶς πῆς ἓνα θὰ καὶ πιὸ κάτω χῶσης ἓναν οἶκον, τότες μοιάζει σὰ νὰ μὴν ἄλλαξε ἡ γλῶσσα. Πές· «Θὰ ὑπάγω εἰς τὸν οἶκον» ἢ «Θὰ ὑπάγω εἰς τὸ σπῖτι.» Σύγκρινέ τα καὶ τὰ δυό. Ποιὸ σὲ φαίνεται πιὸ ἐλληνικό ; Ποιὸ λὲς ἀπὸ τὰ δυό νὰ συνήθιζε ὁ *Περικλῆς* ; Βέβαια τὸ πρῶτο. Κατάλαβες ; Ἐκεῖ ποῦ τὸ θὰ μπορεῖ νὰ σὲ προδῶση ἂν τὸ βάλῃς μὲ ξένη λέξη καὶ νὰ δείξῃ ποῦ ἡ γλῶσσα σου ἄλλαξε, ἅμα ταιριαξῇς τὸ θὰ μὲ μιὰ λέξη ἀρχαία, γίνεται ἀρχαῖο καὶ τὸ θά. Ἔτσι ἔσιαξες τίς ἀνωμαλίες· ἔτσι ξελληνίζεις τοὺς ξενισμούς. Φτάνει νὰ κάμῃς τὸ *Μάρτη Μάρτιον*, τὸν *Κωσταντῖνο Κωνσταντῖνον*· ἀμέσως πάστρεψες, ξέπλυνες τὴ γλῶσσα. Τώρα βλέπεις ποῦ μὲ τὴ μετάφραση κάμποσα κατάφερες.

Ἄς εἶναι πάλε καλὰ οἱ Ῥωμαῖοι ! Χωρὶς τοὺς Ῥωμαίους, θὰ μνίσκαμε στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ. Δὲ θὰ ξέραμε

τί μῆνα ἔχουμε· τὰ χρόνια θὰ περνοῦσαν καὶ δὲ θὰ τὸ νοιώθामε· δὲ θὰ μποροῦσαν οἱ δασκάλοι νὰ προδέψουν· πάντα θὰ κοπάνιζαν τὰ ἴδια. Μὲ τὸ μηνολόγι ποῦ μᾶς ἔδωσε ἡ Ῥώμη, ξέρουμε τουλάχιστο τί μᾶς γίνεται. Οἱ Ῥωμαῖοι μᾶς ἔμαθαν πολλὰ χρήσιμα πράγματα· χάρη στοὺς Ῥωμαίους ἔχουμε σπίτι καὶ καθούμαστε· χάρη στοὺς Ῥωμαίους ἀνοίγουμε καὶ σφαλνοῦμε πόρτες. Ἄς εἶναι καλὰ κ' οἱ ἀρχαῖοι ! Κάμποσα τοὺς χρωστοῦμε. Ἄ δὲν εἶταν οἱ ἀρχαῖοι, δὲ θὰ ξέραμε πῶς νὰ ποῦμε τὸν ἄνθρωπο. Χωρὶς τοὺς ἀρχαίους, κι ἀφτὴ ἡ Ἀθῆνα ὄνομα δὲ θὰ εἶχε. Εἶναι τόντις κρίμα ποῦ ἀφτὲς οἱ δυὸ λέξεις ἄνθρωπος καὶ Ἀθῆναι εἶταν ξένες στὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἑλληνικὴ ρίζα δὲν ἔχουν κι ἀπὸ κάπου θὰ τίς ἔκλεψαν οἱ προγόνοι μας. Οἱ δασκάλοι τοῦτο δὲν τὸ ξετάζουν· οἱ δασκάλοι δὲν ξετάζουν ποῦ ἡ λέξη πόρτα βρέθηκε στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ χρόνια. Ἀκοῦν τοὺς Ἰταλοὺς νὰ λέν πόρτα· νομίζουν ἀμέσως ποῦ μᾶς τῷμαθαν οἱ Ἰταλοί. Γράμματα δὲν ξέρουν οἱ καημένοι· γιὰ τοῦτο βρίζουν καὶ κατατρέχουν ἀφτὴ τὴ λέξη· τὸ Μάρτη καὶ τὸ Μάη τοὺς ἀφίνουν ἥσυχους. Μόλον τοῦτο, ὅσο ἀρχαῖος εἶναι ὁ Μάρτης, τόσο ἀρχαία εἶναι κ' ἡ πόρτα, μάλιστα πιὸ ἀρχαία. Οἱ δασκάλοι δὲ λέν τίποτις μῆτε γιὰ τὴ λέξη ἄνθρωπος μῆτε γιὰ τὸ ὄνομα Ἀθῆναι — κι ὡς τόσο θὰ σὲ ποῦν πολὺ σοβαρὰ ποῦ ξένες λέξεις δὲ θέλουν. Ὅρος· « ξένες λέξεις εἶναι ὅσες θαρροῦν ξένες οἱ δασκάλοι. Ἀμα δὲν ξέρουν οἱ δασκάλοι, ξένες λέξεις δὲν ὑπάρχουν. »

Ὅπως κι ἂν τὸ γυρίσουν οἱ δασκάλοι, δὲ θάλλάξουν

τὴν ἱστορίαν· ὁ τι ἔγινε, ἔγινε. Ἡ γλῶσσα μας ἄλλαξε, γιατί ὅλες οἱ γλώσσες ἀλλάζουν. Ἀπὸ ἡ Ἑβρώπη τὸ ξέρεῖ, κι ἀπὸ μᾶς δὲ θὰ πάρῃ μαθήματα. Ἑβγένεια δὲν εἶναι νὰ λέῃ κανεῖς ἄλλα ἀντ' ἄλλα. Ἀς εἴταν ὁμῶς καὶ μεγαλήτερη ἐβγένεια νὰ λέμε οἰκία ἀντὶς σπίτι, ἄρτος ἀντὶς ψωμί, πάντα θὰ εἴταν ἐβγένεια ψέφτικη νὰ τὸ λέμε ἔτσι. Τί θὰ πῇ ψεφτιά; νὰ σὲ κάμω νὰ πιστέψῃς ἓνα πρᾶμα ποῦ δὲν εἶναι. Τί κάμνουμε ὁμῶς τώρα; Θέλουμε ὁ κόσμος νὰ πιστέψῃ ποῦ ἡ γλῶσσα μας δὲν ἄλλαξε· θέλουμε νὰ τὸ πιστέψουμε κ' οἱ ἴδιοι· προσπαθοῦμε νὰ δείξουμε ἐβγένειες ποῦ δὲν ἔχουμε. Ἡ ἀλήθεια μέσα σ' ἀπὸ τί γίνεται; Χάνεται, κ' ἡ ψεφτιά βασιλεύει. Εἶναι ἔτσι ἢ δὲν εἶναι; Ὅποιος θυμῶσε πρέπει τώρα νὰ ξεθυμώσῃ. Ἀδίκος θυμός! Νομίζουμε τάχατις πῶς κάτι κατωρθώσαμε μὲ τὰ δασκάλικά μας καὶ δὲ βλέπουμε πολὺ πιὸ σοβαρὰ πράματα. Μὲ τὴ μετάφραση καὶ μὲ τὸ σύστημά μας ἀπὸ νᾶχουμε ἄλλη γλῶσσα στὸ νοῦ κι ἄλλη στὸ στόμα, τὸ κάτω κάτω τί δουλειὰ κάμνουμε; Τὴν ἴδια δουλειὰ ποῦ κάμνουν ὅσοι μιλοῦν ξένη γλῶσσα. Ξένη γλῶσσα εἶναι μιὰ γλῶσσα ποῦ δὲν τὴν ξέρεῖ κανεῖς φυσικὰ καὶ ποῦ πρέπει νὰ τὴ μάθῃ μὲ τὸ δάσκαλο, γιὰ νὰ τὴ μιλήσῃ. Ἐτσι τὸ παθαίνουμε μὲ τὰ κορακίστικα ποῦ μιλοῦμε. Καὶ δὲν ντρεπούμαστε. Μάλιστα προσμένουν οἱ δασκάλοι νὰ τοὺς καμαρώσουν οἱ Ἑβρωπαῖοι! Οἱ Ἑβρωπαῖοι ὡς τόσο τί λέν; ποῦ δὲν ξέρουμε τὴ γλῶσσα μας καὶ ποῦ μᾶς τὴ χάλασαν οἱ δασκάλοι. Τὸ φραγκόπαιδο δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ τοῦ ποῦν πῶς πρέπει νὰ λέῃ σπίτι καὶ ψωμί· τᾶκούει

καὶ θὰ τὰ πῇ ὅπως τὰ λέει ὁλος ὁ κόσμος. Ξέρει τὴ γλῶσσα του φυσικά. Ἐμεῖς θὰ τὴ μάθουμε πρῶτα στὸ σχολεῖο, καὶ τὸ μάθημα τοῦτο τολμοῦν οἱ δασκάλοι καὶ τὸ λέν ἐθνικὴ γλῶσσα! Ἐνα μόνο ξεχνοῦν οἱ δασκάλοι· οἱ ξένες λέξεις δὲν εἶναι τὸ σπῖτι, τὸ τουφέκι καὶ τὸ παπούτσι, γιατί τὶς λέξεις ἀφτὲς τὶς ἔκαμε δικές του ὁ λαὸς κ' ἔγιναν τώρα γραικικές. Ἀμα τὶς πῆς, θὰ τὶς καταλάβῃ ὁ καθένας κι ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ κρίνης· μόνο τὴ δική του τὴ γλῶσσα καταλαβαίνει ἓνας ἄθρωπος, χωρὶς ν'ἄχῃ ἀνάγκη δάσκαλο. Γλῶσσα μας τὸ λοιπὸ κατάντησαν κι ἀφτὲς οἱ λέξεις. Ἄλλη εἶναι ἡ ξένη γλῶσσα.

Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ ἓνα σπῖτι μπροστά. Στὴν πόρτα στέκουνταν ἓνα παιδὶ δώδεκα χρονῶ, μὲ χαρούμενο πρόσωπο καὶ μάτια γέλαστά. Φοροῦσε στιβάλια ψηλά, φτερινίστρες, καὶ βαστοῦσε καμτζίκι στὸ χέρι. Εἶταν ἑτοιμὸ νὰ φύγῃ. Ἐλεγε τῆς μάνας του ποῦ εἶτανε μέσα στὸ σπῖτι· — « Μάννα, θὰ πάω καβάλλα. » — « Νὰ μὴ σ' ἀκούσω, νὰ μὴ σ' ἀκούσω! μάνιζε ἡ μητέρα του. Τέτοιες λέξεις νὰ μὴ λὲς καὶ θὰ σὲ δεῖρῳ! Νὰ πῆς· θὰ ὑπάγω νὰ ἱππεύσω. » Σάστιζε τὸ παιδὶ σὰ νὰ μὴν καταλάβαινε. Ἡ μάννα του καὶ κείνη δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἔννοιωθε τί βάρβαρη γλῶσσα πολεμοῦσε νὰ μάθῃ τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν τ'ὀβάζε νὰ λέῃ τ'ἀναλυτικὸ μας τὸ θὰ μὲ τ'ἀρχαῖο τὸ ἱππεύσω καὶ τὸ μεσαιωνικὸ τὸ ὑπάγω. Νόμιζε πῶς τόντις κάτι κατ'ἀφερνε καὶ δὲν καταλάβαινε ἡ ἴδια τὸ τρομερὸ λάθος ποῦ ἔκαμνε. Κατάλαβα τότες ὅμως ἐγὼ ποῦ ἡ μόνη ξένη γλῶσσα στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ καθαρέβουσα· τὸ παιδὶ.

δὲν μπορεῖ νὰ τὴν καταλάβῃ κ' ἡ μάνα ἢ ἴδια δὲν
τὴν ξέρει. Ἐφυγα μὲ τὸν καημὸ στὴν καρδιά. Τί θὰ
γίνη ἓνα ἔθνος, ποῦ μαθαίνει τέτοια γλῶσσα ἢ μάνα
τοῦ παιδιοῦ της !

ΚΕ΄.

Χαμένα λόγια.

Κάποτες μ' ἔρχεται νὰ φωνάξω δυνατά, ποῦ ὅλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούσῃ· — « Μή ! Μή ! Μή ! Μή χαλνᾶτε τὴ γλῶσσα ! Καταστρέφετε τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα μαζί. Θέλετε γλῶσσα ποῦ νὰ μοιάζῃ τόντις μὲ τὴν ἀρχαία, ποῦ νὰ εἶναι ἡ ἴδια γλῶσσα ; Πάρτε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Θέλετε ξένη γλῶσσα ; Πάρτε τὴν καθαρέβουσα· θὰ δείξῃ σ' ὅλο τὸν κόσμο, ποῦ τόντις χάθηκε ἡ ἀρχαία. Θέλετε νὰ παίξετε ; Θέλετε νοστιμάδες, χωρατάδες καὶ κωμωδίες ; Τότες νὰ γράφετε τὴν καθαρέβουσα ! Θέλετε ἐπιστήμη, κόπο καὶ μάθηση ; Θέλετε νὰ πιάσετε σοβαρὴ δουλειά ; Νὰ γράφετε τὴν ἐθνικὴ σας γλῶσσα. Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή σας, θὰ φανῇ ἂν εἴστε ἡ ἄντρες ἡ παιδιὰ.

Ἀφήστε τὴν ψεφτομάθηση, τὴν ψεφτοσοφία, τοὺς συμβιβασμοὺς καὶ τοὺς δασκάλους. Μὴν πιστέβετε ὅσα λέν, ποῦ βαθμηδὸν ἡ γλῶσσα θὰ καλητερέψῃ καὶ ποῦ θὰ γράφουμε μιὰ μέρα σὰν τὸν Ξενοφῶντα. Μόνο ποῦ σᾶς λέει κανεὶς τέτοιο λόγο, σᾶς δείχτει ποῦ δὲν κατάλαβε ἀκόμη μήτε τί εἶναι Ξενοφῶντας μήτε τί θὰ πῇ γλῶσσα. Βαθμηδὸν ξέρετε τί θὰ γίνη ; Θὰ χαθῇ ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα καὶ θὰ φανίσετε τὴν ἀρχαία. Τί μὲ μέλει ποῦ θυμώνετε τώρα μ' ὅσους σᾶς μιλοῦν ἔτσι ; Μιὰ μέρα θὰ καταλάβετε οἱ ἴδιοι τὸ κακὸ ποῦ μᾶς κάμνεται ὅλους· θὰ κλαίτε καὶ θὰ λυπᾶστε καὶ δὲ

θὰ μπορῆτε πιά νὰ διορθώσετε τὸ λάθος σας. Ἀχ! τί βάσκανο ποῦ εἶναι νὰ βλέπη κανεῖς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν μπορῇ νὰ τὴ δείξῃ στοὺς ἄλλους!

Μὴν τὰ θέλετε ὅλα μισά. Ἀμάθεια καὶ περηφάνεια σᾶς ἔφεραν τέτοιο κακό· περηφάνεια, γιατί θέλει ὁ καθένας νὰ φαντάξῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι σὰν τὸ λαό· ἀμάθεια, γιατί καταντήσαμε νὰ μὴν ξέρουμε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιατί τόλμησαν οἱ δασκάλοι νὰ βρῖσουν ὅλο τὸ ἔθνος καὶ νὰ ποῦνε βάρβαρη μιὰ γλῶσσα, ποῦ δὲν τὴ σπούδαξαν ἀκόμη. Ἀφτὴ ἡ γλῶσσα ὅμως ὑπάρχει· μπορεῖτε νὰ τὴν κάμετε κομμάτια· κανεῖς δὲ θὰ μᾶς τὴ σηκώσῃ. Μὲ κανέναν τρόπο δὲ θὰ γυρίσῃ πίσω ἡ ἀρχαία. Οἱ ἱστορικοὶ νόμοι γιὰ σᾶς δὲ θάλλάξουν. Τοῦ κάκου βρίζετε τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα καὶ τὴ λέτε πρόστυχη, καὶ καμώνεστε πῶς μήτε ξέρετε τί εἶναι, καὶ πολεμᾶτε νὰ μᾶς δείξετε ποῦ μιλεῖτε τὴν ἀρχαία, ποῦ ἡ ἀρχαία ἀκόμη ζῇ.

Ποτές, ὄχι! ποτές δὲ θὰ κάμετε τὸν κόσμον νὰ σᾶς πιστέψῃ. Τοῦ κάκου γράφετε γραμματικὴς τῆς κακομιλημένης καὶ βάζετε μέσα ὅλη τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, περιττοσύλλαβα, ὑπερσυντελικούς καὶ μετοχές, ὕστερα μάλιστα χαρίζετε τὰ βιβλία σας στοὺς ξένους, τάχατις γιὰ νὰ σᾶς καμαρώσουν. Πάντα θὰ σᾶς καταδικάσῃ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ὀρθὴ κρίση. Πάντα κάπου θὰ βρεθῇ ἓνας νὰ σᾶς τὸ πῇ — κι ἂν πάλε δὲ βρεθῇ, δὲν πειράζει! Ἡ ἀλήθεια θὰ μείνῃ ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια, γιὰ νὰ ὑπάρχῃ, δὲν ἔχει ἀνάγκη μήτε νὰ τὴ διοῦμε, μήτε μάλιστα νὰ ξέρουμε τὴν ὑπαρξή της. Ἡ ἀλήθεια μοιάζει μὲ τὰ μακρινὰ τᾶστρα ποῦ δὲ φαίνονται

ται μέσα στὸν οὐρανό, κι ὥς τόσο λάμπουν ὀλομόναχα, κι ἄς μὴν τὰ βλέπη κανένας!

Ἡ καρδιά μου πονεῖ νὰ σᾶς ἀκούω! Τὸ χαμό σας θέλετε· τὸ κακό σας γυρέβετε μόνο. Ἄν ἤξεραν οἱ δασκάλοι τὴν ἀρχαία μὲ τὰ σωστά τους, δὲ θὰ πολεμοῦσαν κάθε ὥρα νὰ μᾶς δείξουν πῶς τὴν ξέρουν καὶ θᾶγγραφαν τὴ δημοτική, ἀφοῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι οἱ ἴδιοι ἔγραφαν τὴ δημοτική τους γλῶσσα. Μὲ τὴν ψευτογραμματική δὲ φτειάνεται γλῶσσα, δὲ φτειάνεται φιλολογία. Τί λόγια νὰ βρῶ γιὰ νὰ μὲ πιστέψετε; Χαλνᾶτε μιὰ γλῶσσα ποῦ εἶναι θησαυρὸς γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ποῦ θὰ σᾶς δοξάσῃ στὸν κόσμον. Χαλνᾶτε μιὰ γλῶσσα ποῦ μόνη της μπορεῖ νὰ σᾶς δώσῃ μιὰ μέρα ἐθνικὴ φιλολογία, ποίηση καὶ φήμη, μιὰ γλῶσσα ποῦ θὰ σᾶς κάμῃ νὰ μοιάζετε ἴσως καὶ σεῖς τοὺς ἀρχαίους. Μή! Μή! Μή!»

Ἄχ! Νὰ εἴμουν κάτι καὶ γώ! Νὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μ' ἀκούσῃ! Ἀπὸ τὸ κεφάλαιο νὰ μπορούσαν ὅλοι νὰ τὸ διαβάσουν — καὶ νὰ μὲ πιστέψουν! Τί ζητοῦμε; τὸ καλὸ. Τί πολεμοῦμε; νὰ προκόψῃ, νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος. Ἐπρεπε κ' οἱ δασκάλοι νὰ εἶναι μαζί μας. Ἀπὸ θέλουν καὶ κεῖνοι· ἄς διοῦν τὸ λοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ τὸ κατορθώσουν. Ἄς πάρουν καλῆτερο δρόμον. Ἄχ! νὰ μᾶς ἔκαμναν τουλάχιστον μιὰ παραχώρηση· νὰ μὴ λέν πρόστυχη τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, νὰ μάθουν τέλος πάντα ποῦ ὁ λαὸς καὶ μόνος ὁ λαὸς ἔκαμε καὶ κάμνει ὅλες τίς γλῶσσες τοῦ κόσμου. Τόσο μ' ἔφτανε κι ἄλλο δὲ θὰ ζητοῦσα. Τότες δὲ θὰ μ' ἔμελε γιὰ τίποτις πιά καὶ θὰ πρόσμενα τὸ θάνατον μὲ χαρά.

ΚΣΤ'.

Οἰκιακὰ κυνάρια.

“Ὅσα εἶπα τὰ παίρνω πίσω· δὲ μιλοῦν πούπετις σὰ στήν Ἀθῆνα (έννοεῖται, δὲ μιλοῦν τόσο καλά). Θυμήθηκα τὶς γαζίες τῆς Πόλης. Στὴν Πόλη, ὅταν κόψη ὁ μπαχτσεβάνης τὶς γαζίες, τὶς δένει μὲ μιὰ ψιλὴ κλωστή σὲ κάτι μικρὰ ξυλάκια· τρυπᾷ ἓνα κολοκύθι καὶ βάζει τὰ ξυλάκια· τὸ κολοκύθι, ὅλο τρυπημένο μὲ τὰ ξυλάκια καὶ γεμάτο γαζίες, σὲ φαίνεται πῶς λουλουδιάζει καὶ μοσκοβολᾷ. Μιὰ μιὰ πουλεῖ ὁ μπαχτσεβάνης τὶς γαζίες καὶ ἀπομνίσκει τὸ κολοκύθι ὁλόξερο, χωρὶς καμιὰ μυρωδιά. Σὰν τὶς γαζίες, ψὲς τὸ βράδυ σὲ μιὰ βεγγέρα ποῦ βρίσκουμουν, τὰ μέν, τὰ δέ, τὰ γάρ, τὰ μέντοι, τὰ δὴ καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἐλληνικοῦρες στόλιζαν καὶ κεντούσαν τὴν ὀμιλία. Πόσες φορές ἔπρεπε νὰκούσω θυγατράσι καὶ πατράσι! Πόσα κοχλιάρια νὰ καταπιῶ! Πόσα τέϊα νὰ χορτάσω! Πόσα λίαν γοητεύομαι νὰ φάω! Πόσα ὥστε νὰ χωνέψω!

Τὴ νύχτα, ποῦ πῆγα νὰ πέσω στὸ κρεβάτι, δὲν μπόρεσα νὰ κοιμηθῶ. Ἐκαμνα ὅλο τὸ ἴδιο ὄνειρο· ὅλο τὸ ἴδιο φάντασμα μὲ κυνηγοῦσε. Σφαλνοῦσα τὰ μάτια καὶ μὲ φαίνονταν πῶς ἓνα σωρὸ γαῖδουράκια, — νόστιμα γαῖδουράκια, καλοσιασμένα καὶ καλοστολισμένα — στέκονταν τριγύρω μου, ἄνοιγαν τὸ στόμα τους μεγάλο μεγάλο καὶ γκάριζαν ὅσο μπορούσαν. Ξυπνοῦσα καὶ ξα-

νάπεφτα. Τὰ γαιδουράκια μὲ μιᾶς γίνονται ὄνάρια, τὰ ὄνάρια ὄνοι, οἱ ὄνοι πάλε σκυλιά καὶ τὸ κάθε σκυλὶ ἐβγαίνει κύων· οἱ κύνες γάβγιζαν ποῦ κόντεβε νὰ σκάσουν. Πηδοῦσαν ἀπάνω μου τὰ ζῶα, σὰ λυσσιασμένα, καὶ δάγκαναν τὶς χυδαϊότατές μου γάμπες.

Τὸ πρῶί, εἶχα δουλειὰ στὸν Περαιᾶ καὶ πῆρα τὸ σιδερόδρομο. Ἀγόρασα μιὰ φημερίδα νὰ διαβάσω. Στὴν Ἀθῆνα, γρήγορα διαδίδονται τὰ νέα· ξέρουν τὸ κάθε πρᾶμα ἅμα γίνῃ, κάποτες πρὶ γίνῃ, καὶ πολλὰς φορές χωρὶς νὰ γίνῃ διόλου. Ἡ γαζέττα ἔλεγε — «Λύσσα λύσσην πέφυκε. Τὰ μὲν, ὁ ἐν Παρισίοις ἄμουσος τε καὶ βάρβαρος Ἕλλην καθηγητής, κ. Ἰ. Ν. Ψυχάρης, ὁ μυρίαὶς μανίαις οἰστροηλατούμενος, ὁ καταστροφεὺς τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ὁ ὑβριστὴς ἔθνους ὀλοκλήρου, ὁ λίαν καταλλήλως ἐπικληθεὶς Ἡρόστρατος ὁ Β΄, ὁ Ζωῖλος τοῦ ἡμετέρου Ὀμήρου, ἡ ξένως φθειγγομένη χελιδὼν (τὸ χελιδόνι μὲ κολάκευε), ὁ τὴν ἀθῶον ψυχὴν καὶ τὸν τῶν τῶν Ἀθηναίων γλωσσολόγων ἡρέμα ρέοντα βίον καταταραξας, ὁ τὸν ἐν εἰρήνῃ διάγοντα Χατσιδάκιον καταξυγκυκήσας, ὁ τῆς ἀπείρου καὶ παγκοσμίου αὐτῶν δόξης ζηλώσας τοὺς δασκάλους, ὁ ἐν γερμανικαῖς ἐφημερίσι δικαίως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων λογίων διαβληθεὶς καὶ σφόδρα ἐπικριθεὶς (βαριοῦμαι καὶ δὲν ἀντιγράφω τοὺς ἄλλους μου τίτλους), ὁ κύριος οὗτος, ἄτε λυσσητικὸς, ἐδὴ ἤχθη τῇ παρελθόντι νυκτὶ ὑπὸ τινος οἰκιακοῦ κυναρίου. Μικροῦ γε καὶ δεῖ, ὁ κ. καθηγητὴς τὰ ἐτσίτωσεν. Τὰ δέ (καιρὸς εἶταν!), ἀποβήσεται (ἄλλα φύλλα ἔβαζαν ἀποβήσει, ἄλλα θέλει ἀποβῇ ἢ ἀπεβῇ, ἄλλα πάλε ἵνα ἀποβῇ· κάθε γαζέττα εἶχε τὸν

τύπο της) ἐν Παρισίοις (δὲν ἔγραφε κανέννας εἰς Πα-
ρισίους· εἶναι χυδαῖο τὸ εἶς)· λύσσα γὰρ ἐάλω τὸ κυνά-
ριον. Ἀναγκασθήσεται οὖν ὁ βάρβαρος ὁμογενὴς ἵνα
ἐπιζητήσῃ θεραπείαν παρὰ τῷ περιφήμῳ τῆς Γαλατίας
Ποιμένι. Ἵνα ἐπάρῃ αὐτὸν ὁ ὑπερίδρομος! »

Πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια· δυσκολέβουμαι νὰ δια-
βάζω φημερίδες καὶ συχνὰ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω τί
γράφουν· ἔχουν πάρα πολὺ σοφία. Μιὰ μέρα παραπο-
νιούμεν ποῦ πολλὰς φορές μὲ ξεφύβγει τὸ νόημα μιᾶς
λέξης, καὶ πολὺ φρόνιμα μ' εἶπε μιὰ νόστιμη κυρία· —
« Φαίνεται ὅτι δὲν ἐμάθετε ἱκανὰ ἑλληνικὰ εἰς τὸ σχο-
λεῖον. » Καλὰ ποῦ τᾶκουσα κι ἄρτό! Εἶχε δίκιο ἡ νό-
στιμη κυρία. Γιὰ τοῦτο βασανίζουμιν καὶ τώρα· δὲν
μποροῦσα νὰ καταλάβω τί εἶχε καὶ καλὰ νὰ μὲ δείξῃ
τὸ σκυλί. Γιατί ἔλεγε ἡ γαζέττα ἐδήχθη; Σὰ νὰ
μισοκαταλάβαινα ποῦ τὸ σπιτόσκυλο μ' εἶχε δαγκάσει,
ἀφοῦ διάβαζα γιὰ λύσσα. Μὰ ἔπρεπε κι ὅλας νὰ μὲ
δείξῃ; Τί μ' ἔδειχτε; τάχατις γιὰ νὰ μὲ βγάλῃ μα-
σκαρᾶ ἢ νὰ πῇ τὸν Παστέρ; — « Ἐδῶ σὲ θέλω! Διὲς
πῶς στὸν ἔκαμα. Γιάτρεψτον τώρα, ἂν μπορεῖς! »

Κάθουμιν καὶ λυπούμιν τὸν καιρὸ ποῦ πέρασα
παιδί στὸ σχολεῖο καὶ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρι-
σιοῦ. Χαμένος κόπος! Σπούδαξα στὸ Παρίσι, καὶ
γιὰ τοῦτο δὲν ξέρω, σὰν ποῦ τῷγραφε μιὰ μέρα ἓνας
φίλος μου, μήτε τάρχαῖα μήτε τὰ μεσαιωνικὰ μήτε τὴ
δημοτικὴ. Γιατί δὲ μ' ἔβαλε ὁ πατέρας μου νὰ σπου-
δάξω ἢ στὴν Πόλη ἢ στὴν Ἀθῆνα; Θὰ μάθαινα
τουλάχιστο δυὸ ἑλληνικὰ καὶ θὰ μὲ φαίνονταν ἡ κα-
θαρέβουσα μάλαμα. Δὲν κάθισα στὴν Πόλη κ' ἡ τιμω-

ρία μου σήμερα εἶταν ποῦ δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω τί ἔγραφε γιὰ μένα ἢ φημερίδα. Γιὰ τὴν καλή μου τύχη βρίσκουνταν πλάγι μου στὸ βαγόνι ὁ φίλος μου ὁ Ω καὶ μὲ τὰ ξήγησε ὅλα πολὺ καθαρὰ. (ὁ Ω εἶχε σπουδάξει στὴν Ἀθῆνα). — «Τὸ ἐδήχθη γράφεται μὲ η· εἶναι παθητικὸς ἀόριστος α΄. ὁ ἐνεστῶς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι δάκνω· σημαίνει τὸ αὐτὸ καὶ τὸ βάρβαρον δαγκάνω καὶ κλίνεται δάκνω, δάκνεις, δάκνει· μέσος μέλλων δήξομαι, δῆξῃ· ἔδακον, ἔδηξα, δεδηχώς, δέδηγμαι, ἐδήχθην, ὅθεν καὶ τὸ δηχθεῖς.» — «Τί λωλὸ ῥῆμα, πετῶ καὶ τοῦ λέω! σὰ νὰ τῷπιασε τρέλλα μὲ μιᾶς. Τὸ δάκνω πάει καὶ γίνεται δῆξομαι κι ἀπὸ τὸ δῆξομαι τὸ ἴδια ῥῆμα πηδᾷ στὸ ἐδήχθην! Ἔχουν τὸ λόγο τους τέτοιοι τύποι; Ἡ γραμματικὴ πῶς τοὺς ξηγᾷ;» — «Τοὺς ἐξηγεῖται ἄριστα· εἶναι ἀνώμαλοι.» — «Τί μὲ λέτε; Ἔχει λοιπὸ κ' ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἀνωμαλίες;» — «Ὁ φίλος μου Ω δὲ μ' ἀκουγε.» — «Τὸ ἐδείχθη γράφεται μὲ εὐ· εἶναι παθητικὸς ἀόριστος α΄. ὁ ἐνεστῶς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι δείκνυμι — παρατηρήσατε δέ, παρακαλῶ, τὴν κατάληξιν μι· εἶναι ἀρχαιοτάτη· τὸ μι εἶναι συναίρεσις τοῦ ἐγώ. Οἱ λέγοντες οὖν δείκνυμι ἀρχαιότατοι τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τὴν σήμερον —. Τὸ δὲ δείκνυμι σημαίνει τὸ αὐτὸ καὶ τὸ βάρβαρον δείχνω ἢ δείχτω· κλίνεται δείκνυμι, δείκνυς, δείκνυσι, ἐνεργητικὸς μέλλων δείξω, ἔδειξα, δειχθήσομαι, ἐδείχθην, ὅθεν καὶ τὸ δειχθεῖς.» — «Καὶ πῶς θὰ διακρίνουμε, τόλμησα νὰ ῥωτήξω, ἀφτὰ τὰ δυὸ ῥήματα, ἐδείχθην καὶ δειχθεῖς, δηχθεῖς κ' ἐδήχθην;» Ὁ Ω. — «Λίαν ἀγράμματος τυγχάνετε ὦν·

διὰ τοῦ η καὶ τοῦ ει κατέστη ἡ διαφορὰ πασίδηλος· οἱ ἀρχαῖοι, σοφεῖ ὄντες καὶ φρόνιμοι, ἵνα διακρίνωσι τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ δέ, ἔγραφον πότε διὰ τοῦ ει, πότε διὰ τοῦ η. » — « Ἐνα πρᾶμα μὲ βασανίζει. Ὅταν ἔγραφαν, πάει καλὰ ! μὰ ὅταν εἶταν καὶ μιλοῦσαν, πῶς ἔκαμναν ; Παραδείματος χάρη, ὅταν ἔλεγε ἓνας ἀρχαῖος· ἔδειξα τοῦ δεινα τὸν . . . τῇ ῥάχῃ μου (ἢ κάτῃ ἄλλο), φοβοῦμαι νὰ μὴ φαίνονταν πῶς ᾔεσι ἀνοησία, γιατί εἶναι κάτι πράματα, — μὲ συμπάθειο ! — ποῦ μπορεῖ πολὺ ἔφκολα ὁ καθένας νὰ δείξῃ μὲ ει, καὶ ποῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ δῆξῃ μὲ η. »

Χωρὶς νὰ μὲ δώσῃ ἀπάντησι, ξακουλοῦθησε ὁ λογιώτατος. — « Ὁ παθητικὸς ἀόριστος α' ἐδήχθη, ἐν χρήσει νῦν παρ' ἡμῖν, (μὲ γινῶτα τᾶκουγα κείνη τὴν ὥρᾳ, μὲ γινῶτα τὸ γράφω) καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ᾔτο ἐν χρήσει, ἐὰν καὶ ἡμεῖς εἴχετε σπουδάσειν ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις καὶ οὕτως ἐμυθάζετε ἑλληνικά· (στὰ δυὸ τὰ ἡμῖν ἔβαζε ὁ φίλος μου ἓνα χυδαιότατο· μὰ τῶρα καταλάβαινα τὴ νοστιμάδα· τὸ πρῶτο εἶταν ἡμῖν κ' ὑμῖν τὸ δεύτερον· μόνον γὰρ τὰ γυμνάσια, μὲ φάνηκε σὰ σκοτεινούτσικο τὸ ἡμετέροις). Οἱ δὲ ἡροστρατοῦντες καὶ ζωῖλεύοντες (ἀπὸ τὸ ζωῖλεύοντες τῷλεγε μὲ κάποιος τόνο καὶ σὰ νὰ τὸ καμάρωνε) ἀγνοοῦσιν τὰ τοιαῦτα· αἰῶνια μυστήρια μενεῖ αὐτοῖς τό τε ἐδείχθη καὶ τὸ ἐδήχθη, χαίρουσιν γὰρ μόνον καθυβρίζοντες τὸ ἔθνος. » Ὅνειρο δὲν εἶταν· ἀλήθεια μὲ δάγκαναν τὰ σκυλιά.

Κατέβηκα στὸν Περαιᾶ κι ἀποροῦσα μ' ὅσα ἔβλεπαν τὰ μάτια μου. Τί ἀκμάτος λαός ! Τί ἐνέργεια

ποῦ τὴν ἔχει! Μὲ τί πόθο πιάνει τὴ δουλειά. Εἶ-
ναι τώρα πενήντα χρόνια, μόλις εἴταν ἡ Ἀθῆνα!
κοντέβουν τριάντα χρόνια ποῦ πῆγα πρώτη φορὰ παιδι
στὸν Περαιᾶ, καὶ μόλις εἴταν ὁ Περαιᾶς. Σήμερα
βλέπεις παντοῦ δρόμους, μαγαζιά, μηχανές, φάμπρι-
κες, βιομηχανία, κίνηση κ' ἐμπόριο. Οἱ φάμπρικες
ἀφτὲς πόσο μ' ἀρέσουν! Ἡ λέξη μπορεῖ νὰ εἶναι
ξένης παραγωγῆς· οἱ φάμπρικες ὅμως εἶναι δικές σας
— κι ἀπὸ μᾶς φτάνει, παιδιά. Πρέπει νάρθη κανεῖς
ἀπὸ τὴν Τουρκιά, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴ διαφορὰ, γιὰ
νὰ διῇ τί θὰ πῇ ἔθνος, τί εἶναι λαός, τί γίνεται μὲ
τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργεια, μὲ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας,
τί μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἡ λεφτεριά. Σᾶς βεβαιώνω
ποῦ ὁ Παρθενῶνας δὲ μ' ἀρέσει ὅσο μ' ἀρέσει τὸ νομά
της· ἡ Ἀκρόπολη τόσο ὠραία δὲν εἶναι. Μιὰ φορὰ
μόνο εἶδα τὴν Ἀκρόπολη καὶ δὲ θέλησα νὰ τὴν ξα-
ναδιῶ. Μ' ἔφτανε ποῦ πατοῦσα λεφτερο χῶμα. Ἀπὸ
τὴν Τουρκιά κατεβαίνω καὶ ξανοίγει ἡ καρδιά μου.
Ὁ Φειδίας δὲν μπορεῖ νὰ μὲ δείξῃ ὠραιότερες πιὸ
μεγάλες ἀπὸ τὴ χαρὰ ποῦ φαίνεται σ' ὅλα τὰ μάτια,
ἀπὸ τὴ λεφτεριά ποῦ καθαρίζει τὸν οὐρανό, ποῦ σ' ὁλ-
ωνῶν τὴν ὄψη φέγγει κι ὁλωνῶν τὰ πρόσωπα φω-
τίζει. Ἐδῶ βλέπω ἔθνος! Ἐδῶ βλέπω ζωὴ!

Βλέπω κάπου κάπου καὶ κάτι ἄνοστα γραψίματα στὰ
μαγαζιά· — «*Τῇ καλαισθησίᾳ*» ἢ «*Ἀποθήκη οἶνων
καὶ πνευματωδῶν ποτῶν*». Μὰ δὲν πειράζει. Σὰ νὰ μὴν
εἴτανε γραμμένα! Ὁ καλός μας ὁ λαὸς κορακίστικα δὲν
ξέρει· τὸ κρασί πάντα κρασί τὸ λείει. Ἀφίνει τίς ψεφτιές
στοὺς ἄλλους· ἄς πᾶ νὰ γελᾷ ὁ δάσκαλος καὶ τὸν ἐμαφτό

του και τὸν κόσμον, γράφοντας οἶνος, ἐκεῖ ποῦ πίνει κρασί. Ἐμᾶς, ἀδέρφια, δὲ μᾶς μέλει ! Γιὰ πῆτε μου, παιδιὰ, εἶναι πουθενὰ καμιὰ λέξη ποῦ νὰ ξιζῇ τὸ κρασάκι τὸ δικό μας, τὸ κρασάκι ποῦ πίνουμε καὶ ποῦ μᾶς βάζει στὴν καρδιὰ πόθο γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ στὸ κεφάλι τὴ ζωηρή του φλόγα ; Μὲ τὸ λαὸ πάντα τὰ συμφωνοῦμε. Ξέρει ποῦ τὸν ἀγαπῶ καὶ δὲν πιστέβει τοὺς δασκάλους, ὅσο κι ἂν τοῦ φωνάζουν πῶς δὲν ἔχω πατριωτισμό. Ἄς μὲ δαγκάσουν καὶ βλέπουν ! Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ σηκώνει τέτοιους χωρατάδες. Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ τρελλαίνουμαι γιὰ τὸν καλὸ μας τὸ γραικικὸ λαό. Ἐχω μάλιστα μιὰ ἰδέαν ἡ νέα μας φιλολογία θὰ βγῇ καμιὰ μέρα μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ. Στὰ νησιά, ὅσο τραγουδοῦν τὰ τραγούδια τους, ἄξαφνα ξεφυτρώνει κανένας Ὅμηρος καὶ βάζει κάτω τοὺς δασκάλους. Στὰ πρόστυχα θέατρα ποῦ μαζώνεται ὁ λαός, ποῦ συνάζονται νάφτες, μπακάληδες καὶ δουλεφτάδες, ἄξαφνα φαίνεται κανένας Σαίξπηρος, χυδαῖος σὰν τὸ Σαίξπηρο. Εἶναι καιρὸς ποῦ θὰ τὸν εἶχαμε, ἃ δὲν εἶταν τόσα σκολεῖα κι ἂν ὅλημέρα δὲ μᾶς χαλνοῦσαν καὶ γλῶσσα καὶ μυαλό. Ἄς πᾶν ἄλλοι νὰ παραστήνουν τὸ Φιλοχτήτη στὰ θέατρα, καὶ νὰ νομίζουν οἱ δύστυχοι πῶς τὸν καταλαβαίνουν. Ὅταν εἶμουν παιδὶ δεκαπέντε χρονῶ στὸ λύκειο, θυμοῦμι ποῦ μᾶς ἔβαλε ὁ δάσκαλός μας νὰ μάθουμε ἀπ' ὅξω καὶ νὰ παραστήσουμε τὸ Φιλοχτήτη. Ὅτι στὸ Παρίσι κάμνουν τὰ παιδιὰ, στὴν Ἀθῆνα τὸ κάμνουν οἱ μεγάλοι. Ἀπ' ἀφτοὺς τοὺς μεγάλους δὲ θὰ βγῇ ὅμως, σᾶς τὸ λέω γώ, κανένας Σοφοκλής. Ὡςπου νὰ διοῦμε

καὶ μεῖς τὸν ποιητὴ ποῦ προσμένω, μιὰ συμβουλὴ νὰ δώσουμε στοὺς νέους. Τραβᾶτε, παιδιὰ, ἴσια στὸν Πειραιᾶ, νὰ μάθετε τὴ γλῶσσα.

Καλῆτερα θὰ τὴ μάθετε στὸν Πειραιᾶ παρὰ στὸ σκολειό. 'Απὸ τὴν καθαρέβουσα τίποτις δὲ βγαίνει· δὲν εἶναι ἄξια νὰ σᾶς δείξῃ τί θὰ πῇ ἀληθινὴ τέχνη. Οἱ δασκάλοι νομίζουν πῶς φτάνει κανεὶς νὰ βάλῃ δοτικές, νὰ κουλουθῇ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ νὰ λέῃ ἤκουσα ἀντὶς ἄκουσα καὶ παιδίον ἀντὶς παιδί, γιὰ νὰ γράφῃ καλὰ. Εἶναι ὅμως ὥρα νὰ διοῦμε τὸ κάτω κάτω τί τρέχει. 'Αλήθεια τὸ παρακάμαμε μὲ τὰ κορακίστικα κι ὁ κόσμος ἀρχίζει νὰ τὸ λέῃ. Μᾶς χαλνοῦν τὴ γλῶσσα, καταντοῦν καὶ κωμωδία, γιὰτὶ νὰ διῆτε τί γίνεται. 'Ενας δάσκαλος ἀκούει ἄλλο δάσκαλο ποῦ βγάζει λόγο καὶ ῥητορέβει· « Μάσι ῥάσι κάσι οἶεν φλοῖεν κουκουροῖεν πατραμητραφρυγακακαούσας περιώρισται. » 'Αρπάζει τὸ περιώρισται ὁ δάσκαλος (τᾶλλα ὁ δύστυχος δὲν μπόρεσε νὰ τὰ καταλάβῃ). — « Μπᾶ ; λέει μέσα του· ἀφτὸς ποῦ μιλεῖ ξέρει τὸ λοιπὸ ποῦ ὁ παθητικὸς παρακείμενος εἶναι περιώρισται ! » Χαίρεται. 'Επειτα γυρίζει καὶ σοῦ λέει — « 'Ο τάδε γράφει καλὰ ! » Τί θὰ πῇ ἀφτὸ τὸ γράφει καλὰ ; θὰ πῇ ποῦ ξέρει νὰ βάλῃ περιώρισται. Μόνο ἀφτὸ θὰ πῇ ; "Οχι ! Θὰ πῇ κ' ἓνα ἄλλο. — « Τὸ ξέρει τοῦ λόγου του, μὰ τὸ ξέρω καὶ γώ, ἀφοῦ τὸ κατάλαβα. Σοφοὶ κ' οἱ δυό μας. » Γιὰ νὰ γράψῃ κανεὶς καλὰ, δὲν εἶναι ἀνάγκη νᾶχῃ μήτε τέχνη, μήτε πνέμα, μήτε φαντασία, μήτε νοῦ· πρέπει νὰ βάζῃ φάσι μάσι ῥάσι καὶ περιώρισται.

Τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἐξυπνο ἔθνος· μόνο

στο ζήτημα τῆς γλώσσης εἶναι ποῦ τὰ μπερδέβει. Μὲ τέτοια φάσι μάσι ράσι πιάνεται ὁ κόσμος. Εἶναι μιὰ ἀηδία ποῦ πάει νὰ φρίξη κανεὶς μόνο ποῦ τὸ συλλογίζεται. Οἱ νέοι μας τουλάχιστο δὲν πρέπει νὰ κοῦν ἀφτὰ τὰ φάσια μάσια καὶ μήτε νὰ τὰ θέλουν πιά. Βλέπω ποῦ κοντέβουν καὶ κεῖνοι νὰ βαρεθοῦν τοὺς δασκάλους καὶ ἀλήθεια τὰζίζουν οἱ δασκάλοι. Χάρηκα ποῦ εἶδα ἓναν ἢ δυὸ νᾶχουν ἀφτὴ τῇ γνώμῃ φοβοῦνται ὅμως νὰ μιλήσουν καὶ ντρέπονται τοὺς σοφολογιώτατους. Κάπου κάπου, μέσα σὲ χιλίους ἄνθρωπους βρίσκεις μισὸ ἄνθρωπο ποῦ συχάθηκε τὰ δασκάλικα, ποῦ διψᾷ νὰκούσῃ γλώσσα δική του. Ἀφτὸς ὁ μισὸς θὰ γίνη ἓνας σωστὸς καὶ δὲ θὰ τὰ θέλῃ μισά· ἀφτὸς ὁ ἓνας ὁ σωστὸς θὰ γίνη πάλι χιλιάδα, καὶ ἀφτὴ ἡ χιλιάδα θὰ γίνη χιλιάδες καὶ χιλιάδες. Ἔτσι λίγο λίγο προχωροῦμε καὶ στὸ τέλος μᾶς φωτίζει ἡ ἀλήθεια. Σταθῆτε μόνο νὰ βγῇ ἓνας ποῦ νὰ νοιώθῃ ἀπὸ τέχνη, ποῦ νᾶχῃ φαντασία καὶ ποίησῃ· νὰ διῆτε πῶς βάζει κάτω τὸν κακόμοιρο τὸ δάσκαλο ποῦ γράφει καλὰ· ἀφτὸς ὁ ἓνας — ἀκούτε με καὶ μένα — ἀπὸ τὸν Περαιᾶ θὰ μᾶς βγῇ καμιά μέρα.

Πολλὴ ὥρα ὅμως δὲν εἶχα νὰ κάτσω στὸν Περαιᾶ μήτε νὰ προσέξω σ' ὅσα κοίταζα. Εἶχα ἄλλες ιδέες στὸ κεφάλι. Δὲν εἶναι μόνο τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης ποῦ μᾶς βασανίζει· εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς. Ὅλο συλλογιόμουν τὰ λόγια τοῦ φίλου μου τοῦ Ω. Τί καλὰ ποῦ μ' εἶχε διδάξει! Ἀφτὸ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς, τώρα πρῶτα τὸ καταλάβαινα. Μὲ τὰ λίγα ποῦ μ' εἶπε, φωτίζονταν ὁ νοῦς μου. Εἶδα πόση σοφία

εἶχαν τόντις οἱ ἀρχαῖοι· δὲν τῇ φαντάζονται στὴν Ἑβρώπη. Πρὶν πῇ λέξη ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποῦ ἄρχισε νὰ μιλήσῃ τῇ γλῶσσα του, ἤξερε νὰ γράφῃ. Πρὶν ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, εἶχε μάθει τὰρφαβῆτα. Καὶ βέβαια ! Στὴν ἀρχή, — καθὼς τὸ κατάλαβαν ὅλοι σήμερα στὴν Ἑλλάδα, — ἡ γλῶσσα εἶταν ὀλογεμάτη· μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πρόφερναν τὸ ι, η, υ, ει, υι, καὶ τὸ οι. Τί ἔκαμε τότες ὁ Γραικός; Ἀπὸ τότες εἶταν ξυπνός καὶ πῆρε ἀπόφαση, γιὰ νὰποφύγῃ τὴ μονοτονία, νὰ βάζῃ κάπου ι, κάπου η, υ, ει, υι, ἢ οι. Βλέπεις ὁμως, ποῦ γιὰ νὰ καταφέρῃ τέτοιο πρᾶμα, ἔπρεπε νὰ γράφῃ πρὶν ἀκόμη νὰ μάθῃ νὰ μιλή, γιατί ἀλλιῶς ἀπαρχῆς ὅλα θὰ τὰ μπερδεβε. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ διακρίνῃ τὴ μιὰ λέξη ἀπὸ τὴν ἄλλῃ· ἡ γλῶσσα μας θὰ εἶχε τρομερὴ μονοτονία· ὁ πρῶτος Γραικός ποῦ ἄρχισε νὰ γράφῃ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξέρῃ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ γράψῃ ὅσα ἀκουγε, ἀφοῦ ὅλα εἶχαν τὴν ἴδια προφορά. Ὑπαρχε λοιπὸ ἀρφάβητο, πρὶ γίνῃ γλῶσσα.

Μάλιστα, γιὰ πιώτερη ἀσφάλεια, ἅμα ὁ ἓνας ἔλεγε μιὰ λέξη, τὴ συλλάβιζε κι ὅλας· ἔτσι καταλάβαινε ὁ ἄλλος πῶς ἔπρεπε νὰ τὴ γράψῃ. Ἄν εἶτανε νὰ πῇ εἰδοποιήσις, δὲν τῷλεγε ἀπλὰ σάν ποῦ τὸ λέμε τώρα· πρῶτα πρόφερνε τὴ λέξη, ὕστερα μὲ τὴν ἴδια φράση καὶ μὲ μιὰ ἀναπνοὴ περνοῦσε ξεχωριστὰ κάθε ψηφί· — « Εἰδοποιήσις, τοῦτ' ἔστι ἐ ψιλὸν ἰῶτα ψιλὴ δέλτα ὁ μικρὸν πῖ ὁ μικρὸν ἰῶτα ὀξεῖα ἦτα σῖγμα ἰῶτα σῖγμα ». — Τὸ σύστημα τοῦτο καταντοῦσε ἀναγκαῖο. Στοῦ Περικλῆ τὰ χρόνια, ὅταν τῷφερνε ὁ λόγος νὰ πῇ ἓνας ἀθηναῖος τὰλλουνοῦ ἰσερχετε, ἔπρεπε νὰ τὸ συλλαβίσῃ στὴν

ἴδια στιγμή, γὰρ νὰ διῇ ὁ ἄλλος ἀθηναῖος τί πρᾶμα ἔρχεται; γουρούνι (ὅς ἔρχεται); πρόβατο (οἷς ἔρχεται); καμιὰ οὐράνια δύναμη (ἷς ἔρχεται); ἢ ἀπλὰ ἂν μπαίνει κανεὶς μέσα (εἰσέρχεται). Δὲν ἔφτανε τάφτι· ἡ προφορὰ δὲν ἀρκοῦσε· ὀρθογραφοῦσαν καὶ μιλοῦσαν. Ἔτσι δὲν ἔκαμναν ποτὲς λάθος.

Ἄφτὸ τὸ σύστημα πολὺ τὸ συστήνω στοὺς δικούς μας· πρέπει νὰ συλλαβίζουν. Ἀλλιωὺς δὲ θὰ ξέρουμε τί γλῶσσα μιλοῦν. Ὅταν τὴ γράφουν, ἀπὸ τὴν ὀρθογραφίαν μποροῦμε τουλάχιστο νὰ καταλάβουμε ποῦ ὁ σκοπὸς τοὺς εἶναι νὰ γράφουν τὴν ἀρχαία. Μὰ ὅταν τοὺς ἀκούμε καὶ μιλοῦν, πῶς θὰ κάμουμε γιὰ νὰ καταλάβουμε ἂν τόντις ἀρχαίους τύπους μεταχειρίζονται ἢ ὄχι; Ὅσο τοὺς διαβάξεις, σὲ φαίνεται ποῦ ἡ γλῶσσα τοὺς εἶναι ἀρχαία· μὰ σὲ παρακαλῶ μιὰ στιγμή νὰ ξεχάσης, ἂν εἶναι δυνατό, ποῦ ἔχεις μπροστά σου τυπωμένο βιβλίον, καὶ νὰ τὸ διαβάσης, ὄχι μὲ τὰ μάτια, ἀλλὰ μὲ τὰ φτῆτᾶ. Ἀκουσε τί λέει, γιατί ἄς εἶναι δάσκαλος ἢ μπακάλης, πλούσιος ἢ φτωχός, ὅλος ὁ κόσμος θὰ προφέρῃ ὅπως τὰ σημειῶνω τώρα·

«Ενδὶς νεοτέρης χρόνις σπουδεάν κε, οὗτος ἱπὶν, ἀπότομον μετὰβασιν ἐπέστι· ἐλινικὴ γλῶσσα, ἐξοῦ ὁ Κορχὶς μετὰ δινάμεος κε τόλμῃς ἀνδραπεξεληθὼν κατὰ τοῦ πηρελθόντος, ἐπέθετο τα θεμέλια ἐφὸν στριζομένῃ προέβη· νέα ἐλινικὴ. (Μὴν ἀπορῆς ποῦ βλέπεις μιὰ γλῶσσα νᾶχῃ θεμέλια, νὰ στηρίζεται σ' ἄφτὰ τὰ θεμέλια, κι ὥς τόσο νὰ προβαίνει. Ἄφτὰ εἶναι ποῦ σὲ δείχτουν τὴν σπουδαίαν καί, οὕτως εἰπεῖν, ἀπότομον μετὰβασιν κτλ.) Ἀλλὰ τοῦ αἰδίου ἀνδρὸς· ἐργασία,

ος ικός, δὲν ιδίνατο νὰ ἴνε ἐπὶ πολὺ ἐπαρκής. Ἡ ἐπελθούσα ἐλευθερία, ὁ συμβαρακολουθὸν ἀπτὶ πολιτιζμός, δὲν ιδίναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν ἰζ γλώσαν διμιουργήσιν ἐν δουλία κε βαρβαρότιτι. (Τέτοια λέν, τέτοια διδάσκουν ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ δεινοὶ μας γλωσσολόγοι· ἡ γλῶσσα μας μορφώθηκε ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι· φαίνεται ὁμως, γιὰ νὰ τὸ λέν, πῶς ἡ γλωσσολογική τους ἐπιστήμη δὲν προέβη ἀκόμη ἀρκετά· γιὰ τοῦτο νομίζω καὶ γὼ ποῦ ἡ ἐργασία τους δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπὶ πολὺ ἐπαρκής). Οὗτο δὲ ἡ καθιμᾶς γλώσσα ἵπο τις ἀνάγκης οθουμένι ἱπερεπίδισε τὰ πρὶν στενὰ ὅρια· ἀλλ' ἐπίισε τοῦτο ἀνεφ' τινὸς χαλινού, κε δια τοῦτο παρατιρούμεν ἐν ἀπτὶ παρισιγμέναις κε φράσις κε ρίσις ξενικὰς κε ἀτόπους (πρὸβλ. Κεφ. Θ') κε ἵφος παράχρδον κε καθόλου ἐλιψιν ἀρμονίας κε ομαλότητος. Τιν' ἡρεκτροπὶν δε τάφτην τίς γλώσις, ἀπο πολοῦ ἰδι καταφανὶ γενομένιν, πολίμεν ἐπεχίρισαν νὰ ἀναστίλοσιν, ἀλλὰ τὸ κ. Κόντο προέκίτο νὰ ἀναλάβῃ τον δινὸν ἀγὼνα τίς διορθώσεος ἀπτὶς κε καθάρσεος διὰ τίς διμοσιέψεος τον Γλοσικὸν ἀπτοῦ Παρατιρίσεων. (Ἡσύχασα τώρα! Καλὰ ποῦ βρέθηκε ἓνας ἄθρωπος νὰ διορθώσῃ μοναχὸς του ὅσα ἔκαμαν τόσοι αἰῶνες καὶ νὰ δώσῃ καθάρσιον στήν ἱστορίαν!)

Διςχερούς δε, ἀνμὶ ἀδινάτου, οὔσις τις περίσιναγογίς τον φιλαδίων, ἐν ἰς σποράδιν ἴνε κατὰ κεχορίζμενε ἐ Γλοσικὲ Παρατιρίσις, παρακαλέσαμεν τον ἐπιφανὲν καθιγιτίν, ὅστις (τὸ ὅστις εἶναι βέβαια ἀττικισμός) προθίμμος παρέσχεν τιν' ἴλιν τοῦ σήμερον ἐκδιδομένου τόμου.

όν κε παραδίδομεν ις του κινού τιν χρίσιν (Σπολλάτη και νά μᾶς ζήση!).

Εν Αθήνες τι 30 οκτοβρίου 1882

Εκ τον Καταστιμάτον Ανδρέου Κορομιλά.»

Ἔτσι λέν τὰ Καταστήματα. Ἔτσι μιλοῦν οἱ δασκάλοι. Πολὺ πολὺ παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη μου νὰ μὴ νομίσῃ πῶς χωρατέβω. Ἄς βάλῃ τὸ παιδί του ἢ κανένα του φίλο νὰ τοῦ διαβάσῃ ἀπὸ τὸ κατεβατό, σάν ποῦ τῷ χω γραμμένο· ἔπειτα ἄς τὸρθογραφίσῃ ὅπως θέλει κι ἄς τὸ διαβάσῃ ὁ ἴδιος δυνατὰ τοῦ φίλου του ἢ τοῦ παιδιοῦ του· δὲ θ᾿ ἔχῃ καμιά διαφορά. Ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος θὰ προφέρουν κάθε λέξη ἀπαράλλαχτα μὲ τὸν τρόπο ποῦ σημειώσαμε τὴν καθεμιᾶ. Μήτε οἱ, μήτε ω θὰ πῇ στὴν πρώτη φράση· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις· θὰ τὸ πῇ σὰ νὰ εἴτανε γραμμένο ἐν τις νεοτέρως χρόνις· μάλιστα ἀντὶς τ θὰ βάλῃ *d* γαλλικὸ ὕστερα ἀπὸ τὸ *ν*. Λέξεις καὶ λέξεις ἔχουν τὴν ἴδια προφορά· *ι* βάζεις καὶ στὰ δύο. Μ' ἄλλα λόγια, ὅταν ὁ δάσκαλος μιλεῖ, δὲν τὰ λέει ὁμορφα καὶ παστρικά ὅπως τὰ γράφει· τὰ λέει ἴσια ἴσια μὲ τὴν ὀρθογραφία ποῦ βάλουμε σ' ὅλο κείμενο τὸ κατεβατό. Τί θὰ ποῦν ὅμως οἱ ξένοι ἅμα τὸ διοῦν καὶ καταλάβουν πῶς ἔτσι μιλοῦμε; Βέβαια θὰ τοὺς φανῇ γλῶσσα «δημιουργηθεῖσα ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι.» Πολὺ πιὸ φρόνιμο λοιπὸ νὰ συλλαβίζουμε ἀπὸ τώρα κι ὀμπρός. Χωρὶς τὸ συλλαβισμό, *κ'* ἡ ὀρθογραφία δὲν ἔχει πιά τὸ λόγο της. Γιατὶ πάντα μπορεῖ νὰ μᾶς πῇ κανεὶς ἀπὸ ποῦ ἤξεραν οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὀρθογραφία τους, ἂν

τόντις μιλοῦσαν· ἐάν ποῦ μιλοῦν καὶ οἱ δασκάλοι σήμερα; Ἡ εἶχαν ἄλλη προφορὰ ἢ ἔγραφαν πολὺ ἀνόητα ὕλη, ἐν τοῖς νεωτέροις, γλῶσσα, ἀντίς νὰ γράψουν ἱλι, ἐν τις νεοτέρις, γλώσσα, ὅπως μπορούμε καὶ γράφουμε τώρα, χωρὶς νὰλλάξῃ ἡ προφορὰ μας μὲ τὴν ὀρθογραφία.

Φανταστῆτε σήμερα στὴ Γαλλία νὰ μὴν ἤξερε νὰ γράφῃ κανένας, νὰ μὴν εἶταν πύπτεις ἀρφάβητο στὸν κόσμος. Μ' ἄλλα λόγια, ἃς συλλογιστοῦμε πῶς βρίσκεται ἡ Γαλλία στὴν ἴδια θέσῃ ποῦ βρέθηκαν ὅλοι οἱ λαοὶ στὴν ἀρχή, γιατί στὴν ἀρχή, πρῶτα μίλησαν οἱ ἄθρωποι, ὕστερα ἔγραψαν (τοὺς Ἕλληνας, ἐννοεῖται, δὲν τοὺς λογαριάζουμε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους· εἶταν ξεχωριστοὶ σὲ κάθε πρᾶμα). Στὴν ἀγράμματον Γαλλία ἔρχεται ἄξαφνα ἓνας ξένος. Ἀκούει τὴ γλῶσσα καὶ τοῦ ἀρέσει· θέλει νὰ τὴ βάλῃ στὸ χαρτί· θέλει νὰ τὴ γράψῃ. Πῶς νὰ κάμῃ; Ὁ ξένος ἀρφάβητο δὲν ἔχει· ἐτυμολογίης δὲν ξέρει· ἀπὸ λατινικά, ἀπὸ συγκριτικὴ γραμματολογία δὲν ἀκουσε στὴ ζωὴ του εἶναι ἀγράμματος ἐάν τοὺς ἄλλους. Ἀξαφνα τοῦ περνᾷ μιὰ ιδέα ἀπὸ τὸ κεφάλι· βρίσκει σημεῖα γιὰ κάθε προφορὰ· βρίσκει τὸ γαλλικὸ ἀρφάβητο. Τώρα ποῦ βρῆκε τὰρφάβητο, μὲ τί τρόπο θὰ γράψῃ τίς λέξεις ποῦ θάκούσῃ; Ὅπως τίς ἀκούσῃ καὶ ὅχι ἄλλιως. Θὰ σημειώσῃ τὴν προφορὰ· τὸ beau θὰ τὸ κάμῃ σήμερα bo καὶ τὸ aimer θὰ τὸ κάμῃ émé. Ὁ ἴδιος ἄθρωπος, νὰ πάῃ στὴν Ἑλλάδα, πῶς θὰ γράψῃ τὴ λέξη εἰδοποιήσις; θὰ τὴ γράψῃ ἰδοπίσις, ἀφοῦ ἔτσι τὴ λέν οἱ δασκάλοι. Πρῶτα, γράφουν οἱ ἄθρωποι ὅπως μιλοῦν· ἔπειτα, μὲ τὰ χρό-

νια, αλλάζει ἡ προφορά, μὰ στέκεται πάντοτες ἡ ἴδια ὀρθογραφία, γιατί ἔτσι συνήθισαν· τὸ *aimer*, δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺς καιρὸς ποῦ λέγονταν *aimer*, μὲ αἷ και ρ, αἰμέρ· κατάντησε ὅμως νὰ εἶναι σήμερα ἐμέ· κι ὡς τόσο τὸ γράφουν πάντοτες *aimer*, πάει νὰ πῇ αἰμέρ.

Στὴν Ἑλλάδα, πῆραν τὰ πράματα ἄλλο δρόμο κι ἀπαρχῆς ἔγραφαν ὅσα κανένα στόμα δὲν πρόφερε ποτές· ἤξεραν ἀπὸ τότες ποῦ δὲν εἶναι πατριωτισμὸς ν'ἀλλάξη ἡ προφορά ἐνὸς λαοῦ. Γιὰ τοῦτο σκόρπιζαν ἐδῶ καὶ κεῖ πνέματα, τόνους· ποῦ δὲν εἶχαν ἀξία καμιά, ἀφοῦ σήμερα δὲ λέμε μῆτε ψιλή, μῆτε δασεῖα, μῆτε ὀξεῖα, μῆτε βαρεῖα, μῆτε περισπωμένη. Μὴ μὲ πῆς πῶς γιὰ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνέματα μπορεῖ νὰ ὑπάρχη διαφορά. Ὁ θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ νὰ μὲ κάμης τέτοια παραχώρηση! Ἄμα τὸ λές, παραδέχεσαι ποῦ ἄλλαξε ἡ προφορά, κι ἄμα ἄλλαξε, εἶναι τάχατις μεγαλύτερη ντροπή, τὸ αἰ ν᾿γινε ε, παρὰ νὰ μὴν ἔχουμε πιά τὴν περισπωμένη καὶ τὴν ὀξεῖα, ἀφοῦ σήμερα μῆτε νοιώθει ὁ κόσμος τί μπορεῖ νὰ εἶταν περισπωμένη κι ὀξεῖα; Ὁ τονισμὸς εἶναι ὡς τόσο ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφορὰ ποῦ μπορεῖ νὰ διακρίνῃ μιὰ γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἄλλη· ὁ τονισμὸς τῆς ἀρχαίας εἶναι ποῦ τὴν ξεχωρίζει, ποῦ τὴ διακρίνει ἀπὸ τὴ νέα. Ἀφτὴ ἡ περισπωμένη ποῦ δὲ σὲ φαίνεται τίποτις, ἀφτὴ ἡ ὀξεῖα ποῦ τὴ λές μικρὸ πρᾶμα, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τῆς ἀρχαίας. Εἶναι βουνὰ καὶ μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους. Μάλιστα, ἂν προσέξης καλὰ, θὰ διῆς ποῦ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τονισμοῦ ἔφερε στὴ νέα μας τὴ γλῶσσα, στὴ δημοτικὴ, ὅλες τίς ἄλλες ἀλλαγές. Μόνο καὶ μόνο γι ἀφτὸ

τὸ λόγο, μορφώθηκαν τόσοι καινούριοι τύποι. Μπροστὰ στὸν τονισμό, τὸ ε ἀντὶς αἰ, τὸ β ἀντὶς β κι ὅλα τᾶλλα εἶναι παιχνίδια. Μὴν πῆς τὸ λοιπὸ ποῦ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι περισπωμένη κι ὀξεῖα· νὰ λὲς πῶς ἔβαζαν τοὺς τόνους, γιατί φάνταζαν καλὰ στὸ χαρτί, γιατί τοὺς φαίνονταν οἱ τόνοι σὰ μιὰ νόστιμη ζουγραφιά ποῦ στόλιζε τὰ βιβλία τους, καὶ γιὰ τοῦτο τοὺς ἐφτειαζαν οἱ γραμματολόγοι· νὰ λὲς πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἤξεραν τὴ γραμματική, πρὶ νὰ ξέρουν τὴ γλῶσσα.

Ἀμὲ ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ἑβριπίδης πῶς τὸ κατὰφερναν, ὅταν ἔκαμναν τοὺς στίχους των; Πῶς μπορούσαν, ἄς ποῦμε, νὰ διακρίνουν τὸ $\bar{a}$ $\bar{u}$ $\bar{i}$ ἀπὸ τὸ $\check{a}$ $\check{u}$ $\check{i}$; Πῶς γνώριζαν τί διαφορὰ εἶχαν ἀναμεταξύ τους τὸ ϵ καὶ τὸ $\epsilon\iota$; Θέλεις νὰ στὸ πῶ; Ἐπαιρναν τὸ λεξικὸ καὶ σκάλιζαν κάθε λέξη. Ἡ προφορά, δηλαδῆς ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, δὲν μπορούσε νὰ τοὺς δείξῃ τὴν προσωδία... Ἀφτὰ λὲν οἱ δασκάλοι, χωρὶς νὰ τὸ βλέπουν κ' οἱ ἴδιοι. Πρέπει κανεὶς νὰ μὴ σπούδαζε στὴ ζωὴ του κι ἀφτὴ τὴν ἀρχαία, γιὰ νὰ κάθεταὶ νὰ μᾶς λέῃ πῶς δὲν ἄλλαξε ἡ προφορά· ὥστόσο τέτοια παιδικήσια ζητήματα ἔχουν οἱ δικοί μας στὸ στόμα· γίνονται περιγέλοιο στὸν κόσμο· ὁ κόσμος φωνάζει ποῦ δὲν μπορούμε νὰ βάλουμε στὸ νοῦ μας τί εἶναι ἐπιστήμη — κ' οἱ δασκάλοι τὸ λὲν πατριωτισμό.

KZ'.

Ἑλληνικὸς στρατός.

Χαίρουμαι νὰ βλέπω ἑλληνικὸ στρατό ! Εἶδα στήν Ἀθῆνα ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες. Στὴν Ἀθῆνα, ὅλος ὁ κόσμος δὲν τοὺς ἀγαπᾷ· λέν πῶς κάμνουν τὸν περήφανο, τὸ φαντασμένο, ποῦ καμαρώνουν, ποῦ ἔχουν ὕφος. Ἐμένα μ' ἀρέσουνε. Θέλω τὸ στρατιώτη μὲ περηφάνεια· θέλω νᾶχῃ τὸ φιλότιμό του. Τί θαρρεῖτε ; Θὰ εἶμαι ὠραῖο παλληκάρι, θὰ φορῶ λαμπρὴ στολή, θὰ γυαλίζουν τὰ κουμπιά μου, θὰ σέρνω σπαθί καὶ δὲ θᾶχω λίγο ὕφος καὶ λίγη περηφάνεια ; Μήπως μ' ἔχετε γιὰ δάσκαλο, ποῦ δὲ σηκώνει τὴ μύτη του μέσα ἀπὸ τὰ βιβλία ; Τέτοιος δὲν εἶμαι ! Θέλω μάλιστα νὰ μὲ καμαρώνουν. Τί σᾶς πειράζει νὰ βαστῶ ἴσια τὸ κεφάλι μου ; Στὸν πόλεμο νὰ μὲ διῆτε ! Ξέρω καὶ κεῖ ἴσια νὰ τὸ βαστῶ. Καὶ κεῖ περήφανος εἶμαι· μπροστὰ στὸν Τοῦρκο δὲ φέβω. Μὴ μὲ βλέπετε ποῦ κοιτάζω τὶς ὁμορφες γυναῖκες, ποῦ τὸ μάτι μου νίκη γυρέβει. Ἡ νίκη σ' ὅλα μ' ἀρέσει· φτάνει νὰ εἶναι πόλεμος, καὶ τότες, σὰν ποῦ τὸ συνηθίζω τώρα μὲ τὶς κοπέλλες, παίρνω κάστρο καὶ πόλη κυριέβω !

Ἐναν κουρελλιασμένο στρατιώτη δὲν εἶδα στήν Ἑλλάδα. Ἡ φορεσιά τους πάντα σωστή, τὸ φέρσιμό τους ἀπλὸ καὶ καλὸ, οἱ τρόποι τους γενναῖοι. Ἀπὸ πολεμικὰ πράγματα δὲ γνωρίζω, μὰ ἀξιωματικούς σὰ

δυὸ τρεῖς ποῦ ἀπάντησα στὴν Ἀθῆνα, δὲν πιστέβω καὶ στὴν Ἑβρώπη καλῆτερους νὰ βρῆς. Ξέρουν τί θὰ πῇ τάξη καὶ πειθαρχία — ἢ τουλάχιστο εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ μάθουν. Ὁ λόγος δὲν εἶναι, ἅμα γεννηθῇ κανεὶς, νὰ εἶναι σ' ὅλα τέλειος καὶ προτέρημα νὰ μὴν τοῦ λείπη· φτάνει ν' ἄχῃ μέσα του τὴν πρώτη ἀρχή, τὴν πρώτη βάση. Ἄς εἶναι τὸ χῶμα καλὸ, ἄς ἀξίζῃ ὁ σπόρος καὶ γρήγορα ὁ κάμπος λουλουδιάζει.

Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ γὼ σὲ πολλὰ συμφωνοῦμε. Καὶ κεῖνοι παραπονοιοῦνται μὲ τὴν βάρβαρη γλῶσσα ποῦ τοὺς ἐφτειαξαν οἱ δασκάλοι. Γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ ἀπλὸς στρατιώτης, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ χωρικός, χρειάζονται χρόνια σπουδὴ καὶ μὲ τὰ γλωσσικὰ μαθήματα περνᾷ ὁ πολύτιμος καιρὸς ποῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅλος γιὰ μαθήματα πολεμικὰ. Πρῶτα ξέρεي ὁ στρατιώτης πῶς παίζει τὸ σπαθὶ καὶ ὕστερα βλέπει πῶς πρέπει νὰ τὸ πῇ. Ὡςπου νὰ πάῃ σπίτι του, τὸ ξεχνᾷ. Οἱ δασκάλοι φουσκώνουν ποῦ προστάζει ὁ ἀξιωματικὸς τὸ στρατιώτη του πῦρ ἀντὶς φωτιά· νομίζουν τάχατις ποῦ ἔτσι θὰ εἰσάξωσιν τὴν ἀρχαίαν. Τὰ καημένα τὰ δασκάλικα κεφάλια! Μόνο, μ' αὐτὸ βλέπεις πόσο κοντόμυαλοι εἶναι. Ἄς τὸ μάθουν καλὰ, γιὰ νὰ τὸ ξέρουν πιὰ· δὲν εἴσαξαν τίποτις! Τὸ παραμικρὸ πῦρ δὲν εἴσαξαν ἴσια μὲ τώρα. Εἴσαξαν ἓνα ξερὸ πῖρ, γιατί ἔτσι τὸ λέει ὁ στρατιώτης καὶ ἔτσι τὸ νοιώθει. Τὸ πῦρ κατάντησε ἓνα εἶδος ἐπιβόημα, ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ σωστά, ἔγινε, σὰν ποῦ λέει ἡ γραμματικὴ, ἐπιφώνημα. Βάλε τὸ στρατιώτη νὰ λέῃ πρί, προῦ ἢ πρρ! καὶ τὸ ἴδιο κατώρθωσες. Δὲν ἔχει κανένα ἄλλο

νόημα γιὰ τὸ στρατιώτη, καὶ πρέπει νὰ τοῦ ποῦν τί σημαίνει, γιὰ νὰ καταλάβῃ τί εἶναι. Τὸ πῦρ μοναχό του δὲν ἔχει καμιὰ σημασία γιὰ τὸ λαό· ἂν ὁ λαὸς δὲν ἔλεγε φωτιά, δὲ θὰ μπορούσε νὰ μάθῃ ποτές τί ἔννοια ἔχει τὸ πῦρ. Ἄν τὸ κλίνη, θὰ τὸ κάμῃ τοῦ πῦρ. Ἄμα γυρίσῃ σπíti του, τὴ φωτιά του θανάψῃ, ὅχι τὸ πῦρ του. Γιὰ νὰ λέν οἱ δασκάλοι ποῦ θὰ εἰσαῶσωσιν τοιουτοτρόπως τὴν ἀρχαίαν καὶ ποῦ τόντις εἰσήχθη, χρειάζονται ἄλλα πολλὰ ποῦ μῆτε τὰ συλλογιοῦνται. Πρέπει πρῶτα τὸ πῦρ νὰ εἶναι ἀλήθεια πῦρ καὶ νὰ λέμε περισπωμένη μὲ υ. Ἄς μὴν εἶναι κι ἀφτό, πρέπει τουλάχιστο, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, κανένας πιά νὰ μὴν πῇ στὴ ζωὴ τοῦ φωτιά· πρέπει ὁ καθένας νὰ κλίνη στὰ τρεχάτα καὶ στὰ καθημερινά, σὰ νὰ τὸ εἶχε μάθει ἀπὸ παιδί· τὸ πῦρ, τοῦ πυρός, τῷ πυρί, μάλιστα νὰ κάμῃ δοτικὴ πληθυντικὴ τοῖς πυροῖς. Τέτοιο πρᾶμα θὰ γίνῃ ποτές; Ὁχι! Τότες τοῦ κάκου τὰ πολλὰ λόγια.

Οἱ δασκάλοι μας πολεμοῦνε νὰλλάξουν τὴν ἀθρῶ-
πινη φύση. Λογαριάζουν πῶς βαθμηδὸν ὅλος ὁ λαὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα θὰ ξέρῃ λαμπρὰ τὴ γραμματικὴ, ποῦ φτάνει νὰ πᾶῃ στὸ σχολεῖο κι ὁ καθένας μιὰ μέρα (ποιά μέρα;) θὰ μάθῃ τὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας, θὰ λέγῃ ὅλους τοὺς τύπους σὰν ποῦ τοὺς διδάσκουν τὰ βιβλία, θὰ τοὺς ἔχῃ καὶ θὰ τοὺς βαστᾷ στοὺς αἰῶνες, χωρὶς νὰλλάξῃ ἓνα γιῶτα. Ἔτσι μᾶς ἔβαλαν καὶ λέμε ζωμὸς ἀντίς ζουμί κι ἄλλα τέτοια πολλά. Τί κατώρθωσαν; Ὁ λαὸς μπερδέβει τὰ δυὸ μαζί, μῆτε ζουμί ξέρει πιά νὰ σὲ πῇ, μῆτε μπορεῖ νὰ καταπιῇ

ένα ζωμός, ποῦ εἶναι ἀνώμαλο στὴ γλῶσσα μας σήμερα, καὶ στὸ βγάζει ζουμός, κάπου καὶ ζωμί. Ἡ καθαρέ-
 βουσα εἶναι καταστροφή καὶ χαμός τῆς ἀρχαίας καὶ
 τῆς νέας. Καταστρέφεται ἡ γλῶσσα καὶ πάει· ὁ τι
 κι ἂν ποῦν οἱ δασκάλοι, καμιὰ δύναμη στὸν κόσμο δὲ
 θὰ κάμῃ τὸ λαὸ νὰ μὴν εἶναι λαός. Θὰ μᾶς χαλά-
 σουν τὴν ἐθνική μας γλῶσσα καὶ δὲ θὰ εἰσάξουν
 τὴν ἀρχαία. Θὰ κατορθώσουν ἓνα μόνο, νὰ φορτώσουν
 τὴν καθαρὴ μας γλῶσσα μὲ βάρβαρους τύπους σὰν
 τὸ ζουμός καὶ τὸ ζωμί. Τέτοιους τύπους θὰ φτειάνῃ ὁ
 λαὸς κάθε μέρα, γιατί ὅσο κι ἂν πολεμήσῃ, ἄς εἴσαι
 καὶ θεός, δὲ θὰ κάμῃς τοὺς ἀθρώπους βιβλία. Τὴν ἀρ-
 χαία τὴ γλῶσσα δὲν τὴν ξέρεي κανένας φυσικά· χρειά-
 ζεται γραμματικὴ γιὰ νὰ τὴ μάθῃ. Δὲ βρέθηκε ὁμως
 ἴσια μὲ τώρα καὶ δὲ θὰ βρεθῇ, μήτε σ' ἀφτὴ τὴν Ἑλ-
 λάδα, ἓνα ἔθνος ἀλάκαιο, ποῦ νὰ μὴ βγάζῃ ἄλλο παρὰ
 γραμματισμένους καὶ γραμματολόγους. Μᾶς ἐπνίξαν τὰ
 καλαμαράδικα. Μᾶς ἔφαγαν τὴ ζωὴ μας. Ἀφήστε τα
 πιά καὶ μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους. Θέλετε γραψίματα ;
 τότες κάμτε πέννα τὸ σπαθί καὶ μὲ τὸ σπαθί — σὰν τὸν
 Μπότσαρη — γράψτε τίποτις ποῦ νὰ σᾶς διαβάσῃ ὁ κόσμος.

Κάλλια νὰ φανῇτε στρατιῶτες παρὰ γραμματολόγοι!
 Στὸν πόλεμο, παιδιά, πρέπει νὰ καταλαβαίνῃ γρήγορα
 κ' ἐφοκλα ὁ ἓνας τὸν ἄλλο· ἅμα προστάξῃς, πρέπει νὰ
 σ' ἀκούσουν, πρέπει νὰ ξέρουν τί λές. Τὰ δασκάλικα
 δὲν ταιριάζουν· ἄλλα θέλουμε. Ζεστά καὶ φλογερά,
 μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ κι ὅχι μέσα ἀπὸ τὰ λεξικά, πρέπει
 νὰ πεταχτοῦν τὰ λόγια. Ἡ ψυχὴ θάνάψῃ τὴν ψυχὴ
 καὶ θὰ τῆς δώσῃ θάρρος. Στὰ τέτοια ἡ γραμματικὴ

δὲν ἔχει νὰ πῇ λόγο καὶ μὲ τοὺς καλαμαράδες δὲ γίνεται δουλειά. Γιὰ τοῦτο οἱ καλοὶ μας στρατιῶτες, ἅμα εἶναι νὰ παίξῃ τὸ τουφέκι καὶ ἅμα μυριστοῦν τὸ μπαρούτι, ξεχνοῦν ἀμέσως τὸ Χαντζερῆ, καὶ ἀρχινοῦν τὴ γλῶσσα ποῦ τοὺς ἔμαθε ἡ νίκη καὶ ποῦ τοὺς μαθαίνει νὰ νικοῦν.

Ὁ Σολωμὸς εἶχε τοὺς λόγους του ποῦ ἔβαζε μαζὶ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς δασκάλους. «Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα; Ἐκεῖνη ἀρχισε νὰ πατῇ τὰ κεφάλια τὰ τούρκικα, τούτη θέλει πατήσῃ ὀγλήγορα τὰ σοφολογιωτατίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμέναις καὶ ἡ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νὰ γυρίσουν ὀπίσω, ἂν κανένας Σοφολογιώτατος κρώζῃ, ἢ κανένας Τούρκος βαβίζῃ· γιατί γιὰ 'μὲ εἶναι ὅμοιοι καὶ οἱ δύο.» . . . «Μοῦ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου· οἱ δικοὶ μας χύνουν τὸ αἷμα τους ἀποκάτου ἀπὸ τὸ Σταυρό, γιὰ νὰ μᾶς κάμουν ἐλεύθερους, καὶ τοῦτος (ὁ Σοφολογιώτατος) καὶ ὅσοι τοῦ ὁμοιάζουν, πολεμοῦν, γι' ἀνταμοιβή, νὰ τοὺς σηκώσουν τὴ γλῶσσα.» Ὁ Σολωμὸς ἤξερε φιλοσοφία καὶ ἱστορία· δὲ μιλοῦσε μὲ τέτοιο τρόπο, μόνο γιὰ νὰ πειράξῃ τοὺς δασκάλους ἢ νὰ βρίσῃ τοὺς Τούρκους. Ὁ νοῦς του πήγαινε πρὸ ψηλά· ἔβλεπε τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς ἱστορίας. Ἐνας λαός, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, δὲν ἔχει παρὰ μιὰ μόνη ἀνάγκη· θέλει λεφτεριά. Πρέπει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος, τοῦ χρειάζεται μ' ἄλλα λόγια σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅταν τοῦ λείπει λεφτεριά, μοιάζει σὰ νὰ συμμαζώνεται καὶ νὰ ζαρώνῃ· ὅταν τὴν ἔχει, ξαπλώνεται καὶ μὲ κάποιο τρόπο, ξετυ-

λιέται. Ἀέρα, τόπο κι οὐρανὸ γυρέβει ὁ νοῦς του καὶ τὸ κορμί του. Κάμνει βασιλαιο δικό του, πολεμᾷ νὰ τὸ μεγαλώσῃ· ὅσο μεγαλύτερο εἶναι, ὅσο πιὸ γερό κι ἀσφαλισμένο, τόσο πιὸ πολὺ κ' οἱ ιδέες του πληθαίνουν καὶ μεγαλώνουν. Τὸ πρῶτο θεμέλιο εἶναι ἡ γίς· μόνο μὲ τέτοια βάση, κατορθώνει κάτι νὰ κάμῃ ἕνας λαός. Θέλει ὅμως καὶ γλῶσσα δική του, γλῶσσα καινούρια κι ὄχι παλιά· μόνο μὲ τέτοια γλῶσσα, βγάζει ἐθνικὴ φιλολογία κ' ἔχει σωστὴ λεφτεριά, ἀνεξαρτησίαν ἀλά-
καιρη.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο γιὰ τὴν ὥρα μήτε ὅλο τὸ ἐλληνικὸ χῶμα· χρειάζονται ἀκόμη νησιά κ' ἐπαρχίες, γιὰ νὰ γίνῃ σωστὸ βασιλαιο. Γιὰ τοῦτο κι ὁ νοῦς δὲν πῆρε τὴν ὁρμή του. Εἶναι σὰν τὸ πουλάκι ποῦ τρέμει νὰ φήσῃ τῇ φωλιά του. Ἄμα μεγαλώσουν τὰ φτερά του, ἀνοιχτὰ θὰ πάρῃ τὸ δρόμο καὶ δὲ θὰ μπορῇ νὰ πιστέψῃ κατόπι ποῦ ἕναν καιρὸ γύρεβε ξένα φτερά νὰ πετάξῃ. Ἕνα ἔθνος φαίνεται ἔθνος καὶ δείχνει ποῦ ξέρεῖ πρόοδο καὶ πολιτισμό, μόνο ὅταν κάμῃ γλῶσσα δική του καὶ καταλάβῃ τί ἀξίζει ἡ ἐθνικὴ, ἡ δημο-
τικὴ του γλῶσσα. Ὁ στρατὸς εἶναι ποῦ ὅλα θὰ τὰ σιάξῃ. Ποιοὺς πολεμοῦμε; Τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς δασκάλους· ὁ στρατὸς θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους, κι ὅταν τοὺς διώξῃ καὶ μεγαλώσῃ τὸ βασιλαιο, θὰ μεγαλώσουν οἱ ιδέες κι ὁ νοῦς θὰ ὑψωθῇ. Ἕνας λαὸς ποῦ περηφανέβεται μὲ τὴ δόξα του, δὲν μπορεῖ νὰ ντραπῇ πιὰ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα του. Τότες κ' οἱ δασκάλοι θ' ἀλλάζουν τὸ σύστημά τους. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα πολιτικόν· ὁ τι πολεμᾷ νὰ κάμῃ ὁ στρατὸς γιὰ τὰ φυσικὰ σύνορα, θέλει ἡ

γλῶσσα νὰ τὸ κάμῃ γιὰ τὰ σύνορα τὰ νοερά· πρέπει καὶ τὰ δύο τους νὰ πᾶν πολὺ πιὸ μακριά, νὰ πάρουν πιώτερο τόπο. Μαζί θὰ προκόψουν καμιά μέρα. Θὰ διῆτε κατόπι! Ὁ ἀληθινὸς ὁ στρατάρχης θὰ πῇ τοὺς δικούς του, ὅχι· « Σπεύσατε, παῖδες, μεθ' ἡμῶν· ὁ ὑμέτερος γὰρ εἰμὶ βασιλεὺς καὶ ἄρχων. » μὰ θὰ τοὺς φωνάξῃ δυνατά, μὲ τὴ γλῶσσα τους κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά του· — « Νὰ σκοτωθοῦμε ἢ νὰ δοξαστοῦμε. Ὁμπρὸς τὰ παλληκάρια! Πᾶμε μαζί στὸ θάνατο ἢ στὴ νίκη. Πρῶτος ἐγώ, ποῦ εἶμαι καὶ βασιλιάς σας. » Ἀπ' ὀλωνῶν τις καρδιὲς θὰ βγῇ τότες μιὰ ἄλλη φωνή· « Ὅπου πᾶς, πᾶμε καὶ μεῖς, πατέρα καὶ βασιλιά μας. » Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο· ἢ γιὰ τὴ γλῶσσα πολεμᾷς ἢ γιὰ τὴν πατρίδα, τὴν ἴδια δουλειὰ κάμνεις κι ὁ γέρος Ὁμῆρος εἶπε τί εἶναι ἀφτὴ ἡ δουλειὰ· ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Ὁλος ὁ κόσμος μιὰ μέρα θὰ τὸ καταλάβῃ, πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ στρατός. Τὸ κεφάλαιο τοῦτο, ποῦ εἶναι τὸ τελεφταῖο, ἄς τὸ βάλουμε καὶ μεῖς γιὰ τὸ στρατό. Ὁ στρατὸς ὅλα τὰ κεφαλώνει.

Στὴν Ἑλλάδα τοὺς στρατιῶτες δὲν τοὺς πολυαγαποῦν. Πότε τοὺς ἀγάπησαν; Ὁ Ἀριστοφάνης τοὺς περιπαίζει. Εἶναι σύστημα παλιό. Τουλάχιστο εἶταν Ἀριστοφάνης. Ὁ πλούσιος ὁ γραικὸς δίνει μιλλιούνια γιὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ γράμματα. Ἄς ἔδινε τὰ μισὰ γιὰ τὸ στρατό! Εἶδαμε ποῦ ὁ στρατὸς θὰ μᾶς φέρῃ καὶ τὰ καλὰ γράμματα· ἔτσι τὰ χρήματα ποῦ θὰ δώσετε γιὰ τὸ στρατό, δὲ θὰ εἶναι χαμένα μήτε γιὰ τὰ σκολειά. « Ὅχι! Δὲν εἶναι δουλειά μου », σέ λέει. Ἀμὲ ποιανοῦ δουλειὰ εἶναι; Τοῦ Τούρκου ἢ τοῦ Σλάβου; Ἀν ἀπαρχῆς ση-

κάνουνταν ὅλοι οἱ Ἕλληνες στήν Ἑλλάδα, ποιά Ἑβρώ-
πη θά τοὺς βαστοῦσε σήμερα; Ἡ μόνη σας φροντίδα
πρέπει νὰ εἶναι ὁ στρατός. Ἐνας ἄθρωπος τὸ κατὰλαβε!
Μὴ σᾶς μέλη! ἔχει κ' ἡ Ἑλλάδα γερά κεφάλια. Στήν
Ἀνατολή δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ στέκεται ὁ καθένας
στὰ σύνορά του νὰ τὰ φυλάη, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Δὲν
ἀρέσουν οἱ ἄντρες ποῦ ζητοῦν κάθε μέρα ἀπὸ τὸ λαὸ θυ-
σίες καὶ θυσίες, ποῦ προβλέπουν τί θά γίνη καὶ ποῦ χω-
ρεῖ ὁ νοῦς τους μακρινές ιδέες καὶ μεγάλους σκοπούς.
Θὰ μᾶς ἀρέσουν κατόπι. Καλὰ ποῦ εἶναι ἓνας τέτοιος καὶ
τώρα! Τί νὰ πῶ τὸνομά του, ἀφοῦ τὸ γνωρίζει ὁ καθε-
νας; ἄς ζήση τὸ γερὸ τὸ κεφάλι! Μπορεῖ κάπου νὰ κάμη
λάθος· δὲν πειράζει! μέσα του ξέρει τί θέλει καὶ ποῦ
πηγαίνει· τὸ δρόμο ποῦ πῆρε μιὰ φορὰ, τὸν τραβᾷ ἴσια
μπροστά του. Ἐκεῖνος κι ὅσοι τοῦ μοιάζουν κατόπι, θὰ
κάνουν Ἑλλάδα τὴν Ἑλλάδα.

Ἄς ἔχουν ὅλοι λοιπὸ τὸ νοῦ τους στὸ στρατό. Ὅσο
γιὰ μένα, εἶμαι σάν τις γυναῖκες· ἔχω καρδιοχτύπι
κάθε φορὰ ποῦ διῶ στρατιῶτες νὰ περάσουν κι ἀκούσω
νὰ παίξῃ μουσική. Τοὺς ἀγαπῶ, γιατί ὅταν τοὺς
βλέπω ἡ φαντασία μου παίρνει φωτιά· συλλογιόμμαι
δόξες παλιές καὶ νέα παλληκαριά· συλλογιόμμαι Μπό-
τσαρη καὶ Λεωνίδα. Τοὺς ἀγαπῶ ὁμως καὶ γιὰ τὸν
τρόπο ποῦ μὲ φιλοξένησαν. Ἀφοῦ κοντέβει νὰ τε-
λειώσῃ τὸ Ταξίδι ποῦ σᾶς διγοῦμαι, ἄς ποῦμε κι ἀπὸ
τὸ ἱστορικό. Πῆγα στ' Ἄργος ἓνα βράδυ καὶ ψυχὴ δὲ
γνώριζα. Περπατοῦσα μοναχός μου στοὺς δρόμους, δί-
χως νὰ ξέρω ποῦ νάκκουμπήσω γιὰ φαγί. Στήν
πιάτσα, βλέπω ἓναν καπετάνιο ποῦ κάθουνταν καὶ

κάπνιζε μὲ δυὸ φίλους· μὲ ντροπαλὸ ὕφος τὸν παρακαλῶ νὰ μὲ πῇ ἂν ξέρει νὰ μὲ δείξη ποῦ συνηθίζουν οἱ ταξιδιωτὲς καὶ τρῶν. Ἀμέσως σηκώνεται, μὲ καλνῆ στὸ τραπέζι, δὲ θέλει νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ πλαγιάσω στὸν ξενῶνα, μὲ πηγαίνει σ' ἐνὸς φίλου του, γιατί ὁ ἴδιος δὲν εἶχε ἄλλο σπίτι παρὰ τὸ στρατῶνα, μὲ στρώνουν τὸ κρεβάτι, πιάνουμε τὰ λόγια, πίνουμε, καπνίζουμε καὶ κοιμοῦμαι τῇ νύχτᾳ σὰν ποῦ δὲν κοιμήθηκα σ' ὅλη μου τὴ ζωή. Ὁ καπετάνιος ποῦ σᾶς λέω, ὅσον νὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ στρῶμα μου καὶ γιὰ φαγί, δὲν ἤξερε μήτε τὸνομά μου, μήτε γύρεβε νὰ τὸ μάθῃ, μήτε μ' ἄφινε νὰ τοῦ τὸ πῶ. — «Γραικὸς εἶσαι, λέει, καὶ μὲ φτάνει».

Ἡ φιλοξενία τέτοια εἶναι· τέτοιους τρόπους ἔχει. Ὅταν τύχῃ καὶ σὲ φιλοξενήσῃ κανένας μ' ἓναν τέτοιο λόγο, ἡ καρδιά σου δὲν τὸ ξεχνᾷ. Ὁ λόγος εἶναι καλός. Μάλιστα λέω, ἀπὸ δῶ κι ὀμπρός, νὰ φιλοξενήσουμε περισσότερους ἀθρώπους. Ἀφοῦ φτάνει νὰ εἶναι Γραικός, τί λέτε, παλληκάρια; Ὅλους τοὺς Γραικοὺς νὰ τοὺς κάμετε δικούς σας. Γραικοὶ εἶναι πολλοὶ στὴν Τουρκιά· Γραικοὶ εἶναι πλῆθος στὰ νησιά. Ἐρχεστε νὰ τοὺς φιλοξενήσετε καὶ κείνους; Πόσοι σᾶς φωνάζουν! πόσοι μ' ἀνοιχτὲς ἀγκάλες σᾶς προσμένουν! πόσοι σᾶς ζητοῦν κρεβάτι καὶ ψωμί! Πάρτε πρῶτα τὰ νησιά· ἔπειτα, ἅμα βρεθῇ κατάλληλη ὥρα, φιλοξενεῖτε καὶ τοὺς ἄλλους. Πρέπει κ' ἡ τόλμη νᾶχῃ κάποια φρονιμάδα· γιὰ τέτοια δουλειά, τὸ βαθμηδὸν τοῦ δασκάλου ἔχει τὸν τόπο του. Λίγο λίγο κάμνετε ἀδέρφια ὅλα τὰ γραικόπαιδα τοῦ κόσμου. Ἄς εἶναι παντοῦ ἓνας μόνος στρατὸς γιὰ νὰ φιλοξενήσῃ ὅλους τοὺς Γραικοὺς.

Ἄχ! νὰ τὸ διοῦν τὰ μάτια μας καμιά μέρα!
Τρέμει ἡ καρδιά μου, μόνο ποῦ τὸ συλλογιοῦμαι. Πότε,
πότε θὰ γίνη; Πότε θὰ βρεθοῦν ὅλα τὰ δέρφια μαζί;
Πότε θὰ φιλοξενήσῃ ἡ δύστυχη μάννα ὅλα τῆς τὰ
παιδιά; Ὅσο ἔχουν τὸν ξένο καὶ δουλέβουν, πρέπει νὰ
τὰ λυπούμαστε σὰν τὰ ὀρφανά· εἶναι σ' ἐξορία καὶ σὲ
θλίψη. Καλὴν πατρίδα, νὰ τοὺς λέμε. Καλὴν πατρίδα,
παιδιά! Καὶ γὼ τώρα θὰ σᾶς ἀφήσω γειά. Κατόπι
ξανάρχουμαι καὶ χαιρούμαστε πάλι μαζί. Μόνο στὰ
δυστυχισμένα τὰ νησιά δὲν τὸ βαστά ἡ ψυχὴ μου νὰ
ξαναπατήσω, πρὶν τὰ διῶ λήφτερα καὶ κεῖνα. Τότες
γυρίζω πάλι στὴν Ἑλλάδα· τότες κατεβαίνω στὰ
νησιά ποῦ τὰγάπησα τόσο· τότες γίνονται ξεφάντωση
καὶ χαρές. Ἀπὸ μακριὰ μακριὰ, μέσα ἀπὸ τὸ καράβι
ποῦ θὰ μὲ φέρῃ, θὰ τὰ διῶ τὰ γραικικά μας τὰ νησιά!
Ἑλληνικὴ μπαντιέρα θὰ στολίζῃ τὸν οὐρανό. Δὲ θὰ
βλέπω τὴν ὥρα ποῦ νάράξῃ τὸ βαπόρι. Δὲ θὰ βλέπω
τὴν ὥρα ποῦ νὰ φιληθοῦμε! Θὰ στέκονται οἱ φίλοι
στὸ περιγιάλι καὶ θὰ μὲ καρτεροῦν. Ἕλληνες στρα-
τιῶτες θὰ μᾶς ἀπαντέχουν καὶ θὰ μᾶς δείχνουν τὸ
πρόσωπό τους γεμάτο λαβωματιές, ἐλπίδες καὶ δόξα.
Θὰ κατεβῶ καὶ πρὶν ἀκόμη πατήσῃ τὸ ποδάρι μου στὸ
λήφτερο τὸ χῶμα, θὰ μ' ἀρπάξουν οἱ φίλοι καὶ θὰ
τοὺς ἀρπάξω. Θὰγκαλιαστοῦμε σφιχτὰ σφιχτά, ἡ καρ-
διά μου μέσα μου θὰ τρέμῃ ποῦ θὰ πονῶ, τὰ μάτια
μου θὰ φουσκώσουν καὶ ποτάμια δάκρυα θὰ χύνω.
Χαίρουμαι νὰ βλέπω ἐλληνικὸ στρατό!

Τέλος.

Παροράματα.

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη νὰ διορθώσῃ ἓνα πολὺ
μεγάλον λάθος ποῦ μᾶς ξέφυγε στὴ σελίδα 236, γραμμὴ
19· θὰ τὸ παρατήρησῃ κι ὁ ἴδιος. Ἀντὶς

καθωμιλημένη

τὸ σωστὸ εἶναι νὰ διαβάσῃ

κακομιλημένη.

Εἴταν ἐφκολο νὰ γίνῃ τὸ λάθος, γιατί ἔφτανε νάλλά-
ζουν ἓνα γράμμα. Ἀφοῦ μάλιστα ἔχει δασεῖα, ἴσως
θελήσουν οἱ φιλόλογοι μας κανέναν τύπο

καχωμιλημένη.

Μὰ δὲν πρέπει πάλι νὰ τὸ παρακάμουν καὶ νὰ προσ-
μένουν ἄξαφνα νὰ ποῦμε ἀττικῶς πως

χαχωμιλημένη

ἢ ἀκόμη καλῆτερα

χαχαμιλημένη.

Φτάνει νὰ γράψουμε κακομιλημένη — τὸ πολὺ πολὺ λα-
θομιλημένη — γιὰ νὰ μᾶς καταλάβῃ ὅλος ὁ κόσμος.

Εἶναι ὅμως κι ἄλλη μιὰ δυσκολία. Καθωμιλημένη
θὰ πῇ ποῦ ὁ καθένας πιά σήμερα ξέρεي καὶ μιλεῖ ἀφτὴ
τῇ γλῶσσᾳ. Μόλον τοῦτο κ' οἱ δασκάλοι οἱ ἴδιοι δὲ
βρῆκαν ἀκόμη γιὰ τὴν κοινὴ ἀφτὴ τῇ γλῶσσᾳ ἓνα
ὄνομα ποῦ καὶ κεῖνο νὰ εἶναι κοινό. Ὁ ἓνας λέει κα-
θωμιλημένη, ὁ ἄλλος καθομιλουμένη. Ἐμεῖς μπορούμε

νὰ τὸ σιάξουμε κι ἀφτό· ἄς λέμε κι ἄς γράφουμε τὰ
δυὸ ὀνόματα μαζί μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο·

κακ { ὠμιλημένη
ομιλουμένη.

Ἔτσι ἔχουμε καὶ μιὰ ὠραία ἐθνικὴ γλῶσσά καὶ τὴ χάι-
ρεται ὁ κόσμος, καὶ κάθε Ἀθηναῖος τὴν καθομιλεῖ καὶ
τὴν καθωμίληθε.

Μὲ φαίνεται τώρα ποῦ διωρθώσαμε τὸ μεγαλύτερο
λάθος. Εἶναι ὅμως κι ἄλλα πολλά· θὰ σημειώσω μόνο
τὰ πιὸ σημαντικὰ. Ὁ κ. Βλαστός φρόντισε νὰ τυπωθῇ
ἀφτό τὸ βιβλιαράκι μὲ πολὺ μεγάλη προσοχὴ καὶ κάμ-
ποσους κόπους τοῦ κόστισε ἡ δουλειά. Μόλον τοῦτο,
εἶταν ἀδύνατο νὰ μὴν ἔχουμε λάθια, ἀφοῦ μ' ἔρχονταν
τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια στὸ Παρίσι καὶ ἔπρεπε νὰ τὰ
στέλνω πίσω τὴν ἴδια μέρα ποῦ τ'ἄπαιρνα. Παρακαλῶ
λοιπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ διαβάσῃ

σελ.	6,	γρ.	10	ὁμογενεῖς	ἀντὶς	ὁμογενεῖς
»	18,	»	7	παπούτσια	»	παπούτσια
»	22,	»	1	εἶδαν, ξεσκ.	»	εἶδαν ξεσκ.
»	40,	»	14	φιλονεικίες	»	φιλονικίες
»	43,	»	18	παιδικήσια	»	παιδικίσσια
»	60,	»	14	μιλεῖτε, καλὰ	»	μιλεῖτε καλὰ
»	60,	»	23	τὴ γλῶσσα	»	τὴν γλῶσσα
»	81,	»	7	ἴσια	»	ἴσα
»	99,	»	29	θὰ πεθάνετε	»	θάπεθάνετε
»	104,	»	4	νὰ πεταχτῇ, νὰ	»	νὰ πεταχτῇ νὰ
				πέση		πέση
»	121,	»	12	ἄξαφνα	»	ἔξαφνα

σελ. 128, γρ. 2	χρησιμέψουνε	ἀντίς	χρησιμέψουν
» 128, » 3	μαθαίνουμε	»	μᾶς μαθαίνουμε
» 137, » 10	θέλεις, τόσο	»	θέλεις τόσο
» 137, » 11	τὴ γλῶσσα	»	τὴν γλῶσσα
» 143, » 29	ἄθρωπος	»	ἄνθρωπος
» 160, » 14	ἔχουνε	»	ἔχουν
» 164, » 3	τὴ γυναῖκα σου	»	τὴ γυναῖκα του
» 171, » 1	ἄθρωπος	»	ἄνθρωπος
» 171, » 6	εἶταν ἄφωνα	»	εἶταν τὰ ἄφωνα
» 173, » 21	βροτός	»	βροτός
» 175, » 17	βρίσκουνταν, κ.	»	β. κ. φ. π.
	φ. π. ἔ. τῶνομα,		ἔ. τῶνομα
	τὸ ν		τὸ ν
» 176, » 6	μ	»	μ
» 177, » 18	μόνο, στήν	»	μόνο στήν
» 177, » 21	ν	»	ν
» 177, » 27	ἡμίφωνα τοὺς	»	ἡμίφωνα, τοὺς
» 182, » 28	καταφρονεῖ	»	κακαφρονεῖ
» 197, » 25	σά	»	σάν
» 215, » 9	γλωσσολογία	»	γλωσσολογία
» 218, » 23	πρέπη	»	πρέπει.
» 230, » 12	διορθώνουνε	»	διορθώνουν
» 235, » 24	κάμνετε	»	κάμετε
» 241, » 5	σπουδάξει	»	σπουδάσει
» 251, » 1	μιλούσανε	»	μιλοῦσαν.

Δὲ μὲ φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω κάτι ἄλλα λάθη, σελ. 9, γρ. 7, 93, 5 γιατί (ἀντίς γιατί), σελ. 85, γρ. 28 γιατί (ἀντίς γιατί), σελ. 22, γρ. 14 ὅτι (ἀντίς ὅτι) σελ. 11, γρ. 7 τοῦλάχιστο

(ἀντίς τουλάχιστο), σελ. 66, γρ. 7 ντουζίνες (ἀντίς ντουζίνες), σελ. 77, γρ. 27 Φραγκῖσχοι (ἀντίς Φραγκίσχοι), σελ. 139, γρ. 12 σύννεφα (ἀντίς σύννεφα) κτλ., κτλ. Μποροῦν ὅμως νά μείνουν οἱ δυό ὀρθογραφίαι διαδωθήκαν (σελ. 28, γρ. 15) καί πεθνίσκουν (σελ. 41, γρ. 23). Ἐννοεῖται ποῦ γράφω παντοῦ μέ σκοπὸ οἱ ἀντίς τὸ βάρο τὸ ἦ, τίς ἀντίς τ'ἀνορθο τῆς, γλῶσσες κι ὄχι γλώσσαις, ἡ πόλη, τῆς πόλης, κι ὄχι πόλι, πόλις, κτλ. κτλ. — Καμιὰ φράση, ἀπ' ὅσες ἔχω βαλμένες στὶς σελίδες 51 - 56 μέ γαλλικὴ μετάφραση, δὲν εἶναι δική μου. Εἶναι ὅλες παρμένες ἀπὸ καμιὰ φημερίδα. Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, θέλω νά πῶ γιὰ μιὰ γλῶσσα ποῦ νά μπορῇ νά τὴν καταλαβαῖν ὁ λαός, μίλησε πολὺ ὥραϊα ὁ κ. Βικέλας (Ἑστία, 22 Νοεμβρίου, 1887, Περί βιβλίων καὶ περί τῆς ἔξεως τοῦ ἀναγινώσκειν). — Σελ. 77, γρ. 29. «Θρησκεία» κτλ. Τὰ λίγα ποῦ λέω σ' ἀφτό τὸ κατεδατὸ, τὰ εἶπε πολὺ καλῆτερα ὁ κ. Ροῦίδης, Περί συγχρόνου ἐλληνικῆς ποιήσεως, σελ. 4. Ἔκαμε πολὺ σωστή ἀνάλυση καὶ ψυχολογία. — Γιὰ γραμματικὰ καὶ μερικὰ ἄλλα ζητήματα, ἴσως μιλήσουμε ἄλλοῦ. Καθὼς τὸ εἶπαμε στὸν Πρόλογο, ἀφτό τὸ βιβλίο, μὸλον ὅτι ἔχει βάση τὴ γραμματικὴ, γράφηκε μόνον καὶ μόνον γιὰ νά μπορέσῃ, ἂν εἶναι δυνατό, νά διασκεδάσῃ τὸν κόσμον μέ λίγη φαντασία καὶ ποίηση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Δυὸ λόγια.	σελ.	α'
Α'	Πόθος κρυφός	»	1
Β'	Ἡ γιανοῦλα	»	7
Γ'	Ταξίδι	»	15
Δ'	Παρίσι	»	17
Ε'	Δόξα καὶ μοναξιά	»	21
Ϛ'	Ὁ Ποιητής	»	25
Ζ'	Πτωχοπρόδρομος	»	34
Η'	Πόλη καὶ πολῖτες	»	37
Θ'	Cabinet de lecture	»	46
Ι'	Ἄρνι καὶ λιοντάρι	»	62
ΙΑ'	Πατριαρχικά	»	74
ΙΒ'	«Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ.»	»	81
ΙΓ'	Τὰ Μνηματάκια	»	91
ΙΔ'	Ὁ Μαχμούτης	»	98
ΙΕ'	Μάθημα	»	105
ΙϚ'	Πόνοι κι ἀναστενασμοί	»	116

ΙΖ'	Τὸ Πυργί	σελ. 123
ΙΗ'	Ἀγάπη	» 138
ΙΘ'	Κατάρα	» 150
Κ'	Τὰ παλληκάρια στὸ περιγιάλι.	» 153
ΚΑ'	« Συμβιβασμός »	» 163
ΚΒ'	Οἱ ἀρχαῖοι	» 189
ΚΓ'	Λόγος	» 207
ΚΔ'	Ξένη γλῶσσα	» 228
ΚΕ'	Χαμένα λόγια	» 235
ΚϚ'	Οἰκιακὰ κυνάρια	» 238
ΚΖ'	Ἑλληνικὸς στρατός	» 254
	Παροράματα	» 265

Τέλος.

